BERIJAN TARHAT

UNTO PARVILAHTI

M. TIKKANEN

BERIJAN TARHAT

Unto Parvilahden matkat Neuvostoliitossa

Lentomatkat
Junamatkat
Laivamatkat

POHJOINEN JÄÄMERI
RUOTSI
SUOMI
Helsinki
KUOLA
Leningrad
Petroskoi
NOVAJA ZEMLJA
KARAN MERI
POHJOISMAA
LAPTEVIN MERI
TAIMIRIN NIEMIMAA
Dickson
JAMAL
GYDA
JAKUTIA
Lena
URALIN VUORISTO
Ob
Moskova
Vladimir
Gorjki
Kirov
Molotov
Tamnikov
Saransk
Potjma
Sverdlovsk
Dudinka
Norilsk
Igarka
Turuhansk
Jenisei
NAPAPIIRI
Omsk
Novosibirsk
Krasnojarsk
Ob
Lena
Baikaljärvi
Aral
MONGOLIA
KIINA
KIINA

Berijan tarhat

Unto Parvilahti

Berijan tarhat

Havaintoja ja muistikuvia
Neuvostoliitosta
vuosilta 1945—1954

Yhdeksäs painos

Helsingissä
Kustannusosakeyhtiö Otava

Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino
Helsinki 1958

SISÄLLYS

I Osa: Berijan tarhat

II Osa: Dudinka, »Kovien kasvojen kaupunki»

PROLOGI

Nykyiset olot ja Suomessa vallitseva painovapaus antavat minulle mahdollisuuden panna paperille muistikuviani ja havaintojani Neuvostoliitosta vuosilta 1945—1954.

Yhtenä niistä yhdeksästätoista miehestä, jotka kommunistisen sisäministerimme Yrjö Leinon valtakaudella ryöstettiin kotimaastaan ja luovutettiin neuvostoviranomaisille, sain nähdä paljon sellaista, mitä tavallinen turisti ei näe, kuten elämää vankiloissa ja pakkotyöleireillä samoin kuin tavallisessa neuvostovapaudessa. Tuhannet suomalaiset ovat lähteneet vapaaehtoisesti tätä vapautta etsimään ja pettyneet. Ehkä on olemassa vieläkin suomalaisia, jotka tätä vapautta ihannoivat. Erikoisesti heidän toivoisin tutustuvan kokemuksiini.

Mutta ennen kaikkea katson, että yleisömme on lopultakin saatava tietää niiden 19 miehen kohtaloista, jotka 21. 4. 1945 Yrjö Leinon ja eräiden muiden virkamiestemme toimesta luovutettiin Neuvostoliittoon. Sotasyyllisyysprosessin ohella tämä oli karkein perustuslakiemme loukkaus. Hallituspiireissämme on asiaa pidetty sellaisena, josta »ei saanut puhua», ja vasta 1954—56 ovat eräät näistä yhdeksästätoista miehestä päässeet palaamaan kotimaahansa nälän ja tautien runtelemina. Monet näistä »Leinon vangeista» menettivät henkensä tällä matkalla ja joidenkin kohtalo on heidän omaisilleen edelleenkin epätietoisuuden peitossa.

Helsingissä 1957

Unto Parvilahti

Berijan tarhat

I osa

Aselevon seurauksia

Syyskuu 1944 oli Suomessa suurten tapahtumien aikaa. Saksan sotavoimien tappio kaikilla rintamilla oli jo ilmeinen tosiasia ja se pakotti Suomen irroittautumaan sodasta. 4. 9. 1944 voimaan tullut aselepo lopetti aseellisen toiminnan Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Nyt alkoi kiihkeän poliittisen toiminnan kausi, jolloin ehdoitta antautunut pieni valtio yritti säilyttää poliittisen ja kansallisen olemassaolonsa.

Heti aselevon voimaantulon jälkeen asettui Liittoutuneiden kontrollikomissio Helsinkiin valvomaan tilannetta voitetussa maassa. Komission päämajasta, hotelli Tornista sateli määräyksiä ja vaatimuksia Suomen viranomaisille, ja niiden kategorinen sävy aiheutti ilmeistä paniikkitunnelmaa eräiden virkamiestemme taholla. Varsin selvästi kuvastui tämä Suomen Valtionpoliisin virkamiesten keskuudessa. Heitä painosti, paitsi huoli maansa kohtalosta, myös epävarmuus omasta henkilökohtaisesta koskemattomuudestaan näissä jyrkästi muuttuneissa olosuhteissa.

Muuttuneissa olosuhteissa joutuivat ennen muita kärsimään ne kansalaiset, jotka isänmaallisista vaikutteista olivat palvelleet suojeluskuntajärjestössä, sisäministeriön alaisissa laitoksissa tai puolustusvoimissamme. Niinpä heti välirauhan tultua allekirjoitetuksi pidätettiin useita kymmeniä ansioituneita upseereja. Heidän saksalais-suomalaista aseveljeyttään ehkä pidettiin niin lujana, etteivät he pystyisi lojaalisti täyttämään ylipäällikön ja uuden hallituksen käskyjä. Tämä aiheeton toimenpide riisti vapauden monilta isänmaanystäviltä pitkiksi ajoiksi.

Syksyn tapahtumat kuitenkin osoittivat, että suomalainen sotilas täytti tinkimättä esimiestensä käskyt entisiä aseveljiään saksalaisiakin vastaan, kun Pohjois-Suomen tapahtumat ja Operaatio Tanne sitä vaativat.

Pidätettyjä ja turvasäilöön määrättyjä isänmaanystäviä ei silti kiirehditty vapauttamaan. Eräät tunnetut kenraalimmekin saivat palvella isänmaataan telkien takana, mm. kenraalit Lagus, Pajari ja Airo. Tuhannet suomalaiset katsoivat parhaaksi poistua maasta ja siirtyivät ulkomaille odottamaan tilanteen kehitystä.

Ilmeisesti oli minuakin vasemmistomme taholla pidetty heidän pyrkimyksilleen haitallisena henkilönä, koska pidätystäni oli vaadittu. Syyskuun 2. p:nä 1944 saapui asuntooni neljä Valtionpoliisin etsivää ylietsivä Vesterisen johdolla suorittamaan pidätystäni. Hän selitti kyseessä olevan vain parinkymmenen minuutin kuulustelun, mutta kun kysyin, eikö olisi syytä ottaa parranajovälineitäkin mukaan, myönsi hän sen ehkä olevan aiheellista. Otin siis mukaani mitä vankilassa arvelin tarvitsevani. Kotitarkastuksesta etsivät kuitenkin varsin järkevästi luopuivat kun kuvailin tarkalleen heille niiden kahden etsivän ulkomuodon, jotka jo parisen viikkoa olivat varjostaneet minua.

Aluksi minut sijoitettiin Valtionpoliisin pieneen vankilarakennukseen Ratakatu 12:een. Sellit olivat siellä lämpöisiä ja valoisia. Ruuassa kuvastui sota-ajan niukkuus, mutta oli se laadultaan hyvää, eikä mikään estänyt hankkimasta ulkoapäin lisämuonaa. Valtionpoliisin henkilöstö suhtautui minuun kuten muihinkin pidätettyihin ystävällisesti ja osaaottavaisesti — mehän muodostimme aivan vastakkaisen ryhmän siellä aikaisemmin säilytettyihin henkilöihin nähden.

Pidätykseni jälkeen suoritettiin joitakin muodollisia kuulustelujakin. Tämä kaiketi kuului asiaan, vaikka hyvin tiedettiin etten ollut syyllistynyt mihinkään valtionvastaiseen toimintaan. Kuulustelijani vaihtuivat tiheään, sillä niihin aikoihin yksi toisensa jälkeen Valtionpoliisin vanhoista virkailijoista katsoi parhaaksi siirtyä Ruotsiin tai jonnekin muualle. Useat heistä olisi-

vat auttaneet minuakin lähtemään mukaansa ja ehdottivat sitä ennen lähtöään. Vartijoitteni kanssa olivat välit myös täysin luottamukselliset. Saatoin iltaisin käydä toisissa selleissä tervehtimässä muita pidätettyjä, joiden joukossa oli mm. hyvä ystäväni jääkäriluutnantti Gunnar Lindqvist. — Hän lähti vähää myöhemmin tilanteen vuoksi Ruotsiin, kuten monet muutkin niihin aikoihin.

Varsin mielenkiintoiseksi osoittautui Valtionpoliisin ammattikirjasto, johon sain tilaisuuden tutustua iltaisin. Se ei tosin ollut tarkoitettu pidätettyjen luettavaksi vaan niiden, joiden hartioilla lepäsi huoli ja vastuu valtiomme turvallisuudesta. Kirjastoon oli koottu mielenkiintoista ammattikirjallisuutta eri maista ja tällaisen todellisen »dekkarikirjallisuuden» parissa kuluivat päivät nopeasti. Kun sen lisäksi sain ottaa iltaisin vastaan ystäviäni ja vaikkapa itsekin pistäytyä ulkosalla, on minulla täysi syy kiitollisuudella muistella niitä reiluja Valtionpoliisimme miehiä, jotka minun kohdallani tekivät mieluisia poikkeuksia vankilan ohjesäännöstä.

Sellissäni oli aikaisemmin ollut pidätettynä joku eestiläinen heimoveli, joka varsin filosofisesti oli raapustellut mietelauseensa sellin seinälle:

»Unusta mis oli,	(Unohda mitä oli,
ära mõtle mis tuleb,	älä mietiskele mitä tulee,
võtta vastu mis antakse.»	ota vastaan mitä annetaan.)

Löysin siitä paljon varteenotettavaa myöhäisemmissä vaiheissani.

Kuulustelijoiltani olin saanut selville, mikä oli ollut pääasiallisena syynä pidätykseeni. Aiheena olivat »ilmiannot», jotka eräät Suomalaisessa Vapaaehtoispataljoonassa palvelleet sotilaat olivat tehneet minua vastaan provokatorisessa mielessä. Olin joutunut v. 1943 vaikuttamaan heidän erottamiseensa pataljoonasta ennen määräaikaa ja palauttamaan heidät Suomeen toimiessani saman pataljoonan yhdystehtävissä Berliinissä. Mie-

histä oli kaksi homoseksuaaleja, toiset kaksi muista syistä arvottomia edustamaan Suomea vieraan vallan armeijassa. Katsoin parhaaksi silloin »painaa asian villaisella», koska heidät saksalaisessa sotaoikeudessa olisi epäilemättä tuomittu ammuttaviksi. Tämänlaatuinen häväistysjuttu olisi ikävällä tavalla vahingoittanut Saksan itärintamalla taistelleen ja sotilaallista tunnustusta saaneen Suomalaisen Vapaaehtoispataljoonan mainetta.

Valtionpoliisin taholla oli nämä »ilmiannot» havaittu aiheettomiksi ja kuulustelijoistani on vain eräs luutnantti Loukola jäänyt mieleeni miehenä, joka uumoili pidätykseeni olevan jotain asiallista syytä. Hän piti virkailmettä, josta olisi riittänyt vaikkapa Scotland Yardin päällikölle.

Ilman häntä olisikin mieleeni jäänyt silloisen Valtionpoliisin miehistä perin yksipuolisen myönteinen muistikuva. Kun minut sittemmin saman vuoden marraskuussa siirrettiin turvasäilöön Katajanokan Lääninvankilaan, hän tuli kerran vielä sinnekin tiedustelemaan minulta, olenko monestikin poistunut salaa lääninvankilasta ja jälleen palannut sinne vartijoiden huomaamatta. Kysymykseen oli vaikeaa vastata vakavasti. Selitinkin hänelle, että tuollainen kysymys käy ennen kaikkea vankilavirkailijoiden kunnialle, vaikkapa hän minua pitäisikin tarpeeksi kevytmielisenä mainittuihin iltakävelyihin. — Niine hyvineen hän sitten poistuikin ja pohtinee ehkä vieläkin tätä ratkaisematonta arvoitusta. Mutta jos hän olisi tiennyt, kuinka sataprosenttisen täydelliset karkaamisvälineet olin valmistanut itselleni eräässä vankilan työhuoneista, ei hän varmaankaan olisi saanut mielenrauhaa. Turvasäilöön määrättynä sain vapaasti tehdä hobbytöitäni kaikissa vankilan työhuoneissa ja mietiskelyyn käytetty aika luo kekseliäisyyttä. Olin varautunut pahimman varalle ja varmistanut itselleni mahdollisuuden karkaamiseen, jos tilanne näyttäisi sitä vaativan.

Näinä aikoina oli Valtionpoliisin päällikkönä tuomari Paavo Kastari ja sisäasiainministerinä maaherra Hillilä. Ollessani vielä Ratakatu 12:ssa kävin pari kertaa tuomari Kastarin puheilla tiedustellen syytä pidätykseeni ja vaatien vapauttamistani. Suo-

raa vastausta pidätykseni syistä en häneltä saanut, mutta hän selitti sen johtuvan tilanteesta ja kehotti minua rauhallisesti tyytymään tähän osaan, joka nyt oli tullut monen muunkin kestettäväksi. Sittemmin, vähän ennen eroaan Valtionpoliisin päällikkyydestä hän kehotti minua lyhyesti kertomaan poliittisista harrastuksistani ja ennen kaikkea toiminnastani Saksassa. Hän sanoi tarvitsevansa tätä selostusta esittääkseen vapauttamistani sisäministeri Hillilälle. Tein kuten kehotettiin ja kirjoitin kaikesta pyydetystä, *mutta jätin kirjelmän tuomari Kastarille sillä nimenomaisella välipuheella, ettei se missään tapauksessa joudu Valtionpoliisin arkistoon tai muiden nähtäväksi.*

Tätä kirjelmää sain myöhemmin katua, kun suomalainen leppoisa vankilamiljöö vaihtui neuvostovankilaksi ja vaiheisiini alkoi ilmaantua tragiikkaa.

Kun muutamien päivien kuluttua pyysin jälleen päällikön puheille kuullakseni miten asiani on kehittynyt, istuikin VP:n päällikön tuolilla jo toinen mies, varatuomari Niilo Saarnio. Tiedusteluuni sain vastauksen, että asiani pian selviää ja minut päästetään vapaaksi. Hyvä niinkin, tuumin, ja poistuin selliini. Parin päivän kuluttua häiriytyi aamiaiseni kuitenkin ilmoitukseen, että minut on määrätty turvasäilöön ja tullaan siirtämään Helsingin Lääninvankilaan Katajanokalla. Samana päivänä minut sinne saatettiinkin VP:n autolla ja kolmen etsivän saattamana. Perusteluja tähän toimenpiteeseen ei minulle ilmoitettu, eikä ole ilmoitettu vielä tähän päiväänkään mennessä.

Kevättalvella 1945 kävi Lääninvankilassa kontrollikomission edustaja, luutn. Popov, etsimässä käpykaartilaisia ym., joita ehkä armahduksesta huolimatta vielä säilytettäisiin pidätettyinä. Hän tuli minunkin selliini kysyen syytä pidätykseeni. Tarkalleen en voinut hänelle vastata ja sanoin syyksi, että minua epäillään mielipiteiltäni isänmaalliseksi. Keskustelu ei muodostunut antoisaksi kummallekaan ja häntä alkoikin ennen pitkää kiinnostaa enemmän seinällä riippuva nahkainen päällystakkini kuin henkilöllisyyteni. Kun sain hänet vakuuttuneeksi, etten missään tapauksessa istunut vankilassa neuvostosympa-

tioista, siirtyi hän viereiseen selliin. — Useat vankilassa säilytetyt rikosvangit käyttivät hyväkseen tilaisuutta ja selittivät pidätyksensä aiheutuneen poliittisista syistä. Kontrollikomission vaatimuksesta heidät vapautettiin viipymättä.

Lääninvankilaan tullessani olin ainoa poliittisista syistä turvasäilöön tuotu. Toisin kuin rikosvangeille myönnettiin minulle useita helpotuksia vankilan säännöistä. Työtä ei minulta vaadittu, mutta sain aikani kuluksi avustella vankilan talouspäällikköä seuraavan vuoden talousarvion laatimisessa. Sellini sain kalustaa lisähuonekaluilla, postia ja sanomalehtiä sain rajoituksitta, samoin sain vastaanottaa vieraitani milloin tahansa. Huolimatta tilanahtaudesta ei minua sijoitettu muiden vankien kanssa yhteen ja kaikessa muussakin suhtautui Lääninvankilan henkilökunta minuun myönteisesti. Vankilan vartiopäällikkö Kolppo teki myös monella tavalla oloni siedettävämmäksi ja hänen rehdistä ystävällisyydestään olen erikoisesti kiitollinen. Mutta kaikesta huolimatta tämä vanha vankila oli vähemmän viihtyisä paikka, vaikka se tarjosikin mainion tilaisuuden eräisiin vankipsykologisiin ja sosiaalisiin havaintoihin.

Harmia tuotti alussa vankilassa vallitseva tupakointikielto, joka ei tietystikään estänyt ketään tupakoimasta, mutta tuntui sellaisenaan älyttömältä. Harmillista oli myös lääkintähuollon omalaatuisuus. Rintamalla haavoittunut jalkani oli edelleenkin hoidon tarpeessa ja pidätykseeni saakka olin päivittäin käynyt Tilkan Sotasairaalassa jalkaani hoidattamassa. Vankilalääkärillä, lääkintöneuvos Anttisella oli kuitenkin vammastani aivan toisenlainen käsitys kuin muilla lääkäreillä tai Tilkan kirurgeilla. Mennessäni pyytämään vammaani jatkuvaa hoitoa vilkaisi neuvos vain ohimennen jalkaani ja käski minun sitten nilkuttaa pariin kertaan lattian poikki edestakaisin. Kertakaikkisena hoitona hän määräsi minulle yhden aspiriinipulverin. Keskenjääneen hoidon seurauksena sain jalkaani lihassurkastuman, jonka vuoksi haavoittunut jalkani sittemmin kutistui pohkeen kohdalta n. 6 cm tervettä jalkaa ohuemmaksi. Muistakin tapauksista lääkintöneuvos näytti selviytyvän yhtä helposti päätellen

nopeudesta, millä hän sairaiksi ilmoittautuneiden vankien jonosta selvisi vastaanottopäivinään. — Haluaisin uskoa, että tämä epäkohta on vankilassa korjaantunut ja neuvos päässyt eläkkeelle.

Olisi väärin otaksua, että vankilaelämä on ainoastaan jonkinlaista harmaata yksitoikkoisuutta. Silläkin tapahtuu jokaisena päivänä jotain ja ulkomaailman tapahtumia seurataan varsin suurella mielenkiinnolla. Henkilögalleria vankilassa on perin monisävyinen eikä suinkaan vähemmän mielenkiintoinen siksi, että monet vangeista ovat varsin epäsosiaalisia luonteita.

Havaitsin vankien keskuudessa vallitsevan määrätyn arvojärjestyksen. Vähemmän tässä merkitsi se, mistä syystä tai rikoksesta hänet oli vankilaan tuotu, sillä vasta vankilassa hänestä muodostunut käsitys oli pätevä. Jos vankilaan tuotu rikosvanki oli ns. »vanha kundi», oli hänellä jo tullessaan auktoriteettia vankien keskuudessa. Jos hän sen lisäksi ansiokkaasti osallistui kaikenlaiseen juonimiseen, oli hän mies miesten joukossa. Juuri tällaiseen »juonimiseen» näyttikin vankien päähuomio keskittyvän — se oli jonkinlaista perinteellistä vastaanhangoittelua ja purnausta, jolla vankilaohjesäännön ja virkailijain määräyksiä yritettiin kiertää. Se tuntui olevan »purnausta purnauksen vuoksi», eikä sillä näyttänyt olevan tarkoituksena minkäänlaisten etujen saavuttaminen.

Uuden vangin tulo Katajanokalle oli melkein kuin uuden jäsenen liittyminen johonkin suljettuun klubiin. Sakkojaan sovittamaan tulleet olivat tietysti vanhojen vankien mielestä roskaväkeä, johon ei kannattanut mielenkiintoaan tuhlata. Mutta useasti saapui miehiä, joiden ansiot »viidakkopuhelin» oli jo etukäteen tiedottanut. Sellainen oli mm. ammattihurmuri Auervaara, joka tuotiin vankilaan syytettynä useiden naisten petkuttamisesta. Hänen menestyksistään naismaailmassa olivat sanomalehdet jo antaneet melko tyhjentävän kuvan, mutta nyt vangit tiesivät saavansa kuulla mieheltä itseltään ehkä pikanttejakin yksityiskohtia. — Auervaara oli pienikokoinen, jokseenkin mitättömän näköinen mies, mutta ehtymättömän hyvän-

tuulinen ja sanavalmis. Ulkonäön perusteella oli vaikeaa uskoa hänen naismaailmassa saavuttamaansa menestystä ja yhä arvoituksellisempaa se oli minulle, kun tutustuin hänen kirjallisiin kykyihinsä.

Vankien kesken tiedettiin, että minulla oli sellissäni kirjoituskone, ja kun useiden asiat vielä olivat oikeudessa, pyysivät he useinkin minua kirjoittamaan puolestaan erilaisia anomuksia ja vastineita milloin mihinkin. Kieltäydyin tästä yleensä, koska vankilan puolesta oli käytettävissä oikeudenkäyntiavustaja. Mutta tämän kuuluisan hurmurin suhteen en voinut kieltäytyä. Olin utelias näkemään, miten hän aikoo puolustautua lukuisten pettämiensä naisten syytteitä vastaan. Kehotin häntä kirjoittamaan vastineensa, jonka jälkeen kirjoittaisin sen koneellani puhtaaksi. Sen hän tekikin, mutta helppoa ei ollut saada selkoa hänen harakanvarpaistaan. Samoin oli oikeinkirjoituksen laita, se oli aivan pikkulapsen tasoa, ja sitä merkillisempää on, että tämä Casanova oli useimmat valloituksensa tehnyt nimenomaan kirjeenvaihdon avulla.

Vastapalvelukseksi kirjoitusvaivoistani hän siivosi sellini lattian mallikelpoisesti ja toi usein selliini kukkavihkoja ja sikareja. Viimeksi mainittuja hän sai jatkuvasti naisilta, jotka eivät voineet hurmaajaansa unohtaa. — Naisen rakkaushan on ymmärtämystä ja anteeksiantoa.

Yleensä säilyi järjestys Lääninvankilassa moitteettomana, mutta eräs iäkäs vartija L., joka yleensäkään ei ollut ruudinkeksijä, oli jostain syystä joutunut vankien kiusoittelun kohteeksi. Hän ei ollut löytänyt oikeata otetta vankeihin pitkästä palvelusajastaan huolimatta. Kun L. joutui vartiovuoroilleen joskus yölläkin, oli silloin odotettavissa hulinointia. Vankilaelämän ratkaisematon pulma näyttää olevan kysymys, kumpi on tyhmempi: käytävässä oleva vartija vai kopissa istuva vanki. Hyvätapaisinkin vanki osoittaa vartijalleen hiljaista halveksuntaa. Syynä siihen, että hän istuu lukkojen takana, on ollut vain huono onni. — Kerran tällainen kiusoittelu oli muodostua kalliiksi kahdelle nuorelle lättähatulle, jotka istuivat syytettyinä

ryöstöyrityksestä. Saadakseen yövartijalleen, joka tietystikin oli mainittu L., puuhaa ja hämmennystä aikaan he sytyttivät olkipatjansa tuleen lukitussa sellissään ja alkoivat sen jälkeen jyskyttää ovea ja huutaa apua. Vartija L. sattui kuitenkin olemaan kierroksellaan alimmassa kerroksessa ja ennen kuin hän ehti köpittää kolmanteen kerrokseen ja avata sellin oven, alkoivat lättähatut jo muistuttaa savusilakoita.

Vankilassa oli myös naisosasto, joka luonnollisesti oli miespuolisten vankien huomion kohteena. Siellä säilytettiin niihin aikoihin kahtakin huomattavaa naista. Molemmat olivat ahkerassa kirjeenvaihdossa miesvankien kanssa. Kirjeet kulkivat vilkkaasti niitä salaisia postiteitä myöten, jotka risteilivät eri osastojen ja kerroksien välillä vankilaviranomaisten pystymättä sitä estämään. Toinen näistä naisvangeista oli kuuluisuutta saavuttanut tohtorinna L., jonka valuuttajutuista lehdissä usein mainittiin. Minullekin, täysin tuntemattomalle henkilölle, hän kirjoitti pari varsin sisältörikasta kirjettä.

Suurta huomiota osakseen sai myös eräs kenttäpostissa toiminut neitonen, joka oli syytteessä jostain väärinkäytöksistä. Tyttö työskenteli vankilan kansliassa ja jokainen vanki, joka suinkin keksi syyn pistäytyä kansliassa, kävi ihailemassa tämän »Skatan meteorin» kauneutta. Ihailun aihetta hänessä olikin.

Vuosi 1944 läheni loppuaan ja poliittinen tilanne osoitti jatkuvasti kärjistymisen oireita. Vankilaan tuotiin pidätettyjä, jotka eivät tuntuneet tähän ympäristöön sopivan. Vähää ennen joulua kysyi vartiopäällikkömme, haluaisinko itselleni poliittisen sellitoverin. Vastasin tähän myöntävästi ja hetken kuluttua ilmestyikin ovelleni koko oviaukon täyttävä mies, kaksimetrinen pankinjohtaja, kreivi Björn Armfelt. Hän oli suojeluskuntaharrastuksista tuttu hahmo, toiminut Old-Boys rykmentin pataljoonankomentajana. Hänet oli pidätetty yhtä löysin perustein ja määrätty turvasäilöön, mutta hän pääsi muutamien viikkojen kuluttua kuitenkin kotiarestiin maatilalleen. Samoin sain selliini myöhemmin Petsamon Nikkeli OY:n isännöitsijän Peter-

senin, joka oli vangittu erään kaivosalueella sattuneen venäläisen sotavangin kuolemantapauksen johdosta.

Joulun vietimme kuitenkin kreivi Armfeltin kanssa kahden. Olin teettänyt vankilan puuseppäosastolla suuren piirustuslaudan ja sille katoimme nyt joulupöytämme. Siinä oli monenlaista herkkua, jota pula-aikana ei varmaankaan kaikissa joulupöydissä ollut vankilan ulkopuolellakaan. Uskollinen ystäväni T. oli tuonut mainioita jouluruokia, samoin oli kreivitär Armfelt tyttärineen tuonut miehelleen monenlaista hyvää. Pieni joulukuusikin kynttilöineen koristi joulupöytäämme. Yhteisin tuumin olimme myös hankkineet ainakin viittä laatua juomia, joten joulumme muodostui olosuhteisiin katsoen viihtyisäksi.

Tammikuun alussa 1945 olin kirjoittanut Eduskunnan Oikeusasiamiehelle valituksen vapauteni riistosta. Sain valitukseeni vastauksen, jossa kyllä todettiin, ettei minua voitu syyttää mistään rikoksesta, mutta tilanteen vuoksi ei valitus kuitenkaan aiheuttanut mitään toimenpiteitä oikeusasiamiehen puolelta.

Paniikkimielialaa esiintyi siis ylimmissäkin portaissa. Itse Eduskunnan Oikeusasiamies saattoi allekirjoittaa paperin, josta käy selville, ettei edes pidätyksen syytä ole ilmoitettu turvasäilöön määrätylle, mutta asia voi silti jäädä ennalleen. Perustuslain määräykset kansalaisen vapauden loukkaamattomuudesta ja yhdenvertaisuudesta taisivat vuonna 1945 jäädä useillakin tahoilla unohduksiin.

Vaikka minua ei tuon vastauksen sävy miellyttänytkään, päätin kuitenkin vielä odottaa vapautumistani laillista tietä. Omavaltainen lähtöni vankilasta olisi tavallaan antanut pohjaa Valtionpoliisin mahdollisille kuvitteluille. Valitukseni seurauksena sain kuitenkin kerran vartijan saattamana käydä Sotilaspoliklinikalla jalkavammani vuoksi. Pitkä jono potilaita oli odottelemassa vuoroaan ennen minua. Sovimme vartijani kanssa siitä, että jonottelisin yksinäni ja hän voisi mennä kaupungille hoitelemaan muita asioita. Näin ollen olisin voinut mainiosti häipyä omille teilleni minäkin, koska olin siviilipuvussa, ja Meri-

karvialla oli minulla tiedossa moottorivene, joka veisi minut samaa kyytiä Ruotsiin. Olin kuitenkin antanut vartijalle sanani enkä tahtonut pettää hänen luottamustaan.

Toinen maailmansota oli lähenemässä loppuaan. Sellini seinälle kiinnittämäni sotakartta osoitti rintamalinjojen lähestyvän jo Saksan kotialuetta. Länsivalli oli murtunut, kenraali Pattonin panssarit ylittivät Reinin ja joka taholla kärsivät Saksan sotavoimat raskaita menetyksiä.

Tuleva maailmankuva askarrutti ajatuksia. Tulisiko punainen hyökyaalto hukuttamaan koko Euroopan?

Ihmisryöstö

Alkuvuodesta 1945 tapahtui hallituksessa oleellisia muutoksia ja kommunistiset ainekset valtasivat monia tärkeitä ministeripaikkoja. Huhtikuussa 1945 tuli sisäministeriksi Yrjö Leino, joka jo aikaisemmin oli tuomittu vakoilusta Neuvostoliiton hyväksi viideksi vuodeksi vankeuteen. Nyt alkoi Valtionpoliisimme nopeasti »punastua» ja siitä tuli se surullisenkuuluisa Valpo, joka useiksi vuosiksi teki elämän maassamme epävarmaksi.

Kommunistiemme päämajassa tietysti katsottiin samanlainen puhdistus välttämättömäksi Suomessakin kuin Virossa, Latviassa ja Liettuassa oli tehty näiden maiden jouduttua Moskovan hallintaan. Aluksi oli laadittu musta lista, joka käsitti todennäköisesti 86 nimeä. Luettelo oli uitettu Kontrollikomissioon ja väitetään, että kenraali Savonenkov Kontrollikomissiosta oli esittänyt tämän luettelon hallitukselle ja vaatinut näiden henkilöiden luovuttamista neuvostoviranomaisille. Valtionpoliisin päällikkönä toimi tällöin tuomari Saarnio ja apulaispäällikkönä kommunisti Aimo Aaltonen. Heidän tehtäväkseen jäi siis nuotan vetäminen.

Eräät suomalaiset virkamiehet, jotka asiasta saivat vihiä,

ennättivät varoittaa monia luettelossa mainittuja henkilöitä ja monet näistä ehtivätkin välttää vangitsemisen.

Myöhempi historiantutkimus tuonee lisävalaistusta tähän asiaan, josta virallisella taholla on visusti vaiettu ja vaietaan edelleenkin. Asiantuntevalla taholla väitetään, että luovutuksesta olivat etukäteen tietoisia ainakin J. K. Paasikivi ja oikeusministerinä toiminut U. K. Kekkonen.

Myöhemmin on luovutusta koetettu selittää Välirauhansopimuksen 13 §:ään nojautuvaksi, mutta tosiasiaksi jää, että tässä tapahtui karkea perustuslakiemme loukkaus. Myöskään Välirauhansopimuksen 13 §:n sanamuoto ei edellytä Suomen kansalaisten luovuttamista vieraan vallan edustajille. Mainittu pykälä edellytti sellaisten henkilöiden pidättämistä ja tutkimista, joita voitiin epäillä sotarikoksista. Viranomaisemme luovuttivat siis neuvostovallan edustajille kansalaisensa tutkimatta, olivatko kyseiset henkilöt syyllisiä tai oliko sellaista rikosta yleensä tehtykään, josta heitä voitaisiin syyttää.

Tosiasiaksi jää edelleen, ettei yksikään luovutetuista henkilöistä ollut syyllistynyt sotarikoksiin, eikä heitä myöskään Neuvostoliittoon luovutuksen jälkeen sielläkään syytetty sotarikoksista.

Suurin osa pidätyksistä suoritettiin, täysin itäisten esimerkkien mukaisesti, keskellä yötä 20—21 p:nä huhtikuuta 1945. Yllättäen yksityiskoteihin tunkeutuneet Valpon etsivät suorittivat pidätysten yhteydessä huolellisen kotitarkastuksen. Pidätetyt kuljetettiin pois perheittensä keskuudesta sanallakaan ilmoittamatta mihin, pidätyksen syytä ei myöskään mainittu. Pidätettyjen ei sallittu ottaa mukaansa vaatekertoja varalle tai muuta tarpeellista. Eräskin pidätetyistä, jonka jalka oli amputoitu polven yläpuolelta, ei saanut ottaa mukaansa edes jalkaproteesiaan, vaan oli hänen hypittävä ainoalla jalallaan portaita alas ulkona odottavaan autoon.

Pidätettyjen koteihin jäi joitakin Valpon miehiä vartioimaan, ettei kukaan perheenjäsenistä voinut poistua asunnosta, käyttää puhelinta tai muulla tavalla ilmoittaa tapahtuneesta ihmis-

ryöstöstä. Vartijat poistuivat kodeista vasta sitten, kun pidätetyt oli ehditty kuljettaa Neuvostoliiton alueelle. Koko toimenpide oli etukäteen huolellisesti valmisteltu ja sujuikin se tarkalleen aikataulun mukaan. — Tästä kaikesta sain tietää vasta paljon myöhemmin.

Minun kohdaltani tämä Odysseia alkoi Katajanokan Lääninvankilasta. Huhtikuun 21 p:nä klo 01,20 yöllä herätti vartiopäällikkö Kolppo minut ja kertoi kahden etsivän tulleen noutamaan minut kuulusteltavaksi. Ihmettelimme epätavallista aikaa, sillä koskaan ennen ei ollut tapahtunut, että vanki noudettaisiin kuulusteltavaksi keskellä yötä. Siksi Kolppo varoittikin minua lähtemästä mukaan ja selitti, ettei hänen ole pakko luovuttaa minua. Vankilan ohjesääntö edellytti vankien luovuttamista vain toimistoaikana. Päätimme kuitenkin katsella lähemmin näitä noutajiani ja pukeuduttuani lähdin vartiopäällikön kanssa vankilan kansliaan. Siellä odotti kaksi miestä, joista toisen tunsin ulkonäöltä Valtionpoliisin mieheksi. Kumpikin esitti poliisikorttinsa sekä poliisitarkastaja Jäntin allekirjoittaman kirjelmän, jolla minut pyydettiin luovuttamaan Kontrollikomission kuulusteltavaksi. Etsivät mainitsivat koko juttuun tarvittavan ehkä parisen tuntia. Kun en huomannut miehissä mitään epäiltävää ja kun toisaalta olin utelias kuulemaan, mitä kysyttävää venäläisillä olisi minulta, päätin lähteä mukaan. — Otin mukaani päällystakkini ja rasian savukkeita — ja pitkä matkani alkoi.

Autoa ohjannut poliisipukuinen mies ei kuitenkaan ajanut Kontrollikomission päämajaan hotelli Torniin, vaan Valtionpoliisin toimitaloon Ratakatu 12:een. Tässä vankeuteni alkuaikoina tutuksi käyneessä talossa olikin jo tyyli muuttunut. Etsivät ja vartijat olivat miltei kokonaan vaihtuneet uusiin miehiin, ja käytävissä seisoskeli varsin hämäräperäisen näköisiä tyyppejä. Minut vietiin enemmittä selityksittä vankilan puolelle, vapautettiin arvoesineistäni ja papereistani, jotka suljettiin isoon kirjekuoreen. Sen jälkeen sain poistua yksinäiseen selliin odottamaan tapahtumain kehitystä.

Tänä yönä tuntui Valpossa olevan tavallista vilkkaampaa. Käytäviltä kuului kiireisiä askeleita ja sellien ovia availtiin ja suljettiin tavallista tiheämpään. Sellissäni oli vuode valmiina ja päätin jatkaa häiriytynyttä yöuntani liikoja pohtimatta mitä on tapahtumassa. Arvelin tulevani siirretyksi Riihimäen vankilaan, johon muutkin »tilanteen johdosta» vapautensa menettäneet oli keskitetty, ja siinä autuaassa uskossa nukahdinkin.

Lähtö tuntemattomaan

Klo 07.00 tienoilla aamusella alkoivat tapahtumat jo kehittyäkin. Olin vielä syvässä unessa, kun eräs Leinon kaartilaisista avasi sellini oven, kehotti minua ottamaan päällysvaatteeni ja seuraamaan. Käytävässä oli jo eräitä minulle tuntemattomia herrasmiehiä ja lisää tuotiin eri selleistä. Ainakin toistakymmentä uuden Valpon etsivää piiritti ryhmämme ja mitään selittelemättä alkoivat he niputtaa meitä käsiraudoilla kahden miehen pareiksi. Vasen käteni kiinnitettiin erään minua vanhemman herran oikeaan käteen ja esittelyn tapahduttua tiesin, että hän oli entinen tsaarinaikaisen laivaston upseeri, nykyisin Helsingissä liikemiehenä toimiva Boris Björkelund. Häneltä oli pidätyksen yhteydessä takavarikoitu jalokiviä ja kultaesineitä useiden satojentuhansien markkojen arvosta. Näitä arvoesineitään ei hän sen koommin enää nähnytkään.

Kun kaikki pidätetyt oli kahlehdittu pareiksi, marssitettiin meidät kuin rikolliset pihanpuoleisia portaita alas pihalla odottaviin poliisiautoihin.

Tilanne kävi yhä arvoituksellisemmaksi. Mikäli kyseessä olisi siirto Riihimäelle, ei umpinaisessa poliisiautossa tarvittaisi käsirautoja. Suurin osa pidätetyistä oli sitä paitsi ikämiehiä, jopa vanhuksiakin, jotka tuskin yrittäisivät karkuun aseistetuilta vartijoilta.

Saimme lisää ihmettelemisen aihetta. Eräästä pihanpuolei-

sesta ovesta marssi ulos venäläisiä konepistoolimiehiä, jotka arvomerkeistä huomasin GPU:n (=MVD) staršinoiksi, vääpelinarvoisiksi aliupseereiksi. He asettuivat autoihin meidän jälkeemme konepistooliensa piiput suunnattuina suoraan meihin. Hetken kuluttua tulivat esille kuljetuksen johtajatkin, GPU:n everstiluutnantti ja kapteeni. Meille selitettiin venäläisen kaavan mukaan, että olemme nyt »arestantteja» ja että pieninkin pakoyritys aiheuttaisi tulenavauksen. — Everstiluutnantilla oli kainalossaan joukko suurikokoisia ruskeita kirjekuoria, samanlaisia, joihin luovuttamamme arvoesineet ja henkilökohtaiset paperimme oli suljettu. Kun hän istuutui samaan autoon, johon minäkin jouduin, näin kuorien päälle kirjoitetun omistajain nimet. Omaisuutemme seurasi mukana tuntemattomaan päämääräämme.

Keitä olivat muut pidätetyt? Katselin heitä löytääkseni ehkä jonkun tutunkin, mutta kaikki olivat minulle tuntemattomia miehiä, yleensä minua vanhempaa ikäluokkaa. Ulkonäöstään päätellen olivat useimmat venäläisiä emigrantteja ja kuuluivat puhuvan keskenään venäjää.

Vasta vuosia jälkeenpäin on minulle selvinnyt näiden miesten henkilöllisyys. Suomen hallitus ei koskaan antanut mitään selostusta tapahtumasta ja pidätettyjen omaisten tiedusteluihin annettiin vain vältteleviä vastauksia. Asia oli niitä, joista ei »hyvän naapurisovun» nimessä sopinut puhua. Eräät ulkomaalaiset sanomalehdet olivat onnistuneet kuitenkin hankkimaan tietoja tapauksesta ja n. 2 vuotta myöhemmin, 21. 3. 1947 raotti ruotsinmaalainen sanomalehti Dagens Nyheter tätä salaperäisyyden verhoa antamalla Neuvostoliittoon luovutetuista henkilötietoja. Jäljennän sen tähän muutamin oikaisuin:

Suomen kansalaisia:

Boris Björkelund, liikemies, ent. meriupseeri Tsaari-Venäjän laivastossa

Unto Parvilahti, liikemies, toimi sodan aikana yhdysupseerina Berliinissä

Peter Bystrojevskij, toimessa tupakkatehdas Fenniassa, toimi sodan aikana rintamapropagandan palveluksessa
Richard Dahm, liikemies, toimi sodan aikana kielenkäännöstehtävissä
Dimitri Kusmin-Karavajev, ratsumestari, sanomalehdentoim., venäl. emigranttien toimihenkilö
Vladimir Kuznetsov, toiminut johtajana yksityisessä liikeyrityksessä
Vasili Maximov, ylioppilas, osallistunut molempiin sotiin kenttäarmeijassa, sotainvalidi
Georg Narbuth, autonkuljettaja, toimi sodan aikana ilmatorjuntajoukoissa
Feodor Pihra, radioteknikko
Boris Popper, kemian opiskelija
Kyril Pushkarev, kapteeni, toimi sodan aikana YE:n tiedotusosastolla

Suomessa Nansen-passilla oleskelevia:

Vladimir Bastamov, työskenteli tupakkatehdas Fenniassa
Dimitri Daragan, dipl.insinööri, ins.luutnantti, sodan aikana toiminut teknillisissä tehtävissä
Severin Dobrovolskij, tsaarin armeijan kenraali, toimitti venäl. emigranttien sanomalehteä
Maximilian Loudon, työskennellyt eri lähetystöjen autonkuljettajana, viimeksi Romanian lähetystössä
Georg Popper, opiskelija
Stepan Petrisienko, oli Kronstadtin kapinan aikana vastavallankumouksellisen matruusineuvoston puheenjohtajana, elänyt sen jälkeen Suomessa
Andrei Sumbarov, toimi radiopropagandan palveluksessa sodan aikana
Igor Verigin, insinööri, toimi sodan aikana kaiutinkuuluttajana rintamalla

Joukkomme pääosa oli siis venäläistä syntyperää, joskin siinä oli myös puhtaasti suomalaisia tai muita kansallisuuksia. Yksitoista oli Suomen kansalaisia, joita Suomen valtion velvollisuus oli Perustuslain mukaan suojella. Muut kahdeksan henkilöä oleskelivat Nansen-passilla Suomessa, ja kansainvälisten sopimusten nojalla oli valtiomme velvollisuus suojella heitä samoin kuin oman maamme kansalaisia.

Oli tultu ajankohtaan, jolloin valtiomme ei enää kyennyt takaamaan lakien edellyttämää koskemattomuutta kansalaisilleen.

Ja niin lähdimme tuntemattomaan päämääräämme. Autoamme ohjasi suomalaisen poliisin virkapukuun pukeutunut mies, mutta suunnan määräsi GPU. Matkamme suuntautui halki kaupungin Hämeentielle. Katselin matkatovereitani. Kaikkien kasvoilla kuvastui epätietoisuus ja levottomuus. Eräät vanhemmat mutisivat venäjänkielisiä rukouksia. Joku yritti kysyä vartijoiltamme minne olemme menossa, mutta vartijamme istuivat jäykkinä kuin kivikuvat eivätkä vastanneet. Pariin kertaan uudistettuun kysymykseen he kuitenkin ärjäisivät: Nje gavarit! (= olkaa vaiti).

Matkamme jatkui Porvoon maantielle ja kun automme kääntyi Malmin lentokentän tienhaarasta kentälle, alkoivat aavistuksemme jo saada kiinteämpiä muotoja. Pysähdyimme kentän laidalla venäläisten hallussa olevien parakkien luo ja meidät komennettiin astumaan sisälle. Parakki, johon tulimme, oli tyhjä kaikesta kalustosta ja niin saimme istua parakin likaiselle lattialle. Toisessa poliisiautossa tulleet komennettiin toiseen parakkiin. — Istuessani siinä tuli mieleeni, etten ollut Valpossa luovuttanut taskustani saksalaista sotilaspassiani muiden paperieni mukana, jotka sattuivat olemaan mukanani Katajanokalta lähtiessäni. Kun jo saatoin arvata, että matkamme jatkuisi itään päin, arvelin sotilaspassiini merkityt meriitit ehkä haitallisiksi nyt uusissa olosuhteissa. Mietin, miten siitä vapautua, sillä konepistoolimiehet seisoivat huoneessamme tarkkaillen meitä. Tiesin jo, että parikseni osunut herra Björkelund enti-

senä Venäjän laivaston upseerina puhui venäjää. Kehotin häntä puolestani pyytämään pääsyä käymälään. Ihme kyllä, vartijamme suostuivatkin siihen. Heillä ei kuitenkaan ollut käsirautojemme avaimia ja siksi saimme marssia parina kahden staršinan saattamina parakin lähistöllä olevaan käymälärakennukseen. Vartijat jäivät oven ulkopuolelle odottelemaan ja niin juoneni onnistui. Sain tilaisuuden repiä sotilaspassini pieneksi silpuksi ja heittää palaset käymälän alle tavoittamattomiin. Takinkäänteeni alle jääneen saksalaisen rynnäkköansiomerkin (Sturmabzeichen) pienoisjäljennöksen työnsin seinässä olevaan laudanrakoon. Sen jälkeen palasimme takaisin parakkiimme.

Jo kentälle tullessamme olin nähnyt käytettävän kahden DC-3-mallisen lentokoneen moottoreita lämpimiksi ja arvelin, että matkamme jatkuisi niillä koneilla. Otaksumani osoittautuikin oikeaksi.

Lähellä parakkejamme oli kentän laidalle rakennettu maavalleja lentokoneiden sirpalesuojiksi. Lauma konepistoolimiehiä tuli nyt parakkiimme ja komensi meidät kulkemaan maavallien luokse ja asettumaan riviin niiden eteen. Tämä hermostutti kovasti vanhempia emigrantteja. Ilmeisesti he arvelivat, että meidät likvidoitaisiin ilman pitempiä puheita. Koetin rauhoittaa lähimpiä naapureitani sanomalla, ettei näin hyvin puettuja ihmisiä ammuta vaatteet yllä, mutta useimmat syventyivät rukouksiinsa ja tekivät hartaasti ristinmerkkejä vapaana olevalla kädellään. Näiden vanhojen miesten sieluntuska aiheutti äänekkään röhönaurun vartijoittemme taholla ja jotkut heistä irvistelivät matkien ristinmerkkien tekoa. Saimme tutustua heti alkuvaiheissa uudenaikaiseen »kulturaan», joka ei hyväksy uskontoa. Hiljaisuus palasi vasta hetken kuluttua, kun kuljetustamme johtavat everstiluutnantti ja kapteeni saapuivat paikalle suorittamaan joukkomme nimenhuutoa. Tätä varten meidät olikin komennettu maavallia vasten seisomaan, vaikka sitä oli vaikea edeltäkäsin arvata.

Välittömästi nimenhuudon jälkeen marssitettiin meidät kiitoradan päässä odottaviin lentokoneisiin ja pian olimme ilmassa.

Altamme hävisi isänmaan kamara. Meitä seuranneet konepistoolimiehet istuivat nyt lentokoneessa kuin sfinksit, pistoolien piiput meihin suunnattuina ja sormi liipaisimella. Björkelundia ja minua vastapäätä istui everstiluutnanttimme. Koetimme tehdä juttua hänen kanssaan heikoin tuloksin. Tarjosin hänelle savukkeen, josta hän kuitenkin kieltäytyi, — sehän saattoi olla myrkytetty. Sen sijaan hän kaivoi manttelinsa taskusta omiaan ja tarjosi minullekin Kasbek-savukkeen. Mutta Björkelundin kysyessä matkamme päämäärästä hän hienotunteisesti vaikeni.

Häiriintynyt yö ja odottamattomat tapahtumat alkoivat raukaista ja kun siinä tilanteessa oli vaikeaa keksiä muutakaan järkevää, aloimme Björkelundin kanssa vuorotellen torkkua pää toisen polvella. Kone oli sisustettu sotakoneeksi ja sen istuimet olivat varsin epämukavat. Käsiraudat ranteissamme tekivät mukavan lepoasennon muulla tavoin hankalaksi, mutta näin saatoimme saada kumpikin vuorollamme unen päästä kiinni. — Vanhemmat emigrantit sen sijaan eivät pystyneet rauhoittumaan. Suomen rannan häipyessä näköpiiristä he tekivät ristinmerkkejä ja toistivat rukouksiaan ehkä omaistensa, itsensä ja ehkä Suomenkin puolesta, joka oli ollut heille uutena kotimaana Venäjän vallankumouksen jälkeiset vuodet.

Lentokoneemme ottivat heti startin jälkeen suunnan kaakkoon. Ylitimme Suomenlahden ja koneemme laskeutui Leningradin lentokentälle polttoainetäydennystä varten. Toinen kone sen sijaan lensi suoraan Moskovaan.

Leningradin—Moskovan välisen taipaleen nukuimme Björkelundin kanssa vuorotellen. Olin juuri syvässä unessa kun heräsin siihen, että koneemme alkoi jyrkästi laskeutua. Ikkunasta näkyikin jo laaja lentokenttä, jolle ennen pitkää laskeuduimme.

Tässä ihmisryöstössä ei mitään oltu jätetty sattuman varaan. Olimme joutuneet nuottaan ja pian olimme sumppuun suljettuina. GPU:n tummanvihreät vankiautot odottivat jo kentällä ja ajoivat lentokoneiden pysähdyttyä suoraan niiden oville.

Meidät sullottiin vankiautoihin niin tiukkaan, ettei kaatumisesta ollut pelkoa, vaikka auto ajoikin kurvat melko jyrkästi ja vauhdikkaasti.

Lubjankassa

Kotvan ajettuamme pysähtyi automme ja meidät komennettiin autosta ulos. Huomasimme tulleemme jonkin suuren rakennuskompleksin sisäpihalle. Olimme tulleet surullisenkuuluisaan Lubjankaan, joka on GPU:n päämaja ja tutkintovankila.

Pian saimme nähdä, millä rutiinilla sen henkilökunta selviytyi vankien vastaanottopuuhista. Nopeassa tahdissa suoritettiin alustava kuulustelu henkilöllisyyden toteamiseksi, riisuutuminen, äärimmäisen tarkka ruumiintarkastus ja samoin vaatteiden tarkastus. Ruumiintarkastuksessa tutkittiin nopeasti ja asiantuntemuksella kaikki paikat ihmisruumiissa, mihin suinkin voisi otaksua jotain voitavan kätkeä, korva-aukkoja, sieraimia ja hampaankoloja myöten. Vaatteet ja jalkineet eivät päässeet sen helpommalla. Kaikki metallinapit ratkottiin pois, samoin housujen hakaset. Takkien ja päällystakkien vuorit ratkottiin monista kohdin, samoin vuorit hihojen suista. Hatuista lähtivät nauhat ja vuorit, kengistä korkolaput ja vuorit. Tottuneet kädet hypistelivät jokaisen käänteen ja saumakohdan vaatetuksessa ja jos kankaan paksuuden vuoksi ei tullut täyttä varmuutta, leikattiin sellainen kohta auki siekailematta.

Keneltäkään meiltä ei kuitenkaan löytynyt mitään etsittyä, ei salakirjoitettuja koodeja, ei myrkkyjä, ei käsikranaatteja tai muuta, mitä kavalien porvarien hallussa saattoi olettaa olevan.

Seurasi pintapuolinen lääkärintarkastus kulkutautien ja syöpäläisten varalta. Kumpiakaan ei havaittu. Sitten hiukset pois, saattoihan päänahkaankin olla kirjoitettuna jotain maailmanvallankumoukselle vaarallista. Tämän jälkeen tuli lähtö pari kerrosta syvälle tämän synkän talon kellariin. Suomesta tuotu

joukkomme oli jo näissä vaiheissa ja käsittelyissä joutunut erilleen ja kellarissa minut suljettiin yksinäni ahdasta puhelinkoppia muistuttavaan komeroon. Täällä piti jälleen riisuutua alastomaksi ja jättää vaatteet koppiin, jonka jälkeen vartija lähti kuljettamaan minua aataminpukuisena pitkin kellarin kylmiä käytäviä, — minne, siitä ei ollut aavistustakaan. Kävelin edellä ja vartija pari askelta takanani, kunnes hän työnsi minut eräästä ovesta sisään ja häipyi itse jonnekin muualle.

Tarkastelin uutta ympäristöäni ja huomasin sen tarkalleen samanlaiseksi kuin Winnitzassa, Ukrainassa, näkemäni GPU:n vankilan teloitushuone. Huoneessa oli kalteva sementtilattia, siinä ura ja viemäri, kolme seinää kivestä, mutta neljäs, ovea vastapäinen seinä, paksulla lankulla vuorattu. Winnitzan vastaavassa lankkuseinässä oli kuulanreikiä tiheässä ja veriläiskiä, mutta tässä en huomannut kumpiakaan.

Kauempaa käytävästä kuului kumeita jysähdyksiä, aivan kuin seinän läpi kuuluvia laukauksia. Tilanne ja ympäristö oli vähemmän rohkaiseva, — vastikään kotimaastaan ryöstettynä ja nyt jo alastomana GPU:n kylmässä kellarissa. Mieleeni tuli yhtä ja toista aikaisemmin kuulemaani ja näkemääni. Olin Lembergin valtaukseen osallistuneena nähnyt parituhatta murhattua vankia Lembergin vankilan pihalla venäläisten peräytymisen jälkeen kun sotilaspastorimme Ensio Pihkalan kanssa katselimme kaupunkia. Muistin myös Katynin tapahtumat ja paljon muuta näkemääni ja kuulemaani, jonka ei juuri sinä hetkenä olisi tarvinnut tulla mieleen.

Mietiskelyni keskeytyi vartijani tullessa sisään ja työntäessä käteeni karamellin kokoisen palasen mäntysuopaa tai jotain muuta saippuaa muistuttavaa törkyä. Kun hän vielä väänsi seinällä olevaa hanaa saaden vesisuihkun vuotamaan katonrajassa olevasta putkenpäästä, selvisi minulle, että kylpyähän naapuri tässä vieraalle tarjoaakin. Hämärän valaistuksen vuoksi en ollut huomannut vesihanaa ja putkenpäätä katonrajassa. Siitä tuli nyt säästeliäästi vahvasti kloorintuoksuista vettä. Väkevää olikin GPU:n kylpyvesi, kun sain sitä silmiini, pelkäsin tulevani sokeaksi.

Ehdittyäni hätäisesti pestä itseni tuli vartija pesuhuoneeseen ja takaani kuului myöhemmin varsin tutuksi tullut komento: d a v a i. Sana on käytöltään varsin monipuolinen, kuten sittemmin huomasin. Tilanteesta riippuen se voi merkitä: lähde, mene, tule, tee, ota jne. Jos siihen lisää monikon päätteen -tje, merkitsee se: lähtekäämme, menkäämme jne. Pian sain sanastooni toisenkin käsitteen: r u k i n a z a d. Kun en tätä komentoa parinkaan toistamisen jälkeen ymmärtänyt, antoi vartijani havainto-opetusta järjestämällä käteni selän taakse. Nyt jo ymmärsin komennon merkityksen: kädet selän taa ja ala painua! Kävelin siis komennon mukaisesti kellarin kylmiä käytäviä takaisin huoneeseen, johon olin jättänyt vaatteeni. Vartija työnsi minut samaan komeroon, josta olin kylpyyn lähtenyt, mutta sillä aikaa olivat vaatteeni hävinneet. Kengät sentään olivat jäljellä ja mietiskelin, miksi eivät varkaalle kelvanneet hyvät kenkäni. Istuin ja palelin ehkä tuntikaupalla Ajan kulusta en tiennyt mitään, sillä kellonihan oli sosialisoitu jo Helsingissä Ratakadulla. Pitkältä odotus joka tapauksessa tuntui, mutta lopulta koppini lukko alkoi rämistä, ovi kiskaistiin selälleen ja valkoiseen työtakkiin pukeutunut mies heitti sylillisen tulikuumia vaatteita suoraan kasvoilleni. Vartija potkaisi oven kiinni aivan kuin rajatonta mahtiaan näyttääkseen. Pengottuani vaateläjää totesin ne omikseni. Puin ne kiireesti ylleni ja ihanaa oli saadakin kuumat vaatteet kananlihani peitoksi.

Olin jälleen kokemusta viisaampi. Samaan aikaan kun sain pestä itseni kloorivedessä, olivat vaatteeni olleet kuumailmakaapissa. Proletariaatin diktatuuri desinfioi luokkavihollisensa perusteellisesti. Ulkonaisesti olin siis valmis sen koneiston jauhettavaksi, joka on jauhanut olemattomiin kymmeniä miljoonia ennen minua. Jäisipä puhdas ruumis, jos fyysillinen likvidazija pikapuolin tapahtuisi, tuumiskelin kävellessäni vartijani edellä äskettäin oppimani komennon mukaan.

Toivoin jo pääseväni levolle, mutta vastaanoton seremoniat jatkuivat edelleen. Minut vietiin huoneeseen, joka sisustukseltaan muistutti vuosisatamme alussa olleita valokuvaamoja.

Välttämätöntä korituolia lampaannahkoineen ei kuitenkaan näkynyt, vaan antiikkisen jalustakameran edessä keskilattialla oli jykevätekoinen tuoli, jonka selkänojan yläpuolella oli teline numerolevyineen. Ymmärsin heti istua tuoliin kun d a v a i kuului. Minut valokuvattiin sekä edestä että profiilista, ja jälleen davai. Mutkittelevia käytäviä mentiin toisen »kabinetin» ovelle, jolle vartijani koputti. Kun sisältä kuului mörähdys, ehkä myös davai, työnnyin sisään opittuani jo, että vartija pysyttelee koko ajan vangin takana. Olimme nyt tulleet sormenjälkiosastolle, jossa sen alan spesialisti otti sormistani painalluksia lukemattomiin kaavakkeihin. Muutamiin niistä jouduin myös kirjoittamaan nimeni. — Jälleen ruki nazad, davai, ja pian oltiin lääkärin vastaanottohuoneessa. Ihmettelin jälleen, mitä tuleman piti, sillä ensimmäisissä tarkastuksissa minut oli punnittu, pituuteni mitattu, tutkittu silmien väri, etsitty arpia ja muita tuntomerkkejä, joten kehoni piti jo olla yhtä tuttu tässä talossa kuin itsellenikin.

Pian ilmestyi lääkäri avustajineen sivuhuoneesta. Razdevaitjes-komennon mukaan osasin jo riisuutua ja lääkäri otti esille injektioruiskuja ja ampulleja. Sain 3—4 eri ruisketta lapojeni seutuville ja vasta nyt olin kypsä selliini istutettavaksi.

Kävely huoneesta toiseen näissä Lubjankan käytävissä ei kuitenkaan ollut niin yksinkertaista kuin edellä olevasta saattaisi olettaa. Käytävät olivat erittäin mutkikkaita, ja niiden jokaisen mutkan kohdalla oli seinällä punainen ja vihreä merkkivalo. Jos kulmauksessa paloi punainen, merkitsi se sitä, että käytävässä mutkan takana kuljetettiin jotain toista vankia. Vartijani komensi silloin: S t o i! ja työnsi minut pieneen puhelinhytin kokoiseen komeroon, joita oli jokaisen käytävänmutkan lähellä. Lähestyessään kulmausta antoi vartija sitä paitsi äänimerkin kielellään: klak, klak, klak, aivan samoin kuin lapset matkiessaan hevosen kavioiden ääntä. Kun kerrosvartija, joita käytävissä seisoi varsin tiheässä, kulman takaa vastasi klak, klak, ja kun vihreä valo paloi, saatoimme jatkaa matkaamme kulman ympäri. — Sama järjestys vallitsi yleensä

kaikissa GPU:n vankiloissa, joissa myöhemmin sain oleskella. Tämän kaiken tarkoituksena oli estää vankeja näkemästä ketä muita oli täällä pidätettynä ja äärimmäisen huolellisesti vartijat näitä määräyksiä noudattivatkin. Lubjankassa ollessani en kertaakaan nähnyt käytävillä muita vankeja kuin omat sellitoverini.

Tunsin itseni perin väsyneeksi ja toivoin jo pääseväni levolle, mutta minua olikin odottamassa uusi yllätys. Jouduin ensin suljetuksi ehkä tunnin ajaksi ensimmäisessä kerroksessa olevaan komeroon, kunnes kaksi vartijaa vei minut sieltä talon pihalla odottavaan vankiautoon. Vartijat eivät puhuneet sanaakaan vangeille, paitsi komentojaan. Jälleen olin menossa jonnekin tuntemattomaan.

Lefortova

Auto, johon vartija minut työnsi, oli jaettu pieniin yhdenmiehen lokeroihin, joissa saattoi istuakin. Mutta lähtijöitä ilmaantui enemmän kuin autossa oli tiloja. Istuttuani lokerooni työnnettiin siihen vielä toinenkin mies. Hänellä oli saksalaisen upseerin kenttäpuku, mutta päässä komeili punareunainen tsaarinaikainen kasakkaupseerin lakki. Hän esitteli itsensä huonolla saksankielellä yhdeksi kenraali Vlasovin adjutanteista, kapteeni Petroviksi. Miehellä oli mukanaan kookas eväspussi säilykkeitä ja savukkeita, jotka hän sanoi tuoneensa Baden-bei-Wienistä. Kun lokerossani oli istumatilaa vain yhdelle ja kun ahtaus esti vaihtamasta paikkaa, jouduin pitämään tätä kookasta miestä eväspusseineen sylissäni. Toivoin sen vuoksi matkan pian päättyvän ennenkuin tuon painon alla tykkänään litistyisin. Mies kertoili hilpeästi vaiheistaan ja kuultuaan minun olevan Suomesta, hihkaisi hän:

»Aa, finn, kunpa päästäisiin samaan koppiin perille tultuamme.»

Hän kertoi kenraali Vlasovin menneen uudelleen bolševikkien puolelle luottaen lupauksiin täydestä armahduksesta itselleen ja

joukoilleen, mutta tulleen vangituksi heti Moskovaan saavuttuaan. Kenraali Vlasov hirtettiinkin sitten myöhemmin kansanvihollisena Moskovassa samanaikaisesti Kauko-Idän valkokaartilaiskenraalin Semjonovin kanssa.

Matkamme ei muodostunutkaan pitkäksi. Saimme astua pimeästä vankiautosta ulos kevätaamun kirkkauteen. Edessämme oli korkea vankilanmuuri ja siinä keskiaikaisen linnoituksen porttia muistuttava, raskaasti raudoitettu portti. Sen yläpuolella näkyi vanhan vankilarakennuksen julkisivu, jossa vanhanaikaisin kohokirjaimin luki LE FORT. — Tämä oli Katariina II:n aikana rakennettu vankila, jota venäläiset kutsuivat Lefortovaksi. Nykyisin se oli myös GPU:n tutkintovankilana.

Portissa oleva pieni luukku avautui ja portinvartija tirkisteli joukkoamme. Kuljetuksemme johtaja antoi vartijalle joitakin »bumaagoja» sekä mukanaan olevan avaimen. Portin sisäpuolella oleva vartija vuorostaan antoi saattajallemme avaimen ja näin kumpikin avasi lukon omalla puolellaan saamillaan avaimilla. Portti aukeni ja saimme marssia sisään. — Järjestely oli mainio: vaikka portin sisäpuolella oleva vartija olisi tullut yllätetyksi ja joutunut luovuttamaan avaimensa, ei se olisi riittänyt portin avaamiseen. Hän oli itsekin vanki vankilassaan, kunnes joku ulkopuolinen virkailija toi hänelle toisen avaimen. Myös vankilaa ympäröivä muuri oli riittävän korkea estääkseen mahdolliset pakoyritykset.

Koko tulopäivämme ja sitä seurannut yö oli kulunut vastaanottoseremonioissa Lubjankassa. Siirrettyinä nyt toiseen vankilaan saimme aloittaa saman uudelleen. Ensin saimme mennä Petrovin kanssa avaraan pesuhuoneeseen, kylvyn jälkeen lääkärintarkastukseen ja sormenjälkien ottoon. Valokuvaaminen jätettiin sentään lähipäivien ohjelmaan.

Pian jouduin erilleen tästä huolettomasta Donin kasakasta. Meidät vietiin vastaanottopuolelta vankilaosastolle ja jouduimme eri selleihin. »Do svidanije», sanoi Petrov, ja punalakkinen mies häipyi näköpiiristäni ainiaaksi.

Jouduin vankilan neljänteen kerrokseen, onnekseni, sillä varsinkin alin, puoleksi maanalainen kerros, oli kuulemma varsin kylmä ja kostea. Kolea oli sekin selli, johon lähiviikoiksi jouduin. Seinät hikoilivat kylmyyttä ja kosteus kerääntyi pisaroiksi, joista muodostui pieniä puroja seinille ja vesilätäköitä lattialle. Keskuslämmitys rakennuksessa kyllä oli, mutta ehkäpä polttoainehankinnoissa oli tapahtunut »zriv» — repeämä. Puoleksi maanalaisissa selleissä kerrottiin säilytettävän saksalaisia diplomaatteja ym. pitkän tuomion saaneita poliittisia vankeja.

Astuessani selliin olivat sen kaksi asukasta jo nousseet yöpuultaan ja järjestäneet vuoteensa. Koko tulopäivä ja sitä seurannut yö oli kulunut vastaanottopuuhissa niin, että pääsin selliini vasta klo 07.00 tienoilla, juuri ennen aamuteen jakelua. Esittelyn tapahduttua sain tilaisuuden lähemmin tutustua sellissä oleviin miehiin. Ulkomaalaiset vaatteeni, sormenjälkien ottamisesta vielä mustat sormenpääni ja se, etten osannut venäjää, antoivat minulle heti luottamusta uusien toverieni silmissä. Minua ei pidetty »vasikkana», so. GPU:n vankien joukkoon sijoittamana urkkijana, joita näissä vankiloissa sai erikoisesti varoa. Sellitoverini olivat istuneet kahden jo joitakin viikkoja ja ehtineet vaihtaa keskenään kuulumisensa ja kokemuksensa. Minusta, uudesta tulokkaasta, he nyt saivat uuden kuulijan ja kertoilivatkin mielellään vaiheistaan, kun olivat ensin saaneet kysymyksiinsä — kuka, mistä, miksi — vastaukseni.

Taskussani oli vielä joitakin suomalaisia savukkeita, mutta tulitikkuja ei enää ollut. Toverini selittivät tulta saatavan talon puolesta aamuteen jälkeen. Juttu pääsi hyvään alkuun ilman savujakin kummankin heistä puhuessa saksaa melko sujuvasti.

Vanhempi miehistä, n. 60-vuotias Michailov, oli Romaniasta napattu emigranttivenäläinen. Ammatiltaan hän oli proviisori, mutta sivutöikseen vakoillut Ploestin öljykentillä saksalaisten laskuun. Puna-armeijan jo miehitettyä osan Romaniaa ja lähestyessä Ploestia oli Michailov saanut määräyksen luovuttaa kaiken hallussaan olevan aineiston saksalaiselle vakoiluemissaarille. Onnettomuudeksi oli Michailov tälle viimeiselle tehtävälleen

lähtiessään pannut jalkaansa vastikään mustasta pörssistä ostamansa paksupohjaiset amerikkalaiset kengät, jotka narinallaan paljastivat hänet, kun hän yön pimeydessä hiipi toimeksiantajansa asunnolle. Puna-armeijan kärkipartio sai haltuunsa salkullisen todistusaineistoa, joten Michailov odotteli vain »viimeistä herätystä». Michailovin huolettomuus oli todellista venäläistä fatalismia. Kun kysyin, mitä hän arveli asiasta seuraavan, hän sanoi hilpeästi: »Huze smerti nje budet» — ei siitä kuolemaa pahempaa tule.

Melko huolettomalta vaikutti toinenkin miehistä, n. 18-vuotias latvialainen. Hän oli palvellut latvialaisessa Waffen-SS:n yksikössä ja saksalaisten vetäytyessä Riiasta oli nuorukainen komennettu jäämään siviilipukuisena Riikaan ja radiollaan ilmoittamaan puna-armeijan Latviaan tulleiden yksikköjen sijoituksia, vahvuuksia yms.

Miesten kertoillessa vaiheistaan olimme tulleet aamuteen aikaan ja nyt seurasi ensimmäinen ateriani suuressa naapurimaassa. Ovessa olevasta luukusta annettiin kannullinen heikkoa, mutta sitä kuumempaa teetä, teelusikallinen sokeria mieheen ja 400 g:n painoinen pala kosteaa vankilalimppua. Uudet ystäväni joivat aamuteensä miltei hartaan hiljaisuuden vallitessa, josta päättelin sen muodostavan tärkeän osan päivän muonituksesta.

Latvialaisella pojalla oli melkein kilon pussillinen mahorkkaa ja vankilan puolesta oli hänelle annettu savukepaperiksi paksua käärepaperia. Poika kääri näistä aineista n. 15 cm:n pituisia sätkiä valmiiksi ja asetti ne pöydälle riviin. Tulta emme olleet vielä saaneet, mutta pian sain kokea uuden yllätyksen. Ovessa oleva luukku aukeni rämähtäen ja siitä työntyi sisään sormenpaksuista, savuavaa lunttaa pitelevä käsi. Luukusta kuului myös komento: »prikurii!» (ota tulta!), mutta ilman sitäkin syöksyivät toverini sätkineen luukulle, ottivat tulta luntasta ja tarjosivat sitä minullekin. Pian täytti sellin mahorkan hapan tuoksu ja käärepaperista lähtevä metsäpalon katku. Mutta tupakannälästä kärsineille tämä oli autuutta. Poltettuamme

kukin sätkämme jatkoi yksi meistä tupakoimistaan, antaen ennen sätkänsä loppumista tulen toiselle. Vastuu tulen säilymisestä oli suuri, sillä vasta päivällisen jälkeen oli tulta jälleen saatavissa. Mahorkkaorgia jatkui siten päivälliseen asti.

Selli meille kolmelle oli kohtalaisen suuri sikäläistä mittapuuta käyttäen. Meillä se olisi ollut yhdenmiehen selli. Rautasängynrämä seisoi kolmella seinällä, neljännellä seinällä oli vahvasti raudoitettu ovi muurinsyvennyksessään. Ovi aukeni, kuten sellinovet yleensä, ulospäin, eikä sisällä ollut minkäänlaista kahvaa. Oven ulkopuolella oli tavattoman raskastekoinen keskiaikainen lukko ja kaksi oven yli asetettua ranteenpaksuista rautasalpaa. Niiden avaaminen ja sulkeminen aiheutti kaikuvissa holvikäytävissä valtavan räminän, ja kun ovia oli satamäärin käytävissä, muistutti melu varsinkin ruoanjakeluaikoina jonkin metallitehtaan työskentelyä. — Sellaista yörauhaa ja hiljaisuutta, joka oli vallinnut Helsingin lääninvankilassa, en neuvostovankiloista tavannutkaan. Vankiloiden henkilökunta ja kuulusteluaparaatti toimi samalla paineella kolmessa vuorossa ympäri vuorokauden pyhät ja arjet. Se tietysti oli välttämätöntä sen monimiljoonaisen vankimäärän käsittelemiseksi, mikä sodanjälkeisinä vuosina kulki näiden laitosten kautta teloitusryhmien eteen, vankiloihin ja kuritushuoneisiin, orjatyöleireihin tai Siperian ja Keski-Aasian karkotusalueille.

Minkäänlaista yhteyttä ei täältä voinut saada ulospäin eikä myöskään mitään tietoja ulkomaailmasta. Sellin paksuilla ristikkoraudoilla varustettu ikkuna sijaitsi lähellä katonrajaa ja sen ulkopuolella oli peltisuojus, joka esti näkemästä muuta kuin kämmenenlevyisen kaistan taivasta. Sanomalehtiä tai muuta lukemista ei vangeille annettu ja vartijat eivät vastanneet mihinkään vankien kysymyksiin. Vartijoita oli aina pareittain käytävillä. He kontrolloivat toinen toistaan, joten mitään kosketusta vankien ja vartijain välillä ei päässyt tapahtumaan. Uutisia maailmalta saattoi siis tulla vain uusien vankien mukana.

Niinpä minäkin sain vastailla uusien toverieni lukemattomiin kysymyksiin viime viikkojen tapahtumista maailmalla.

Minä puolestani olin kiinnostunut GPU:n kuulustelumenetelmistä ja vankien kohtelusta yleensäkin. Toverini olivat jo itse olleet kuulusteluissa ja tavanneet myös useita muita vankeja. Sain heiltä hyviä neuvoja vangin käyttäytymiseen kuulusteluissa:

— Älä kerro mitään, mikä ei jo ole kuulustelijasi tiedossa; saatuaan »langan päästä» kiinni he kyllä osaavat keriä, etkä silloin saa yön etkä päivän rauhaa.
— Parhaat vastauksesi ovat: nje znaju (= en tiedä), nje pomjuu (= en muista), nje videl (= en nähnyt), nje ponimajuu (= en ymmärrä).
— Kuulustelijasi ovat aina tietävinään enemmän kuin todellisuudessa tietävät. Älä anna heidän hämäännyttää itseäsi.
— Joudut kirjoittamaan moneen kertaan oman elämäkertasi. Tee se mahdollisimman lyhyesti, mutta joka kerralla ehdottomasti samanlaisena.

Näistä neuvoista olin sittemmin näille ensimmäisille sellitovereilleni varsin kiitollinen. Ne auttoivat minua mainiosti ensimmäisten kuulustelujen yli, kunnes jo itsekin sain jonkinlaisen rutiinin »kuulusteluntorjunnassa».

En muista vielä näinä päivinä erikoisemmin kärsineeni nälästä. Suomen vankilamuona oli ollut riittävää ja sitä paitsi olin tuottanut ruokani etupäässä vankilan ulkopuolelta. Elin alkuajat ruumiini vararavinnon varassa, mutta ennen pitkää alkoi näläntunne tulla yhä kiusallisemmaksi. Aamuteen ja kostean limpunpalan lisäksi saimme päivälliseksi ja illalliseksi pienen annoksen epämääräistä kalalta ja kaalilta tuoksuvaa, äärettömän hapanta lientä. Tästä meni jokaisen vatsa alkuaikoina epäkuntoon ja liemi pyrki poistumaan väkivaltaisesti sisuksista n. 20 minuutin kuluessa. Sellin nurkassa oleva käymäläastia oli niin ollen varsin varattuna meidän kaikkien kärsiessä samasta viasta. — Venäjää puhuvana Michailov useita kertoja pyysi vartijalta pääsyä lääkärille tai lääkkeitä, mutta vastauksena oli vain tavanomainen nitševoo, eikä lääkäriä enempää kuin lääkkeitäkään kuulunut.

Toukokuun 9. p:nä ymmärsimme maailmalla tapahtuneen jotain tavatonta. Jo sitä edeltäneinä päivinä olivat Moskovan ilmatorjuntapatterit ampuneet lukuisia yhteislaukaus-sarjoja, joita aivan oikein arvelimme tärkeiden sotilaallisten menestysten juhlinnaksi. Mutta 9. p:nä antoi vartijamme meille puhdistusvälineitä käskien raaputtaa sellin ikkunasta sinisen suojavärin. Sellimme kävi hiukan valoisammaksi ja kun ilma alkoi olla jo keväisempää, jätimme vartijan huomaamatta ikkunamme hieman raolleen. Näin kuulimme paremmin mitä Moskovassa tapahtui. Kaupungilta kantautui valtavaa ihmismassojen hurraamista, kunnialaukauksia ja marssimusiikkia kovaäänisistä. Kovaäänismusiikkia annettiin moskovalaisille myös taivaalla risteilevistä lentokoneista ja koko Moskova tuntui olevan yhtä barbaarista uraata, marssimusiikkia ja tykkitulta. Illan pimetessä jatkui voitonjuhlinta ja valtava ilotulitus muutti aika ajoin yön kirkkaaksi kuin päivä.

Ymmärsimme, mitä tämä merkitsi Euroopalle, koko maailmalle ja meille itsellemmekin. Saksa oli laskenut aseensa, Amerikan ja Englannin sotilaallinen mahti oli pelastanut Neuvostoliiton varmalta tappiolta. Kommunismin leviäminen koko Eurooppaan oli nyt mahdollisuuksien rajoissa; se saattaisi hävittää koko Euroopan vanhan kulttuurin.

Tunsimme elävämme historian käännekohdan hetkiä ja omat henkilökohtaiset huolemme jäivät taka-alalle. Vaiteliaina miehinä yritimme sinä yönä saada unta silmiimme.

Seuraavana päivänä koetimme Michailovin kanssa kaavailla poliittista tulevaisuutta Euroopassa. Kahden kovaotteisen diktatuurin valtataistelu oli tuhonnut monen pienen kansakunnan riippumattomuuden. Michailov sanoi syövänsä narisevat kenkänsä, jos Neuvostoliitto luopuisi yhdestäkään valloittamastaan maasta vapaaehtoisesti. Kun esitin hieman optimistisempaa kantaa, suuttui Michailov ja sanoi: »Olette yhtä hölmö kuin Stalin, jos hän jättää Pariisin, Rooman ja Madridin valloittamatta. Amerikan Neuvostoliitolle antamilla säilykkeillä voisi marssia samaa kyytiä Afrikkaan asti.»

Kuulusteluni alkavat

Ehkäpä kuulusteluja edeltävä nälkäkuuri kuului GPU:n tutkintomenetelmiin, sillä mitään kiirettä ei minun asiassani tunnuttu pidettävän. Vasta oltuani n. 3 viikkoa Lefortovassa veivät vartijat minut eräänä päivänä kuulusteluosastolle. Tämä oli pitkä kolmikerroksinen, uudenpuoleinen lisärakennus, joka oli kokonaan jaettu kuulusteluhuoneiksi. Eteisessä istuva vahtimestari otti suureen päiväkirjaansa kuulusteltavan nimen ja merkitsi siihen minuutin tarkkuudella kuulustelun alkamisajan. Vanki sai sitten myös kirjoittaa nimensä tähän kirjaan, mutta tällöin peitettiin kirjan sivu peltilevyllä niin, että levyssä oleva aukko osui vastaavalle sarakkeelle. Vangilla ei siis ollut nimeään kirjoittaessaan mahdollisuutta nähdä, keitä muita täällä on ollut kuulusteltavana.

Kuulusteluhuoneet olivat kaikki melkein samanlaisia. Kalusteina olivat suuri kirjoituspöytä, pari tuolia tai nojatuolia, leposohva, ikkunoissa raskaat verhot. Ovet oli pehmustettu sisäpuolelta ja päällystetty vahakankaalla.

Tullessani ensimmäiseen kuulusteluun istui pöydän takana n. 35-vuotias mies, ilmavoimien majurin virkapuvussa. Mies oli tanakka, lihavahko, hyvinvoivan näköinen. Tullessani hän melko kohteliaaseen sävyyn sanoi jotain ja viittasi istumaan. Kuulustelusta ei kuitenkaan tullut mitään, kun majuri puhui vain venäjää ja minun vastaukseni olivat lakoniset nje ponimajuu, nje gavarjuu po ruski (= en ymmärrä, en puhu venäjää). Majuri ei näyttänyt tätä hämmästelevän, jutteli jotain itsekseen ja painoi nappia. Vartijat tulivat sisään ja veivät minut takaisin selliini.

Tähän aikaan olikin venäjänkielen sanastoni varsin köyhä. Tosin olin aikoinaan Sortavalan lentoasemalla palvellessani muun kantahenkilöstön mukana joutunut opiskelemaan hieman venäjänkielen sotilaallista sanastoa, samoin muistin melko hyvin vielä venäjänkielen kirjaimiston. Myös rintamalla oli sanasto hieman karttunut sellaisilla sanoilla kuin stoi! kto tam? ruki

verhj! (= seis! kuka siellä? kädet ylös!), mutta senlaatuisella sanastolla ei täällä enää ollut käyttöarvoa. Kuulustelujen piti siis tapahtua tulkin avulla.

Muutaman päivän kuluttua oli sellainen löytynytkin. Hän oli venäjää ja vironkieltä puhuva naishenkilö. Tulin toimeen vironkielessä ja niin päästiin alkuun. Ja perusteellisesti aloitettiinkin. Aloitettiin ajasta ennen syntymääni, isovanhemmistani ja heidänkin vanhemmistaan. Tärkeätä oli, olivatko he olleet »kulakkeja», palveluskuntaa omistaneita henkilöitä. Vähitellen siirryttiin koulunkäyntiini, toimipaikkoihini ja käytiin lävitse koko tähänastinen elämäni. Muistin toverieni ohjeet ja koetin kertoa mahdollisimman vähän ja mutkattomasti. Samoin koetin painaa muistiini kaiken sanomani. Tulkin käyttö helpotti tässä suuresti, sillä hänen kääntäessään venäjäksi kertomaani sain aikaa sommitella seuraavaa lausetta ja painaa mieleeni aikaisemmin kertomani.

Kuulustelijakseni määrätty majuri oli nimeltään Harkov. Hän osoittautui melko rauhalliseksi, ajoittain melkeinpä hyväntahtoiseksi mieheksi. Harvoin hän korotti ääntään ja pysyi uhkailuissaankin lähellä sikäläistä kohtuutta.

Vironkielisellä tulkilla näytti olevan paljon muita asiakkaita tässä vankilassa, koska hän usein myöhästyi kuulusteluista. Majuri Harkov purki tällöin harminsa yksinpuheluihin, jotka eivät suinkaan olisi sopineet painettaviksi mutta neitosen tultua lopetti hän monologinsa ja siirtyi välittömästi asiaan.

Saatuaan tietää minun puhuvan myös saksaa hankki hän saksankielisen tulkin. Myös tämä oli naishenkilö, nuori ja kauniskin, mutta kovin valvoneen näköinen neitonen. Hän puhui saksaa balttilaisella korostuksella. Kuulustelijani näytti nopeasti ja varsin läheisesti ystävystyvän neitoseen ja useiden kuulustelujen ajan he käyttivät ns. kevyeeseen keskusteluun. Istuin kolmantena, äänettömänä todistajana tässä romanssissa, ja koetin ymmärtää mistä kulloinkin oli kysymys.

Samainen tulkkineitonen antoi minulle ensimmäisiä hyviä esimerkkejä siitä, kuinka rajoitettua on uuden neuvostointelli-

gentsian käsityspiiri ja yleissivistys. Hän oli miltei tyylikkäästi pukeutunut, osasi maalata huulensa ja pitkät kyntensäkin räikein värein ja käytti melko sivistynyttä puhetapaa keskustellessaan kanssani. Mutta tämän tästä hän mykistyi joutuessaan jonkin uuden käsitteen eteen, jota hän ei ymmärtänyt. Sellainen oli esimerkiksi niin tavallinen käsite muualla kuin — osakeyhtiö. Minun piti laajasti selittää käsitteen merkitystä, mutta hän intti yhä, että se on venäjäksi ko-operativa. Kielsin kääntämästä sanaa siten, koska se on väärin. Majurikin kiinnostui keskustelustamme ja lopulta hän muisti sanan jossain kuulleensa, vaikka ei ymmärtänytkään mitä se merkitsi. Yritin selittää asiaa havainnollisesti tulitikkujen avulla, jolloin kukin tikku esitti yhtä osaa osakepääomasta, osaketta, mutta kun asia kuitenkin jäi hämäräksi, keräsi majuri tulitikut takaisin rasiaan ja poistui johonkin naapurihuoneeseen. Palattuaan sieltä hän jo tiesi, että osakeyhtiö on venäjäksi akzienernoje obštestvo. Ehkä joku kapitalistisen ajan hakuteos oli auttanut pulmasta.

Muistaakseni kesäkuussa 1945 siirrettiin minut — ja tietysti yöllä, kuten tavallisesti — Lefortovan vankilasta takaisin Lubjankaan. Näitä alituisia siirtoja vankilasta toiseen tehtiin jonkin vangeille käsittämättömän järjestelmän mukaan. Myös siirtoja sellistä toiseen saman vankilan puitteissa saattoi odottaa koska tahansa. Ennakolta ei vanki koskaan tiennyt mihin häntä lähdettiin viemään, kuulusteluun, lääkäriin, saunaan, tuomiolle, toiseen vankilaan tai toiseen selliin. »Fyysillisesti likvidoitavat» eristettiin kuitenkin erikoiseen kuolemaantuomittujen osastoon, jollainen oli kaikissa näissä vankiloissa. — Jos lähtö tuli jonnekin pitemmälle, haettiin vangilta selliin jääneet henkilökohtaiset tavarat vartijain toimesta jälkeenpäin, joten selliin jääneillä ei ollut aavistustakaan mihin miestä vietiin, eikä myöskään tilaisuutta hyvästellä lähtijää.

»Kuolema vakoilijoille»

Olin jälleen surullisen maailmanmaineen saavuttaneessa Lubjankassa. Tulin sinne parhaiksi aamuteen jakeluun. Toisen kerroksen sellissä N:o 15, johon jouduin, oli jo ennestään neljä vankia. Neljäs heistä otettiin jonnekin muualle heti aamuteen jälkeen, joten en ehtinyt häneen tutustua. Mutta muut olivat kyllin mielenkiintoisia tyyppejä siihen suureen henkilögalleriaan, joka vuosien kuluessa kertyi muistiini tältä neuvostoliittolaiselta opintomatkalta.

Säälittävin heistä oli luurankomaisen laihaksi ja sameakatseiseksi kuihtunut mies, Moskovan yliopiston maantieteen professori Aleksander Petrovitš. Mies oli keski-ikäinen, kumaraan painunut vartalo oli vieläkin kookas. Hän oli ollut jo neljä vuotta Lubjankassa joutumatta vielä kertaakaan kuulusteluun. Se oli käynyt hänen hermoilleen ja ruumiinvoimilleen tuhoisaksi. Järjeltään hän oli vielä terävä, mutta jaksoi ottaa osaa keskusteluun vain n. viisi minuuttia kerrallaan. Myös sellissä olevaa šakkipeliä hän mielellään yritti pelata, mutta tuumittuaan jotain kombinaatiota muutaman minuutin sai hän niin valtavan päänsäryn, että oli kivusta päästäkseen juosta päänsä sellin seinään.

Ilmeisesti oli häntä vastaan tehty jokin nimetön ilmianto ehkä tekemättömästä rikoksesta ja nyt GPU odotti; ehkäpä syytä ajan kuluessa löytyisikin. Idässä on aikaa runsaammin kuin muualla. Toinen mieleenpainuva ilmestys oli komea venäläinen partisaanikapteeni. Professori puhui jonkin verran saksaa ja hänen kanssaan saatoin keskustella, mutta kapteeni puhui vain venäjää. Mies oli vilkas ja raju kuin jonkin oopperan metsärosvo, eikä häntä paljoakaan häirinnyt se, että ymmärsin hänen kertomuksestaan tuskin puoliakaan. Vilkkaasti elehtien hän kertoi jääneensä saksalaisten rintaman selustaan Ukrainassa ja muodostaneensa siellä partisaanijoukon. Hän oli hyvällä menestyksellä toiminut saksalaisia vastaan parisen vuotta alituisissa seikkailuissa ja saanut korkeita venäläisiä kunniamerk-

kejä ansioistaan. Mutta saksalaisten peräännyttyä ja hänen saatuaan kosketuksen venäläisiin joukkoihin oli hänet heitetty tyrmään. Miksi ? ? ? »Tšort poberii», vannoi mies, »jos vielä joskus pääsen vapaaksi, taistelen bolševikkeja vastaan viimeiseen hengenvetooni asti».

Miehessä oli paljon sellaista, jota Stepan Rasinissakin balladien perusteella voi olettaa olleen: tarmoa, vihaa ja rohkeutta. Epäilen kuitenkin, ettei hän päässyt purkamaan vihaansa kiroamilleen sinilakeille (= GPU:n sotilaille). Selleihin kätketyt mikrofonit kyllä paljastivat hänen avomieliset tulevaisuudensuunnitelmansa.

Kolmas naapurini tässä sellissä oli hiljainen, itsevarma ja hyvin tasapainoinen mies. Hänet oli jostain syystä hiljattain alennettu everstistä sotamieheksi ja vasta vähän aikaa sitten vapautensa menettäneenä hän oli fyysillisesti hyvässä kunnossa. Syitä arvonalennukseen hän ei halunnut kertoa, mutta sanoi saaneensa jo 10 vuoden pakkotyötuomion. Hän arveli piakkoin joutuvansa etapille, so. vankikuljetukseen, ja valmisteli nyt pukimiinsa nappeja.

Ex-everstillä oli hieno univormunsa jäljellä ja siihen kuului myös komea kamelinvillainen mantteli. Pukimista oli kuitenkin ratkottu pois kaikki napit, koska ne olivat olleet metallisia. Nyt sain nähdä ensi kerran miten leivästä voi tehdä pieniä tarve-esineitä kun muita raaka-aineita ei ole saatavissa.

Niinpä mies vatkasi taikinamaista limppua kädessään tuntikaupalla kuin muovailuvahaa, pani sen yöksi kostean rätin sisään ja jatkoi massan vatkaamista taas seuraavana aamuna. Parin päivän kuluttua massa oli nähtävästi tarpeeksi elastista ja nyt siitä syntyi everstin valkeissa ja herkissä sormissa erikokoisia nappeja mantteliin, asetakkiin ja housuihin. Näitä napintekeleitä hän aluksi kuivatteli pari päivää lattialla viileässä paikassa, siirsi ne sitten hieman lämpöisempään paikkaan lämpöpatterin päälle ja asetti ne lopuksi kuivumaan kuuman teekannun kupeelle aina kun teevettä saatiin. Kun napit olivat täysin kuivuneet, alkoi niiden huolellinen hionta. Ensin

niitä hangattiin seinän rappaukseen, sitten saappaan pohjaan ja lopuksi kangastilkulla. En voinut olla ihmettelemättä miehen kärsivällisyyttä ja pedanttisuutta tässä työssä. Pariin tusinaan nappeja hän käytti kymmeniä työtunteja. Mutta tulos oli myös vaivojen arvoista, napit olivat tarkalleen samanmuotoisia ja säännöllisiä, kauniin kuperia ja kiiltäviä, jokseenkin samaa väriä kuin univormun kangas.

Saatuaan nappinsa valmiiksi anoi hän kerrosvartijalta neulaa ja lankaa ja ompeli napit huolellisesti paikoilleen. Sen jälkeen hän esiintyi hyvin ryhdikkäästi ja muistutti enemmän everstiä kuin monet muut vielä palveluksessa olevat virkaveljensä.

Myöhemmin näin samalla menetelmällä valmistettavan leivästä savukkeenimukkeita, piippuja ja kalvosinnappeja. Eräs puolalainen vankitoverini valmisti leivästä ihmeen kauniita pieniä ristiinnaulitun kuvia ja möi niitä muille katolisille. — Sellin tarjoamat mahdollisuudet näiden esineiden värittämiseen olivat vähäiset, mutta ikkunapuitteista saattoi raaputtaa sinistä pimennysväriä, seinistä valkoista kalkkia, nokimustaa saatiin polttamalla kangasriepua. Jotkut huomasivat purkaa värillisiä langanpätkiä sukista tai muista vaatekappaleista ja käämiä niitä savukkeenimukkeen tai piipunvarren ympärille massan vielä ollessa tuoretta ja langan painuessa siihen. Kun tekele oli kuivunut, siveltiin se useampaan kertaan leipämassasta tehdyllä liuoksella, jolloin langat jäivät kuin lakkakerroksen alta antamaan värisävyjä valmisteelle.

Alituinen nälkä rajoitti kuitenkin tätä puuhailua. Vain lujan luonteen tai pahan vatsavian omaava saattoi uhrata riittämättömästä leipäannoksestaan askarteluun. Toisaalta siihen kiihotti se, että se oli kiellettyä. Omituista kyllä, useasti suoritetuissa sellitarkastuksissa, ratsioissa, ei näitä valmisteita takavarikoitu, mutta jos »paloi» askartelussaan, menetti kyllä puolivalmisteensa ja joutui melko varmasti muutamaksi päiväksi kovennettuun arestiin, karsseriin.

Oltuani muutaman päivän Lubjankassa vietiin minut saman rakennuksen yläkerrassa olevalle kuulusteluosastolle. Tulkki,

joka oli ollut jo Lefortovassa, oli myös paikalla. Myös kuulustelijani majuri Harkov oli huoneessa ja hänen lisäkseen joku kapteenin arvoinen virkailija. Viimeksi mainittu otti puheenvuoron:

»Tiedättekö, missä olette?»

»GPU:n vankilassa», vastasin.

»Tiedättekö, mikä on GPU?»

»Venäjän valtiollinen poliisi.»

»Mistä te sen tiedätte?»

»Olen kuullut ja lukenut siitä aikaisemmin.»

»Tiedättekö, millä GPU:n osastolla olette nyt?»

»En tiedä.»

»Tämä on osasto Smertš. Tiedättekö, mikä se on?»

»Siitä ei minulla ole aavistustakaan.»

»Tämä osasto on Smertj Špionam, 'Kuolema Vakoilijoille'.»

»Mitä tekemistä minulla siinä tapauksessa on tässä osastossa?» kysyin vuorostani, ja ajattelin pian päästävän asian ytimeen.

»Te kuulutte nyt tämän osaston kuulusteltaviin, koska olette toiminut vakoojana», ilmoitti kapteeni täsmällisesti.

»Olen joutunut siinä tapauksessa väärään paikkaan, koska en ole toiminut vakoojana», ilmoitin vuorostani yhtä täsmällisesti. — Tulkki koetti nähtävästi kääntää sanamme kirjaimellisesti, ja keskustelumme tämä osa päättyi.

Sen jälkeen ojensi kapteeni allekirjoitettavakseni pienen lomakkeen. Pyysin tulkkia kääntämään minulle sen sisällön. Paperi oli tiedoksianto, että minut oli pidätetty. Sanoin, että olen todennut asian jo pari kuukautta sitten joutuessani Moskovaan vastoin tahtoani. Kapteeni selitti nyt paperin olevan asiakirjan, josta kävisi selville mistä päivämäärästä aika lasketaan hyväkseni tullessani tuomituksi. Päivämääräksi oli merkitty 23. 4. 1945. Kuljetus- ja vastaanottopäivät jäivät siis tappiokseni »virkaikääni» laskettaessa.

Keskustelun aikana olin saanut istua ja lähellä tuoliani oli suuri röykkiö matkalaukkuja, monet niistä hyvää valmistetta ja ulkomaalaista alkuperää. Muutamissa oli niiden omistajien

nimikortti näkyvissä ja eräästä saatoin ohimennen lukea nimen Feodor Pihra, Radioteknikko, Helsinki. Arvelin tämännimisen miehen kuuluneen Helsingistä tuotuihin, ja myöhemmin tapasinkin laukun omistajan Butyrkan vankilassa Moskovassa. Hänet olikin samalla kerralla tuotu Moskovaan, mutta toisella lentokoneella.

Kuulustelijani otti nyt puheenvuoron ja tavanmukainen kuulustelu alkoi. Ensimmäiseksi kysyttiin taas, joko alan kertoa todenmukaisesti kolttosistani Neuvostoliittoa vastaan, ja kun vastasin, että olen jo aikaisemmin kertonut mitä on kerrottavaakin, sain jälleen muutaman arkin paperia ja määräyksen kirjoittaa oman elämäkertani. Keskityin muistelemaan tarkkaan, miten olin sen edellisellä kerralla kirjoittanut, ja kulutettuani tähän työhön parisen tuntia luovutin kirjoitelmani kuulustelijalle. — Sen jälkeen sain poistua selliini, mutta joka kerran kirjoitettuani elämäkertani jäi minua kiusaamaan epävarmuus, olinko kirjoittanut samansisältöisen kuin aikaisemmin.

Kuulustelu päättyi tavallisesti uhkailuihin, joita tulkkini ilmeisesti koetti saada lievempään asuun. Sisältö niissä oli suunnilleen seuraava: ellen nyt seuraavassa kuulustelussa suostu kertomaan totuutta, odottaisi minua joko likvidoiminen, elinkautinen kuritushuone; toisinaan luvattiin vain kymmenen vuotta pakkotyötä. Saatuani nämä eväät nousin tuoliltani ja tehden sotilaallisen asennon tervehdin majuria venäjäksi: »Do svidanije, Gospodin Major.»

Tämä ele tuntui olevan hänelle mieleen. Majuri, varsinkin GPU:n majuri, o n h e r r a, vaikka neuvostomuodollisuudet sallivat puhuteltavan vain Tovariš major, tai Grašdanin major (toveri majuri, kansalainen majuri). Ilmeisesti hän piti myös sotilaallisesta käytöksestä ja saattoi ottaa kasvoilleen jotain hymyntapaistakin erotessamme.

Lubjankaa muistellessani tulee aina ensimmäiseksi mieleeni se suunnaton määrä syöpäläisiä, luteita ja torakoita, jotka sen asukkaita vaivasivat. Lubjankan rakennus oli aikaisemmin, ennen vallankumousta, ollut erään varakkaan vakuutusyhtiön

toimitalona. Sen entiset laajat salit oli väliseinillä jaettu selleiksi, joka näkyi katossa olevista kipsikoristeistakin. Samalta ajalta oli myös lattioissa hoidotta jätetty tammiparketti, joka nyt rakoilleena muodosti hyviä lisääntymispaikkoja syöpäläisille. Lefortovan vankilassa en ollut nähnyt ainoatakaan syöpäläistä, mutta ehkäpä ne kuuluivat Lubjankan järkiperäisiin kuulustelumenetelmiin. Huonosti nukkuneen miehen henkinen ja ruumiillinen kestävyys ei luonnollisesti ole sama kuin yönsä kunnolla levänneen. Luteet olivat liikkeellä pääasiassa nukkumaanmenon jälkeen, vaikka kirkas sähkövalo paloikin sellissä ympäri vuorokauden, mutta torakoilla päivä näytti olevan vilkkainta aikaa. Torakkahan ei pure ihmistä, mutta leivän se oli viedä käsistä. Jos laski leipäannoksensa pöydälle, oli se hetkessä kauttaaltaan torakoiden peittämä. Vatsani oli näihin aikoihin kipeä sopimattomasta ravinnosta ja koetin nälästä huolimatta säännöstellä leipäannokseni syömällä sitä useampana eränä. Saadakseni leipäni jotenkin suojelluksi torakoilta jouduin repimään hyvästä silkkipaidastani toisen hihan ja sulkemaan sen kummatkin päät solmulla. Siten säilyi leipäni, sillä solmuja eivät nämä vintiöt sentään pystyneet aukomaan.

Mutta luteiden paljous pyrki tekemään yöt helvetiksi. Ne tulivat kimppuun suorastaan suljetussa järjestyksessä ja purivat armotta hereilläkin olevaa miestä. Kun joka kymmenes päivä pääsimme kylpyyn ja saimme puhtaat lakanat, olimme jo itse ja lakanamme täynnä veritahroja lutikoista.

Kuitenkin oli Lubjankassa eräs hyvä puoli Lefortovaan verraten. Siellä saattoi saada luettavaa. Ei luonnollisestikaan sanomalehtiä tai muuta ajankohtaista, vaan vanhoja kirjoja vankilan kirjastosta. Kirjojen jakelu oli epämääräistä ja satunnaista, ja saaduissa kirjoissa saattoi yhtä hyvin olla poliittista propagandaa kuin kaunokirjallista tai historiallista kirjallisuutta. Onnistuin kerran saamaan saksankielisen Shakespearen koottujen näytelmien toisen osan, vanhanaikaisena loistopainoksena ja korukansissa. Tämä, kuten monet muutkin siellä näkemäni kirjat olivat joutuneet sinne jostain säätyläiskodeista sosialisoi-

tuina. Niiden etulehtiä koristivat usein kauniit koukeroiset omistuskirjoitukset tai aatelisvaakunat.

Kuulusteluni jatkuivat muutamien päivien väliajoin edelleen. Kuulustelijani päämääränä oli saada minut myöntämään, että olin joko Gestapon, Secret Servicen tai Suomen Valtionpoliisin agentti, samantekevää, minkä näistä. Majuri Harkov näytti keskittyvän milloin minkin teorian kehittelyyn. Joskus hän väitti ja vaati minua tunnustamaan, että olin v. 1941 lähtenyt Saksaan Suomen Valtionpoliisin agenttina. Toisella kerralla saattoi väite olla päinvastainen: olin tehnyt useita matkoja Saksasta Suomeen vakoillakseni Gestapon laskuun Suomessa, ja joskus hän saattoi esittää väitteen, että olin vakoillut Englannin hyväksi Suomessa, Saksassa ja Ukrainassa!

Tämä haja-ammunta näytti häntä itseäänkin huvittavan ja joskus hän kysyi minulta melkeinpä kollegiaalisesti: »Eikö tuo väite näytä teistäkin todennäköiseltä?» Kun sanoin, että väite on yhtä perusteeton kuin kaikki edellisetkin, julmistui majuri ja selitti voivansa ammuttaa minut hävyttömyyteni vuoksi jo huomisaamuna. Sain taas poistua odottamaan majurin uusia teorioita ja todisteluja pääni menoksi.

Toistuneista uhkailuista huolimatta ei ruumiillista väkivaltaa minuun sentään sovellettu. Tästä minun lienee kiittäminen vain kuulustelijani mielenlaatua ja rauhallisuutta. Vallitsevan systeemin mukaan kuulusteltava on täysin kuulustelijansa armoilla. Jos kuulustelija sattui olemaan raaka tai sadistinen henkilö, ei mikään estänyt häntä käyttämästä väkivaltaa ja kidutuksia. GPU toimi Stalinin käskyn mukaisesti: »lyökää, lyökää, lyökää» ja ainoa virkaporras, jolle kuulusteltava saattoi valittaa, oli GPU:n kuulusteluosaston päällikkö, kuuluisa Rjymin. Berijan jutun yhteydessä myös hänet vangittiin ja teloitettiin, ja Neuvostoliiton nykyinen johto oli pakotettu myöntämään julkisesti, että Rjyminin alaisissa laitoksissa käytettiin runsaasti väkivaltaa ja epäinhimillisiä kuulustelumenetelmiä tunnustuksen saamiseksi syyttömiltäkin.

En tiedä, onko asiassa perää, mutta vankien kesken kerrottiin

kuulustelutapojen GPU:ssa tulleen humaanisemmiksi vuoden 1942 jälkeen — amerikkalaisten viranomaisten vaatimuksesta. Itsepäinen Harkovin teorioiden todeksi kieltämiseni oli nähtävästi käynyt hänen hermoilleen ja kerran yritettiin minuun jonkinlaista sielullista šokkimenetelmää.

Ollessani kerran kuulustelussa tuli huoneeseen GPU:n majurin puvussa oleva mies, mutta aivan poikkeuksellinen ulkomuodoltaan. Mies oli lyhyt, mutta varsin leveäharteinen, melkeinpä neliömäinen. Matalan otsan alta tuikkivat pienet ilkeät silmät ja alaleuan kulmahampaat olivat pitkät ja ulostyöntyvät kuin gorillalla. Väärät sääret ja polviin ulottuvat suuret, karvaiset kädet korostivat vielä vaikutelmaa apinasta. Kokonaisvaikutelma oli sanomattoman vastenmielinen ja uhkaava.

Huoneeseen tultuaan hän pysähtyi hetkeksi lähelle ovea ja tarkasteli kiukkuisesti kulmiensa alta minua. Sitten hän karjaisi mahtavan kiroustulvan minua kohti ja tuli lähelle tuolia, jolla istuin. Tuijotin hämmästyneenä tätä ilmestystä. Kun gorilla veti henkeä alkaakseen ehkä uuden karjunnan, kysyin äkkiä tulkilta, mitä kansalainen majuri haluaa sanoa. Tulkkikaan ei ollut ymmärtänyt majurin purkausta ja kysyi, mistä on kysymys. Vieras majuri selitti nyt hieman rauhallisemmin, että minun, konnan ja fašistin, on noustava seisomaan, kun hän tulee huoneeseen. Vastasin, etten tiennyt sen olevan tarpeellista, kun huoneessa jo ennestään on samanarvoinen upseeri, eikä kuulusteltava sitä paitsi saa kuulustelun aikana liikehtiä ilman käskyä. — Tulkki kehotti minua nyt kuitenkin nousemaan ja niin jäin seisaalleni kuulustelun loppuun saakka.

Majuri Harkov teki joitakin tavanmukaisia kysymyksiään ja majurinpukuinen gorilla alkoi kävellä huoneessa edestakaisin Harkovin ja minun välitse, ohittaen minut aina parinkymmenen sentin etäisyydeltä. Käveltyään jo muutamia kertoja edestakaisin tarttui hän yhtäkkiä oikeaan käteeni, käänsi sen kämmenpuolen ylöspäin ja kiljui, että olen murhaaja ja käteni on vieläkin veressä!

Mitään šokkivaikutusta ei kuitenkaan syntynyt. Ymmärsin

jo kyllä, mitä hän sanoi venäjäksi, mutta otin sopivasti aikaa kysymällä tulkilta jälleen, mitä kansalainen majuri sanoo. Kuulin nyt saksaksi tulkittuna saman lauseen, mutta änkyttäen ja pelokkaasti käännettynä, ja vailla mitään yllätystehoa. Tulkkineitoseenkin oli tämä psykologinen hyökkäys vaikuttanut epämiellyttävästi.

En tuntenut enkä myöntänyt itseäni yhtään syntisemmäksi tämän välikohtauksen jälkeen. Majuri Harkov keskusteli sitten hyvin hiljaisella äänellä jotain virkaveljensä kanssa. Kuulustelu oli taas päättynyt yhtä tuloksettomana kuin aikaisemminkin ja sain poistua sulattelemaan vaikutelmiani gorillamiehestä.

Kerran sattui Lubjankan vartijoille harvinainen erehdys. Kun sellimme miehet vietiin eräänä aamuna pesuhuoneeseen, oli siellä vielä muutamia miehiä jostain naapurisellistä. Hämmästyksemme oli suuri ja molemminpuolinen, tällaista ei ollut aikaisemmin tapahtunut. Huomioni kiintyi heti naapurien joukossa olleeseen nuoreen, komeaan mieheen, jolla oli saksalainen upseeripuku. Ymmärsimme, että vartijat pian huomaisivat erehdyksensä ja vaihdoimme nopeasti uutisia ja kokemuksiamme. Nuori mies esittäytyi venäläisen emigranttikenraali Kutjepovin pojaksi, saman, jonka GPU 29. 1. 1930 kidnappasi Pariisista ja jonka häviäminen aikoinaan askarrutti koko maailman sanomalehdistöä. Kenr. Kutjepov oli Ranskassa olevien emigranttivenäläisten johtohenkilö ja hänen salaperäinen katoamisensa jäi selvittämättömäksi arvoitukseksi. Erään olettamuksen mukaan oli hänet kadulla pidätetty ja kuljetettu autolla Le Havreen, jossa hänet oli huumattuna pakattu pianolaatikkoon ja nostettu heti sen jälkeen Neuvostoliittoon lähteneeseen höyrylaivaan. Perille tultua oli hänet hiljaisuudessa tuomittu ja teloitettu.

Luutnantti Kutjepov oli tällöin ollut nuori poika, mutta sen jälkeen hän oli saanut hyvän kasvatuksen ja tullut upseeriksi Zagrebin kadettikoulusta, jota pidettiin yhtenä maailman aristokraattisimmista sotakouluista. Toisen maailmansodan puhjettua hän liittyi vapaaehtoisena Saksan armeijaan ja taisteli luutnant-

tina bolševikkeja vastaan Saksan itärintamalla. Sittemmin hän oli joutunut sotavangiksi ja oli ollut kuukausia jossain sotavankileirissä venäläisten tarkemmin tietämättä hänen henkilöllisyyttään. Joku vankitovereista oli kuitenkin antanut hänet ilmi ja siitä lähtien häntä oli käsitelty poliittisena vankina. Tutkimusten jälkeen hän oli jo saanut 25 vuoden kuritushuonetuomion.

Syyttäjän (prokurorin) ja nuoren Kutjepovin välillä oli syntynyt seuraava keskustelu:

K.: »En käsitä, miksi minut on tuomittu näin ankaraan rangaistukseen. Olen tavallisen sotavangin asemassa eikä minua ole muusta syytettykään.»

Syyttäjä: »Asiassanne ei muuta tarvitakaan. Olette isänne poika.»

Sain keskustella tämän miellyttävän nuoren miehen kanssa vain sen verran, että ehdimme polttaa savukkeen puoliksi. Silloin olivat vartijat jo huomanneet erehdyksensä ja meidät erotettiin kiirettä pitäen omiin selleihimme.

Kuulustelut minun asiassani kulkivat jonkinlaista kehää tulematta sen valmiimmiksi. Asiakirjakansiooni tuli vain uusia elämäkertojani, mutta nekin olivat ilmeisesti tulleet samalla tavoin kirjoitetuiksi, joten ne niitä vertailtaessa kestivät. Eräissä kuulusteluissa yritettiin myös väsytystaktiikkaa. Eräskin kuulustelu kesti n. 22 tuntia yhteen menoon ja noin tunnin väliajan jälkeen vielä 11 tuntia. Aikaa ja tupakkaa kului Harkovilta, mutta valmiimpaa ei tullut. Hän näytti jo melkoisen haluttomalta koko juttuni suhteen, mutta sitten tapahtui odottamatta käänne pahempaan. Tulkiksi suomalaisten kuulusteluissa määrättiin nyt eräs nuorehko inkeriläinen mies, GPU:n aliluutnantti Kiuru. Tämä ilmeistä alemmuuskompleksia poteva, täysin sivistymätön mies koetti nyt loputtomilla uhkauksillaan ja törkeyksillään saada jotain aikaan. Hänen tultuaan melkein joka kuulustelu päättyi isoon rähinään, mutta muuten tuloksettomasti. Näihin aikoihin alkoi majuri Harkov olla vain sivustakatsojana, tai jäi tykkänään pois kuulusteluista.

Harkov oli jostain saanut tietoonsa, että olin Helsingissä tutustunut erääseen saksalaiseen majuriin, jonka hänen tietojensa mukaan välttämättä piti olla Gestapon miehiä. Mahdollisesti GPU:n agentuuri oli pitänyt silmällä tätä majuria, koska heidän tiedossaan oli, että olin kerran Aeron linja-auton lähtiessä jättänyt tälle upseerille pienehkön nelikulmaisen paketin hänen matkustaessaan lentoteitse Saksaan. Tämä olikin totta, olin lähettänyt kerran hänen mukanaan pullon cointreau-likööriä eräälle ystävälleni Königsbergiin. Tämä viaton pullo näytteli sitten tärkeätä osaa kuulusteluissa, kun muutakaan ei minua vastaan ollut.

Lubjankan vangin elämä oli yleensä erilaisten tapahtumien odottamista. Hartaammin kuin muuta odotettiin tietysti ruoanjakelua; vaikka nälkä ei ateriasta lähtenytkään, helpotti se kuitenkin hiukan. Samoin odoteltiin pesuhuoneeseen pääsyä aamuin ja illoin, joka kymmenes päivä puhtaita alusvaatteita, kylpyä ja parturia. Jonkinlaista onnellista odotusta oli nukkumaanmenon odotus. Uni lupasi muutamiksi tunneiksi unohduksen raskaasta nykyisyydestä, mikäli syöpäläisiltä onnistui unta saada.

Luulisin, että kaikkien muiden maiden vankiloissa odotetaan myös vapautumista, mutta täällä ei. Miestä, joka GPU:n vankilassa olisi puhunut tovereilleen tällaisista toiveista, olisi pidetty löylynlyömänä. Siinä suhteessa ei odotuksia ollut, GPU:n pidättämä mies on loput elämäänsä vailla oikeusturvaa.

Useimmat vangit kärsivät lähimpinä pidätystään seuranneina kuukausina depressiokauden, ja silloin tapahtuivatkin useimmat itsemurhayritykset. Useimmiten ne jäivät vain yrityksiksi, sillä äärimmäisen tehostettu vartiointi kuulusteluaikana ei tähän juuri antanut mahdollisuutta. Tällaisen masennuskauden jälkeen alkoi ihmisten itsesäilytysvaisto jälleen herätä tai tilalle tuli välinpitämättömyyttä ja apatiaa.

Omat hermoni kestivät hyvin kaikki tähänastiset kokemukseni ja pystyin hyvin seuraamaan monien miesten henkistä tilaa, toisinaan heitä rohkaisemaankin. Ollessani ainoana suo-

malaisena eri kansallisuutta olevien keskuudessa pidin velvollisuutenani edustaa sellaisia kansallisominaisuuksiamme kuin rauhallisuutta ja kylmäpäisyyttä. Tästä oli itselleni paljon etua, sillä katkeria ja hysteerisiä miehiä kartettiin ja vieroksuttiin.

Pieniä juonia piti tietysti myös yrittää tehostetusta vartioinnista huolimatta. Yhteys naapuriselleihin oli hyvin vaikeata, sillä koputuksia morsella ei kannattanut yrittää — niitä valvottiin mikrofoneilla — ja koko sellin miehistö joutui karsseriin, jos siitä joutui kiinni. Piti siis keksiä jotain uuttakin, ja ennen pitkää tiesin, että saman käytävän selleissä säilytettiin mm. sellaisia kuuluisuuksia kuin kuningas Cyril ja diktaattori Antonescu. Kuulustelujen jälkeen vietiin heidät takaisin kotimaihinsa, Cyril Bulgariaan ja Antonescu Romaniaan ja teloitettiin siellä.

Uusi tulkkini Kiuru alkoi myös hermostua, kun asiassani ei päästy eteenpäin, so. tunnustukseen. Vastenmielisyytemme toisiamme kohtaan oli peittelemätön ja molemminpuolinen. Sain kuulla häneltä kaikenlaisia epämiellyttäviä asioita: tulisin ammutuksi viimeistään huomenna, saisin nähdä »oman nahkani orrella kuivumassa», kun se seuraavassa kuulustelussa olisi irroitettu yltäni jne. Joskus hän yritti rauhallisempaakin tyyliä kysyen mm. mielipidettäni Viipurin maanalaisesta rautatiestä verrattuna Moskovan Metroon. Kun selitin hänen erehtyneen, Viipurissa kun sellaista ei olekaan, suuttui Kiuru taas tummanpunaiseksi. Jälleen sain kuulla elämäni lyhyydestä ja tuskallisesta lopustani. Lopuksi sanoi Kiuru ottavansa omaan hoitoonsa koko juttuni. Tämä pahensi asemaani ja sen seuraukset näkyivätkin pian.

Jälleen Lefortovaan

Parin päivän kuluttua olinkin jo viety takaisin Lefortovan vanhaan vankilaan. Sain aluksi jäähdytellä tunteitani alimmassa kerroksessa kahden vaarallisen vangin sellitoverina.

Toinen heistä oli nuori opettaja Moskovasta. Hänet oli pidätetty monien muiden kanssa syytettynä ennenkuulumattomasta törkeydestä, pilkkarunojen levittämisestä Stalinista. Tästä syystä oli samalla pidätetty suurehko joukko Moskovan yliopistonkin oppilaita ja opettajia. Skandaali oli mitä kauhein. Stalinhan oli »kaikkien maiden työtätekevien suuri opettaja», »kansojen onni ja aurinko», »kaikkien aikojen suurin sotapäällikkö», »neuvostokansan isä ja kasvattaja» jne. loputtomiin, ja nyt joukko mitättömiä opiskelijoita ja opettajia rohkeni epäillä kaikkea tätä. Mikään keskiaikainen majesteettirikos, kerettiläisyys tai jumalanpilkka ei liene saanut niin ankaraa ja äkillistä loppua kuin tämä moskovalaisen Pegasoksen pillastuminen.

Kun olin voittanut nuoren opettajan luottamuksen, kuiskasi hän korvaani eräitä näytteitä tästä runoudesta. Ymmärsin jo sen verran venäjää, etten ollenkaan ihmetellyt Stalinin reaktiota. Runot olivat mehevän satiirisia.

Toinen miehistä oli senlaatuinen, jota ei vapaaehtoisesti kukaan ottaisi asuintoverikseen. Kansallisuudeltaan hän oli turkmeeni ja ammatiltaan joukkomurhaaja. Iältään hän oli ehkä 45-vuotias, mutta aasialaisten iässä saattoi pahasti erehtyäkin. Hänellä oli koko joukko kirjavaa menneisyyttä, mutta sitä vähemmän tulevaisuutta — hänet ammuttiin vähän myöhemmin.

Turkmeeni oli parisenkymmentä vuotta toiminut GPU:ssa ja nimenomaan niissä osastoissa, jotka suorittivat vähemmistökansojen keskuudessa poliittista ja kansallista apuharvennusta. Siinä suhteessa hän oli ansioitunut ja kohonnut majurin arvoon sotamiehestä. — Pidin häntä psykologisesti niin mielenkiintoisena harvinaisuutena, että koetin voittaa vastenmielisyyteni ja käyttää tilaisuutta haastatteluun. Mielellään ja ilman turhaa häveliäisyyttä hän kertoili asioistaan yhtä luonnollisesti kuin jonkin muun alan ammattimies töistään. Majuri oli joutunut sotavangiksi Saksan itärintamalla, mutta ehtinyt vaihtaa vaatteensa ja paperinsa kaatuneen sotilaan kanssa. Saksalaisesta sotavankeudesta hän ennen pitkää siirtyi niihin muhamettilai-

siin joukko-osastoihin, jotka Saksan armeijassa taistelivat bolševikkeja vastaan. Kukaan ei tiennyt hänen virkauraansa GPU:ssa ja myöhemmin hänen joukko-osastonsa oli siirretty Ranskaan taistelemaan siellä toimivaa maanalaista vastarintaliikettä — Maquis ja Résistance — vastaan. Saksan laskettua aseensa oli hänenkin joukkonsa antautunut vangiksi ja Spezlagerissa, sotavankien seulontaleirissä, oli hänet tunnettu. Sen jälkeen oli hänellä huonot oltavat.

Saksan sotavoimissa oli majuri oppinut auttavasti saksaa ja se helpotti tutustumistani hänen virkauraansa. Hän kertoili mielellään osallistumisestaan Kaukasian kansojen kukistamiseen, komennuksistaan Mongoliaan ja viimeksi ennen rintamakomennustaan »töistään» Latviassa. Siellä hän sanoi tappaneensa nelisensataa poliittista vankia, enimmän osan omakätisesti.

Tarkastelin miestä hänen puhuessaan. Mikään ei osoittanut, että hän olisi tuntenut jonkinlaista katumusta tai paheksunut tekojaan. Ne olivat hänelle yksinkertaisesti virkatoimeen kuuluvia ja luonnollisia. Idän mentaliteetti on toinen kuin lännen, sen todisti jälleen tämäkin mies. Ja hän ei ollut kommunisti. Tapaus oli minulle siksi mielenkiintoinen, että puhuttelin häntä tuntikaupalla saadakseni selville hänen kantansa poliittisiin virtauksiin nähden. Mitään muuta kantaa en hänessä löytänyt kuin ansiontavoittelun — tapporahaa kai maksettiin pääluvun mukaan.

Mutta motiivin, miksi ansaita, löysin kyllä. Hänellä oli kaksi lasta, poika ja tytär. Poika valmistui juuri insinööriksi jossain Kauko-Idän korkeakoulussa ja tytöstä piti tulla lääkäri. Näistä hän puhui suurella lämmöllä ja kaipauksella, ja oli tyytyväinen, että oli voinut taloudellisesti varmistaa heidän opiskelunsa.

Aamuisin, heti herätyksen jälkeen, hän suoritti kymmenisen minuutin aamuvoimistelun. Siinä oli jotain huvittavaa. Hänen keskiruumiinsa oli varsin pyöreä ja tasapaksu, mutta kädet aivan liian pienet ja lyhyet. Pienten käsien ojentelu eteen, ylös ja sivuille sai hänet muistuttamaan sätkyukkoa. Siinä tempoil-

lessa tuli hänen buddhankasvoilleen kärsivä ilme. Kysyin kerran, eikö tuo ole jo turhaa touhua, kun lähtö on niin lähellä, myönsi hän sen kyllä, mutta sanoi siitä tulleen tottumuksen. — Voimistelunsa jälkeen kaivoi hän esille 41 pientä leivästä valmistamaansa helmeä ja alkoi jokapäiväisen ennustelunsa. Joka päivä päättyi ennustus samoin: hänelle kuolema lähiaikoina, samoin opettajalle, mutta sairauden kautta, ja minulle vapaus, mutta vasta vuosien kuluttua.

Ennustus kävi tarkalleen toteen. Kuulin jälkeenpäin majurin tulleen ammutuksi, opettaja oli saanut keuhkokuumeen vankilassa ja kuollut, mutta minua odotti sittenkin vapaus joskin kymmenen vuoden kuluttua. — Pyysin usein turkmeenia opettamaan minullekin tämän itämaisen ennustamiskeinon, jonka kiinalaiset ja muut aasialaiset yleisesti tuntevat. Idässä siihen käytetään apinan tai lampaan selkärangan nikamia, mutta näkyivät vankilalimpustakin tehdyt kuulat pätevän. Hän ei kuitenkaan suostunut opettamaan minua ja sanoi liian tiedon olevan vain haitaksi ihmiselle.

Kuultuaan minunkin palvelleen Saksan sotavoimissa suhtautui majuri minuun melkeinpä kunnioituksella ja varoitti minua aina sellimme kolmannesta miehestä, venäläisestä opettajasta, kun tämä oli viety kuulusteluun ja olimme sellissä kahden. »Heute wenig gute Mann», sanoi hän murteellisella saksankielellä ja kehotti olemaan liikoja puhumatta venäläisen kuullen.

Muutaman päivän kuluttua otettiin minut tästä seurasta ja vietiin ristinmuotoisen vankilarakennuksen keskikohdassa olevaan ikkunattomaan huoneeseen. Heti tullessani havaitsin, että selli oli räikeän voimakkaasti valaistu ja tukehduttavan lämmin. Oven yläpuolella sellissä paloi melkein jalkapallon kokoinen projektiolamppu, joka kuumensi ilman huoneessa sietämättömän kuumaksi. Elokuussa 1945 oli Moskovassa muutenkin varsin helteistä. — Sellissä oli tilapäisesti eräs nuori serbialainen, mutta hänet otettiin sieltä muualle pari tuntia tuloni jälkeen. Hän ehti kuitenkin kertoa tavanneensa vankilassa toisenkin Suomesta tuodun miehen, kapteeni Pushkarevin.

Uusi koppi erosi muista selleistä muutenkin kuin valon ja lämmön suhteen. Vuoteen tilalla oli seinään saranoilla kiinnitetty vanerilla päällystetty levy, joka päivällä oli lukittuna seinälle. Ikkunaa tai muuta tuuletusaukkoa ei ollut. Nurkassa oli keskiaikainen, löyhkäävä käymäläastia.

Ymmärsin uuden sijoitukseni olevan aliluutn. Kiurun keksintöä. Viime tapaamalla oli hän viime sanoikseen lausunut löytävänsä kyllä keinoja, millä saisi minut puhumaan. Tämä olisi siis ensimmäisiä niistä. Päätin itsekseni, ettei Kiurulla olisi enempää venäjäksi käännettävää kuin tähänkään asti. En aikonut antaa langanpäätä kerittäväksi ja tuumiskelin kuten Michailov: »Huze smerti nje budet.»

Oltuani kymmenisen minuuttia tässä kopissa tunsin hiestyväni ja pian olivat alusvaatteeni jo läpimärät. Etsin muissa selleissä olevaa tšainikkia, teekannua, mutta sitä ei ollut.

Istuin, hikoilin ja ihmettelin. Muutakaan ei tässä tilanteessa voinut tehdä. Näläntunne tässä lämmössä tuntui helpottavan, mutta tilalle tuli jano ehkä nälkääkin pahempana. Käänsin selkäni lamppua kohden voidakseni omasta varjostani hengittää hiukan viileämpää ilmaa, mutta sen esti vartija, joka avasi oviluukun ja komensi istumaan kasvot ovea kohden. — Tässäkään suhteessa ei muissa selleissä ollut määräyksiä, paitsi yöllä, jolloin ei saanut peittää päätään ja käsiään peitteen alle. — Sitenhän olisi voinut kuristaa itsensä tai leikata valtimonsa ehkä löytämällään lasinsirulla.

Tämän uuden sellini erikoisuuksiin kuului myös täydellinen epäsäännöllisyys leipäannoksen saannissa. Samoin keitoksi kutsuttua lientä, vankilakielellä »balanda», sain entistä vähemmän ja epäsäännöllisesti. Vettä sain ehkä 300 g mukillisen päiväksi, jos senkään vertaa. Tarkoitus oli siis ottaa luulot pois lyhyessä ajassa.

Päivien kulumista oli vaikea arvioida, kun leivän ja veden jakelu tapahtui epäsäännöllisesti, samoin kuin levollemeno, jolloin vanerilevy laskettiin alas seinältä. Makuuvaatteita ja patjaa ei annettu ja sain nukkua vaatteet ylläni. Parrankasvusta

päätellen arvelin kuluneen noin viikon, kun hikoiluni loppui melkein kokonaan. Sen jälkeen alkoivat näköhermoni rasittua ja pidinpä silmiäni kiinni tai auki, näin aivan kuin paraboloidin muotoisen kierukan kieppuvan edessäni. Yhä useammin aloin myös nähdä silmissäni pienen pieniä erivärisiä renkaita, jotka painuivat hiljaa alaspäin kuin lumihiutaleet. Käsitin tämän johtuvan silmähermojen rasituksesta ja heikkoudesta enkä ollut siitä erikoisemmin huolissani.

Kiusallisemmaksi muodostui oloni, kun näköharhojen lisäksi aloin saada kuuloharhojakin. Kuulin korvissani hälyä, aivan kuin yleisön keskustelusorinaa teatterin väliajoilla, samoin kuulin muutamien minulle tuttujen äänien keskustelevan ja nauravan ääneen. Olin erottavinani joitakin sanojakin puheesta, mutta keskustelunaihe jäi aina epäselväksi. Toisinaan olin kuulevinani sekavaa musiikkia, aivan kuin useampia orkestereja olisi samaan aikaan soittanut eri sävelmiä.

Hermostoni alkoi siis olla pahasti rasittunut. Huomasin sen käsieni vapisemisestakin — vesimukiin oli tartuttava molemmin käsin voidakseni juoda siitä kallisarvoista vettä läikyttämättä. Koetin kuitenkin säilyttää mielenrauhani primitiivisin keinoin: kokeilin monta kertaa päivässä, muistanko vielä kertomataulun. Samoin suoritin erilaisia päässälaskutehtäviä ja kun totesin laskeneeni oikein, uskoin jälleen, että kysymys on vain hermorasituksesta. Ja sehän menisi kyllä ohi, jos tilaisuus tulisi. Pahempaa olisi, jos järki olisi alkanut rakoilla.

Tiesin, että vointiani seurattiin oven tirkistysreiästä ja kuulusteluja ei varmaankaan suoritettaisi niin kauan kuin näyttäisin pirteältä. Koetin siis näyttää »hyviä ilmeitä huonossa pelissä» ja sain olla pitkään rauhassa.

Kuumuus, huono ilma ja vedenpuute alkoi lopulta heikentää sydäntäni ja oltuani arviolta parin viikon ajan tässä kopissa sain ensimmäisen sydänkohtaukseni. Vartija näki tirkistysreiästään kaatumiseni, avasi luukun ja kysyi, mikä minua vaivaa. Sanoin tarvitsevani lääkärin ja nitroa. Vartijalla näkyi kuitenkin olevan ohjeensa: jos alkaisin kertoa mitä vaaditaan,

saisin apua. Muuten ei. — Kohtaus meni vähitellen ohi ja olin tyytyväinen tähänastiseen taktiikkaani. Sydämeni alkoi taas lyödä tasaisemmin ja sanoin voivani jo paremmin. Vartija sulki luukun ja jäin taas katselemaan silmieni edessä kieppuvia kuvioita ja kuuntelemaan kuuloharhojani.

Toisen ja pahemman sydänkohtauksen sain paria päivää myöhemmin. Vartijana sattui olemaan sama mies ja samat olivat hänen ohjeensakin: apua tulisi jos alan puhua. En voinut vastata mitään. Menin hetkeksi tiedottomaksi ja kun tajuntani palasi, löi sydämeni taas kuuluvasti. Vartijani oli sillä välin avannut oven ja tullut koppiin, mutta huomatessaan minun virkoavan hän lähti pois. Sydämeni toimi jälleen, mutta vasen olkavarsi oli kuin halvaantunut useita päiviä ja vasempaan puoleen rintakehääni teki kipeää hengittäessäkin.

Oltuani tässä lämpökäsittelyssä ehkä kolmisen viikkoa tuli vankilan lääkäri kierroksellaan minunkin koppiini. Hän tarkasti kojeillaan silmänpohjani, kuunteli stetoskoopilla sydäntäni ja poistui sanaakaan sanomatta. Mutta tuskin oli kymmentä minuuttia kulunut, kun kaksi vartijaa tuli hakemaan minut pois tästä lämpökaapista. Minut vietiin ensimmäisessä kerroksessa olevaan valoisaan selliin. Yrittäessäni kävellä sinne lankesin muutamia kertoja heikkoudesta ja vartijaini oli autettava minua kävelemään portaita alas.

Uuden sellini numero oli 11. Ne Lefortovan vangit, jotka osuivat tähän koppiin, tietävät sen edut. Sellin ovea vastapäätä oli ruoanjakeluhuone, josta vartijat kantoivat balandan eri osastoille. Kun kanisterit tuotiin takaisin, oli niiden pohjille jäänyt keitosta vetelää pohjasakkaa. Tämän kaatoivat vartijat ruokailun jälkeen sellin n:o 11 vankien kuppeihin ylimääräisinä annoksina.

Tullessani lämpökopista olin tosiaankin lisäruoan tarpeessa ja luullakseni vankilan lääkäri minut määräsikin selliin n:o 11. Pian aloin voida paremmin ja jaksoin lähteä uusien toverieni käsipuolesta pitäen päivittäiselle kävelyllekin vankilan pihalla olevaan lautaseinäiseen kävelykarsinaan.

Vastavakoilun päälliköitä

Uudessa sellissäni sain jälleen tutustua kahteen uuteen mieheen, joiden kummankin erikoisala oli ollut vastavakoilu. Tämän alan asiantuntijoita oli ilmeisesti joutunut GPU:n nuottaan Euroopan kaikilta kulmilta. Uudet tuttavani olivat Romaniasta ja Bulgariasta.

Ensinmainittu oli vielä romanialaisen upseerin komeassa virkapuvussa, josta kuitenkin arvomerkit ja napit oli ratkottu pois. Hän esitteli itsensä: Major Theodor Botesatu, Securité, so. Romanian valtionpoliisin majuriksi. Musta lappu peitti hänen oikeaa silmäkuoppaansa. Silmää siinä ei enää ollutkaan. Hän kertoi itse ampuneensa sen taivaan tuuliin yrittäessään itsemurhaa vangiksi joutuessaan.

Tämä oli tapahtunut myrskyisenä yönä kymmenisen kilometriä Odessasta, jossa Botesatu oli ollut Romanian vastavakoilun päällikkönä. Hän oli perääntynyt Puna-armeijan tieltä viimeisen kolonnan mukana, joka ennätti perääntyä Odessasta punaisten panssarien sulkiessa kaupungin mottiin. Venäläinen panssarikärki sai kuitenkin kiinni ja murskasi kolonnan, ja huomatessaan pelin pelatuksi yritti Botesatu lopettaa itsensä. Pistoolinluoti oli kuitenkin saanut siinä kiireessä väärän suunnan ja tunkeutui ohimosta oikean silmän suuntaan. Schade wirklich — vahinko tosiaankin — pahoitteli Botesatu, sillä sellainen mahdollisuus tuskin enää uusiintuu. Nyt pääsevät n u o jysäyttämään, sanoi hän tarkoittaen GPU:ta.

Muuten oli majuri miesten mies. Hän ei kohtaloaan ruikutellut. Hän oli elänyt nelisenkymmentä vuotta ja puolet siitä ajasta saanut palvella maataan. Monelta oli tie katkennut jo aikaisemmin, tuumaili hän vain. Botesatulta oli jäänyt vaimo ja kaksi lasta Romaniaan, mutta ei hän heidän kohtalostaan ollut erikoisemmin huolissaan, olihan vaimo järkevä nainen ja pystyisi kyllä hoitamaan asiat. Pahiten suretti häntä, ettei voinut lähettää viimeisiä terveisiään ystävättärelleen Kronstadtiin Romaniassa. Lupasin sen tehdä, jos saisin joskus tilaisuuden

ja kertasin nimen ja osoitteen joka ilta mielessäni. Aamuisin tentti Botesatu minua, muistinko nimen ja osoitteen oikein. Lopulta hän oli vakuuttunut siitä, että muistaisin, ja näytti tuntevan helpotusta uskoessaan siihen pieneen mahdollisuuteen, että terveiset edes joskus menisivät perille. — Majuri oli sitä tyyppiä, jonka kanssa oli hauska keskustella. Hän oli paljon matkustellut ja ollut monissa asioissa mukana. Politiikkaan hän tunsi suurta kiinnostusta kuten romanialaiset yleensä. Toinen heikkous oli hänellä pelihimo. Sellissä oli dominopeli, jonka nappuloilla keksimme ruveta pelaamaan korttipeliä, Siebzehn und vier, eli »venttiä», kuten sitä Suomessa kutsutaan. Yritimme kehittää myös dominonappuloilla pelattavaa pokeria, mutta systeemi jäi keskeneräiseksi joutuessamme eri tahoille. »Viimeistä tikkiä» saatoimme myös pelata, ja ehkäpä B. ehti saada valmiiksi pokerisäännötkin ennen likvidointia.

Kolmas sellimme mies, Bulgariasta tuotu sikäläinen vastavakoilupäällikkö, emigranttieversti Nikiforov moitti harva se päivä sitä kevytmielisyyttä, millä me kuolemaan menevät miehet vietimme viimeisiä aikojamme. Mutta kun hän oli katsellut aikansa peliämme tarttuivat pelihalut häneenkin ja niin riitti meille kaikille ohjelmaa.

Ihmisenä oli Nikiforov perin mielenkiintoinen tyyppi. Hän näytti harrastaneen koko ikänsä okkultisia asioita ja näki kaikessa jotain enteellistä. Se oli myös hänen mieluisin keskustelunaiheensa. B. ja minä saimme kuunnella pitkiä luentoja kaikenlaisista kabbalistisista merkeistä, joilla erilaisia pahoja henkiolentoja pidetään loitolla. Mies närkästyi, kun kerran kysyimme, eikö hän mitään merkkiä tiennyt GPU:n varalle.

Joutuessani tähän selliin olin liian rasittunut voidakseni tehdä tuttavuutta uusien sellitoverieni kanssa ja nukahdin heti kun saimme luvan mennä makuulle. Mutta seuraavana iltana jaksoin jo katsella, miten Nikiforov valmistautui yöpuulle. Hän sanoi mainiosti tuntevansa henkimaailman mukanaolon täälläkin ja selitti, kuinka välttämätöntä on varmistaa itselleen häiriintymätön yöuni. Sen vuoksi hän kädellään teki sängyn-

mittaisen ristinmerkin vuoteensa alle ja yläpuolelle, sen jälkeen molempiin päätyihin ja seinälle vuoteen sivulle. Näin hän ristinmerkeillä teki aivan kuin oletetun vuoteensuuruisen laatikon, jonka etumainen sivu vielä oli avoinna. Sen jälkeen hän riisuutui ja kömmittyään vuoteeseen hän lopullisesti sulki laatikkonsa tekemällä kädellään avonaiseksi jääneelle sivulle vielä yhden suuren ristinmerkin. — Pari minuuttia tämän jälkeen kuului jo hänen rauhallinen kuorsauksensa aamuherätykseen asti.

Pidimme vanhan miehen puuhia hieman omituisina, mutta toisaalta taisimme hänen lujaa uskoaan hiukan kadehtiakin. Kumpikaan meistä ei niin nopeasti päässyt unen alkuun kuin Nikiforov.

Ollessamme päivittäisellä kävelyllämme lauta-aitauksessa pihalla Botesatu kertoi minulle mielenkiintoisia vaiheita vastavakoiluasioista Odessassa. Sellissä hän puhui vain »naisista ja hevosista», mutta kävelykopissa hän ei arvellut mikrofoneja olevan. — Myöhemmin kyllä kuulin GPU:lla olevan erittäin herkkiä äänitutkalaitteita, joilla matalaäänisenkin keskustelun saattoi kuulla n. 300 metrin etäisyydelle. Näitä käytettiin kertoman mukaan ulkovaltojen lähetystöjen puistojen ja terassien kuunteluun.

Punnitessamme mahdollisuuksiamme katsoi B. varsin realistisesti omiensa olevan nollan arvoisia. Venäläisten käsiin oli joutunut arkistomateriaalia, joka teki kuulustelut tarpeettomiksi. Minun kohdallani hän arveli olevan kuitenkin vähäisiä mahdollisuuksia selvitä hengissä joskus vapaaseen maailmaan. Ja silloin, ensimmäisen viikon aikana, piti minun toimittaa hänen terveisensä perille. — Perille ne lienevät tulleetkin, sillä nimi ja osoite säilyivät muistissani.

Näihin aikoihin sain todeta, että keskusteluja selleissä oli todellakin syytä varoa. Ensimmäisellä kerralla Lefortovassa ollessani oli nuori latvialainen kertonut Michailoville ja minulle sellaistakin, jota hän ei kuulusteluissa ollut kertonut. Ollessaan Saksan sotavoimien palveluksessa oli hänet komennettu sota-

poliisin tehtäviin muistaakseni Poseniin Puolassa. Siellä hän oli tutustunut erääseen venäläiseen naikkoseen, jonka hän sittemmin oli varsin erikoisissa olosuhteissa ampunut. Kumpikin oli ollut tämän tapahtuessa humalassa, mutta miehen saksalaiset esimiehet olivat tulkinneet tapon hätävarjeluksen ylittämiseksi, jota se ilmeisesti olikin, eikä häntä siitä rangaistu. Hänet oli vain siirretty toisiin tehtäviin. — Latvialainen oli kertonut tämän episodin meille kahdelle, mutta jutulle osoittautui olleen muitakin kuulijoita. Joutuessani kerran kuulusteluun kysyi tulkkini haluaisinko kääntää erään asiapaperin saksankielestä suomeksi. Kun lupasin, hän antoi minulle hätäisesti saksankielellä kirjoitetun selostuksen käännettäväkseni. Juttu oli melkein sanasta sanaan nuoren latvialaisemme kertomus! Käänsin sen suomenkielelle ja tulkkini sanoi kääntävänsä sen myöhemmin venäjäksi. — Tapasin myöhemmin Butyrkan vankilan entisessä kirkossa saman latvialaisen, joka jo oli saanut tuomionsa. Kaikki kolttoset yhdistettyinä toivat tuomioksi muistaakseni 20 tai 25 vuotta pakkotyötä. Venäläisen naisen ampumisesta oli tullut 10 vuotta. — Mikrofoni sellissämme oli ollut ilmeisesti lämpöpatterin taakse kätkettynä. Mitään muuta paikkaa emme pitäneet mahdollisena. — Lämpöpatterit Lefortovassa olivatkin tiheästä teräslankaverkosta tehdyn suojuksen sisällä, joten oli mahdotonta tutkia sitä kohtaa tarkemmin.

Lefortovan viereisellä tontilla lienee ollut lentomoottorien korjaamo, sillä yötä päivää tärisivät korviemme rumpukalvot koekäytettävien moottorien jyrinästä. Jotkut vangeista arvelivat moottoreita käytettävän siksi, etteivät kuulusteluosaston ikkunoista kuuluvat hätähuudot kantautuisi ympäristöön. Kun kesäkuumalla vankilan ummehtunut ilma kävi käytävävartijoille liian tukalaksi, saimme avata sellin ikkunan raolleen. Useina iltoina ja öinä saatoimme kuulla moottorien jyrinän ylikin kuulusteluosastolta karmivia hätähuutoja, vaikka kuulusteluosasto sijaitsikin melko kaukana meidän »korpuksestamme». Ehkä meidän tarkoituksella annettiin kuulla, miten siellä käsiteltiin niskuroivia kuulusteltavia.

Eräs yö on lähtemättömästi jäänyt mieleeni. Kesäyö oli muuten harvinaisen hiljainen, moottoreitakaan ei jostain syystä käytetty. Jonkin kuulusteluosaston huoneen ikkuna lienee ollut avoinna, sillä sieltä kuului raakaa humalaisen miehen karjuntaa: »gavarii, gavarii!» (= kerro, kerro!), lyöntien ääntä ja nuorehkon naisen hätähuutoja, jotka jatkuivat tunti tunnilta ja muuttuivat lopulta mielipuoliseksi ulvonnaksi. Yksikään osastomme vangeista ei saattanut sinä yönä nukkua. Aurinko oli jo korkealla, kun tuo kauhukuunnelma yhtäkkiä päättyi. Monet vangeista takoivat nyrkeillään ovia. Miesten hätähuutoihin olimme jo jossain määrin tottuneet, mutta tämä repi liikaa hermojamme.

Butyrkan vankilaan

Eräänä iltana elokuun loppupuolella, heti nukkumaanmenon jälkeen, aukeni sellimme ovi rämähtäen ja selliin astui kaksi vartijaa. Toinen heistä komensi minut ylös vuoteesta ja teki tavanmukaiset kysymykset: kak familija? (sukunimi?), god rošdenija? (syntymävuosi?), natsionaljnost? (kansallisuus?) ja komensi minut pukeutumaan ja seuraamaan.

Sain luovuttaa puulusikkani ja puisen keittoastiani vankilan alakerrassa — muuta irtaimistoa ei minulla ollutkaan talosta — ja hetken kuluttua olin jälleen pimeässä vankiautossa. Ajella jyristelimme jonkin aikaa kuoppaisia katuja, kunnes automme pysähtyi. Kuulin raskaiden porttien aukenevan ja sulkeutuvan automme ajettua pihamaalle. Päästyäni pihalle olivat edessäni aivan uudet näkymät. Joka puolella oli korkeita punatiilestä rakennettuja vankilarakennuksia, joista osa hyvin vanhanaikaisia. Kaikkia ikkunoita peitti samanlainen peltisuojus kuin Lefortovan ja Lubjankan vankiloissakin.

Olin tullut Butyrkan vankilaan. Tämä oli vanha tsaarinaikainen vankila, jota neuvostoaikana, vankiluvun lisäännyttyä

moninkertaiseksi, oli laajennettu useilla lisärakennuksilla. Vankila käsitti normaalioloissa 27 000 vankipaikkaa, mutta nyt sodanjälkeisenä »ruuhka-aikana» oli siihen sijoitettu yli 70 000 vankia. Tässä vankilassa oli siis ihmismäärä, joka vastasi kohtalaisen kaupungin väestölukua.

Butyrkan vankilassa oli myös erilaisia työpajoja, mm. räätälin- ja suutarinverstaat, sähkö- ja radiokorjaamo yms. Tutkintovankeja ei niihin kuitenkaan yleensä otettu, eikä myöskään poliittisia vankeja.

Tavanmukaisten vastaanottomuodollisuuksien jälkeen sain tutustua tämän valtavan vankilan ahtauteen, joka oli miltei sanoinkuvaamaton. Jouduin aluksi selliin, joka oli tarkoitettu 24:lle vangille. Nyt siihen oli ahdettu kahdeksankymmentä miestä. Selli oli pitkänomainen ja sen kummallekin pitkälle seinustalle oli sijoitettu 12 rautasänkyä. Näiden väleihin oli vielä tehty laudasta lisätilaa. Siitä huolimatta puolet sellin asukkaista joutui nukkumaan yönsä »ensimmäisessä kerroksessa» eli lattialla sänkyjen alla. Makuuvaatteita, patjaa tai peitettä, ei ollut kummassakaan kerroksessa.

Ruoka Butyrkassa oli ehkä hieman parempaa kuin muissa Moskovan vankiloissa, mutta ravinnon lisäys ei kuitenkaan koitunut vankien hyväksi, siitä pitivät huolen miljoonat verenhimoiset lutikat.

Niitä olikin Butyrkassa asiantuntijoiden mukaan ainakin neljää eri lajia. Joku väitti lajirunsautta suuremmaksikin, mutta minä erotin selvästi ainakin kolme päälajia. Tavallinen litteä ja leveähkö, hidasliikkeinen laji oli ehkä yleisin, mutta varsin paljon esiintyi myös nk. andalusialaisia luteita. Ne tunsi jo kaukaa. Laji oli torpedoa muistuttava, tumman ruskeanpunainen ja kiiltävä. Se oli varsin aggressiivinen luonteeltaan ja sen purema jätti aina punaisen läiskän ihoon.

Kolmas laji oli myös runsaasti edustettuna. Vanhat emigrantit, jotka v. 1918 olivat paenneet laivoilla Odessasta Turkkiin, tunsivat hyvin tämän lajin. He olivat tutustuneet siihen ollessaan internoituina pienelle saarelle lähelle Istanbulia. Leirillä

oli heitä juuri tämä Bosporin lutikka kiusannut pahemmin kuin koti-ikävä. Lutikka oli myös pitkänomainen, sukkulamainen ja körmyniskainen hyönteinen. Erikoisesti se puri meitä ranteisiin niihin kohtiin, missä hiha päättyi ja myös yhtä kernaasti niskaan takinkauluksen yläpuolelle. Sen purema tuntui kuin naskalinpisto ja se oli yhtä hyökkäävä päivin ja öin. — Tavallinen litteä laji sen sijaan aterioi pääasiallisesti öisin.

Yhteistä kaikille näytti olevan niiden valtava lisääntymiskyky. Mitään vähentymistä emme havainneet, vaikka kahdeksankymmenen miehen voimalla ja kiukulla niitä tapoimmekin.

Butyrkan vankilassa ollessani jouduin muutaman kerran siirretyksi sellistä toiseen ja jouduin näkemään varsin monenlaisia ihmisiä. Bolševisminvastaista ainesta oli tuotu tänne kaikista Euroopan ja Aasian maista. Täällä se nyt odotteli tuhoaan, kärsi nälästä ja syöpäläisistä, tupakanpulasta ja ahtaudesta. Miehet ikävöivät omaisiaan ja kotimaitaan, vihasivat kiduttajiaan ja koettivat hillitä kireällä olevia hermojaan.

Yksilöinä tarkastellen monet heistä olivat varsin mielenkiintoisia henkilöitä. Kirjavia olivat myös heidän vaiheensa ja kokemuksensa. Niissä oli seikkailuja ja vieraiden maiden romantiikkaa, pettymyksiä ja petoksia, mutta ennen kaikkea eri maiden isänmaanystävien toivotonta kamppailua bolševistista terroria vastaan sodanjälkeisinä aikoina. Niin erilaisia kuin heidän vaiheensa saattoivat ollakin, olivat loppuvaiheet aina samat: pidätys, GPU:n vankilat, kurjuus ja ihmisarvoa alentavat kuulustelut.

Kun muistelen tätä Butyrkan vankilassa näkemääni ihmisjoukkoa, näen mielessäni tuhansia kasvoja, erilaisia iältään ja kansallisuudeltaan, mutta kaikkien kasvoilla saman harmauden, jonka nälkä, vankilan huono ilma ja toivottomuus ovat niille painaneet.

Ennen tänne joutumistaan ovat nämä miehet kotimaissaan olleet keskitasoa kehittyneempää ja tarmokkaampaa väkeä. Joukossa on runsaasti oppineita, professoreja ja ministereitä,

kirjailijoita ja suurliikemiehiä, juristeja ja lääkäreitä, kenraaleja ja kaikenarvoisia upseereita. Joukossa on myös talonpoikia, ammattiyhdistysten ansioituneita toimihenkilöitä, tunnettuja sosiaalidemokraattien johtajia, samoin pappeja ja piispojakin eri uskontokunnista. Heidät on tuotu tänne Saksasta ja Itävallasta, Balkanin ja Baltian maista, Koreasta, Japanista ja muista Kaukoidän maista. On myös Englannin, USA:n, Ranskan ja Italian kansalaisia. — Usein kuulee ironisesti toistettavan lausetta: »Kaikkien maiden proletaarit, yhtykää.»

Yhteistä heille kaikille on, että he eivät ole hyväksyneet kommunistista luokkataistelun oppia ja punaista terroria kotimaissaan. Siksi he ovat nyt täällä ja kulkevat tuhoaan kohti.

Yleisestä toivottomuudesta huolimatta ovat useimmat säilyttäneet älynsä terävyyden ja heidän lausunnoissaan olisi paljon maailman johtajillekin varteenotettavaa. Jaltan ja Potsdamin konferenssien päätökset ovat keskustelun ja arvostelun aiheina päivittäin. Kaikille on käsittämätöntä, kuinka USA ja Englanti saattoivat mennä myönnytyksiin, joita ne koskaan eivät voi korjata. Kuinka saattoivat Roosevelt ja Churchill suostua omien vankiensa luovuttamiseen bolševikeille? Eikö läntinen maailma ole mitään oppinut Neuvostoliiton politiikasta vallankumouksen jälkeisinä vuosina, kun se saattoi sallia punaisen mahdin levittäytyvän yli monien maiden aivan Euroopan sydämeen?

Selleihin ahdetaan joka päivä uusia vankeja. Useasti tuodaan englantilaisiin sotilaspukuihin puettuja venäläisiä. He ovat entisiä saksalaisten sotavankeja, myöhemmin Englannissa tai muissa maissa levänneitä, ruokittuja ja puettuja. Heidät on nyt kotiutettu, otettu vastaan torvisoitolla ja tervetuliaispuheilla ja — vangittu. Neuvostoliiton sotalait määräävät rangaistuksen jokaiselle vangiksi antautuneelle, mutta se ei ole liikuttanut englantilaisia.

Kerran tuodaan selliimme neljä italialaista pappia pitkissä mustissa kaavuissaan. Yksi heistä on muita arvokkaampi, pitkä valkea parta ja tuuheat kulmakarvat tekevät hänestä aivan

monumentaalisen ilmestyksen. Nimitämme hänet ensi näkemältä Pyhäksi Pietariksi, eikä hän siitä näytä pahastuvankaan. Laskemme leikkiä, että nyt siis taivastakin jo vartioi MVD:n sinilakkinen staršina, koska Sanctus Petrus istuu joukossamme. — Jumalanhan bolševikit panivat viralta jo vuonna 1917.

Uutisia näiden paksujen muurien sisäpuolelle tuli vain uusien vankien mukana. Vast'ikään kotimaastaan vangittu ja tuotu mies kertoi viimeksi kuulemistaan asioista ja pian olivat uutiset käännetyt kaikille niille kielille, joita kansallisuudeltaan monipuolinen joukkomme edusti.

Kuulimme Amerikan jatkavan Lend-Lease-toimituksiaan Venäjälle. Monet meistä arvelivat Neuvostoliiton tarpeeksi varustauduttuaan kääntävän aseensa nyt USA:ta, Englantia ja Ranskaa vastaan. Miksi Neuvostoliitto nyt jäisi puolitiehen, kun Euroopan poliisi, Saksa, oli kukistettu? Tämä käsitys kuvastui kuulustelijoittemmekin lausunnoista.

Minullekin sanoi eräs kenraaliluutnantin arvoinen GPU:n oikeusupseeri (Generalleitenant Justizii), kun protestoin vangitsemistani ja kuljetustani Neuvostoliittoon:

»Vaikka Neuvostoliitto onkin tehnyt rauhan Suomen kansan kanssa, taistelu Suomen porvareita vastaan jatkuu edelleen.»

»Kansainliittomme» keskusteluissa pyrki arvostelu pahimmin kohdistumaan Englantia vastaan. Ihmeteltiin Churchilliä, joka jo v. 1919 järjesti hyökkäyksen punaista Kronstadtia vastaan ja on aina puhunut kapitalistisen maailmankatsomuksen puolesta, mutta nyt tekee myönnytyksen punaisille kerran toisensa jälkeen. Puolalaiset miehemme kiroilivat Englannin garantioita, ranskalaiset sanoivat Englannin taistelevan urhoollisesti viimeiseen ranskalaiseen asti jne. Eräs georgialainen kertoi olleensa Bakussa ja nähneensä englantilaisten miehitysjoukkojen vetäytyvän sieltä vallankumouksen jälkeen. Monet englantilaiset upseerit olivat miehitysaikana menneet naimisiin Bakun öljypohattojen tyttärien kanssa ja saaneet omaisuuksia myötäjäisiksi. Kun sitten viimeinen englantilaisia kuljettava juna lähti Bakusta, saivat nämä mustasilmäiset Aserbeidžanin tyttäret

sijoittautua junan viimeiseen vaunuun. Upseerit sen sijaan istuivat junan alkupäässä, ja kun juna sitten lähti liikkeelle, jäikin viimeinen vaunu seisomaan ratapihalle. Se oli tarkoituksella kytketty irti ja myöhemmin oli Bakun miehitysjoukkojen englantilainen kenraali selittänyt kaikki nämä avioliitot purkaantuneiksi, koska niihin ei ollut anottu häneltä lupaa. —

Yleensä näyttivät vankien mielipiteet kohdistuvan vielä jyrkemmin niitä vastaan, jotka nyt bolševikkeja avustivat, kuin itse bolševikkeja vastaan. Keskustelut saattoivat toisinaan saada perin mielenkiintoisen sävyn. Seuramme käsitti yli kolmekymmentä kansallisuutta, ja asiantuntijoita eri maiden asioissa oli riittämiin, kääntyipä puheenaihe mille alalle tahansa. Joukossamme oli miehiä, joilla laajan yleissivistyksen lisäksi oli suuri poliittinen asiantuntemus. Näissä kannunvalannoissa syntyi monenlaisia mietteitä, mutta yksi oli melko yleinen: Neuvostoliitto yrittää nielaista liian suuren suupalan anastaessaan Puolan, Itä-Saksan, Itävallan, Unkarin, Romanian, Bulgarian, Tšekkoslovakian, Jugoslavian, Albanian, Liettuan, Latvian ja Viron. Tähän nojautui tavallisesti toiveajattelumme ja etsimme sen tueksi esimerkkejä historiasta. Rooman Imperiumin ja Dšingis-kaanin esimerkit rohkaisivat monia näissä ajatuksissa. Joku muunsi tunnetun Divide et imperan uuteen asuun: laajene ja hajoa!

Mutta Amerikan ja Englannin jatkuva apu Neuvostoliitolle oli ja pysyi arvoituksena, jota yksikään älypää ei pystynyt selittämään.

Katsellessani näitä toivottomia, tuhoon tuomittuja miehiä en voinut olla ajattelematta kuinka monta omaista, vaimoa ja lasta, on jäänyt tuuliajolle perheenisän hävittyä ehkä ikuisiksi ajoiksi tietymättömiin. Miljoonat kodit menettivät asemansa ja toimeentulonsa näiden joukkovangitsemisten johdosta — epäilemättä paljon useammat kuin itse sotatoimista johtuneet menetykset aiheuttivat. Noin vuosi sodan päättymisen jälkeen arvioitiin Neuvostoliitossa olleen yli 45 miljoonaa vankia tai karkotettua, niistä ehkä kolmannes ulkomaalaisia. — Historian suurin

murhenäytelmä oli menossa ja kullakin meistä oli siinä pienen pieni osamme. Näytelmän käsikirjoituksen olivat laatineet Hitler, Roosevelt ja Churchill, mutta ohjauksesta huolehti Stalin.

Tutustun vähitellen moniin sellimme miehiin ja kuulen heidän kohtaloistaan. Useat miehistä ovat vielä »käymistilassa», — heidät on vasta hiljattain vangittu, hermot ovat kireällä ja liikunnan tarve sen mukainen. Hyvällä yrityksellä saamme sellin keskilattialle muodostetuksi kapean kujan, jota myöten mies kerrallaan pääsee jaloittelemaan toisia tallaamatta. Useasti siinä harppoo seitsemän askelta edestakaisin, ovenseinästä ikkunanpuoleiseen seinään ja takaisin, harmaana ja synkkänä Deutsche Verlagin entinen teknillinen johtaja Hammer. Hänet vangittiin asunnostaan pari päivää Berliinin valtauksen jälkeen. Mies on vielä kuohuksissaan, viimeinen muistikuva kotoaan on hänellä alituisesti mielessä: kolme venäläistä sotilasta tunkeutui hänen kotiinsa, pieni lapsi riuhtaistiin raa'asti hänen nuoren vaimonsa käsivarsilta ja paiskattiin nurkkaan. Mies tungettiin pistimillä huoneen toiseen nurkkaukseen ja joutui näkemään, kuinka hänen vaimonsa raiskattiin saman huoneen lattialla. Tämän jälkeen oli seurannut kodin sisustuksen hävittäminen ja huonekalujen heittely ikkunasta pihamaalle, jonka jälkeen hänet oli raahattu vankien kokoamispaikalle. Hammer ei tiedä, jäivätkö vaimo ja lapsi eloon, eikä hän sitä jaksa toivoakaan.

Erään vuoteen reunalla istuu valkotukkainen vanhus, päässään korkea musta turkislakki. Hän on Bulgarian entinen finanssiministeri nimeltään muistaakseni Marikov. Hän ei kaipaa liikuntoa, istuu aamusta iltaan tarkalleen samassa paikassa. Hänellä on pieni kangaspussi täynnä pieniä, ehkä nenäliinoista ja pukimien vuoreista revittyjä kangastilkkuja. Ministeri tyhjentää pussin sisällön laverille ja alkaa laskea kangastilkkuja pannen ne yksi kerrallaan, hitaasti ja huolellisesti, takaisin pussiin. Kun viimeinenkin tilkku on laskettu ja pantu pussiin, tyhjentää hän ne jälleen laverille ja aloittaa saman huolellisen revision uudelleen. Näin kuluu viikkoja ja katsellessani häntä

muistuu mieleeni vanha sananlasku: ei työ tehden lopu. — Ministeri on epäilemättä meitä muita onnellisempi. Hän on menettänyt järkensä heti pidätyksensä jälkeen ja varmaan monet meistä hänen sielunrauhaansa hiljalleen kadehtivatkin. Hän ei muista perhettään ja isänmaataan, pienet kangastilkut ovat hänelle nyt kaikki kaikessa.

Minulle on järjestynyt makuupaikka lähelle ovensuuta, puulaverille rautasänkyjen väliin. Vieressäni makaa pieni mustasilmäinen kazakstanilainen nuorukainen. Hän on ollut Suomessa sotavankina, ollut jollain palstatilallisella töissä lähellä Oulua ja puhuu melko sujuvasti suomea. Poika laulelee minulle toisinaan suomalaisia kansanlauluja osoittaakseen, kuinka hyvin hän on suomenkieltä oppinut. Välillä poika kiroilee sitä, että sota loppui. Hänellä oli ollut oikein mukava isäntä, ja hän oli saanut käyttää isännän polkupyörää kyläilyretkillään. Olipa isäntä ostanut hänelle hyvän puvun ja saappaat ja luottanut häneen niin, ettei viitsinyt laskea jyväsäkkejäkään, kun lähetti pojan myllymatkalle. Myllyyn tultuaan poika oli aina vaihtanut yhden säkin viinapulloon ja niin oli toinen maailmansota merkinnyt tälle nuorukaiselle ihanneaikaa.

Toiset vangit kutsuivat tätä kazakstanilaista lempinimellä Tšornyi Vor — Musta varas — ja ennen pitkää huomasin, ettei hän tätä nimeä turhaan kantanutkaan. Hänen toisella puolellaan makasi eräs Moskovan juutalainen, joka oli hiljattain pidätetty ja tuonut oikein eväspussin mukanaan. Siinä oli kuivattua leipää, valkosipulia ja puolen litran vetoinen pullo ruokaöljyä. Eväiden omistaja piti visusti huolta aarteistaan jakamatta niitä naapureilleen ja nukkui yöt eväspussi päänalusenaan.

Eräänä aamuna teetä juotaessa havaitsi juutalainen ruokaöljyn vähentyneen puoleen ja tutkittuaan, ettei korkki ollut vuotanut, koska eväspussi oli kuiva, hän nosti kauhean metelin ja ojenteli epätoivoissaan käsivarsiaan taivasta kohden. Lähimmät vuodenaapurit olivat nyt epäilyksen alaisia, varsinkin Tšornyi Vor, mutta tämä kielsi kirkkain silmin ja haukkui puolestaan juutalaisen pataluhaksi. Mutta arvoitukseen tuli

pian ratkaisu. Tšornyi Vor alkoi tehdä outoja vatsatanssiliikkeitä, kalpeni tummasta ihostaan huolimatta ja kiirehti vatsaansa pidellen käymäläastialle sellin nurkkaan. Tämä toistui kymmeniä kertoja sinä päivänä. — Tšornyi Vor oli toisten nukkuessa taitavasti avannut naapurinsa päänalusena olleen eväspussin, juonut puolet ruokaöljystä ja pannut pullon takaisin paikoilleen. Rasvattomaan ruokaan tottunut vatsa teki kapinan äkillisestä rasvanrunsaudesta ja pieni mies oli kuolla vatsakipuihinsa. Mutta kun vatsa muutaman päivän kuluttua oli kunnossa, kertoili poika ilkamoiden, kuinka näppärästi hän oli avannut eväspussin juutalaisen pään alla.

Eräs sellin rauhattomista jaloittelijoista on nuori unkarilainen vapaaherra Rudolf von Wetschl. Hänellä on hermot repaleina ja hänen on vaikea pysyä paikoillaan. Yhtä vaikeaa on hänen myös hillitä kieltään. Hän tekee tämän tästä kyynillisiä ja loukkaavia huomautuksia naapureilleen, Hammerillekin, jolla on meidän kaikkien myötätunto puolellaan. Vapaaherra on pienikokoinen, siro, melkeinpä tyttömäisen kaunis ja tyylikkäästi pukeutunut. Hänen kuulustelijansa ovat saaneet hänet »puhumaan», aivan liikaakin. Kun häneltä on kiristetty tunnustusta mitä mahdottomimpiin vakoilujuttuihin ja pahoinpidelty kuulusteluissa, hän on kirjoittanut arkin toisensa jälkeen mielikuvituksellisia tarinoita touhuistaan Gestapon ja Secret Servicen hyväksi. Kun GPU:n aparaatti sitten on ehtinyt tutkia asiaa ja todeta sen saduksi, on nuorukaista taas lyöty ja potkittu ja vaadittu kertomaan totta. Pakotettuna keksimään uutta hän on taas kirjoittanut uusia tarinoita saadakseen rauhaa edes siksi ajaksi, kunnes ne ehdittiin todeta tuulesta temmatuiksi asioiksi. Viimeisessä kertomuksessaan hän on jo esittänyt Gestapon miehen ominaisuudessa tosiasiassa palvelleensa Secret Serviceä ja avustaneensa Ranskan vastarintaliikettä. — Parin viikon kuluttua on hänellä tiedossa uusi pahoinpitely ja pakko kirjoittaa jotain uutta, ja niin peli jatkunee kunnes poika lopullisesti sortuu.

Kukaan meistä ei usko, että nuorukainen tosiaan olisi toiminut poliittisissa asioissa, siihen hän on liian nuori ja lapselli-

nenkin. Hänet on kai syntyperänsä vuoksi vangittu, hänen sukunsa on Unkarissa tunnettu ja vanha.

Samaan aikaan hänen kanssaan oli Budapestissa vangittu myös ruotsalainen diplomaatti ja Punaisen Ristin toimihenkilö Raoul Wallenberg ja yhdessä oli heidät kuljetettu Moskovaankin. von Wetschl kertoo heidän yhdessä nähneen nälkää ja kylmää jossain kellarissa jollain Unkarin raja-asemalla, johon heidät oli viikoksi suljettu kuljetusvaikeuksien vuoksi. Moskovassa hän oli kuitenkin joutunut erilleen ruotsalaisesta matkatoveristaan.

Epäilen, ettei nuori von Wetschl ollut tarpeeksi voimakas kestääkseen moniakaan kuukausia. Hänen kuulustelijansa ei näyttänyt ymmärtävän leikkiä.

Sellissä oli myös hyvin suomea puhuva inkeriläinen nuorimies, nimeltään Kuitunen. Hän oli saanut kommunistisen kasvatuksen eikä hän muusta tuntunut ymmärtävän vieläkään. Mutta harvoin olen nähnyt niin kerta kaikkiaan katkeraa miestä kuin oli tämä Puna-armeijan aliupseeri ja komsomolez. Hän oli tehnyt ryhmineen onnistuneen retken viidesti suomalaisten linjojen selustaan Laatokan rintamalla, mutta päässyt aina palaamaan omalle puolelle miehineen. Kuudennella kerralla sotaonni petti. Tullessaan eräänä yönä viiden miehensä kera Laatokan länsirannalle joutui hän jo vesirajassa suomalaisen partion yllättämäksi. Toverit kaatuivat konepistoolituleen ja hän itse menetti tajuntansa kuuden luodin lävistämänä, ja heräsi vasta suomalaisessa sidontapaikassa. Sen jälkeen oli hänet hoidettu terveeksi sotasairaalassa ja hän oli ollut sotavankileirillä vankien kotiuttamiseen asti. Nyt palkitsi kommunistinen kotimaa hänet ansioistaan näin: 10 vuoden pakkotyötuomio oli jo annettu vangiksi antautumisesta ja lisää oli luvassa, koska oli väitetty hänen toimineen vankileirillä Suomessa tulkkina ja näin ollen avustaneen »fašisteja». Kylvyssä käydessämme näytti Kuitunen minulle monia arpiaan ja kiroili, että hyvin te ammutte, fašistit. — Mies oli niin puhdasoppinen, että hänen mielestään kaikki ei-neuvostolaiset olivat fašisteja.

Butyrkan vankilassa oli myös kuulusteluosastonsa, suuri rakennus, joka oli järjestelyltään samankaltainen kuin aikaisemmin näkemäni Lubjankan ja Lefortovan vastaavat osastot. Sinne vietiin sellistämme miehiä tämän tästä, vuorokauden ajasta riippumatta. Kun palasi takaisin kuulustelusta, halusivat ystävät tietää, onko kaikki O. K. Joku ystävistäni toi mahorkkasavukkeen, toinen tulta ja kolmas on ehkä huolehtinut balanda-annoksestani, jos sitä on jaettu poissa ollessani. Olemme kuin samaa perhettä, iästä ja kansallisuudesta huolimatta. Tietysti meidän keskemme on pienempiä, läheisempiä ystäväpiirejä, joiden kesken keskustellaan vapaammin, mutta yleensä oltiin huomaavaisia toisiaan kohtaan. Poikkeuksen tästä tekivät tietysti venäläiset rikosvangit, joita myös oli sijoitettu selliimme. He olivat omaa luokkaansa ja pysyttelivät yleensä omassa seurassaankin, milloin eivät pyrkineet ryöstämään tai varastamaan jonkun poliittisen vangin vaatekappaleita tai leipäannosta.

Monet poliittisista vangeistamme ovat miellyttäviä ja hauskoja seuraihmisiä. Ikävä vain, ettei heitä voi tavata miellyttävämmässä ympäristössä. Joihinkin heistä saattoi kiintyä lyhyessä ajassa aivan erikoisesti.

Sellainen oli mm. unkarilainen patriootti ja kapteeni Béla Sombathey. Sotilaallinen, komea mies, tosi urheilumies ruumiillisesti ja sielullisesti. Hänen kaltaisensa mies antoi paljon keskustelutovereilleen. Aikoinaan oli hänellä ollut oma miekkailuopisto Budapestissä, hän oli toiminut Puolan olympialaisjoukkueen valmentajana ja muisti monia suomalaisiakin urheilijoita. — Venäläisten hyökätessä Unkariin hän oli ollut erään laskuvarjojääkärikoulun johtajana, mutta ei ennättänyt oppilaineen asettua aseelliseen vastarintaan, kun venäläiset panssarit jo piirittivät koulualueen. Saksalaiset olivat antaneet hänelle harhaanjohtavia tietoja venäläisten liikkeistä ja yllätys oli täydellinen.

Miellyttävä mies oli myös entinen Kölnin kaupungin šakkimestari Willy Scheidt. Oli todellinen taidenautinto nähdä hänen pelaavan. Sellissämme oli montakin hyvää pelaajaa, mutta Scheidt oli ylivoimainen silloinkin, kun muut pelasivat yhdessä.

Mieleeni on jäänyt myös saksalainen Stuka-lentäjä, majuri Willy Schumacher. Tämän tuskin kolmekymmenvuotiaan upseerin hiukset olivat kuulustelujen aikana menneet kauttaaltaan hopeanharmaiksi. Oli jännittävää kuunnella hänen seikkailuistaan karkumatkoilla eri vankileireiltä Romaniassa ja kiinnijoutumisestaan vaihtelevissa olosuhteissa.

Tärkeä ja paljon tietävä mies näytti olevan puolalainen kenraali ja armeijakunnan komentaja Višnowskij. Jos hän tiesi sotilaallisista asioista yhtä paljon kuin poliittisista intrigeistä, olisi hänen pitänyt olla generalissimus. Kenraali oli Puolan marsalkan ja varsinkin rouva Pilsudskin politiikan erikoistuntija. Suurta huvia meille tuotti kenraali V:n mainiosti siteeraamat marsalkka Pilsudskin erikoislaatuiset päiväkäskyt, joita kertojalla olikin muistissaan suuret määrät. Pilsudski oli ollut omalaatuinen herra, joka ei valikoinut sanojaan moittiessaan alaisiaan. Puolan armeijan ylipäällikön päiväkäsky saattoi olla muotoiltu suunnilleen tähän tapaan: »Hyvät herrat upseerini! Jos Te hetkeksikin voisitte luopua mieliharrastuksistanne, valtion varojen tuhlaamisesta ja varastamisesta ja upseeritoverienne vaimojen viettelemisestä, uhkapeluusta ja muusta sellaisesta, kehottaisin Teitä . . .» jne. Rouva Pilsudski puolestaan oli ollut äärettömän kiinnostunut sisä- ja ulkopolitiikasta ja luonut niillä aloilla täydellisen suosikkijärjestelmän, joka johti maan monenlaiseen korruptioon. Ilmeisesti ei kenraali V. kuitenkaan ollut päässyt näiden suosikkien joukkoon.

Kaikki meidän kansainvälisessä seurassamme eivät suinkaan olleet antaneet vaikeuksien vaikuttaa näkyvästi itseensä. Joukossa oli parantumattomia vitsinleikkaajia ja kaskunkertojia. Varsinkin parkkiintuneiden upseerien joukossa viljeltiin hirtehishuumoria ja hyväksi vastalääkkeeksi se huomattiinkin vankilakurjuudelle. Jotkut jo pelkällä olemuksellaan herättivät hilpeyttä, kuten eräskin hienosteleva bulgarialainen sanomalehtimies. Hienossa tailormade-puvussaan hän oli kuin salonkileijona, mutta jalassa hänellä oli laptit, pajunkuorivirsut. Vankikuljetuksen aikana Sofiasta Moskovaan olivat vartijat ihastu-

neet hänen hienoihin kenkiinsä ja vaihtaneet ne journalistin mielipidettä kysymättä venäläiskansallisiin virsuihin. Lehtimiestä tuntui hävettävän esiintyä virsujalkaisena kosmopoliittisessa seurassamme.

Kuulustelut asiassani jatkuivat Butyrkassakin jo tavalliseen tapaan. Kuulusteluun tuotuna minulta kysyttiin, joko olen päättänyt ruveta kertomaan. Kun vastasin, ettei minulla ole mitään uutta, sain istua tuolilleni asiani mitenkään edistymättä. Kuulustelijani näkyivät saavan tuntipalkkaa työstään tai sitten oli heidänkin työllään normi, jokin määrätty tuntimäärä kutakin kuulusteltavaa kohden. Monia »kuulusteluja» sain torkkua tuolillani kun Harkov ja Kiuru lukivat romaanejaan. Usein kirjoitteli Kiuru ruusunpunaiselle kirjoituspaperille yksityiskirjeitään joillekin suomalaisille toverittarille kysyen minulta silloin tällöin neuvoja oikeinkirjoituksessa.

Kerran sattui minulle kommellus, joka sai Kiurun raivoihinsa. Yritin leikilläni kerran olla kohtelias hänellekin ja puhutella häntä venäjänkielisellä arvonimellään. Huonon venäjänkielentaitoni johdosta tulikin sanasta mladšii-leitenant (nuorempi luutnantti) maltšik-leitenant (pikkupoika-luutnantti). Hölmöt eivät ymmärrä huumoria ja niinpä Kiuru suuttui kuin ampiainen luullen minun tahallaan ivailleen häntä hänen pienen kokonsa vuoksi. Pieni Kiuru hyppi tasakäpälää edessäni nyrkit nenääni hipoen, mutta majuri Harkov ehti ajoissa väliin ennen kuin pahempaa tapahtui.

Eräällä kerralla oli kuulustelussani tyyli kokonaan muuttunut. Kiuru yritti saada kasvoilleen jonkinlaista hymyä tarkoittavaa virnistystä ja Harkov myhäili tyytyväisenä kirjoituspöytänsä takana. Kohteliaasti hän sitten kehotti minua istumaan ja alkoi tulkin välityksellä selittää, ettei minun oikeastaan nyt enää tarvitsekaan mitään kertoa. »Tässä on kaikki», hän sanoi taputellen pöydällä olevaa asiakirjakansiota, »mitä asiassa tarvitaankin». Jos nyt kuitenkin niin kävisi, ettei minua ammuttaisi, mikä tosin näytti hänestä mahdottomalta käytökseni huomioon ottaen, saisin vaikenemisestani ainakin kymmenen vuotta.

Harkov katseli melkein hellin ilmein asiakirjakansiota ja jatkoi laajasanaista selittelyä suuresta humaanisuudesta, millä Venäjä kohtelee fašisteja. Odottelin ja ihmettelin, mitähän tuo ennennäkemätön kansio mahtaisi sisältää. Harkov otti siitä joitakin papereita ja tarkasteli tyytyväisenä niitä, sitten hän löysi kansiosta joitakin valokuvia ja aivan kuin vertaili niitä minuun. Tyytyväisyys näytti vain lisääntyvän ja huoneessa vallitsi jonkinlainen »maassa-rauha-ja-ihmisillä-hyvä-tahto»-tunnelma. Sitä kesti hyvän aikaa ja Harkov jatkoi tutustumistaan synteihini papereista. Tuolini oli siksi etäällä pöydästä, etten voinut nähdä mitä paperit sisälsivät.

Sitten alkoi Harkov uudelleen ja ilmeisellä osanotolla puhua kohtalostani. Jos olisin ymmärtänyt puhua, kun aika oli, olisin päässyt varmasti helpommalla. Vieläkään ei olisi auttamattoman myöhäistä, hän henkilökohtaisesti koettaisi puhua puolestani ja vaikkapa päiväisi avomielisen ja yksityiskohtaisen tunnustukseni joitakin viikkoja aikaisemmalle päivämäärälle. Näin ollen voisin päästä vankeudella. Tyhmäähän olisi, perin tyhmää, kuolla noin nuorella iällä, kun siihen ei ole pakkoa jne. jne. — Seurasin valppaasti, vaikka koetinkin näyttää välinpitämättömältä, tätä ihmisystävällistä esitystä ja vaistosin jotain kavalaa tässä uudessa vaiheessa.

Mutta kesken hänen kaunista esitystään romahti koko laupea tunnelma äkkiä ja odottamatta. Ovelle koputettiin ja ennen kuin Harkov ehti mitään sanoa, ryntäsi huoneeseen eräs kuulustelija-virkailija punottavana ja hengästyneenä, sieppasi kansion Harkovin käsistä ja selitti helpotuksesta huokaisten, että kansio unohtui häneltä tänne pöydälle hänen lopettaessaan jonkin kuulustelun juuri vähää ennen tässä samassa huoneessa.

Kiurun ja Harkovin hymyt hyytyivät silmänräpäyksessä. Tilanne päättyi täyteen fiaskoon ja minut vietiin kiireesti takaisin selliini. Mutta mielialani oli hyvä, tiesin menetelleeni aivan oikein. Kuulustelijani eivät todellakaan tienneet minusta mitään raskauttavaa.

Epäonnistuneen bluffin jälkeen kului joitakin viikkoja seu-

raavaan kuulusteluun. Tulin siirretyksi toiseen selliin samassa vankilassa ja tutustuin taas moniin mielenkiintoisiin ihmisiin. Uusi sellini oli melko suuri, nelikulmainen huone, jonka seinustoja kiersivät laudasta tehdyt laverit ilman minkäänlaisia makuuvaatteita. Nähdessäni miesten paljouden en käsittänyt, kuinka kaikki mahtuisivat sellissä makuulle, kun liikkuminenkin sellissä oli vaikeaa ahtauden vuoksi. — Keskellä lattiaa oli pitkä pöytä, ja ovenpuoleisen seinän nurkkauksessa rautainen »paraška» — käymäläastia. Sen edustalle pyrki tämän tästä muodostumaan jono.

Muutamassa päivässä olin taas ehtinyt tutustua monenlaisiin ihmisiin. Suomalaisena olin muiden vankien joukossa »persona grata» — maine Suomen talvisodasta oli jo kantautunut Aasiaankin asti ja suomalainen oli harvinainen otus, jonka kättä oli puristettava.

Tässä sellissä tapasin joitakin niistä 19:stä miehestä, joiden mukana minutkin oli Suomesta tuotu. Tapasin ilokseni Boris Björkelundin, jonka kanssa olin alkumatkan yhteen kahlehdittuna. Hänen kauttaan tutustuin muutamiin muihinkin »etappimme» miehiin, joita en aikaisemmin tuntenut. Sellissä olivat Petr Bystrojevskij, Feodor Pihra ja paroni Loudon. Viime näkemästä he olivat kovasti laihtuneet, varsinkin Bystrojevskij ja Loudon. Kuulin heiltä nyt, keitä muita oli kanssamme tänne tuotu. He tiesivät myös kertoa, että yksi ryhmästämme, kenraali Dobrovolskij, oli jo ammuttu. Hän oli suoraselkäisenä sotilaana kuulemma kieltäytynyt kirjoittamasta armahdusanomusta, joka tuskin olisi mitään auttanutkaan. — Kunnia vakaumuksensa puolesta kaatuneelle!

Loudon, joka myöhemmin kuoli nälkään vankilassa, kärsi kovasti myös tupakanpuutteesta. Pidätettäessä hänellä oli ollut yllään hyvästä verasta tehty autonkuljettajan mantteli, jonka hän oli saanut työpaikastaan Ranskan lähetystöstä Helsingissä. Manttelissa oli vuori hyvästä, paksusta silkistä, jota Loudon nyt vaihtoi tupakkaan parin neliödesimetrin suuruisina palasina. Venäläiset tekivät tästä ennennäkemättömän arvokkaasta

silkistä tupakkakukkaroita, mutta Loudonin silkkivuori oli lyhentynyt jo kainaloihin saakka.

Bystrojevskij vaikutti kovin ylirasittuneelta. Hänen kuulustelijakseen oli osunut raaka mies. Sodan aikana B. oli toiminut radiokuuluttajana venäjänkielisissä tilanneselostuksissa ja sehän oli tietysti suurta vastavallankumouksellisuutta.

B:n kuulusteluissa oli käytetty, paitsi suoranaista pahoinpitelyä, myös henkisesti rasittavia menetelmiä. Kuulustelija oli uhkaillut, että myös B:n vaimo tuodaan Helsingistä Moskovaan ellei tunnustusta tule kaikkeen mitä vaadittiin. Eräänä päivänä B:lle ilmoitettiinkin, että nyt on hänen vaimonsakin vangittu ja tuotu. Kuulustelija sanoi rouva B:n olevan viereisessä huoneessa, jonka ovi oli hiukan raollaan, mutta niin, ettei sinne saattanut nähdä. Viereisestä huoneesta kuuluikin epäselvää naisääntä ja voimakkaampi miesääni, joka puhutteli naista rouva B:ksi. Bystrojevskij oli ollut vähällä menettää itsehillintänsä uskoessaan ensin vaimonsakin joutuneen samaan helvettiin, mutta ennen pitkää hän kuitenkin huomasi kaiken olevankin lavastettua bluffia. Naisääni oli sittenkin vieras ääni — tietysti joku GPU:n naispuolisista avustajista — mutta alussa se oli tuntunut hänen vaimonsa ääneltä.

Parhaiten olivat säilyneet Björkelund ja Pihra. Vahvasti hekin olivat laihtuneet ja saaneet kasvoilleen harmaan vankilavärin, mutta säilyttäneet paremmin henkisen tasapainonsa. Radiospesialistina Pihra otettiin muutaman päivän yhdessäolomme jälkeen työhön vankilan radiokorjaamoon ja se merkitsi hänelle parempaa majoitusta ja riittävämpää ravintoa toistaiseksi.

Nukkumaanmeno tässä sellissä oli tapahtuma sinänsä. Lattia oli kylmä kivilattia ja niin moni kuin suinkin pyrki saamaan tilaa lavereilla. Vaikka sopuakin oli, ei sijaa riittänyt. Selälleen ei sopinut asettua nukkumaan, se olisi ollut aivan ylellistä mukavuutta. Asetuimme nukkumaan joka mies oikealle kyljelle ja niin ahtaalle, ettei kääntyminen ennen aamua ollut mahdollista. Luteita näissä lavereissa oli yhtä paljon kuin edel-

lisessäkin sellissä, mutta ahtauden takia niitä ei voinut edes hätyyttää kimpustaan. Nukkumisesta ei tullut mitään. Huomasin myös Björkelundin valvovan ja nousimme manaillen ylös lavereilta. Hetken ihmeteltyämme tilannetta asetuimme nukkumaan sellin keskilattialla olevalle pöydälle ja nukuimme siinä hyvin sen ja muutamia seuraaviakin öitä. Luteet viettivät orgioitaan lavereilla nukkuvien keskuudessa, mutta me saimme nukkua kaikessa rauhassa, kunnes vartijat puuttuivat asiaan ja jouduimme taas luovuttamaan vertamme muiden mukana punaisille paholaisille.

Jotkut miehistä olivat kirjaimellisesti menettää järkensä unen puutteesta luteiden ahdistaessa heitä aivan erikoisesti. Säälin suuresti erästä saksalaista everstiluutnantti Wolffia. Hän oli ollut Sleesiassa olevan Leslaun kaupungin viimeinen komendantti ja puolustaja ja haavoittunut poskeen kaupungin joutuessa venäläisille. Haava ei ollut vielä mennyt umpeen ja ehkä juuri se houkutteli luteita hänen kimppuunsa aivan määrättömästi. Mutta oli vastakkaisiakin tapauksia. Wolffin ystävä, eräs nuori saksalaisen pommikoneen radiosähköttäjä, joka tavallisesti nukkui hänen vieressään, sai olla luteilta täysin rauhassa.

Yölepo tapahtui tietysti täysissä pukimissa. Vain joka 10:s päivä oli tilaisuus kylvyssä riisuutua ja silloin sai myös vaihtaa alusvaatteensa puhtaisiin. Kymmenen päivän kuluessa olivat lukemattomat luteet saaneet surmansa ihon ja alusvaatteiden välissä. Vain näissä oloissa elänyt ymmärtää, minkä ilon kylpy meille tuotti. Kylpypäivinä saimme myös hiuksemme ja partamme ajetuiksi. Kymmenessä päivässä olikin parransänki jo ennättänyt kasvaa miltei sentin pituiseksi.

Epäonnistuneen bluffin jälkeen ei minua ollut kuulusteltu kertaakaan noin kolmeen viikkoon, mutta joutuessani jälleen kuulusteluun huomasin jotain uutta olevan tekeillä. Tälläkin kerralla oli Harkovin pöydällä asiakirjakansio, mutta kuulustelijain ilmeistä puuttui kokonaan edellisen kerran hyväntahtoisuus. Aavistelin jotain ratkaisevaa ja pysyin valppaana.

Harkov tuntui ärtyneen asialliselta ja komensi minua kirjoit-

tamaan sanelunsa mukaan, jonka tulkki käänsi suomeksi. Kirjoitin aluksi nimeni, syntymäaikani, kansallisuuteni ja muuta sellaista, minkä olin kirjoittanut jo monta kertaa elämäkerrassani. Mutta jatko oli yllättävää. Minun käskettiin kirjoittaa olleeni Gestapon tärkeä virkamies Suomessa, järjestäneeni kokonaisen vakoiluverkoston Neuvostoliittoa vastaan, hankkineeni Suomen oikeistofašisteille aseita Saksasta ja Tšekkoslovakiasta, osallistuneeni poliittisiin murhiin ja muuta samanlaista. Muistin saamani neuvot ja nuoren von Wetschlin kokemukset ja kieltäydyin kylmästi kirjoittamasta perättömiä. Seurasi tavanmukainen rähinä ja uhkaukset, mutta pysyin kannassani. Harkov selitti, ettei kieltoni auta mitään, hänellä on kädessään täydellinen raportti toimistani. Kun sanoin hänelle suoraan, että se on taas samanlaista valhetta kuin viime kerrallakin, kimpaantui Harkov ja työnsi pöydän ylitse luettavakseni nelisivuisen, ruudulliselle suurelle arkille kirjoitetun »raportin». Se oli osoitettu »Toveri Lempiselle» (tai Lampiselle, en muista tätä tarkkaan) ja siinä oli kerrottu juuri siten kuin Harkov oli minulle sanellut raportin venäjänkielisestä käännöksestä. Harkov antoi minun lukea koko raportin alusta loppuun asti odottaen puolustukseni nyt luhistuvan tämän painavan asiakirjan edessä.

Raportti oli kirjoitettu musteella ja tunsin käsialan jo ennen kuin sain paperin käteenikään. Sen oli kirjoittanut suomalainen vapaaehtoinen, joka työskenteli toimistoapulaisena yhdystoimistossani Berliinissä. Kainostelematta hän oli näiden valheiden alle kirjoittanut oman nimensäkin: Matti Tamminen. Tilanne vaati nyt kertomaan vähän enemmän kuin tähän asti ja selittämään syyt tämän katalan raportin syntyyn. Kerroin sen johtuneen kostonhalusta, koska olin joutunut v. 1943 palauttamaan Tammisen, samoin kuin kolme muutakin sotamiestä Suomalaisesta Vapaaehtoispataljoonasta Suomeen ennen sopimusajan päättymistä. Tein aikoinaan Tammisen asiasta pöytäkirjan, jonka hän itsekin allekirjoitti, ja esitin sen myöhemmin pataljoonan sotilaspastorille ev.luutn. K:lle. Syytä erottamiseen ei

saksalaisille esimiehille ilmoitettu, sillä Saksan armeijassa ei homoseksualistien kieroon kasvaneita taipumuksia siedetty. Vaikka järjestin asian hiljaisesti ja Tamminen pelastui Suomeen joutumatta saksalaiseen sotaoikeuteen, ei hän ilmeisesti ymmärtänyt omaa etuaan. — Kelmi kiitti kelmin tavalla.

Tämä »raportti» oli jokseenkin samansisältöinen, jollaisen hän jo aikaisemmin lähetti Suomen Valtionpoliisille. Olin nähnyt sen kuulustelijallani Helsingissä ollessani VP:ssä pidätettynä, ja olimme yhdessä nauraneet tälle fantasian lennolle. Mutta täällä, GPU:n osastolla »Kuolema Vakoilijoille», oli tällaisella paperilla enemmän painavuutta. Sen oli Tamminenkin ymmärtänyt kirjoittaessaan sen jollekin GPU:n yhdysmiehelle Suomessa — Lempiselle tai Lampiselle. Olosuhteet huomioon ottaen oli tämä raportti selvä murhayritys.

Annan kuulustelijalleni majuri Harkoville reilun ja täyden tunnustuksen siitä, että hän todellakin etsi asioissa totuutta ja otti huomioon selitykseni. Varmaankaan eivät kaikki kuulustelijat olisi viitsineet ottaa asiasta selvää, tällainen paperi olisi riittänyt tuomion langettamiseen Venäjällä sodanjälkeisissä olosuhteissa ja erikoisesti siksi, että poliittisissa asioissa ei syytetyllä ollut tilaisuutta oikeuden edessä puolustautua. Tuomiot annettiin syytettyä näkemättä tai kuulematta, kuulusteluissa tehtyjen pöytäkirjojen ja väkipakolla tehtyjen »tunnustusten» perusteella.

Tietenkään ei Harkov voinut eikä saanut tutkijan ominaisuudessa uskoa minun selitykseeni, mutta hän antoi ilmeisesti GPU:n agentuurin Suomessa ottaa asiasta selvää. Myöhäisemmissä kuulusteluissa oli sama paperi esillä, mutta melkein jokaisen kohdan yli vedettiin myöhemmin punakynällä risti: tyhjäksi havaittu. Kun viimeksi näin tämän raportin, oli siinä vain pari kohtaa kontrolloimatta ja arkin reunassa kysymysmerkki.

Tämä henkilökohtaisesta kostonhalusta tehty väärä ilmianto ei siis johtanut toivottuun tulokseen. Tuomiooni en usko sen vaikuttaneen vähääkään, mutta tutkintoaikaani se ehkä pidensi parilla kuukaudella.

Seuraavassa kuulustelussa odotti minua uusi epämiellyttävä yllätys. Harkov ja Kiuru esiintyivät erittäin itsevarmoina ja ylimielisinä. He antoivat heti tultuani ymmärtää, ettei asiaani enää uhrattaisi paljonkaan aikaa.

Harkov otti asiakirjakansiostaan jonkin paperin, asetti sen päälle kirjoituspöydälleen toisen paperin siten, että vain allekirjoitus jäi näkyviin ja kehotti minua katsomaan, oliko allekirjoitus minun. Sanoin sen näyttävän siltä, mutta lukematta paperin sisältöä en voi sitä varmuudella sanoa. Harkov antoi minulle nyt paperin luettavakseni. Se oli aikaisemmin mainitsemani selostus, jonka olin kirjoittanut Helsingissä Valtionpoliisin päällikölle tuomari Kastarille. Kirjeeni yläkulmaan olin kirjoittanut ja punaisella alleviivannut: Luottamuksellinen. Hämmästykseni ei ollut vähäinen; kuinka saattoi tämä luottamuksellisesti suomalaiselle virkamiehelle kirjoitettu kirje olla nyt täällä Moskovassa GPU:n hallussa?

Kirjeeni käsitteli virka-asioitani ja eräitä Suomessa sattuneita sisäpoliittisia asioita. »Proletariaatin solidaarisuuden» vuoksi ne olivat nyt valttia kuulustelijani kädessä, vaikka niissä ei ollutkaan mitään suoranaisesti Neuvostoliittoa vastaan suunnattua. Siinä olleet asiat minun oli myönnettävä todeksi, mutta varoin antamasta mitään uusia »lankoja» kuulustelijalleni.

Tämän kirjeen joutuminen GPU:lle askarrutti mieltäni vuosikausia. Oliko se tahallaan luovutettu asemani vaikeuttamiseksi, vai oliko koko Valtionpoliisin arkisto joutunut GPU:lle? Mutta toisaalta olin antanut kirjeeni tuomari Kastarille sillä nimenomaisella välipuheella, ettei se joutuisi edes Valtionpoliisin arkistoon. — Asia on jäänyt selvitystä vaille aina tähän päivään asti.

Vaikka kirje yleisten oikeuskäsitteiden mukaan ei olisikaan aiheuttanut mitään jälkiseurauksia, piti GPU sitä täydellisenä todisteena vastavallankumouksellisesta toiminnastani.

Kuulusteluni päättyvät

Eräällä kerralla kuulusteluun tuotuna kuulin, että asiani on tarpeeksi tutkittu ja jätetty OSO:n (kolmimiehisen GPU:n komitean, ns. »troikan») ratkaistavaksi. Marraskuun puolivälissä siirrettiin minut Butyrkan vankilan entiseen kirkkoon, joka nyt myös oli täynnä vankeja. Suuresta kirkosta oli välikattoja ja seiniä rakentamalla saatu kolmikerroksinen vankilaosasto, jossa arvion mukaan säilytettiin noin 3000 vankia. Tähän osastoon siirrettiin muilta osastoilta tuomiotaan odottavia tai tuomion saaneita vankeja muiden seutujen vankiloihin tai pakkotyölaitoksiin, leireihin lähetettäväksi.

Ahtaus oli täälläkin sanoin kuvaamaton. Makuulaverit eivät riittäneet läheskään kaikille ja niin oli maattava yöt kylmällä ja kostealla betonilattialla ilman minkäänlaisia makuuvaatteita. Keskuslämmityslaitteet rakennuksessa oli, mutta eivät toimineet. Marras—joulukuulla oli Moskovassa jo lujiakin pakkasia ja rakennus pysyi jossain määrin lämpöisenä vain siitä lämmöstä, minkä selleihin ahdettu vankimassa itse kehitti.

Tässä osastossa vallitsi erittäin rauhaton tunnelma. Ympäri vuorokauden kerättiin selleistä tuomionsa saaneita miehiä eri tahoille lähetettäväksi. Vartiopäällikkö ilmestyi ovelle, luki joukon nimiä, komensi miehet seuraamaan ja niin hävisi mies toisensa jälkeen tuntemattomiin kohtaloihin. Selleissä oleva suuri rikosvankien joukko aiheutti myös monenlaista rauhattomuutta alituisilla tappeluillaan ja ryöstöillä, joissa uhreina olivat poikkeuksetta poliittiset vangit. Vartijat eivät näihin välikohtauksiin puuttuneet, varsinkaan jos ryöstön kohteeksi joutunut oli ulkomaalainen poliittinen vanki.

Eräänä yönä joulukuun alussa vietiin minut yhdessä erään tšekkoslovakialaisen yleisesikuntaupseerin, kapteeni František Urbanin kanssa kuulusteluosastolle. Minulle ilmoitettiin kuulustelun olevan viimeinen ja nyt oli tehtävä vain ns. postavnolenije, viimeinen pöytäkirja asiassani. Alkoi eräänlainen kaupanteko siitä rikoslain pykälästä, minkä perusteella minut tuomit-

taisiin. Pykäläksi löydettiin vaikeuksitta kuuluisa Neuvostoliiton Rikoslain 58 §, joka käsittää vastavallankumouksellisen toiminnan eri muodot. Siinä lienee ehkä satoja »punkteja», joista löytyy määritelmä mitä erilaisimpien tekojen tai epäilysten varalle.

Kuulusteluosaston päällikkö selitti tämän pöytäkirjan olevan pelkästään muodollista laatua, koska sen valmistuttua minut ulkomaalaisena tultaisiin palauttamaan kotimaahani. Pöytäkirjaan oli kuitenkin nyt saatava pykälä ja punkti osoittamaan, mistä asioista minua on kuulusteltu. Keskustelu tapahtui tulkin, aliluutn. Kiurun avulla. Aluksi ehdotettiin, että allekirjoittaisin 58 §:n kohdan 6, mutta kuultuani sen tarkoittavan vakoilua, kieltäydyin jyrkästi allekirjoittamasta pöytäkirjaa, jos siihen tulisi mainittu kohta. Sen jälkeen tarjottiin kohtaa 10, joka tulkin selostuksen mukaan tarkoitti vastavallankumouksellista propagandaa. Sanoin Suomen olevan demokraattisen maan, jossa saa tehdä minkäsuuntaista propagandaa tahansa, joten pykälä ei sovi tapaukseeni, ja sitä paitsi en ole erikoisemmin ollut propaganda-asioissakaan sodan aikana. Koko keskustelumme tapahtui melko sopuisassa hengessä, jopa leikkisästikin. Kun edelleen kieltäydyin allekirjoittamasta terroripykäliä ja muita ehdotettuja, päädyimme lopulta 58 §:n kohta 4:ään, joka tarkoitti vastavallankumouksellista toimintaa ulkomailla ja kuulumista kommunismia vastustaviin järjestöihin. Sellaisiahan kuulustelijani mielestä olivat mm. Suomen armeija, Suojeluskuntajärjestö ja eräät yhdistykset, joihin olin kuulunut. Tiedossa oli myös, että olin ollut erään talvisodan aikaisen aseveliyhdistyksen puheenjohtaja, joten vastavallankumouksellinen mielialani oli tarpeeksi selvitetty. En tietenkään uskonut lupauksiin kotiuttamisestani, mutta jotain oli kuitenkin asian päättämiseksi allekirjoitettava ja niin tuli pykäläkseni 58 § kohta 4.

František Urban, johon olin ystävystynyt jo aikaisemmin eräässä Butyrkan osastossa, sai papereihinsa pykälän 75, so. luvaton rajan ylitys. Hänen protestejaan sen johdosta, että

hänet oli kutsuttu Neuvostoliittoon ja tuotu sinne venäläisellä sotilaslentokoneella Tšekkoslovakiasta, ei otettu huomioon. — Myöhemmin hän kertoi minulle omalaatuisen tarinansa ja palaan siihen myöhemmin.

Saimme jälleen poistua odottamaan tuomiotamme ja lähettämistämme johonkin tuntemattomaan maankolkkaan. Sellimme n. 200 miehen laumasta erottui monia mielenkiintoisia ihmisiä, mm. useita saksalaisia diplomaatteja ja upseereita. Täällä tutustuin Saksan entiseen pääkonsuliin San Franciscossa, von Teppelskircheniin, joka sittemmin n. vuotta myöhemmin kuoli nälkään Uralilla eräällä vankileirillä, muistaakseni Marinskissa.

Nälkä alkoi jo tehdä suurtakin tuhoa varsinkin niiden keskuudessa, jotka olivat olleet useampia kuukausia vangittuina. Miesten kasvonpiirteet kävivät harmaankellertäviksi ja luiseviksi, vaatteet riippuivat laihtuneiden vartaloiden yllä kertoen omistajiensa aikaisemmista mitoista. Monet aikaisemmin liikalihavuudesta kärsineet menettivät $^1/_3$, jopa puoletkin painostaan ilman minkäänlaisia laihdutuslääkkeitä. GPU:n ruokavalio oli siinä suhteessa varsin tehokas.

Useille sydänvioista kärsineille tämä painonvähennys merkitsi suurta helpotusta, mutta varsin monet aikaisemmin terveet saivat nopeasta laihtumisesta ja heikontumisesta sydänhäiriöitä.

Mielenkiintoista oli havaita, mitä henkisiä seurausilmiöitä nälkä aiheutti. Yhä yleisemmäksi alkoivat käydä keskustelut, jotka koskivat eri maissa tavallisia ruokalajeja sekä niiden valmistusta. Miehet, jotka aina olivat istuneet valmiiksi katetun pöydän ääreen, saattoivat syventyä tuntikausia kestäviin yksityiskohtaisiin keskusteluihin menetelmistä jonkin ruokalajin valmistuksessa. Epäilen kulinaarisen mielikuvituksen luoneen ehkä tykkänään uusiakin ruokalajeja nälkäisten miesten haaveillessa lempiruoistaan. Monia muita taas ärsytti tämä kangastusten takaa-ajo ja lukemattomien hienojen ruokalajien vatvonta tilanteessa, jossa vatsa lakkaamatta huusi leipää, leipää . . .

Tässäkin sellissä oli onneksi joukko hyvämuistisia miehiä, upseereita ja diplomaatteja, joiden kertomukset ja kaskut vaikuttivat piristävästi harmaassa yksitoikkoisuudessa. Muistiini on jäänyt eräskin hauska juttu Saksan suurlähettiläästä Moskovassa, Rantzausta.

Kreivi von Rantzau tunnettiin perin aristokraattiseksi ja muodollisuuksista kiinnipitäväksi mieheksi, jota hänen alaisensa pelkäsivät ja kunnioittivat. Yleensä hän työskenteli mieluummin suuressa puiston ympäröimässä huvilassaan kuin suurlähetystössä ja otti siellä vastaan myös ulkomaalaisten diplomaattien käyntejä. Huvilassa oli suuret ranskalaiset ikkunat ja suoraan puistoon avautuvat ovet.

Kerran saapui hänen luokseen Japanin lähettiläs ja tämän jo ollessa vastaanottosalissa sanoi von Rantzau hovimestarilleen Heinzille, joka oli ainoa ihminen, jolle kreivi piti tapana puhua vapaasti ja tuttavallisesti:

»Heinz, suljehan nuo puutarhanpuoleiset ovet, ettei tuo keltainen apina saa päähänsä kiivetä puuhun.»

Japanin lähettiläs hymyili sydämellisesti, kumarsi kohteliaasti ja syvään ja lausui puhtaalla saksankielellä:

»Teidän ylhäisyytenne, ovet voivat mainiosti jäädä auki. Esivanhempani laskeutuivat puista jo viisituhatta vuotta ennen Teidän kunnioitettuja esivanhempianne.»

Jälkeenpäin kävi selville, että Japanin lähettiläs oli aikoinaan opiskellut Berliinissä ja hallitsi täydellisesti saksankielen.

Useasti keskusteltiin myös eräistä venäläisten käsiin jääneistä atomifyysikoista. Le Fort'in vankilassa oli samoihin aikoihin ainakin kolme tunnettua saksalaista tiedemiestä, jotka olivat työskennelleet atomiaseen kehittämisessä. Siellä oli professori, tri Lange, professori, tri Busche ja eräs kolmas, jonka nimeä en enää muista. Venäläiset olivat kuukausimäärin koettaneet houkutella heitä palvelukseensa, mutta saksalaiset tiedemiehet olivat jatkuvasti kieltäytyneet. Nälän pakottamana oli lopuksi ainakin yksi heistä lupautunut auttamaan venäläisiä fyysikoita tiedoillaan ja häntä oli heti sen jälkeen alettu ruokkia kunnolla,

vaatetettu uudelleen ja siirretty pois vankilasta. En päässyt kuitenkaan selville kuka näistä kolmesta siirtyi venäläisten palvelukseen.

Näihin aikoihin aloin jo ymmärtää venäjänkieltä ja saatoin keskustella venäläistenkin vankien kanssa. Minulle alkoi aueta mahdollisuuksia tutustua sen maan elämään ja ihmisiin, johon minut oli väkivalloin tuotu. Monet sivistyneemmät venäläiset sitä paitsi mielellään auttoivat minua kieliopinnoissani ja kertoilivat kaikesta, mitä halusin tietää. Mieleeni on jäänyt mm. eräs Puna-armeijan insinöörieversti. Hän oli tyypillinen Stalin-kauden uhri, puhdasoppinen kommunisti, joka puolusti uskoaan vimmatusti, jos keskustelun kärki suuntautui kommunistiseen systeemiin ja sen varjopuoliin.

Hänen vastuullaan oli ollut niiden valtavien miinakenttien suunnittelu ja rakentaminen, joihin Moskovan puolustus nojautui saksalaisten hyökätessä Moskovaa kohti v. 1941. Juuri näihin miinakenttiin sekä ankariin pakkasiin saksalaisten hyökkäys murtuikin, se lienee sekä venäläisten että saksalaisten sotilasasiantuntijoiden käsitys. Tämän käsityksen oli myös insinöörieversti rohjennut lausua julki jossain tilaisuudessa ja se oli sinetöinyt hänen elämänuransa. Stalin-propaganda oli monessa muodossa julistanut maailmalle, että vain Suuren Stalinin sotilaallinen nerous ja henkilökohtainen johto oli syynä saksalaisten tappioon, mitään muuta tekijää tähän ei saanut olla olemassa. Stalinin kunniaa ja loistoa eivät saaneet olla jakamassa sellaiset seikat kuin miinakentät tai luonnonesteet. Ins.everstin suurtyö ja siitä saadut korkeat kunniamerkit olivat nyt menneen talven lunta ja miestä odotti pakkotyö jossain Siperian kaivoksilla tai Keski-Aasian kanavarakennuksilla.

Tämä sivistynyt ja mukava puhetoveri oli siinäkin mielessä mielenkiintoinen, ettei hän myöntänyt joutuneensa vääryyden kohteeksi: kommunistinen yhteiskunta ei kerta kaikkiaan voinut harjoittaa vääryyttä. Hänen kohdallaan oli vain tapahtunut ošibka — erehdys, joka aikanaan korjaantuisi. Stalin oli suuri ja ylevä mies, mutta jotkut hänen virkamiehistään olivat

erehtyneet luulemaan everstin lausuntoa Stalinia halventavaksi, ja erehdyshän on tietysti inhimillistä! Näin hän säilytti yhä uskonsa kommunismiin ja sen korkeimpiin johtajiin. — Suomalaisten sodankäyntitaitoa hän piti erikoisesti arvossa ja osoittaakseen, ettei enää kanneta kaunaa, vaikka tuonnottain oltiinkin vihollisia, halusi hän varustaa minut tupakalla niin kauan kuin olemme samassa sellissä. Poltellessamme näin rauhanpiippuja koetin kysellä häneltä Neuvostoliiton työläisten ja talonpoikien elämää ja elintasoa. Ihmeekseni hän ei pystynyt kertomaan mitään asiallista näistä asioista, — mies oli ollut ammattisotilas eikä tuntenut mielenkiintoa muita elinkeinoaloja ja kansanryhmiä kohtaan.

Olin tässä sellissä jo muutamia päiviä kummastellut erästä jykevätekoista, tummaihoista miestä, joka kulutti aikansa aamusta iltaan syömällä kaalinlehtiä. Miehellä oli voimakas, suorastaan monumentaalinen leuka ja vitivalkoiset leveät hevosenhampaat. Väkevät leuat rouhensivat kaalinlehden toisensa jälkeen ja rouskutus kuului selvästi sellin toiseen laitaan, jossa everstin kanssa keskustelimme maailman toilauksista. Päätin tehdä tuttavuutta tämän kaalinhävittäjän kanssa.

Toisilta vangeilta olin kuullut, että mies oli ollut ennen tänne joutumistaan joku suuri natšalnik eikä halunnut täälläkään veljeillä toisten vankien kanssa. Jo miehen evässäkin koosta saattoi päätellä hänen kuuluneen yläluokkaan; säkki oli tavallisen jauhosäkin kokoinen ja siinä oli, paitsi kaalinpäitä, suuri määrä sipulia ja kuivattua leipää, nk. suharia. Kävelylle mentäessä hän puki ylleen kriminnahkakauluksisen turkin ja kriminnahkalakin. Toppatakkien maassa on näin pukeutunut mies merkkihenkilö ja vielä vankilassakin näyttivät venäläiset vangit kohtelevan häntä ylhäisyytenä.

Pääsin kuitenkin jutun alkuun tämän pomomiehen kanssa yllättävän helposti hänen kuultuaan, että olin suomalainen. Hänen vaimonsa oli eestiläinen syntyjään ja heidän kodissaan oli usein vieraillut suomalaisia kommunisteja. Mies oli oppinut vaimoltaan sekä myös aikaisemmin Virossa asuessaan eestin-

kieltä, ja kun hän kuuli minunkin puhuvan eestiä alkoi juttu käydä vaikeuksitta.

Mies oli runsaasti yli kuudenkymmenen, mitä oli vaikea uskoa katsellessa hänen pikimustaa tukkaansa ja tervettä ihonväriään. Hän oli oikea kommunistin prototyyppi, ottanut osaa maanalaiseen vehkeilyyn jo tsaarinaikana. Neuvostoliiton suurimmista nimistä hän puhui kuin saman pihan leikkitovereista, ne olivat hyviä tuttuja kymmenien vuosien takaa. Kalininin kanssa hän oli työskennellyt samassa tehtaassa Tallinnassa ja pysynyt pinnalla kaikissa Neuvostoliiton sisäisissä myllerryksissä ja puhdistuksissa. Kun Kalinin tuli NL:n presidentiksi, ei entinen sorvaritoveri ja illegaali suinkaan jäänyt varjoon, vaan tuli suuren lentokonetehtaan pääjohtajaksi. Varmastikin oli myös miehen oma kyky vaikuttanut nopeaan nousuun, sillä mies oli todellinen tarmonpesä ja kärsi nyt suuresti pakollisesta toimettomuudestaan. Käyttämättä jäänyt energia purkautui koko tehollaan kaalinlehtien jauhamiseen. Välillä hän puraisi puolikkaan sipulia kerrallaan ja kivikovat suharit murenivat miehen jykevissä leuoissa kuin sepelimyllyssä.

Tarinoidessamme sittemmin päiväkausia pääsin vähin erin selville neuvostolaisen johtohenkilön elintasosta. Tämäkin mies oli elänyt kuin todellinen plutokraatti, vaikkei hän sillä kerskunut. Hänellä oli ollut komea huvila, kesäasunto Krimillä, autoja ja yksityisautonkuljettajia, palvelijoita, vodkaa ja Armenian viinejä. Tietysti kuvaan kuului myös joitakin armenialaisia ystävättäriä, sillä vaimo oli jo iäkäs eikä muutenkaan vastannut armenialaista naista. Mies oli itsekin Armeniasta, jossa vielä tuonnottain oli moniavioisuus tavallista, ja hän hyväksyi sen ei ainoastaan luonnollisena, vaan myös välttämättömänä ilmiönä. Hän pyrki monin tavoin ylistämään Neuvostoliiton tuotteita, mutta kahdessa asiassa hän oli nurkkapatriootti: viinit ja naiset oli tuotava Armeniasta. — En väittänyt vastaan, ja niin pysyimme ystävinä.

Kukaan sellissämme ei tiennyt, miksi tämä ylimys istui keskuudessamme. Hän ei halunnut siitä puhua, enkä minäkään

puolestani sitä häneltä udellut. Mutta kerran hän kiivastuksissaan kertoi koko jutun.

Vähää ennen sodan päättymistä oli hänen tehtaallaan ollut tavanmukainen tuotannon suunnittelukokous, ns. planirovka. Siihen oli osallistunut myös joukko korkeita johtomiehiä ministeriöistä ja Puna-armeijan ilmavoimista. Tässä arvovaltaisessa seurassa hän oli erehtynyt lausumaan totuuden, jonka jokainen tiesi, mutta josta ei saanut puhua: hän tuli todenneeksi saksalaisten ja englantilaisten hävittäjien ylivoimaisuuden venäläisiin verrattuna. Tämä oli hänen perisyntinsä. Siinä ei auttanut Kalininin tuttavuus, monet kunnia- ja ansiomerkit eikä ansiot bolševikin prototyyppinä. Virka pois ja linnaan.

Vahingostaan viisastuneena hän itsekin nyt myönsi menetelleensä sopimattomasti. Mitä vanhempi kommunisti, sitä paremmin tuli osata varoa sanojaan. Ja olihan taistelumoraalia huonontavaa tunnustaa kapitalististen maiden lentokoneet omia paremmiksi.

Nyt jälkeenpäin olen sanomalehdistä ja monista sotaa käsittelevistä teoksista lukenut, kuinka neuvostopropaganda on selittänyt saksalaisten alkumenestyksen johtuneen nimenomaan heidän teknillisestä ja lukumääräisestä ylivoimaisuudestaan.

Eräs äärettömän laihaksi kuihtunut mies herätti huomiotani. Hän osoittautui kansallisuudeltaan saksalaiseksi, mutta oli asunut Posenissa Puolassa. Kun saksalaissyntyisiä alettiin sieltä siirtää Neuvostoliittoon, oli hänetkin työnnetty härkävaunuun 36:n muun saksalaisen kanssa. Juna oli viipynyt matkalla Moskovaan puolitoista kuukautta ja tällä ajalla oli leipää ja vettä annettu vangeille vain muutamia kertoja. Vaunun 36:sta matkustajasta oli vain kolme tullut hengissä perille. Heidän junansa oli seisoskellut väliasemilla pitkiä aikoja ja kerran viikossa oli vaunun ovi avattu sen verran, että kuolleet oli voitu pudottaa alas.

Tämän matkan yksityiskohdat ovat liian kauheita kerrottaviksi. Samanlaisia kauhukertomuksia kuulin jälkeenpäin moniltakin vangeilta. Näinä vuosina ehti Euroopassa tapahtua niin

uskomattomia raakuuksia, ettei varmaankaan mikään muu ajanjakso ihmiskunnan historiassa pysty sellaista esittämään. Puolan, Saksan, Unkarin, Itävallan, Balkanin ja Baltian maiden kadoksiin joutuneiden ihmisten lukumäärä paljastaa näiden murhenäytelmien äärettömän laajuuden.

Sellissämme oli myös Leningradin oopperan tenori K., laulajana kansainvälinen kuuluisuus. Monet vangeista tunsivat hänen kykynsä ja pyytelivät häntä laulamaan meille. Laulu selleissä oli tietysti kielletty, mutta K. suostui kuitenkin pyyntöihin ja lauloi aarioitaan ja balladejaan hiljaisella äänellä ympärilleen kerääntyneille vangeille. Hänen laulaessaan puheensorina hiljeni tykkänään ja huomaamattaan K. sitä paitsi korotti ääntäänkin niin, että laulu kuului käytävään. Vankilaosaston päällikkö sattui olemaan samalla hetkellä käytävällä ja tuli yllättäen selliimme, kysyen tuimanlaisesti, kuka lauloi. Pelastaakseen K:n ikävyyksiltä astui nyt esiin eräs nuori mies, joka oli vangittu miliisin taposta, ja ennen kuin K. ehti myöntää laulaneensa, otti nuori mies syyn itselleen. Mies sai komennon lähteä päällikön mukaan samaa kyytiä.

Parin tunnin kuluttua tuli mies hiukan kiusaantuneen näköisenä takaisin ja kertoi mitä oli tapahtunut. Hänet oli ensin viety vankilan henkilökunnan ruokasaliin ja syötetty kunnolla, sen jälkeen oli hänelle tarjottu teetä ja leivoksia, ja kun häneen ei enää enempää mahtunut, oli hänet viety vankilan päällikön huoneeseen ja käsketty laulamaan sinne kerääntyneelle vankilan korkeammalle päällystölle. Nuori mies oli häkeltynyt pahanlaisesti, koska hänellä ei tosiaankaan ollut laulunlahjoja. Hän oli kuitenkin yrittänyt kiekaista parhaan taitonsa mukaan. Päällystö huomasi heti tulleensa nenästävedetyksi ja mies tuotiin takaisin selliin. Nyt sai sen sijaan oikea laulaja lähteä esittämään kykyjään ja tuli myöhään illalla takaisin yhtä kylläisenä kuin sijaislaulajakin.

Monien vankien pyynnöstä sai dramaattinen tenorimme kerran laulaa sellissä täydellä äänellään ja siitä muodostuikin unohtumaton taidetilaisuus vankilan harmauteen.

Yllättäen tutustuin tässä sellissä myös henkilöön, joka jätti mieleeni lähtemättömiä muistikuvia. Hän oli ruhtinas Sergei Obolenski, pienikokoinen, hopeahiuksinen 82-vuotias ylimys vanhoilta hyviltä ajoilta. Ruhtinas oli syvästi uskonnollinen ja piti jokapäiväiset rukoushetkensä ympärillään vallitsevasta puheensorinasta huolimatta.

Eräänä päivänä näin hänen tapansa mukaan laverilla polvillaan, kasvot seinään päin käännettyinä, lukevan puoliääneen rukouksiaan. Kolme lähellä ollutta nuorta rikosvankia asettui hänen viereensä häiritsemään ivailuillaan ja roskapuheillaan vanhuksen rukousta. Sitten he rupesivat vielä laulamaan jotain pilkkalaulua. Vanhus ei antanut tämänkään häiritä itseään, vaan yritti jatkaa rukoustaan. En voinut pysyä sivustakatsojana, vaan koetin saada huligaanit siirtymään etäämmälle vanhuksesta. Tilanne kehittyi käsikähmäksi kun kaikki kolme hyökkäsivät nyt minun kimppuuni. Sain kuitenkin odottamatta tehokasta apua, kun eräs sotilaspukuinen vanttera mies riensi avukseni ja taisi kahakkaan huligaaneja vastaan sekaantua joku muukin vangeista. Sotilaspukuisen nyrkeissä näytti olevan ruutia tavallista runsaammin ja parissa sekunnissa olikin tilanne selvitetty.

Obolenski luki rukouksensa loppuun välikohtauksesta välittämättä ja nousi sitten vaivalloisesti seisomaan. Hänen jalkansa olivat kylmästä pahasti jäykistyneet ja vain vaivoin hän pystyi kävelemään. Autoin vanhusta käsipuolesta ja kävelimme muutamia kertoja keskilattialla olevan pöydän ympäri. Koetin autella häntä myös päivittäisillä 15 minuutin kävelyillämme vankilan pihalla ja pian olimmekin hyviä tuttavia ja vakituisia keskustelutovereita. Monia tunteja kului rattoisasti hänen kertoillessaan menneistä ajoista Pietarin ratsukadettikoulussa, jossa hän oli ollut samaan aikaan oppilaana marsalkka Mannerheimin kanssa. Myöhemmin upseereiksi tultuaan olivat he myös palvelleet yhdessä Venäjän keisarillisessa hovissa. Obolenski kertoi monista huvittavista tapauksista ja kepposista, joihin hän ja kunnioitettu Marsalkkamme olivat nuoruudessaan osallistuneet.

Marsalkkamme ja ruhtinas Obolenskin ystävyys oli nuoruusaikojen jälkeen yhä lujittunut ja vielä niiden 27 vuoden ajankin, jotka Obolenski oli vallankumouksen jälkeen elänyt Budapestissä, olivat he olleet jatkuvasti kirjeenvaihdossa keskenään.

Iäkkäällä ruhtinaalla oli mukanaan kookas, valkoinen, erikoisen pehmeä ja lämmin makuuhuopa. Hän kertoi saaneensa sen lahjaksi Venäjän leskikeisarinna Maria Feodorovnalta tämän kerran matkustaessa Kaukasiaan ja Obolenskin, silloin vielä nuorena upseerina, kuuluessa hänen seurueeseensa. Keisarinna oli lahjoittanut samanlaisen huovan kaikille seurueen lukuisille jäsenille Kaukasian vuoriston yökylmien varalle. Tätä muistorikasta makuuhuopaa oli Obolenski sitten säilyttänyt kuin pyhäinjäännöstä, ja kun hänet vangittiin Budapestissä, hänen oli onnistunut ottaa se mukaansa. Nyt se olikin hyvään tarpeeseen, kun Äiti-Venäjä saattoi tarjota vain kylmän sementtilattian makuupaikaksi.

Minäkin sain monena yönä lämpöä tästä historiallisesta makuuhuovasta. Laitoimme yhteisen makuusijan tässä ahtaudessa, levitin nahkaisen päällystakkini lattialle, koska se paremmin eristi kylmyyttä ja kosteutta, ja valkean keisarillisen huovan levitimme peitoksemme.

Vaikeista vaiheistaan ja korkeasta iästään huolimatta oli Obolenski säilyttänyt muistinsa ja henkisen terävyytensä täysin tallella. Varsinkin hän muisti ihmeteltävän hyvin monien vuosikymmenien takaisia tapahtumia. Hänen kielitaitonsa oli myös tallella. Hän puhui sujuvasti paitsi venäjää myös saksaa, englantia, ranskaa ja unkaria.

Marraskuu ja joulukuun alku olivat jo menneet ja Moskovan pakkaset todenteolla alkaneet. Butyrkan kirkko oli kuin jääkaappi. Vankilan puolesta ei mitään vaatteita annettu ja niinpä monet, jotka olivat tulleet vangituiksi kesäpukimissaan, kärsivät pahasti kylmästä. Monilla ei ollut minkäänlaista päähinettäkään, mutta pakkasista huolimatta oli kaikkien mentävä ulos päivittäiselle kävelylle. Marssimme suurta kehää vankilan piha-

maalla ja koetimme pitää yllä ripeätä kävelyvauhtia pysyäksemme lämpöisinä.

Nälkä alkoi jo saada monissa selvästi psykoosin luonteen. Poliittiset keskustelut alkoivat jäädä harvinaisemmiksi, mutta ruoasta puhuminen kävi sitä yleisemmäksi. Näläntunnetta ärsyttävät keskustelut milloin minkin ruokalajin valmistuksesta kuuluivat päivän ohjelmaan — tahtoipa sitä tai ei — ja niinpä minunkin mieleeni monesti kuultuna iskeytyi loppuiäkseni sellaisten unelmaruokien kuin borschin, gulaššin, balaklavan ja ties minkä goggelmoggelin valmistusohjeet. Mielenkiintoista oli myös nähdä, kuinka monilla eri tavoilla ja eri teorioihin nojautuen päivittäinen leipäannos, joka täällä olikin ainoa hengissäpitävä ruoka, säännösteltiin ja syötiin. Jotkut jakoivat leipäpalansa pieniin noppakuution kokoisiin eriin, jotka he sitten päivän mittaan söivät tarkan aikataulun mukaisesti. Omasta mielestäni oli parasta syödä leipä heti aamulla yhdellä kerralla, jolloin näläntunne helpotti ainakin hetkiseksi. Jotkut liuottivat leipäannoksensa kuumaan veteen arvellen saavansa siitä siten enemmän ravintoa, mutta nämä vesivellin syöjät saivat miltei poikkeuksetta vesipöhön ja sydänhäiriöitä. Tärkeätä tietenkin oli pureksia leipä mahdollisimman huolellisesti, mutta sitä vaikeutti leivässä runsaasti esiintyvä hiekka ja pienet kivet. Vankilaleipään käytetty vilja lienee kerätty jostain varastojen lattioilta tai oli muuten huonosti puhdistettua ja toisinaan tuntui kuin olisi syönyt tahkonkiveä. Hampaiden purupinta kului varsin nopeasti, jos söi leipänsä sellaisenaan, vesivellinä syötynä siitä taas oli edellä mainitsemani haitat.

Näihin aikoihin, vuoden 1945 lopulla, alkoi esiintyä merkkejä juutalaisvainojen alkamisesta Neuvostoliitossa. Venäläisten vankien, varsinkin entisten puna-armeijalaisten keskuudessa havaitsi selvästi juutalaisvastaisen mielipiteen. He väittivät yleisesti juutalaisten välttäneen kaikin keinoin asepalvelua ja käyttäneen sodanaikaisia olosuhteita hämäriin liiketoimiinsa ja keinotteluun sotilaille tarkoitetuilla tarvikkeilla. Kerrottiin, että laaja Vojentorg (armeijan kaupallinen järjestö, joka suoritti

armeijan hankintoja ja hoiti armeijan kanttiinikaupan) oli valtaosaltaan juutalaisten miehittämä ja että he aivan yleisesti olivat pitäneet tätä kaupallista järjestöä omana geschäftinään. Lienee tässä syytteessä ollut paljon perääkin, sillä myöhemmin tutustuin pariin kolmeen tällaiseen entiseen »kommersanttiin», jotka peittelemättä kertoivat eläneensä kulta-aikaa sotavuosina.

Juutalaisten pidätettyjen lukumäärä lisääntyi vuoden 1945 lopulla aivan silminnähtävästi. Butyrkan vankilassakin heitä oli tuhansia, kaikista mahdollisista ammateista, ja jos kysyi syytä pidätykseen, vastasivat eräät joutuneensa epäillyiksi sionismista, toiset taas 58 §:n 10 kohdan perusteella, joka merkitsi vastavallankumouksellista propagandaa — varomatonta sanaa. Myös keinottelusta, taloudellisesta vastavallankumouksesta pidätettyjä oli runsaasti. Monia oli pidätetty siksi, että olivat säilyttäneet suurempia rahamääriä kotonaan viemättä niitä pankkiin. Niinpä eräs mies kertoi keinotelleensa kaniininnahoilla ja keränneensä kokonaisen suuren säkillisen ruplavaluuttaa sänkynsä alle kotonaan. Hän sai 10 vuotta »valuutan jäädyttämisestä», mutta vain 3 vuotta keinottelusta.

Kaikesta päättäen oli kuitenkin kyseessä valtiojohtoinen mielipidemuokkaus juutalaista väestönosaa vastaan. Sen saattoi päätellä niistä lukemattomista juutalaisia halventavista kaskuista, joita varsinkin entiset sotilaat osasivat kuin ulkoaopitun läksyn. Eräs useasti kuulemani oli seuraava:

Juutalainen sotamies kävelee kivääri olallaan rintaman selustassa, tapaa maalaisukon ja kysäisee: »Varmaankin tiedätte, missäpäin rintama on?»

»Tuollahan se tuntuu rätisevän», vastaa ukko ja viittaa kädellään länteen päin.

»Bolšoi spaziba, suur kiitos, hyvä mies», sanoo juutalainen ja lähtee juoksemaan minkä jalat kannattavat — itää kohden.

Aikaisempina vuosina, internationalismin aikoina, ei juutalaisvastaista kaskua tai lausuntoa olisi päästänyt suustaan yksikään hengestään välittävä kansalainen Neuvostoliitossa. Olivathan monet, ehdottomasti useimmat, kommunismin ja Venäjän val-

lankumouksen toimeenpanijat ja keulakuvat kuten Karl Marx, Trotski, Zinovjev, Kamenjev, Buharin, Litvinov, Ješov, Jagoda, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Stern, Kaganovitš ja lukemattomat muut nimekkäät kommunistit olleet syntyperältään juutalaisia.

Neuvostovaltiota luotaessa olivat juutalaiset hyvin pitäneet puolensa ja sijoittautuneet mitä tärkeimmille paikoille. Heidän hallussaan oli sellainen tärkeä virasto kuin MVD (aikaisemmilta nimiltään Tšeka, MGUP, NKVD jne.), jolla oli käytännöllisesti katsoen kaikki valta Neuvostoliitossa, NL:n ulkomaanedustus ja ulkomaankauppa, kansanterveysministeriö, propaganda ja lehdistö, kaupalliset järjestöt, ideologiset kysymykset ja monia muita aloja. Olen monen venäläisen kuullut väittävän, että Neuvostoliittoa ei olisi koskaan syntynytkään ilman juutalaisten tarmokasta ja ovelaa toimintaa. Mutta nyt oli juutalaisten »rauhoitusaika» ohi Neuvostoliitossa, sen huomasi tavallisen kansanmiehenkin puheista.

Natsien raakalaisteot Saksan juutalaisväestöä vastaan olivat olleet vuosikausia neuvostopropagandan valtteina. Nyt oli juutalaiskysymyksen myrskykeskus siirtynyt itään. Venäläiset valittivat aivan samoin kuin saksalaiset aikoinaan, että juutalaiset syövät leivän heidän suustaan. Missään ei näe juutalaista tavallisena työmiehenä, kaikki he olivat natšalnikkoja, päällysmiehiä, jotka heti virkaansa päästyään järjestivät kaikenlaisia etuja heimoveljilleen, venäläisten kustannuksella. Myöhemmin tulin itsekin käytännössä huomaamaan, että aihetta näihin valituksiin olikin. Missään en nähnyt juutalaista lapionvarressa, lastaustöissä tai muissa karkeissa ja voimaa vaativissa tehtävissä. Nokkeluudellaan ja joustavuudellaan juutalainen väestö kaikkialla, niin vankileireillä kuin vapaudessakin, eli keskitason venäläistä paremmin. Totta oli myös heidän heimorakkautensa ja keskinäinen avuliaisuutensa. Maassa, jossa »kukaan ei auta ketään», he muodostivat siinä suhteessa selvästi muista kansallisuuksista eroavan väestöryhmän.

Puhdistettuaan yläportaistaan melkein kaikki juutalaista

syntyperää olevat (lukuun ottamatta Kaganovitšia, joka vasta kesällä 1957 erotettiin puolueen keskuskomiteasta) näytti Neuvostovalta siirtyneen tsaarivallanaikuisiin juutalaisvainojen perinteisiin. Harvoin kuuli venäläisten käyttävän juutalaisista korrektia nimitystä, useimmiten heitä nimitettiin sanalla »zhid», jutku. Tämä haukkumasana, joka muutamia vuosia sitten olisi aiheuttanut ankaran rangaistuksen, oli jo niin yleinen, etteivät juutalaisetkaan siitä enää näyttäneet loukkaantuvan.

Myöhemmin, v. 1952, kun Kremlin parhaat juutalaiset lääkärit leimattiin sionistisiksi myrkynsekoittajiksi, imperialistien kätyreiksi ja kansanvihollisiksi, alkoivat suurisuuntaiset juutalaisten vangitsemiset ja karkotukset. Niiden uhrit arvioitiin kuusinumeroisilla luvuilla. Luonnollisestikaan suurin osa heistä ei ollut millään tavoin syyllistynyt vastavallankumouksellisiin puuhiin tai mielipiteisiin. Syntyperä riitti syyksi.

Samoin silloin, kun marsalkka Tito sanoutui irti Kominformista, selitettiin asia neuvostolehdistössä sillä, että Tito oli juutalainen. Tavanomainen nimitys hänestä olikin »Juudas-Tito», ja hänessä personoitui kaikki paha, mitä maa päällään kantaa. Ehkäpä enemmänkin, sillä neuvostopropaganda näytti lopulta kärsivän puutetta tarpeeksi loukkaavista epiteeteistä ja palasi yhä uudelleen Juudas-tarinaan. — Samoin panimme merkille, että milloin neuvostolehdistö selosti jotain rikosjuttua, mikä yleensä oli varsin harvinaista, sen syylliset olivat poikkeuksetta juutalaisia. Näin luotiin propagandamyytti, että ainoastaan juutalainen kansanosa syyllistyi rikoksiin; venäläisten rikoksista sen sijaan vaiettiin.

Kuulin useasti kerrottavan tapahtumaa, jonka todenperäisyyttä en kuitenkaan voinut kontrolloida. Kerrottiin, että Israelin valtion tultua muodostetuksi sen ensimmäinen lähettiläs Moskovassa oli ollut joku naishenkilö (ehkä Golda Meir?). Hän oli järjestänyt venäläisten viranomaisten luvalla suuren jumalanpalveluksen Moskovan synagoogaan, joka oli täyttynyt juutalaisesta yleisöstä ääriään myöten. Lähettiläs oli puhunut kansalle ja selittänyt nyttemmin olevan mahdollista, diplomaat-

tisten suhteiden järjestyttyä, matkustaa juutalaisten luvattuun maahan Israeliin. Tarvitsi vain kerätä matkaan halukkaiden nimet listalle ja jättää se hänelle, niin hän huolehtisi sen sitten edelleen Neuvostoliiton ulkoasiainministeriöön ja asia järjestyisi näin yksinkertaisesti. Mieliala oli ollut varsin korkealla ja muutamassa päivässä oli matkaan halukkaiden nimiä kertynyt n. 25 000. Israelin lähettiläs oli toimittanut tämän luettelon ulkoministeriölle, sieltä se oli mennyt sisäasiainministeriölle, MVD:lle ja tuloksena oli, että nämä tuhannet maastalähtöä anoneet oli vangittu muutamassa päivässä ja rangaistiin sen jälkeen epälojaalista pyrkimyksestään lähteä neuvostoisänmaastaan. Niiden lisäksi karkotettiin samassa yhteydessä Moskovasta etäisempiin seutuihin n. 60 000 juutalaista samalla kertaa.

Uus-venäläinen chauvinismi ei siis tullut toimeen ilman juutalaisvainoja, kuten se ei tullut toimeen ilman monia muitakaan menneen ajan ilmiöitä. Mutta kun ottaa huomioon sen ratkaisevan panoksen, mikä juutalaisilla oli yleensä v. 1917 vallankumouksessa ja uuden yhteiskuntamuodon rakentamisessa, vaikuttavat juutalaisvainot erikoisen kiittämättömiltä nykyisten vallanpitäjien taholta.

Jo Moskovan tutkintovankiloissa aloin saada käsityksen rikollisuuden laajuudesta Neuvostoliitossa. Erikoisesti nuorisorikollisuuden laajuus oli hämmästyttävä, ja siihen lienee pääasiallisimpana syynä materialistinen kasvatussysteemi ja toisaalta taas miljoonien kotien hajoaminen ja lasten joutuminen tuuliajolle ilman vanhempien tai minkäänlaisten lastensuojelujärjestöjen turvaa.

Kaikkialla muualla maailmassa poliittisista syistä pidätetyt säilytetään vankiloissa erillään rikosvangeista, mutta tässäkin suhteessa oli Neuvostoliitossa aikaansaatu »reformi». Poliittista vankia käsiteltiin paljon huonommin kuin rikosvankia, jonka valituksiin vankilaviranomaiset useimmiten vastasivat ja myönsivät lievennyksiä, milloin muonituksen, milloin sairaanhoidon suhteen. Poliittisen vangin sen sijaan oli turhaa valittaa tai anoa mitään.

Sen sijaan oli havaittavissa yhteisymmärrystä rikosvankien ja vartijain välillä jo tutkintovankiloissakin, puhumattakaan pakkotyöleireistä ja vankikuljetuksista. Milloin sellin miesmäärästä huomattava osa oli rikosvankeja, ryöstivät nämä poliittisilta ja varsinkin ulkomaalaisilta vangeilta näiden vaatekappaleita ja jalkineita vartijain puuttumatta asiaan. Useita kertoja huomasin ryöstäjien luovuttavan saaliinsa vartijalle, joka myöhemmin toi siitä palkkioksi elintarpeita ja tupakkaa. — Myöhemmin pakkotyöleireillä tätä systeemiä ei enää yritettykään pitää salassa, kuten Moskovan vankiloissa.

Kerran sai kaksi ryöstäjää sellissämme pikaisen rangaistuksen teostaan. Kolme nuorta rikosvankia ryösti eräältä venäläiseltä, vastikään vankilaan tuodulta maalaismieheltä tämän eväät, joissa oli toista kiloa painava kimpale silavaa ja ehkä puolisen kiloa voita. Ryöstön uhriksi joutunut ukko jyskytti lujasti sellin ovea saadakseen menettämänsä eväät takaisin vartijan avulla, mutta turhaan. Ryöstäjät istuivat jalat ristissä laverilla ja ahmivat ryöstösaaliinsa kiireesti ajattelematta rasvansyönnin vaarallisuutta monikuukautisen rasvattoman muonan jälkeen. Jo iltayöstä alkoivat heissä myrkytyksen oireet ja kun vartijat avasivat sellin oven aamuteen jakelun aikaan, oli kaksi huligaaneista jo kuollut ja kolmas kannettiin tajuttomana vankilan sairaalaan.

Maalaismies teki monia ristinmerkkejä ja hoki: jei bohu, jei bohu, kosto on Jumalan kädessä, ja paljon muuta pahaa olivat miekkoset varmaankin tehneet eläissään . . .

OSO:n tuomio

Joulukuun 7. p:nä 1945 vietiin minut vankilan kansliaan ja nyt sain kuulla, minkä tuomion OSO, GPU:n tuomioistuin, oli antanut minulle vastakkaisesta maailmankatsomuksestani. Eräs GPU:n kapteeni, ulkonäöstään päätellen juutalainen, ilmoitti

minun saaneen viiden vuoden pakkotyötuomion sekä kehotti minua allekirjoittamaan sitä koskevan kaavakkeen. Samalla kerralla kansliaan tuotu František Urban, joka osasi melko hyvin venäjää, käänsi kaavakkeen sisällön minulle. Tuomion perusteeksi oli merkitty 58 §, kohta 4, so. vastavallankumouksellinen toiminta ulkomailla.

Kieltäydyin allekirjoittamasta ja hyväksymästä tuomiota, joka oli langetettu minua kuulematta ja Neuvostoliiton lakien mukaan, vaikka en ulkomaalaisena ollut niiden alainen. Kun kapteeni oli pariin kolmeen kertaan turhaan kehottanut minua allekirjoittamaan kaavakkeen, merkitsi hän itse sen kulmaan, että tuomio oli asianomaiselle luettu ja niin oli asiani valmis.

Urban sai myös vain viiden vuoden tuomion »luvattomasta» rajanylityksestään ja oli siitä ihmeissään, koska myös hänet, kuten minutkin, oli luvattu palauttaa kotimaahansa kuulustelujen päätyttyä ja olihan tämän lupauksen antanut niin korkea virkamies kuin kuulusteluosaston päällikkö. Urban lienee todella uskonut tähän lupaukseen ja heräsi vasta nyt ymmärtämään uuden luokkamoraalin tarkoituksenmukaisuuden.

Tultuamme takaisin selliimme saimme nähdä vankitoveriemme vilpittömästi ihmettelevän tuomiomme pienuutta. Viisi vuottahan on OSO:n tuomioissa harvinaisuus eikä sitä varsinaisesti tuomioksi vielä luettukaan. Paremmin se oli vain varoitus, ennakolta ehkäisevä toimenpide: »profilaktika», kuten sen venäläiset tulkitsivat. Kymmenen vuoden tuomio, tai siitä ylöspäin, kuului ilman muuta asiaan, jos kyseessä oli 58 §. Ystävämme onnittelivat meitä, jotkut melko peittelemättä vihjailivat meidän »myyneen ystäviämme» ja siksi saaneen huojennusta tuomiossa. Joka tapauksessa jäimme harvinaisuuksiksi tuomion pienuuden vuoksi. Sellimme parinsadan miehen joukossa oli vain pari muuta, jotka olivat päässeet yhtä vähällä.

Saatuani tuomioni tunsin joka tapauksessa jonkinlaista helpotusta. Tiesin, mitä oli edessäni ja otaksuin olevani rangaistukseni kärsittyäni vapaa mies. Niihin aikoihin en vielä tunte-

nut tarpeeksi neuvosto-oloja ja uskoin viiden vuoden olevan yhtä kuin viisi vuotta.

Vankileireille lähetettävien miesten kesken käytiin vilkasta vaihtokauppaa jokaisen koettaessa saada itselleen sellaisia varusteita, joita talvisaikaan vankikuljetuksella, ns. »etapilla», tarvitsisi. Venäläis-kansalliset toppahousut ja -takit olivat kysyttyä tavaraa, samoin huopasaappaat. Näitä varusteita oli parhaiten saatavissa venäläisiltä sotilailta, joilla oli näitä vaatekertoja useampiakin mukanaan, samoin juutalaisilla, jotka hyvin informoituina liikemiehinä ymmärsivät ottaa mukaansa vangiksi joutuessaan juuri sellaista tavaraa, jolla oli suuri vaihtoarvo.

Näissä vaihtokaupoissa saattoi sata ruplaa maksavista toppatakista ja -housuista saada ensiluokkaisen eurooppalaisen puvun, joka Moskovan mustassa pörssissä tuotti 15 000 ruplaa. Pari miesten kenkiä arvioitiin samassa pörssissä 3000—5000 ruplaan, mutta etapille lähtijä sai olla tyytyväinen, jos onnistui vaihtamaan hyvät kenkänsä käytettyihin huopasaappaisiin. Välirahana näissä kaupoissa käytettiin sokeri- ja leipäannoksia sekä mahorkkaa.

Onnistuin mielestäni oikein hyvin, kun aloin vaihtaa eurooppalaisia asusteitani olosuhteiden ja ympäristön vaatimiin vetimiin. Puvustani sain eräältä sotilaalta aivan uudet toppatakin ja housut sekä joukon alusvaatteita ja sukkia, kaikki sotilastavaraa. Hattuni vaihdoin uuteen sotilasmalliseen talvilakkiin. Neuvottelut kenkieni vaihtamisesta sotilassaappaisiin olivat parhaillaan käynnissä, kun sain määräyksen kiireesti kerätä tavarani ja lähteä matkalle. Näin jouduin tavallisissa puolikengissä lähtemään etapille. Eräs venäläinen majuri Z. samoin kuin monet muutkin olivat vakavasti varoittaneet minua lähtemästä etapille hyvässä nahkamanttelissani. Ensiksikin saattaisin menettää henkeni, jos joku vartija sattuisi mieltymään siihen. Olihan pikkujuttu ampua junassa yksi vangeista ja sosialisoida hänelle kuuluva omaisuus. Sellaista oli kertoman mukaan useasti tapahtunut. Toisekseen oli nahkamantteliui

kylmä pakkasella ja niinpä lähtökiireessä vaihdoin sen majuri Z:n kamelinvillaiseen upseerimantteliin, tosin hiukan kuluneeseen, mutta kuitenkin lämpimämpään kuin omani.

Ulkoasultani olin muuttunut parissa päivässä perusteellisesti. Olin puna-armeijan varusteissa alusvaatteitani myöten, kokonaisuuden rikkoivat enää eurooppalaiset puolikenkäni. Totesin vaatteeni erittäin lämpöisiksi ja mainioiksi siinäkin suhteessa, että niihin pukeutunut mies ei tarvinnut maatessaan patjaa, hänhän oli sananmukaisesti patjaansa pukeutunut. Kamelinvillainen mantteliní sopi kuin minulle tehtynä ja uusi sotilaslakki antoi sen käsityksen, että olin joku puna-armeijan hairahtunut jäsen.

Pari viikkoa aikaisemmin olimme ystäväni Willy Scheidtin kanssa vannoneet, ettemme protestimielessä anna ajaa partaamme puoleen vuoteen. Parin sentin pituinen täysparta lisäsi ulkoasuni venäläisvaikutelmaa ja etapille lähtiessäni olin ulkomuodoltani niin naamioitunut, etteivät entiset ystäväni minua olisi tunteneet muusta kuin äänestä.

Lähtö Berijan tarhoille

Samanaikaisesti kanssani joutui lähtemään etapille joukko muitakin miehiä sellistämme, mm. ruhtinas Obolenski ja kapteeni Urban. Vankiautoilla meidät kuljetettiin Kasanin rautatieasemalle, jossa oli, kuten kaikilla suuremmilla asemilla, erikoinen lastauslaituri vankikuljetuksia varten. Tullessamme asemalle oli se kuitenkin varattuna toista kuljetusryhmää lastattaessa junaan ja meille varatut vaunut seisoivat ratapihan toisella puolella. Junien tullessa ja lähtiessä asemalta komennettiin kuljetusryhmämme, n. 40 miestä, polvistumaan lumiseen maahan, kunnes juna oli sivuuttanut meidät. Ylittäessämme ratapihan saimme näin polvistua monia kertoja likaiseen maahan, joka oli uskomattoman täynnä tyhjiä, sotilasjunista

heiteltyjä säilykepurkkeja. Ne olivat kaikki amerikkalaista alkuperää ja hämmästyttivät meitä paljoudellaan. Yksistään Kasanin ratapihalla oli niitä epäilemättä miljoonia.

Kylmän ja heikkouden vuoksi oli varsinkin vanhempien miesten vaikeaa nopeasti laskeutua polvilleen ja nousta ylös jälleen. Meitä seuranneet parikymmentä GPU:n sotilasta antoi kiväärinperillään vauhtia liikkeisiimme lyöden säälimättä vanhempiakin miehiä ja useita ryhmäämme kuuluvia invalideja, ellei komentoja silmänräpäyksessä ymmärretty tai noudatettu.

Vanhanaikainen, punaiseksi maalattu härkävaunu oli varattu käyttöömme. Siihen kiipeäminen ilman minkäänlaisia portaita oli kylmän kangistamille vanhuksille mahdotonta ja nuorempien oli nostettava heidät vaunuun. Tämä tapahtui aivan paniikin vallitessa, sillä vartiosotilaamme tyrkkivät ja räyhäsivät ympärillämme ja uhkasivat päästää susikoirat kimppuumme, ellei vaunuun nousu tapahtunut heidän vaatimallaan nopeudella.

Lopulta olimme kuitenkin kaikki vaunussa, jossa jo oli muutamia miehiä ennestäänkin, mm. eräs Kirgisiasta tuotu saksalaissyntyinen Weber-niminen talonpoika. Hänellä oli yllään maahan saakka ulottuva kirgiisien väljä lampaannahkaturkki ja sen alla vielä tavanmukaiset toppavaatteet. Pyysin häntä lainaamaan turkkinsa Obolenskille, joka oli heikommin puettu ja kohmettunut kylmästä melkein liikuntakyvyttömäksi. Käärimme vanhuksen tilavaan turkkiin, josta riitti vielä lievettä meidänkin allemme. — Vaunussa ei ollut kamiinaa ja sen lattia oli paksun lian ja jään peitossa.

Tarinoidessamme Weberin kanssa sain kuulla jälleen pienen kuvauksen neuvostoelämästä.

Weber oli syntynyt Kirgisiassa, jonne hänen vanhempansa olivat muuttaneet kymmeniä vuosia sitten maanviljelijöiksi. Vanhemmiltaan hän oli oppinut syvästi kunnioittamaan uskontoa ja hänen tupansa pöydällä oli aina ollut Uusi Testamentti ja Katekismus. Kirkot hänen asumaseuduillaan oli tietysti suljettu jo heti vallankumouksen jälkeen, mutta hän oli säilyttänyt uskonnollisen mielensä, uurastanut pellollaan ja elellyt maail-

man menoon tai politiikkaan sekaantumatta. Mutta kerran oli hänen mökkiinsä yöpynyt pari GPU:n virkailijaa, joista toinen oli saksan kieltä taitava juutalainen. Tämä oli katsellut esillä olevia hartauskirjoja jonkin aikaa, kysynyt sitten, uskoiko Weber niihin ja noudattiko hän Katekismuksen käskyjä. Weber oli vastannut olevansa kristitty ja pyrkivänsä elämässään noudattamaan niin Katekismusta kuin Uuden Testamentinkin ohjeita. Keskustelun päätteeksi kysyi GPU:n mies:

»Noudatatteko kymmentä käskyä kirjaimellisesti?»

»Niin tarkkaan kuin voin», vastasi Weber.

»Selvä on», sanoi GPU:n mies, »täällä sanotaan: Älä tapa. Jos Teidät otetaan sotaväkeen ja saatte kiväärin käteenne, tulette uskonne takia aina ampumaan ohi. Sehän on selvää sabotaašia.»

Weber oli luullut tämän olleen vain joutavaa juttua, mutta kahden päivän kuluttua oli hänet noudettu kotoaan ja kuljeteltu eri vankiloissa ja vankileireillä jo 8 vuotta. Varsinaista tuomiota hänelle ei vielä ollut annettu. Mitään yhteyttä hän ei ollut saanut koko aikana perheeseensä, mutta arveli myös perheensä tulleen karkotetuksi kotipaikaltaan jonnekin muualle.

Härkävaunumme liitettiin valmisteilla olevaan vankijunaan ja pian olimme matkalla tuntemattomaan päämäärään. Päätellen siitä, että junamme lähti Kasanin rautatieasemalta, arveltiin matkan suuntautuvan Etelä- tai Kaakkois-Venäjälle. Matkaeväiksi olimme saaneet puoli kiloa vankilalimppua, kaksi palaa sokeria ja n. 50 g suolaista kalaa.

Oltuamme kaksi vuorokautta matkalla pysähtyi junamme ja kun vaunumme ovi aukaistiin uuden leipäannoksen jakelua varten, näimme rautatieaseman nimikilven edessämme: Potjma. Aseman välittömässä läheisyydessä oli myös vankileiri n:o 241, Temnikovskin leiri. Olimme tulleet n. 800 km Moskovasta kaakkoon, Mordvan autonomiseen tasavaltaan, suomensukuisten mordvalaisten maahan. Saimme jo komennon laskeutua vaunusta, mutta sitä seurasi uusi määräys. Saisimme jäädä vielä

vaunuumme sunnuntain yli, koska olimme saapuneet lauantai-iltapäivällä ja kanslia-aika leirissä oli jo päättynyt. Vasta maanantaina pääsisimme tutustumaan omakohtaisesti nk. »Työ- ja ojennusleirien» ihanuuteen, josta olimme kuulleet varsin vastakkaisia tietoja.

Aikaisemmin leireillä olleilta vangeilta olimme kuulleet raskaista työnormeista ja huonosta muonituksesta, mutta kuitenkin jonkinlaisesta liikkumavapaudesta leirialueen puitteissa. Eräät varsinkin kaivosleireillä olleet sen sijaan kertoivat riittävästä muonasta, raha-ansioista ja mahdollisuudesta ostaa lisämuonaa ansioillaan. Joillakin leireiltä tulleilla olin nähnyt hyvät huopasaappaat ja lämpöiset toppapuvut, samoin olivat kaivosleireiltä tulleet olleet melko hyvinruokitun näköisiä. Ilmeisesti oli olemassa erilaisia pakkotyöleirejä.

Vaunussamme olevat vanhemmat vangit tunsivat Temnikovskin leirin huonomaineisena nälkäleirinä. Selvisi myös syy, miksi näin oli. GPU:n pakkotyöleirit olivat kaikki erillisiä taloudellisia yksikköjä: jos siinä tehty työ oli tuottavaa, muonitettiin vankejakin paremmin. Jos taas työ oli vähemmän tuottavaa tai tappiollista, oli leiriin joutuneita odottamassa nälkäkuolema.

Temnikovskin leirissä oli kaikkiaan 25 alaosastoa, nk. punktia. Punktien miesvahvuus vaihteli 2000—8000 vankiin ja vankien kokonaismäärän näissä punkteissa arveltiin olevan n. 80 000. Sen huonoon talouteen vaikutti ennen kaikkea se, että tähän leiriin oli koottu tuhansittain invalideja, vanhuksia ym. työkyvyttömiä tai heikosti työkykyisiä vankeja, joita ei kannattanut siirtää etäämmällä sijaitseviin leireihin. Vankiaines oli myös sellaista, joka ei olisi hengissä selviytynytkään viikkoja kestäneistä kuljetuksista Siperiaan tai Keski-Aasiaan.

Maanantain tultua härkävaunumme ovi avattiin ja saimme kiivetä alas ratapihalle. Vaivalloista oli alastulomme, jääkylmässä vaunussa, 25 asteen pakkasessa olivat nuoremmatkin meistä kohmettuneet pahanlaisesti. Saimme järjestyä kolmijonoon, jolloin heikoimmat miehet sijoitettiin keskimmäiseen

jonoon ja käsipuolesta toisiamme tukien lähdimme hoippuen laahustamaan leirin portista sisään.

Portti oli aivan tarpeettoman korkea ja pramea. Siinä oli punaista tähteä, sirppiä ja vasaraa ja punaista väriä aivan tarpeeksi jonkin festivaalin riemuportiksi. Porttiaukon yläpuolelle oli koristeellisin kirjaimin maalattu sanat: Temnikovski Lager, MVD. Heti portin sisäpuolella oli vartiotupa ja sen sivuitse kaiteella eristettyä käytävää myöten saimme marssia yksi kerrallaan ja vastata henkilötietojamme koskeviin kysymyksiin.

Ensimmäiseksi palvelusnumeroksi osoittautui sauna, mikäli tätä puhtaantuntuista sanaa voi käyttää siitä kylmästä ja kurjasta vankipesulasta, mihin meidät vietiin. Sen jälkeen saimme kuumaa vettä ja iltapäivän vapaata toipuaksemme matkamme kohmetuksesta.

En malttanut kauankaan loikoilla saunan pukeutumishuoneessa, johon ryhmämme toistaiseksi oli sijoitettu, vaan lähdin tutustumaan uuteen ympäristööni. Piikkilanka-aitojen ja paaluaitauksen piirittämä leirialue käsitti parikymmentä rakennusta, osa niistä oli uudempaa tekoa, toiset taas luhistumaisillaan olevia olkikattoisia parakkeja. Noin puolet kaikista asuinrakennuksista oli maahan kaivettuja pitkiä hautoja, joiden yläpuolelle oli rakennettu olkikatto. Katon reunat ulottuivat maahan asti, koska seiniä ei ollut.

Puurakennusten seiniin oli kiinnitetty suurikokoisia iskulauseita, »loosungeja». Niiden tekstit olivat lainauksia kommunistipuolueen keskuskomitean vapunpäivätervehdyksen lauseista, suunnilleen seuraavanlaisia:

»Eläköön toukokuun 1 päivä, kaikkien maailman työtätekevien suuri juhlapäivä!»

»Kauan eläköön kansojen isä ja opettaja, suuri johtaja ja sotapäällikkö Josif Vissarionovitš Stalin!»

»Ahkeralla sosialistisella työllä saavutat paikkasi sosialistisessa yhteiskunnassa.»

»Eläköön lokakuun vallankumous!»

»Neuvostoyhteiskunta palkitsee työsi!» jne., jne.

Ja tuntuihan se palkitsevankin. Kun kyselin vankien kuukausiansiota, sanottiin sen olevan 5 ruplaa kuukaudessa tavallisesta 100 % normintäyttämisestä. Nämä viisi ruplaa olivat sodanjälkeistä inflaatiorahaa. Sillä sai, mikäli onnistui saamaan, seuraavia hyödykkeitä:

80 grammaa limppua (kilohinta n. 60 ruplaa) tai
1 juomalasillisen huonoa mahorkkaa (kessua) tai
1 vanhan sanomalehden, Pravdan tai Istvestijan, savukepaperiksi

Minkäänlaista pääomanmuodostusta ei siis näissä oloissa voinut syntyä. Karl Marx saattoi levätä rauhassa.

Paitsi rakennusten seiniin punaiselle vaatteelle maalattuja propagandalauseita, oli leirissä aivopesua varten propagandajuntta eli »valistusbrigaadi». Sen johdossa oli joku GPU:n virkailija ja työntekijöinä muutamia rikosvankeja. Heillä oli maalausverstaansa, josta kaikkialla näkyvät loosungit olivat lähtöisin, ja samainen valistusosasto järjesti toisinaan myös erilaisia »kulttuuritilaisuuksia». Koko touhu oli kuitenkin 100-prosenttisesti hyödytöntä. Jos jossain vangissa tänne tuotaessa oli punaisia mielipiteitä, lähti niistä väri muutamissa päivissä. Iskulauseisiin suhtautuivat vangit täysin kielteisesti ja tekivät niistä tuhansia, aivan päinvastaista tarkoittavia variantteja.

Näihin kaikkialla näkyviin iskulauseisiin ei punaista kangasta liene riittänyt kylliksi ja osa niistä oli maalattu suurille, höylätystä laudasta tehdyille levyille. Ihmettelin aluksi niiden terrakottaan vivahtavaa punaväriä, kunnes näin miten väriä valmistettiin. Pari vankia hienonsi suurissa huhmareissa tiilikiviä hienoksi jauheeksi, josta maaliöljyyn sekoittamalla saatiin punaväriä. — Tämä maalinvalmistustapa osoittautui sittemmin varsin yleiseksi Neuvostoliitossa aina Siperiaa myöten, sillä punamultateollisuus ei nähtävästi kyennyt tyydyttämään suurta kysyntää.

Tutustuttuani leirialueeseen ja joihinkin sen vanhoista asukkaista päätin myydä minulle tarpeettomat, vaihtokaupoissa

Moskovassa »välirahana» saamani kesähousut. Olin löytänyt leiristä kioskin, jossa myytiin homehtunutta, hallanpanemaa mahorkkaa ja sanomalehtiä 5 ruplaa kpl. Eräs miekkonen tarjoutui heti hankkimaan ostajan housuilleni. Tämä avulias nuorimies muistutti ulkonäöltään mustalaista, mutta yhtä hyvin hän saattoi olla Kaukasiankin poikia. Hän kehotti minua odottamaan hetken erään parakin ulkopuolella, koska parakki oli stahanovilaisten iskurityöläisten, erikoisen hyvien työmiesten asuinparakki, jonne muut vangit eivät saaneet mennä. Hetken kuluttua tuli mustapäinen nuorimies takaisin ja sanoi jo löytäneensä ostajan, mutta housuja piti ennen kaupan päättämistä koettaa olisivatko ne kooltaan sopivat. Menimme yhdessä parakkiin, jossa oli meidän lisäksemme vain kaksi miestä. Toinen heistä sanoi ostavansa housuni ja pyysi saada nähdä ja koettaa niitä ylleen.

Istuin erään laverin reunalle ja riisuin kenkäni ja toppahousuni, joiden alla kesähousut olivat. Ostajaehdokas kokeili niitä ja hyvin näyttivät sopivankin. Sovimme hinnaksi 80 ruplaa, sain rahat ja vedin toppahousuni jälleen jalkaani. Kumarruin sen jälkeen ottamaan kengät lattialta, mutta niitäpä ei enää ollutkaan, — joku lavereiden alla ryöminyt varas oli sosialisoinut kenkäni.

Tilanne oli hieman harmillinen. 80 ruplalla en saisi minkäänlaisia jalkineita ja ilman kenkiä oli huonoa tulla toimeen keskitalven pakkasilla. Läsnäolevat miehet näyttelivät mainiosti hämmästystä ja osanottoa, mutta kengät olivat poissa ja tyhmää olisi ollut jäädä odottelemaan niiden paluuta. Lähdin kävelemään sukkasillani saunan eteiseen muun ryhmämme luokse.

Saunalle oli sillä välin saapunut muutamia leirin vanhoista asukkaista tutustumaan uusiin tulokkaisiin ja kuulemaan uutisia maailmalta. Siellä oli myös eräs Puolan juutalainen, entinen rehtori Hajimski. Hän nauroi minulle sattunutta epäonnea ja kertoi Venäjällä jokaiselle niin käyvän, venäläisillekin, ja kertoi tositarinan suuresta neuvostorunoilijasta Majakovskista.

Runoilija Majakovski oli ollut useita vuosia Yhdysvalloissa ja palasi takaisin Moskovaan. Tultuaan asemarakennuksesta kadulle huomasi hän monia komeita taloja rakennetun hänen poissaolonsa aikana ja huudahti ihastuksissaan:

»Ah, Moskova, en tunne sinua enää!»

Ihailtuaan aikansa uusia rakennuksia kumartui hän ottaakseen matkalaukkunsa käteensä, mutta se olikin sillä välin saanut jalat alleen. Silloin Majakovski lausui:

»Vot, Moskova, olet edelleenkin sama Moskova.»

Sitten lähti Hajimski etsimään minulle jalkineita ja tuli hetken kuluttua takaisin mukanaan pari pajunkuorista tehtyjä virsuja, samanlaisia, joita proomunvetäjät Ilja Rjepinin tunnetussa maalauksessa »Burlaki» — Volgan lautturit — käyttivät jalassaan.

Kun Hajimski kuuli missä parakissa ja kenen kanssa olin ollut kaupoissa, sanoi hän minun osuneen leirin pahamaineisimpaan rikollispesään, parakkiin, jossa oli ainoastaan bandiitteja, rikosvankeja. Ellei brigaadi olisi juuri silloin ollut työssä, olisin tullut sieltä ulos alastomaksi riisuttuna. Mustapäinen mies oli todellakin mustalainen, yksi leirin tunnetuimmista lurjuksista. Kenkävarkauteni oli järjestetty ja suunniteltu jo silloin kun jouduin odottelemaan »iskuribrigaadin» parakin ulkopuolella. Koetin olla harmittelematta kenkieni menetystä ja myöhemmin sain tilaisuuden tasoittaa tilini mustalaisenkin kanssa.

Hajimski tuntui mukavalta mieheltä ja sanoi ottavansa minut ja Urbanin omaan työryhmäänsä, brigaadiinsa, jossa hän voisi järjestää meille kevyttä työtä. Tämä edellytti tietysti hyvitystä, kompensaatiota, jossain muodossa, joko rahana tai vaatetavarana. Vaatetavaraa meillä kummallakin oli yli oman tarpeen tehtyämme onnistuneet vaihtokaupat eurooppalaisilla pukimillamme Moskovassa.

Jo saman päivän iltana haki brigadiiri Hajimski Urbanin ja minut ryhmänsä parakkiin, jossa saimme haltuumme kumpikin puolen metrin levyisen alan, tarkemmin sanoen kolmen laudan leveyden laverilta. Paikkamme sijaitsi tietysti aivan

ovensuussa, koska olimme viimeksi tulleet ja parakkien perinteiden mukaan kauemmin olleet siirtyivät sitä mukaa peremmälle kun tilaa tuli. Parakki oli maahan kaivettu pitkä onkalo, joka oli peitetty olkikatolla. Sisällä oli pieni öljytuikku, joka hämärästi valaisi mustia, vettä tihkuvia multaseiniä. Kaksi pientä keskilattialla seisovaa kamiinaa antoi sen verran lämpöä, että lämpömittari olisi osoittanut ehkä 2—3 astetta Celsiusta. Tämä olisi siis vastainen asuntomme ja huomenna saisimme osallistua sosialistiseen aherrukseen.

Brigaadin tultua iltahämärissä työstä saimme lähteä sen mukana leirin »ruokasaliin». Se oli vanha, ränsistynyt parakki, jonka kalustona oli pitkät pöydät ja penkit. Huoneen toisessa päässä oli kaksi luukkua, josta keitto, nk. balanda, jaettiin kivikupeissa vangeille. Puulusikan olimme saaneet Hajimskilta. Saatuamme keittomme aloimme Urbanin kanssa ihmetellä, mistä se oli valmistettu. Mitään aikaisemmin saamaamme balandaa se ei muistuttanut. Pöytätoverimme kertoivat sen olevan »krapivaa», nokkosta. Liemi oli aivan mustan vihreätä, siinä oli joukossa nokkosen lehtiä ja varsia sekä joitakin kalanruotoja. Kun muut vangit lusikoivat annoksensa sisäänsä, seurasimme mekin esimerkkiä ja söimme nokkoskeittoa, joka sen jälkeen pysyi uskollisesti ainoana ruokalajina Temnikovskin leirissä niiden 19 kuukauden ajan, mitkä siinä leirissä jouduin olemaan.

Tarkastelimme myös brigaadimme vanhoja jäseniä. He olivat yleensä vanhempaa, hiljaista väkeä, enimmäkseen Puolasta, Ukrainasta tai Valko-Venäjältä. Monet lukivat ateriansa jälkeen ruokarukouksia. Joukossa oli monia invalideja ja ikäloppuja vanhuksia. He kertoivat brigaadinsa tekevän kevyempiä töitä ja työnormien olevan helpompia täyttää kuin monissa muissa brigaadeissa.

Iltapuhde ja makuullemeno parakissa oli mieleenpainuvan masentava. Vankien keskuudessa ei paljon keskusteltu eikä laskettu leikkiä. Miehet kallistuivat lavereilleen täysissä pukimissaan ja ottivat vielä ylleen mahdolliset päällystakkinsa tai

risaisen makuuhuovan, kenellä sellainen sattui olemaan. Leirin puolesta ei mitään makuuvaatteita annettu.

Öljytuikku valaisi keskilattiaa ja siinä istuvaa parakinvalvojaa, jonka tehtävänä oli pitää kamiinoissa tulta ja kantaa ämpärillä ulos vettä parakin lattialta. Multaseinistä tihkuva vesi kerääntyi lattialle suuriksi lammikoiksi ja olisi lopulta täyttänyt parakin, ellei sitä olisi jatkuvasti kannettu ämpärillä ulos. — Ystäväni Urban alkoi riiputtaa päätään tavalla, joka oli hänelle luonteenomaista ikävyyksien sattuessa. Ja viihtyisältähän tämä yhdistetty olo- ja makuuhuoneemme ei todella näyttänytkään.

Aamulla klo 06.00 oli herätys, marssi ruokalaan saamaan päivittäinen 550 gramman leipäannos ja kuumaa vettä. Vankimuonaan piti kuulua myös 7 g sokeria päivässä, mutta sen saanti oli täysin sattumanvaraista. Kun leiriin saatiin sokeria, jaettiin samalla myös rästit, saamatta jääneet annokset. Sokeri oli väriltään ruskeata kristallisokeria, jonkinlaista puolivalmistetta.

Kello 07.00 kerääntyivät leirin kolmisentuhatta vankia lähelle porttia sijaitsevalle aukiolle. Leirin päällystö ja työnjohtajat suorittivat pitkäveteisesti tehtävien jaon, jota venäjäksi kutsuttiin »rasvod». Satoi tai paistoi piti koko vankijoukon seistä melkein tunti paikallaan, kunnes kukin brigaadi oli määrätty sille tulevaan työkohteeseen. Vaikeammin sairaat voivat tänä aikana ilmoittautua sairastuvalla, jossa lääkärin vastaanotto alkoi jo klo 05.00. Lievempikin kuume tavallisesti oikeutti vapautukseen työstä, mutta muiden syiden vuoksi oli perin vaikeata saada vapautusta.

Ja niin marssimme Urban ja minä Hajimskin ikämiesbrigaadin riveissä työpaikallemme. Työhuone oli jokseenkin samanlainen maahan kaivettu parakki kuin asuinparakkimmekin. Ensinäkemältä se muistutti hevostallia, joka oli jaettu pyöreillä puukaiteilla samankokoisiin pilttuisiin. Hajimskin brigaadin työssä tarvittiin vain yhtä raaka-ainetta — pajunkuorta. Siitä punottiin erivahvuista köyttä, tehtiin pajunkuorivirsuja, nk. lapteja, kynnysmattoja ja ostoslaukkuja. Jo aamuhämärissä toivat häränajajat metsästä kaadettuja nuoria pajuja työparak-

kimme lähelle. Brigadiiri jakoi kullekin miehistämme 2—3 pajunrunkoa, joista saimme irroittaa kuoren ja leikata sen n. 3 sentin levyisiin, kolmisen metriä pitkiin suikaleihin. Runkoja valitessa oli tärkeää saada suora ja vähäoksainen, josta kuori oli helppo irroittaa.

Ennenkuin oppi siinäkin työssä tarvittavan tekniikan, pyrkivät kynnet murtumaan jäätynyttä kuorta irroittaessa. Ainoana työkaluna oli tynnyrinvanteen raudasta tehty veitsi, joka vääntyi heti kuorta leikatessa.

Brigadiirimme kehotti meitä katselemaan vanhempien miesten työtapoja eikä suotta kiirehtimään, koska ensimmäiset kolme päivää olimme harjoittelijan kirjoissa eikä meiltä vielä vaadittu työnormia.

Normit olivat tässä invalidibrigaadissakin siksi korkeat, että yritettävä oli, jos halusi täyttää norminsa. Mutta useimmista pulmista on ulospääsytiensä ja niinpä kaikessa pakkoleirityössä oli meille entisestään tuntematon tekijä: »T u h t a a.» Sanalle ei löydy suomenkielistä vastinetta, mutta käytännössä se tarkoittaa huijausta ja vilppiä työmääräysten suorituksessa.

»Tuhtaa» on käsite, jonka jokainen neuvostokansalainen tuntee. Se ei suinkaan rajoitu vain vankilatyöhön, se kuuluu irroittamattomasti koko neuvostoteollisuuteen ja -työhön.

Neuvostolassa kuulee usein sananparren: »Ilman tuhtaa ja ammonaalia (= räjähdysainetta) ei kanaaleja olisi rakennettu.» Ja siinä on syvä totuus.

Koska kelpo brigadiirimme on jo vainajien joukossa, voin mainiosti kertoa, kuinka tuhtaa auttoi minua ja muita Hajimskin brigaadissa.

Brigaadin valmisteet käsittivät seitsemän eri artikkelia. Jos mies siirtyi yhdestä valmisteesta toiseen, oli hänellä aina kolmen päivän normiton harjoitteluaika, jolloin leipäannos oli 600 g riippumatta työsuorituksesta. Kun olin sopinut brigadiirimme kanssa siitä, että hän pitäisi meitä, Urbania ja minua, kussakin työssä vain kolme päivää ja neljännellä siirtäisi jälleen uuteen valmisteeseen, saatoimme elää kolme viikkoa ilman

sitä painajaista, jota normintäyttö merkitsi. Järjestely vaati tietystikin brigadiirille taloudellista korvausta tästä hyvästä. Käytyämme kolmen viikon ajan lävitse nämä eri artikkelit oli meidän kuitenkin lopultakin ruvettava tekemään sosialistista työtä ja lopetettava kapitalistista perua oleva vetelehtiminen. Urbanin taipumukset viittasivat köydenpunontaan, minun sen sijaan näytti olevan helpointa tuottaa virsuja. Virsunormi oli kuusi paria päivässä ja työhön sisältyi myös »liikkojen», pajunkuorisuikaleiden kiskominen jäätyneistä rangoista ja tasoittaminen n. 3 sentin levyisiksi. Milloin yritin, sain melko helpolla valmiiksi 4—5 paria, mutta normin täyttäminen vaati voimia ja kokemusta enemmän kuin niitä minulla oli.

Piti siis jälleen turvautua »tuhtaaseen». Neuvottelut brigadiirini kanssa johtivat myönteiseen tulokseen ja huolimatta siitä, että otin työni varsin leppoisasti ja tein omakätisesti vain 2 paria päivässä, saatoin päivittäin luovuttaa valmiita virsuja seitsemän, jopa kahdeksankin paria. Nimeni merkittiin stahanovilaisten listalle ja sain 200 g ylimääräistä leipää päivittäin.

Asia järjestyi käytännöllisesti näin: brigaadi luovutti valmisteensa joka ilta varastoon, nk. kaptjorkaan. Myös tämän varaston hoitaja oli vanki ja sellaisena tietysti osallistui juonitteluun, jota leirissä kutsuttiin »kombinatsijaksi». Samaan varastoon toivat brigadiirit korjattaviksi miestensä virsut ja sieltä ne tuotiin suurina rykelminä brigaadimme työhuoneeseen, jossa kymmenkunta miestä oli erikoistunut kuluneiden virsujen korjaamiseen. Näiden käytettyjen virsujen rykelmään oli kätketty päivittäin muutamia kymmeniä pareja uusia virsuja, joilla työmiesten »repeämä» paikattiin. Ne kulkivat siis edestakaisin työhuoneen ja varaston väliä ja tuottivat minulle ja monille muille miehille huojennuksen normeissa ja ylimääräistä leipää.

Jos lukijasta tällainen huijaus tuntuu moraalittomalta, on muistettava, että useimmat vangeista olivat yleisten oikeusperiaatteiden kannalta täysin syyttömiä ja että hätä pakotti säästämään viimeisiä voimia oman henkensä ylläpitämiseen.

Nälkäkuolema Potjman leireissä oli varsin jokapäiväinen ilmiö. Eräässä saman leirin toisessa punktissa oli miesvahvuus n. 5800, mutta vuotuinen kuolleisuus lähenteli 16 000. Ellen olisi ensimmäisissä tehtävissäni tutustunut »tuhtaaseen», en olisi päässyt tutustumaan enää muihin neuvostoelämän muotoihin ja minut olisi haudattu tuhansien muiden mukana sammalien alle Mordvan metsiin.

Pajunkuoritöissä tutustuin neuvostoilmavoimien kenraalimajuri Belajeviin. Hänellä oli säkittäin arvokasta vaatetavaraa leiriin tullessaan ja näin hän pystyi taloudellisesti järjestämään tulevaisuutensa leirissä. Muutamien päivien kuluttua hän jo järjestikin itselleen hyvän virkapaikan, hänestä tehtiin leirin saniteettipäällikkö, jonka tehtävänä oli valvoa seuraavia asioita: parakkien puhtautta, brigaadien saunassakäyntiä ja vaatteiden desinfioimista täisaunassa. Näihin toimiin tarvitsi hän korkeintaan tunnin päivässä ja saattoi muutenkin elää hyvin omaisiltaan saamiensa pakettien turvin.

Belajev oli ollut komennuksella Yhdysvalloissa kolmisen vuotta moottoreita ym. teknillisiä tarvikkeita vastaanottavan komitean jäsenenä. Tänä aikana oli hän ihastunut länsimaiseen elämään liikaa ja aikonut ehkä jäädä tykkänään USA:han. Tästä oli GPU saanut vihiä ja mies oli kutsuttu takaisin Neuvostoliittoon. Jottei B. olisi epäillyt mitään GPU:n taholta, oli hänelle vielä pari päivää ennen USA:sta lähtöä annettu Leninin kunniamerkki, mutta heti hänen tultuaan Moskovaan oli hänet vangittu.

Koko leirin sisäinen hallinto oli uskottu vangeille ja vartijat oleskelivat yleensä piikkilankojen ulkopuolella. Hallintosysteemi käsitti mitä moninaisimpia virkoja, joissa työ oli normeista vapaa ja joihin juuri Belajevin tapaiset varakkaat miehet hakeutuivat lahjusten avulla.

Ruhtinas Obolenski oli heti leirille tultuamme päässyt nk. statzionari-brigaadiin, jossa oli täysin työkyvyttömiä ja pysyvästi sairaita miehiä, enimmäkseen vanhuksia. Heiltä vaadittiin ainoastaan kahden tunnin työ päivittäin, leirialueen puh-

distusta yms. Leipäannos oli tässä brigaadissa pienempi kuin muissa ja keitto samaa nokkosista valmistettua lientä kuin muillakin. Kävin usein vapaa-aikoinani tapaamassa vanhaa ruhtinasta ja keskustelut tämän hienon miehen kanssa antoivat paljon viihtyisyyttä leirin kurjuuteen.

Iäkäs ystäväni oli saanut leiriltä varsin kuluneen ja säröilleen puulusikan, josta nokkosliemi pyrki vuotamaan lävitse syödessä. Tein hänelle kerran mordvalaisesta koivusta uuden, hieman eurooppalaistyylisemmän puulusikan, sain vielä puusepänverstaalla sen lakatuksi punaisella lakallakin. Tämä ilahdutti vanhaa miestä suuresti, sillä muuta yksityisomaisuutta hänellä ei enää ollutkaan sen jälkeen, kun ryövärit olivat käyneet sairaiden vanhusten parakissa ja ryöstäneet hänen muistorikkaan, keisarillisen makuuhuopansakin.

Ihailtavasti hän kuitenkin säilytti arvokkuutensa ja tyyneytensä kaikista vastuksista, nälästä ja kylmästä huolimatta. Tuomion saadessaan hän oli 82-vuotias ja hän laski usein leikkiä siitä, ettei hän pysyisi leirissä rangaistusaikansa loppuun saakka. 82-vuotiaana hän oli saanut 25 vuoden tuomion eikä arvellut elävänsä 107-vuotiaaksi.

Maaliskuun 16. p:nä 1946 pääsikin Obolenski viimeiseen lepoon. Jo pari päivää aikaisemmin hän tunsi voimiensa olevan lopussa ja hänen oli vaikeaa nousta enää laveriltaan. Ollessani hänen luonaan päivää ennen hänen kuolemaansa hän otti minulta kunniasanani siitä, että mikäli joskus pääsisin Neuvostoliitosta, toimittaisin perille hänen viimeiset terveisensä kahdelle hänen elämässään eniten kunnioittamalleen henkilölle.

Toinen näistä oli marsalkkamme Mannerheim, jonka elämäntyötä ja persoonallisuutta Obolenski sanoi koko ikänsä kunnioittaneensa. Pääsin kuitenkin liian myöhään vapaaseen maailmaan voidakseni toimittaa nämä terveiset perille. Marsalkkamme oli jo muuttanut manan majoille, mutta ennätin kuitenkin ajoissa vapauteen voidakseni toimittaa perille toiset terveiset. Ne oli osoitettu suuren kirjailijan Leo Tolstoin tyttärelle, kreivitär Alexandra Tolstoille New Yorkiin.

Terveisten ohella pyysi Obolenski minua toimittamaan kreivitär Tolstoille hänelle tekemäni puulusikan »ainoana maallisena omaisuutenaan». Se osoittaisi parhaiten, minkälaisissa olosuhteissa vanha venäläinen ylimys ja isänmaanystävä oli kuollut. Lupasin sen tehdä, jos välttyisin nälkäkuolemalta ja joskus saisin tilaisuuden toimittaa perille hänen terveisensä.

Obolenski oli päässyt kärsimyksistään aamupäivällä vähän ennen aamiaisaikaa. Mennessäni aamiaisaikana katsomaan hänen vointiaan hän oli jo kuollut. Istuin kaipauksen vallassa iäkkään ystäväni ruumiin vierellä, kunnes sanitäärit tulivat kantamaan hänet ruumishuoneelle. Otin haltuuni hänen puulusikkansa ja sain sen vaihtelevissa vaiheissani säilytetyksi 9 vuoden ajan, kunnes vuonna 1955 saatoin lähettää sen ruhtinas Obolenskin terveisten keralla kreivitär Alexandra Tolstoille. — Tähän liittyvistä seikoista kerron myöhemmin.

Huolimatta miljoonista pakkotyöleireissä kuolleista ei leirien lähistöillä ole hautausmaita. Ilmeisesti ei Stalinin-Berijan systeemi ole tahtonut jättää tällaista muistomerkkiä jälkipolville.

Vangin kuoltua olivat hautaustoimenpiteet varsin yksinkertaiset. Leirin vankiluetteloon merkittiin kuolemansyyksi jokin muu kuin nälkäkuolema, sen jälkeen vainaja riisuttiin alastomaksi, oikean jalan isovarpaaseen kiinnitettiin pahvi- tai vanerilevy, nk. »birkka», johon oli merkitty vangin numero, ja yöllä pari miestä lähti viemään vainajaa härän vetämillä vankkureilla metsään. Miehet kaivoivat matalan kuopan vainajalle ja kaatoivat hänet alastomana hautaan. Kun hauta oli luotu umpeen, peitettiin se sammalilla eikä mikään jäänyt osoittamaan matkansa päähän tulleen leposijaa.

Maan ollessa jäätyneenä jäivät nämä kuopat tietysti varsin mataliksi. Usein jäivät vainajat kettujen, susien ja koirien saaliiksi matalissa haudoissaan. Kun minut parinkymmenen muun vangin ohella marssitettiin 21. leiripunktista 6. punktiin, näimme hangesta pistävän esiin käden, jonka etu- ja keskisormet olivat suorina kuin partiolaisen valassa. Vartijasotilaamme sylkäisi sitä kohden ja sanoi halveksivin ilmein:

»Sobakii (koirat) . . .»

En tiedä, tarkoittiko hän »fašisti-koiria», vaiko sitä, että koirat olivat taas kaivaneet esiin jonkun ruumiin.

Huhtikuun alussa 1946 tulin siirretyksi Temnikovskin leirin 6. punktiin. Se oli hieman paremmin rakennettu kuin 21. punkti, ja siinä oli jo kehittyneempää teollisuuttakin. Siinä oli rautavalimo, saviruukkujen polttimo, puusorvaamo ja metalliverstas. Nuoremmat ja terveemmät vangit kävivät sitä paitsi metsätöissä, rautatierakennuksella ja läheisyydessä olevalla selluloosatehtaalla.

Vankityövoima oli jaettu neljään »kategoriaan», kelpoisuusluokkaan. Ensimmäisen muodostivat terveimmät ja voimakkaimmat miehet. Toinen, kolmas ja neljäs kategoria olivat jo heikompaa ainesta tai invalideja. Kategoria määrättiin kerran kuukaudessa tapahtuvassa »komissiassa», jossa kuntoisuuden määräsivät leirin päällikkö, lääkäri, sanitääri ja lääkintäpäällikkö. Mies punnittiin ja katseltiin edestä ja takaa. Jos mies kuului ensimmäiseen kategoriaan, mutta oli laihtunut ja rasittunut liikaa, voitiin hänet määrätä toipilasbrigaadiin, jossa hän sai levätä kuukauden tai kaksikin paremmalla muonalla kuin muut. Myös toisen kategorian vanki saattoi saada toisinaan lepoa ja parempaa muonitusta tullakseen jälleen työkykyiseksi, mutta kolmannen ja neljännen kategorian miesten yleiskunnon kohottamiseen ei uhrattu mitään.

Laihoja ja alipainoisia olivat luonnollisesti kaikki, mutta komissia teki ratkaisunsa pääasiassa yhden havainnon perusteella. Kun selkärangan viimeinen nikama, häntäluu, alkoi esiintyä ulkonevana laihtuneessa ruumiissa kuin pieni hännäntypykkä, katsoi komissia asialliseksi määrätä miehelle lepoa ja nokkosliemen tilalle kaalikeittoa, toisinaan kuorimattomista kauroista tehtyä puuroakin.

Tämä työvoiman hyväksikäyttö mahdollisimman pienillä muonituskustannuksilla oli todella kehittynyt huippuunsa GPU:n pitkäaikaisen kokemuksen perusteella. Vankien saama ravintomäärä oli laskettu tarkalleen sen suuruiseksi, että hän

normien mukaan pystyi työskentelemään jonkin vuoden, kunnes hän kaikki eri kategoriat läpikäytyään oli pudonnut viimeiseen, neljänteen ryhmään, jossa hän muonituksen heikkouden vuoksi ei enää pitkään pystynyt elämään sosialistisen yhteiskunnan rasituksena. Pakkotyölaitoksissa, Berijan tarhoissa, ei ollut tarkoituksena vankityövoiman säilyttäminen, vaan hidas massatuhoaminen, jonka ohella vankien voimat ja työkyky kyynillisesti käytettiin loppuun viimeiseen saakka.

Alituinen näläntunne ja tietoisuus nälkäkuoleman lähestymisestä vaikutti hyvin eri tavalla eri luonteisiin. Jotkut jäivät alistuvaisesti odottamaan tuhoaan, toiset yrittivät kekseliäisyydellään jatkaa elämäänsä etsimällä ja syömällä kesän aikana kaikkea leirialueella kasvavaa ruohoa ja kukkien juuria. Näillä »botanisteilla» etsi katse alituisesti jotain vihreää jo muiden tarkkaan kuopimasta leirialueen maasta. Varsinkin voikukan juuret olivat haluttua herkkua. Monissa vangeissa herätti nälkä pedon vaistot ja usein näki ryöstettävän leipäannoksia heikompien käsistä, samoin tapahtui tappoja ja veritekoja vain yhden leipäpalasen anastamiseksi. Kun brigadiirit aamuisin ottivat vastaan ja jakoivat työryhmänsä miehille leipäannokset, piti tätä toimitusta olla suojelemassa 3—4 kalikoilla aseistettua miestä rosvojen yllätysten varalle. Nämä rosvot olivat poikkeuksetta venäläisiä rikosvankeja, poliittisten venäläisten tai ulkomaalaisten vankien en kertaakaan nähnyt osallistuvan näihin rosvouksiin.

Oli myös sellaisia, jotka nälkäpsykoosin vallassa söivät melkeinpä mitä vain. Näin parin miehen tekevän puuroa hienosta puupölystä, jota he hankkivat puusepänverstaan puuhiomakoneen alta. Samoin söivät monetkin miehet kaseiinijauhetta eli nk. kylmäliimaa, otaksuen sen sisältävän jotain ravintoa. Liiman syönti oli niin yleistä puuseppien keskuudessa, että ennen kuin liimaa annettiin varastosta puusepänverstaalle, siihen sekoitettiin runsaasti lasimurskaa, mutta sekään ei estänyt vankeja käyttämästä sitä ravinnokseen. Eräät liuottivat liiman vedessä saadakseen lasihiukkaset painumaan astian pohjaan,

mutta kaikki eivät malttaneet tehdä sitäkään, vaan söivät liiman sellaisenaan.

Monet vangit sen sijaan yrittivät pitää nälkäkuoleman loitolla välttämällä kaikkea tarpeetonta energianhukkaa pitääkseen päivittäin saamansa kaloriamäärän tasapainossa kulutuksen kanssa. Kaikki vapaa-aikansa he lepäilivät lavereillaan välttäen turhaa keskusteluakin toveriensa kanssa ja miettien »kombinaatioita», joilla voisi taas huomispäivän työssä kuluttaa itseään mahdollisimman vähän. — Oli vahinko, ettei joukkoomme ollut eksynyt ainoatakaan intialaista yogan harjoittajaa tai fakiiria, joka olisi voinut opettaa meille ruoatta elämisen taitoa.

Onnettomin ryhmä kaikista oli kuitenkin se osa vangeista, joka työnormejaan ylittämällä koetti ansaita 100—200 gramman ylimääräisen leipäannoksen. Nämä sortuivat poikkeuksetta ennen muita sammalten alle.

Elämänhalu näyttää ihmisissä erikoisesti voimistuvan jatkuvan nälän ja kurjuuden vallitessa. Lukemattomin keinoin keksivät vangit itselleen helpotuksia ja tekosairauksia, joilla saattoi saada vapautusta työstä tai alennusta norminsuorituksessa. Seurasin erään vankitoverini systemaattisia kokeiluja nivelreumatismin symptoomien aikaansaamiseksi, ja osallistuin niihin itsekin. Saimme ranne-, polvi- ja kyynärnivelet turpoamaan ja punottamaan vaarattomalla, mutta varsin luonnolliselta näyttävällä tavalla. Monet lääkärin määräämät vapaapäivät olivat palkkiona kokeiluistamme. Myös kuumeen saimme nousemaan nopeasti ja vaarattomasti. Saatoimme auttaa monia menehtymäisillään olevia tovereitamme.

Vankien joukossa oli useita, jotka tahallaan kieltäytyivät lääkärinhoidosta jonkin vammansa vuoksi, joka olisi ollut helposti parannettavissa. Näin he välttyivät joutumasta raskaampiin töihin eikä leirilääkärillä ollut valtuuksia ilman potilaan suostumusta suorittaa leikkauksia.

Eräs tuttavani, entinen moskovalainen saippuankeittäjä, oli jo vuosia kantanut jalkapallon kokoista vatsatyrää, joka olisi

ollut vaarattomalla leikkauksella parannettavissa. Tyrän avulla lepäili hän jo vuosikausia invalidibrigaadissa tehden vain joitain kevyempiä töitä, kunnes leirin uusi lääkäri sai hänet yllytetyksi leikkaukseen. Lääkäriä kai kiinnosti ammatillisesti tämä jättiläiskokoinen tyrä ja kun hän lupasi potilaalle vuoden toipumisajan leikkauksen jälkeen invalidibrigaadissa, suostuikin moskovalainen lopulta leikkaukseen. Se onnistuikin hyvin, mutta muutaman viikon toipumisajan jälkeen määrättiinkin saippuankeittäjä metsätöihin, ja hän menehtyi työn raskauteen vajaassa kahdessa kuukaudessa.

Hoidotta jäänyt jalkavammani pelasti minut joutumasta raskaampiin töihin ja 6. punktissa sain monenlaisia tilapäistehtäviä, mm. kellojen korjausta, veneen piirustusten teon leirin päällikölle, nyörinpunomiskoneen konstruoimisen jne. Sittemmin määrättiin minut leirin yli-insinöörin apulaiseksi ja sain siitä toimesta 60 ruplaa kuukaudessa. Esimieheni, eräs saksalaissyntyinen insinööri, oli itsekin vanki, joka parhaansa mukaan auttoi alaisiaan »kombinaatioissa».

Leirimme läheisyydessä sijainnut suuri valtion tila, sovhoosi, tuli yhdistetyksi leirimme talouteen ja vankityövoimasta suuri joukko brigaadeja määrättiin maataloustöihin. Työvälineet olivat mitä alkeellisimmat, koneellisia maatyökaluja ei ollut minkäänlaisia. Keväällä 1946 sovhoosissa suoritettiin suuri kevätkampanja, johon irroitettiin melkein kaikki työvoima muista tehtävistä. Sovhoosin kylvöpinta-ala oli 11 000 hehtaaria ja muun siemenen puuttuessa oli siitä huomattavalle osalle määrätty istutettavaksi perunaa. Perunapeltoa piti tulla n. 6000 hehtaaria, mutta siemenperunaa oli saatu varsin niukasti. Ministeriön ukaasi tulikin täytetyksi pinta-alaan nähden, mutta siemenperunan niukkuuden vuoksi perunat istutettiin noin 2 metrin etäisyydelle toisistaan kaikkiin suuntiin. Näin ollen tulivat 6000 hehtaaria käytetyiksi, ja leirin päällikkö saattoi raportoida suunnitelman täyttämisestä 100-prosenttisesti. Olin itse mukana, kun tuhansia vankejamme kuljetettiin perunanistutukseen ratsu- ja koirapartioiden vartioimina suurille peltoaukeille, joiden reu-

noilla konekivääriryhmät estivät pakoyritykset metsiin. Jo viikkoja ennen sitä oli pajamme työskennellyt kuumeisesti valmistaakseen kuokkia, mutta kun raaka-aineena oli vain ohutta, pehmeää rautapeltiä, oikeni tai katkesi kuokka ensimmäisellä lyönnillä. Parhaaksi työkaluksi osoittautui kuokan varsi, jolla pistettiin maahan reikä. Siemenperuna työnnettiin siihen ja aukko tallattiin virsunpohjalla umpeen. Brigaadit työskentelivät näin riveissä, miehet kahden metrin etäisyydellä toisistaan, harppoen kaksi metrinpituista askelta eteenpäin ja taas pistäen reiän maahan. Näin tulivat laajat peltoaukeat muutamassa päivässä istutetuiksi.

Vankien kesken uskottiin, että syksyllä ilmestyisi peruna vankimuonaamme, mutta niin ei käynyt. Perunannoston aikaan olin joutunut malarian vuoksi leirin 10. punktiin, jossa oli näiden leirien keskussairaala. Muilta vangeilta kuulin, että perunannostoon oli taas mobilisoitu kaikki työhön pystyvät vangit. Perunain säilytystä varten oli leirin ulkopuolelle kaivettu maahan kaksi valtavaa maakuoppaa, joihin koko perunasato varastoitiin, koska leirien ylihallinnosta ei ollut vielä saatu lupaa perunain käyttämisestä vankien ravinnoksi. Perunat oli peitetty kuoppiin oljilla ja sen jälkeen paksulla maakerroksella. Lupa perunain käyttöön tuli vasta keväällä, mutta kun kuopat avattiin, löytyi sieltä vain käymistilassa olevaa savista massaa. Pohjavesi oli täyttänyt kuopat miltei puolilleen ja pilannut koko sadon. Massa myytiin sittemmin Saranskin spriitehtaisiin puolivalmisteena ja antoi varmaankin hyvän lisän valtion tuloihin.

Leirisairaalassa

Ollessani 10. punktin sairaalassa kerättiin sielläkin työvoimaa perunain nostoon leirin omalta, muutamien hehtaarien suuruiselta perunamaalta. Kaikille potilaille, jotka vain jaksoivat

auttaa perunannostossa, luvattiin antaa perunoita pellolla niin paljon kuin syödä jaksoivat. Surkeaa oli nähdä puolikuolleiden miesten nousevan vuoteistaan ja hoippuvan perunamaalle toivossa saada kerrankin syödä vatsansa täyteen, jos jaksaisivat kaivaa perunoita maasta päivällisaikaan asti. Työvälineinä käytettiin lapioita, kuokkia ja seipäitä, ja kun kullekin vangille annettiin normiksi määrätty metrimäärä riviä, joka hänen oli päivällisaikaan mennessä kaivettava, jäi maahan tietysti suuri määrä perunoita. Se ei tietenkään vankeja surettanut, koska peruna käytettiin yksinomaan leiripäällystön ravinnoksi.

Osallistuin itsekin tähän kampanjaan ja kun päivällisaika koitti, söin yhtä kyytiä ojanpientareella istuen kaksi täyttä lakillista keitettyjä perunoita karkean suolan kera. Muutamat heikommat sairaat oli määrätty keittämään niitä kahdessa suuressa muuripadassa, jotka vedettiin pellolle esihistoriallisilla härkävankkureilla.

Koko leirisysteemissä en hevosia nähnyt käytettävän ajotöihin, niitä oli vain leiripäällystön ja ratsupartioiden ratsuhevosina. Kaikki ajotyöt suoritettiin härillä, joiden valjaina oli muinaisaikainen ies, ja ajopeleinä oli tavallisimmin reki. Rattaita ei juuri ollut akseliteräksen ja vanneraudan puutteen vuoksi.

Härkiä oli punktimme tallissa parisenkymmentä, toinen toistaan laihempia ja kurjempia. Ihmetellä täytyi, kuinka ne yleensä pystyivät liikkumaan, puhumattakaan kuormanvedosta. Usein näki härän tyhjää rekeäkin vetäessään lyyhistyvän polvilleen tielle ja jäävän siihen huohottamaan. Härkien ajajat olivat kaikki rikosvankeja, jotka saivat erikoisella luvalla työskennellä myös leirin ulkopuolella. He keinottelivat aivan julkisesti härkien ravinnoksi annetuilla turnipseilla myyden niitä muille vangeille 5—10 ruplan hinnasta kpl. Se oli syynä härkien huonoon kuntoon.

Jos härkävaljakko toi mieleen muinaiset ajat, teki sen myös tuluksien käyttö. Yli puolentoista vuoden aikana näin tuskin kertaakaan leirissä otettavan tulta tulitikulla, puhumattakaan

savukkeensytyttimistä. Vartijoillamme, leirin päälliköstä lähtien, samoin kuin kaikilla tupakoivilla vangeilla oli omatekoiset tuluksensa, joilla piikivestä iskettiin kipinä pumpulista tehtyyn lunttaan. Tuulensuojaisessa paikassa tulen otto savukkeeseen kävikin tottuneelta melkein yhtä nopeasti kuin tulitikuilla.

Myöhemmin huomasin neuvostolan vankilaolojen antaneen ihmiskunnalle monia muitakin tulentekotapoja, milloin tuluksia tai tulitikkuja ei ollut. Paras niistä mielestäni oli keino sytyttää savukkeensa lyijykynän paksuisen pumpulirullan ja kengänpohjan avulla. »Valssaamalla» edellistä nopeasti lattialla kengänpohjan alla muutamia sekunteja saatiin kytevä luntta, josta voi helposti sytyttää mahorkkasätkänsä. Tarvittavan pumpulin taas sai vaivatta pukimistaan, koska valtaosa kansaa käveli toppavaatteissa.

Myöskin savukepaperin saanti tuotti tupakkamiehille päänvaivaa, koska yksi sanomalehden numero maksoi 5 ruplaa eli vangin kuukausipalkan, ja suurimmatkin neuvostolan lehdet, Pravda ja Izvestija, ovat vain kaksilehtisiä. Jotkut venäläiset vangit saivat vastaanottaa paketeissa myös kirjoja ja myymällä niiden lehtiä savukepaperiksi he saattoivat ostaa lisämuonaa itselleen. Tällaisia onnellisia oli kuitenkin vähän ja paperista oli huutava puute. Niinpä mahorkkapaperiksi käytettiin lakkien lipankovikkeena ollut pahvi ja kattohuovan palaset, jotka revittiin ohuiksi lehdiksi, samoin kelpasi tuohen kelmu, puun lehdet ja kesäisin rautalehti, josta ei tullut sanottavasti sivumakuakaan mahorkkaan. — Tupakkamiehille muodostui leirielämä kaksinkertaiseksi piinaksi.

Jouduin viipymään korkean malariakuumeen ja sydänhäiriöiden vuoksi leirin keskussairaalassa, 10. punktissa, lähes kolme kuukautta. Vaikka muonitus täällä olikin hieman tavallista leiriravintoa voimakkaampaa, ei se enää pystynyt monia miehiä voimistuttamaan. Keskussairaalaan tuotiin sairaat eri punkteista tavallisesti aivan toivottomassa tilassa ja siksi kuolevaisuus muodostui varsin suureksi. Osasto, johon jouduin, käsitti 82 sairaspaikkaa. Vuorokautinen kuolleisuus läheni 10 %

osastollamme, ja niin siellä vapautui sairaspaikkoja jatkuvasti. Lääkärimme oli nimeltään Alexandrovitš, Moskovan juutalaisia. Itseään säästämättä hän koetti lieventää potilaiden tilaa jakaen usein oman niukan ruoka-annoksensakin potilaiden kesken. Näin tämän hyväsydämisen miehen kerran vastaanottohuoneessaan itkevän voimattomuuttaan kaiken kurjuuden keskellä.

Lääkeaineita, aivan tavallisimpiakaan, ei riittänyt ja samoin hänen diagnostiset ja hoitovälineensä olivat vanhoja loppuunkäytettyjä risoja. Kun kuumeeni alkoi hieman laskea, tarjouduin puhdistamaan ja korjaamaan hänen mikroskooppinsa ja eräitä muita välineitä. Tehdessäni näitä töitä lääkärin vastaanottohuoneessa pääsin näkemään tämän sairaalan kurjuutta ehkä syvemmälle kuin moni vuoteessaan makaava potilas.

Sairaalan sanitääreinä, joiden tehtävänä oli pääasiassa kuolleiden potilaiden kantaminen vuoteista, oli muutamia rotevia rikosvankeja. Heidän erikoisoikeutenaan oli laillistettu ruumiinryöstö, sillä perinteisiin näkyi kuuluvan, että vainajan omaisuuden perivät sanitäärit. Milloin kuolevilla oli joitakin käyttökelpoisia vaatekappaleita tai jalkineita, ja kun lähtö jo oli lähellä, tulivat sanitäärit kuolevan vuoteen viereen odottamaan potilaan kuolemaa saadakseen heti jakaa mahdollisen jäämistön. Toisinaan löytyi selvää rahaakin, jonka sanitäärit jakoivat keskenään. Sanitääreillä näytti olevan kokemuksen antama varmuus, kuka potilaista ensimmäiseksi kuolisi, ja he pysyttelivät hänen lähistöllään viime hetkinä, etteivät muut vangit ehtisi ottaa kuolleen jäämistöä haltuunsa. Tämä tietysti teki tajuissaan olevaan kuolevaan kammottavan vaikutuksen.

Monista siellä menehtyneistä potilaista on mieleeni jäänyt erikoisesti eräs unkarilainen Josef Lengyel -niminen mies. Saksalaisten ollessa vielä Budapestin herroina hän oli pakoillut työpalvelumääräyksiä ja kätkeytynyt maaseudulle. Kun hän sitten venäläisten valloitettua Unkarin palasi kotiinsa Budapestiin, joutui hän heti GPU:n pidättämäksi ja kuljetetuksi Venäjälle. Vankileirissä hän sai keuhkotuberkuloosin, joka teki

hänestä nopeasti lopun. — Myös eräs samassa huoneessa maannut venäläinen rikosvanki on jäänyt mieleeni. Kuolinpäivänsä aamuna sai tämä moninkertainen murhamies ja ryöväri useita uskonnollisia ilmestyksiä ja kertoi muille, omituisesti kirkastunein kasvoin, näkemistään Kristuksesta ja Neitsyt Mariasta. Kuolinkamppailunsa viimeisiin hengenvetoihin asti rukoili hän anteeksiantoa moniin rikoksiinsa.

Noin kolmen kuukauden kuluttua olin siinä määrin virkistynyt, että minun oli jätettävä sairaalavuoteeni heikompien sairaiden käyttöön. Sairaalaan tullessani oli painoni ollut 39 kiloa, mutta nyt se oli noussut 41 kiloon. Yleiskuntoni oli vielä varsin heikko, olihan normaalipainoni ennen Neuvostoliittoon joutumistani ollut 73 kiloa. Kuumeeni oli laskenut ja jaksoin pysyä taas jaloillani.

Leirielämää ja teollisuutta

Sairaalasta lähetettiin minut uuteen sijoituspaikkaan, Temnikovskin leirin 16. punktiin. Täällä oli suuri metsänkaatoalue, jossa voimakkaammat vangit kävivät työssä ratsu- ja koirapartioiden vartioimina. Tämän punktin taloudessa näytteli varsin suurta osaa puusorvaamo, jossa tehtiin šakkinappuloita ja puuhelmiä venäläiseen laskukoneeseen, helmitauluun. Helmitaulu onkin säilyttänyt vankasti asemansa kaikesta mekanisatzijasta huolimatta Venäjällä ja korvaa laskukoneiden tarpeen tälläkin hetkellä ehkä 99 %:sesti.

Tämä teollisuus oli hyvin sähköistetty ja 173 sorvikonetta pyöri herkeämättä kolmessa vuorossa. Šakkinappulat tehtiin yleensä koivusta, mutta raaka-aineena käytettiin myös Potjmajoen pohjasta nostettua kivettynyttä tammea. Joen pohja oli täynnä joskus maanvyörymän aikana jokeen sortuneita tammenrunkoja ja maattuaan satoja vuosia vedessä oli tammi kivettynyt kovaksi kuin luu. Tästä tammesta valmistettiin,

todennäköisesti ulkomaille vientiä varten, šakkipelin mustat nappulat, kun valkeat sen sijaan tehtiin vaahterasta tai jalavasta, joita kasvoi runsaasti leiriä ympäröivissä metsissä. Leiri oli yleensä sangen omavarainen, mm. šakkipelien lakkaukseen tarvittava lakka valmistettiin leirin omassa teknokemiallisessa laboratoriossa.

Jo tällöin aloin havaita kuinka monipuolista pakkotyöleirien tuotanto oli ja kuinka suurta osaa se edustaa koko Neuvostoliiton kansantaloudessa. Yleisesti tiedetään, että valtava osa NL:n kivihiili-, nafta-, metalli- ja tekstiiliteollisuudesta työskentelee vankityövoimalla. Samoin metsäteollisuus, tie-, kanava- ja rautatierakennukset. Myöskin NL:n koneteollisuudessa on vankityövoiman osuus valtava, varsinkin maan itäisemmissä osissa ja Kaukoidässä. Koneenrakennusteollisuus näytti yleisesti plagioivan ulkomaalaisia konerakenteita; työskennellessäni myöhempinä vuosina itsekin NL:n sahateollisuudessa näin monia NL:ssa valmistettuja, ulkomaalaista konstruktiota olevia koneita, mm. Karhulan tehtaan saharaameja ja särmäyssahoja, joita valmistavat Kuibyševin MVD:n metallitehtaat. Lukemattomia erilaisia kulutustavaroita on osunut käsiini, joissa on MVD:n tuttu tavaramerkki, viisikulmainen tähti, jonka yksi sakara on muita pitempi.

16. punktissa oli elämä jonkin verran järjestyneempää kuin aikaisemmin näkemissäni. Nälkä oli tietysti sielläkin alituinen kiusamme, mitään mahdollisuutta kirjeenvaihtoon ei ollut ja monilukuiset, venäläiset rikosvangit tekivät elämän rauhattomaksi. Tiheään sattuneet yhteenotot ja verenvuodatukset rikosvankien ja poliittisten kesken aiheuttivat lopulta sen, että leirin päällystön oli työrauhan vuoksi erotettava nämä kaksi ryhmää eri parakkeihin ja työbrigaadeihin. Väkivaltaista välienselvittelyä sattui siitäkin huolimatta, mutta elämä tuli sentään siedettävämmäksi.

Opittuani auttavasti venäjää pääsin entistä paremmin tutustumaan neuvostomaan elämänilmiöihin. Varsin mielenkiintoista oli esim. seurata rikosvankien elämää ja asemaa vankileirillä.

Vuosina 1945—46 olivat rikosvangit kaikissa suhteissa erikoisasemassa niin työssä kuin majoituksessakin. Parhaat parakit annettiin bandiiteille, samoin puhtaimmat ja helpoimmat työt. He hallitsivat myös paremmin kaikki »tuhtaa»-menetelmät ja esiintyivät stahanovilaisten kunniatauluilla ja saivat suuremmat leipäannokset kuin poliittiset vangit. Tavoistaan he eivät kuitenkaan päässeet, vaan aiheuttivat kaikenlaisia rettelöitä työasioissa ja alituisia veritöitä ja muita rauhattomuuksia parakeissaan. Vähitellen leiripäällystön suhtautuminen vankeihin tässä suhteessa kuitenkin suuresti muuttui. Pari vuotta sodan päättymisen jälkeen, rikollisuuden rehoittaessa ennennäkemättömässä määrässä Venäjällä, annettiin ukaasi rangaistusten koventamisesta ja kriminaalirikollisten ankarammasta kohtelusta. Toisaalta poliittisten vankien monimiljoonaiset laumat olivat paljon helpommin käsiteltävää vankiainesta ja tekivät työnsä vähemmin äänin ja juonitteluin. Leiripäällystö alkoi väsyä rikollisten mielivaltaan, banditokratiaan, joka oli vuosia vallinnut pakkotyöleireissä, ja suhtautua suopeammin poliittisiin. Leirin sisäisiä virkapaikkoja alettiin monissa tapauksissa täyttää poliittisilla vangeilla ja rikollisainesta alettiin sijoittaa myös raskaampiin töihin.

Rikollisainekset pitivät kuitenkin lujasti kiinni vanhoista perinteistään. Heidän keskuudessaan oli leireissäkin omat johtajansa, atamaaninsa, joiden käsky oli toisille rikollisille ehdoton laki. Rikosvankien kesken oli myös määrätty kastijako. Oikea ammattirikollinen piti kastiarvoaan korkealla. Heistä käytettiin nimitystä »tšestnyi vor» — kunniallinen varas. He pitivät kaikkea työntekoa arvolleen alentavana eikä leiripäällystö heistä paljoakaan hyötynyt. Varsin halveksivasti he suhtautuivat nöyräselkäisempään rikollisryhmään, joka alistui työntekoon leirissä. Suurrosvot käyttivät näistä nimitystä »suka» — narttu.

Näin muutamia tapauksia atamaanien ehdottomasta käskyvallasta alaisiinsa rikollisiin nähden. Kerran oli eräs atamaani suuttunut kokille siitä, että tämä muka oli sortanut häntä

ruoanjakelussa, ja ilmoitti tälle langettaneensa kuolemantuomion kolmen päivän kuluessa. Kokki ymmärsi, että tosi oli kysymyksessä eikä lähtenyt hetkeksikään ulos ristikkoikkunoin varustetusta keittiöstään. Viidennen päivän aamusella hän kuitenkin erehtyi raottamaan keittiön takaovea kun sille kolkutettiin ja sai samassa veitseniskun vatsaansa kuollen pian sen jälkeen. Verityön tekijää ei tietenkään löytynyt.

Erään toisen rikollisatamaanin porukka oli pelannut korttia parakissaan päiväkausia ja rahat olivat monilta jo lopussa. Eräs nuori rosvo, jolta rahat olivat loppuneet, ei kuitenkaan halunnut vielä lopettaa peliä. Atamaani antoi miehelle luvan jatkaa, mutta ehdolla, että jos mies häviäisi, olisi hänen lyötävä leirin päällikköä kasvoihin. Mies hävisi ja löi leirin päällikköä nyrkillä kasvoihin seuraavana aamuna, kun tämä tuli leirin toimistoon. Seurauksena oli pari viikkoa karsseria, mutta atamaanin käskyn täyttämättä jättäminen olisi merkinnyt kuolemaa. Muuta rangaistusta rikollisporukoissa ei juuri tunnettukaan. — Yleensä saivat rikolliset leirissä suorittamistaan rötöksistä varsin lieviä rangaistuksia, sillä leirin päällystö pelkäsi tuhopolttoja ja muuta sabotaašia rikollisten taholta ja koetti säilyttää niiden kanssa jonkinlaisen »rauhallisen rinnakkaiselon».

Tässä leirissä oli joukko naisiakin, joita säilytettiin erillisessä piikkilanka-aitauksessa leirin alueella. Naiset työskentelivät leirin sairastuvalla, kansliassa ja keittiössä, ja olivat yleensä vanhempaa ikäluokkaa. Heidän joukossaan oli mm. eräs marsalkka Tuhatševskin entisistä ystävättäristä. Neitonen oli tästä suhteestaan saanut maksaa kalliisti. Hän oli ollut jo 9 vuotta eristettynä leirille ilman minkäänlaista tuomiota sen jälkeen, kun marsalkka T. oli keksitty »kansanviholliseksi ja imperialistien kätyriksi» ja likvidoitu. Tytössä näkyi vielä jäännöksiä menneestä kauneudesta, jonka 9-vuotinen leirielämä oli lakastuttanut, varsinkin hänen orvokinsiniset silmänsä näyttivät olevan entisellään. Marsalkan hyvää makua ei sopinut moittia.

Naisten joukossa oli myös eräs nuori ja erittäin kaunis mus-

talaistyttö. Hän aiheutti kerran sensaation leirissä, kun eräs rikosvanki, johon tyttö oli ihastunut, määrättiin lähetettäväksi johonkin toiseen leiriin. Tyttö vaati, että hänet olisi lähetettävä samaan leiriin, muussa tapauksessa hän puhkaisisi silmänsä. Tämä ei liikuttanut leirin päällystöä, vaan mies lähetettiin muualle. Mutta mustalaistyttö toteutti uhkauksensa. Hän meni leirin »Puna-nurkkaan», propagandajuntan parakkiin, sai siellä käsiinsä mustekynän ja iski sillä kumpaankin silmäänsä. Toinen silmä jouduttiin amputoimaan, mutta toiseen palasi näkö. Tämä tragedia ei muuttanut mitenkään asioiden kulkua, tyttö sai jäädä sairaalasta päästyään leiriimme yksisilmäisenä suremaan onnetonta rakkauttaan.

Tässä leirissä oli myös eräs keski-ikäinen, täysin sivistymätön ryysyläinen, joka oli tuomittu 10 vuoden pakkotyöhön vastavallankumouksellisesta propagandasta. Tästä synnistä tuomittuja oli lukemattomia, mutta tämä askarrutti ajatuksiani, koska mies oli syntymästään asti kuuro, mykkä ja vajaaälyinen. Hän ei osannut edes kuuromykkien sormikieltä ja oli siinä määrin heikkomielinen, ettei hänelle löytynyt leirisysteemissä minkäänlaista työtä. Millä tavalla hän oli tehnyt maailmanvallankumousta vaarantavaa propagandaansa? Tähän arvoitukseen en saanut selvyyttä.

Vapunpäivän vietto oli virallisesti otettu huomioon, vaikka vanhoista juhlista, pääsiäisestä, joulusta jne. ei mitään lukua pidettykään. Jo monia päiviä ennen vappua oli leirialueen halki kulkevalle tielle rakennettu puhtaasta laudasta komeileva riemuportti, jota koristivat propagandajuntassa tehdyt luonnollista kokoa suuremmat Stalinin, Leninin, Marxin ja Engelsin muotokuvat, punaiset tähdet, sirpit ja vasarat, monien Neuvostoliiton kunniamerkkien valtavan suuret jäljennökset. Työtä ja maalia oli tähän komeuteen tuhlattu varsin paljon. Samoin oli tehty monia kukkaistutuksia leirin alueelle ja aidattu ne kirkasvärisillä säleaidoilla. Leirin parhaille stahanovilaisille »iskureille» oli annettu leirin varastosta uusi valkea paita juhlistamaan kevään juhlaa. Huhu kertoi, että vangeille annettaisiin yli-

määräisenä leivoksen kokoinen pala kylmää kaurapuuroa, nk. babkaa, jota toisinaan annettiin leirin sairaalan potilaille. Kaikki oli siis kunnossa suuren juhlan vastaanottoon.

Satuin olemaan juuri portin lähistöllä vapun aattoiltana, kun traktoristibrigaadi ajoi leirin portista sisään valtavan suurine tukkirekineen. Ensimmäistä Stalinez-traktoria ohjasi brigadiiri Sidorov ja komeasti hän ajoikin vetäen kahta tyhjää tukkirekeä traktorinsa perässä. Paljon työstä vapaita vankeja katseli tätä komeata ajoa, kun Sidorov ohjasi traktorinsa riemuportin alitse. Traktori ja ensimmäinen reki ohittivat portin, mutta toisen tukkireen juko tarttui riemuportin pieleen ja kaatoi sen suurella ryminällä tielle.

Leiripihalle tuli eloa kuin häirittyyn muurahaispesään. Tuhannet vangit riensivät paikalle vahingoniloisina tästä tapahtumasta kuultuaan, samoin leirin päällikkö monine apulaisineen. Sidorov sai kuulla kunniansa ja raskaita syytteitä sabotaašista, mutta rikosvankina hän selvisi tapahtumasta muutaman päivän karsserilla. Poliittiselle vangille juttu olisi ollut paljon vaarallisempi. — Portti nostettiin pystyyn yön kuluessa ja pysyikin pystyssä vapunpäivän ylitse. Paria päivää myöhemmin se kaatui tuulenpuuskasta ja hajotettiin sen jälkeen.

Vapunpäiväksi oli ruokasaliin järjestetty juhlaohjelmaa. Keskusleiriltä oli tullut monista taiteilijoista, jotka kaikki myös olivat vankeja, kokoonpantu viihdytysbrigaadi. Siihen kuului korkealuokkainen balettiryhmä ja monia hyviä laulajia, mm. kuuluisa basso Markov, joka sodan päätyttyä oli pidätetty Italiassa. Hän oli 14 vuotta aikaisemmin saanut taiteellisista ansioistaan Leninin kunniamerkin ja vuoden opiskelustipendin Italiaan. Sinne tultuaan ihastui Markov siinä määrin Italiaan, ettei enää palannutkaan Neuvostoliittoon. 10 vuoden »sopimus» oli tuloksena tästä hairahduksesta.

Viihdytysbrigaadin esitykset olivat todellakin ensiluokkaisia, olivathan kaikki olleet ennen vangiksi joutumistaan tunnettuja taiteilijoita. Mutta outoa oli katsella vuoroin hyvin valaistulle näyttämölle, jossa värikkäisiin silkkipukuihin puetut, terveen-

näköiset taiteilijat esiintyivät, ja vuoroin katsomoon, joka oli nälän, kurjuuden ja tautien runtelemaa harmaata massaa.

Olen muistanut tämän räikeän vastakohdan aina jälkeenpäin, kun olen Neuvostoliiton arkielämässäkin nähnyt saman huutavan vastakohtaisuuden etuoikeutetun yläluokan ja tavallisen kansan välillä.

Pari päivää ennen vapunpäivää oli leirissä ryhdytty tavanmukaisiin varovaisuustoimenpiteisiin, jotta juhla sujuisi häiriöittä. Muutamia leirin pahimpia tappelupukareita oli suljettu karsseriin ennakolta ehkäisevässä mielessä, ja eräät poliittiset vangit, joista leirin päällystöllä oli huonot käsitykset, oli samaten eristetty.

Vapunpäivä ei kuitenkaan sujunut aivan rauhallisesti. Keskellä päivää oli eräs rikosvanki omin lupinsa ottanut erään vartijan polkupyörän ja ajeli sillä leirialueella täydessä humalassa. Ajo päättyi ojaan ja mies joutui sairaalaan luunmurtumista. Eräs toinen rikosvanki, myöskin humalainen, löi toiseen vankiin veitsellä keuhkoihin ulottuvan haavan. Vodkaa olivat vangit hankkineet ns. luottovankien avulla, jotka työskentelivät leirin ulkopuolella ilman vartiointia.

Leirialueella oli saviruukkujen valmistusta varten rakennettu alkeellinen polttouuni, joka muistutti pientä pyramidia. Sen seinät oli ulkopuolelta päällystetty turpeilla ja tämän »masuunin» vierellä oli työhuone saviastioiden sorvausta varten. Työhuoneen toisessa päässä oli pieni huone polttouunin esimiestä ja lämmittäjää varten. Nämä olivat kumpikin juutalaisia ja yleensäkin tämä saviverstas oli leirin juutalaisten kokoontumispaikka vapaa-aikoina. — Leirin juutalaisten joukossa oli myös muutamia Puolan juutalaisten rabbiineja ja muita sivistyneistöön kuuluvia.

Eräänä iltana tuli muuan juutalainen parakkiini ja pyysi minua hetkeksi pihalle keskustellakseen jostain asiasta. Sisällä parakissa hän ei suostunut asiaansa selittämään ja kun olimme ulkona, tähyili hän varovaisesti ympärilleen ennen kuin meni asiaan. Minut oli kutsuttu pieneen illanviettoon saviruukkupolt-

timoon, mutta en saisi mainita siitä kenellekään sivulliselle ja minun piti poistua parakistani kenenkään huomaamatta. Uteliaisuuteni heräsi ja lupasin tulla puolen tunnin kuluttua.

Oli jo aivan pimeä, kun kiertoteitä kävelin juutalaisten päämajaan, kuten saviverstasta kutsuttiin. Koputettuani hiljaa kuulin salpojen avautuvan ja minua kohtasi pienessä tuvassa varsin maalauksellinen näky. Lattialla kehässä istui kymmenkunta juutalaista jakkaroilla tai matalilla puupölkyillä. Kehän keskellä oli pieni pakkilaatikko pöytänä ja sillä paloi omatekoinen kynttilä valaisten vain mökin keskilattian ja piirissä istuvien miesten kasvot. Heidän joukossaan oli neljä juutalaista pappia, rabbiinia, pitkissä mustissa kauhtanoissaan pienet mustat kalotit päässään.

Minulle oli varattu puupölkky istuimeksi kahden pitkäpartaisen rabbiinin välissä ja huomasin tulleeni sijoitetuksi kahden vanhimman ja arvokkaimman herran väliin. Ihmetykseni ja uteliaisuuteni vain kasvoi. Mutta pian sain selityksen tähän yhtä odottamattomaan kuin juhlavaankin tilaisuuteen.

Vanhin rabbiineista alkoi vaimealla äänellä pitää minulle tervetuliaispuhetta, josta pian kävi selville, ettei tilaisuus ollut järjestetty henkilökohtaisesti minua varten, vaan olin kutsuttuna Suomen Tasavallan ainoana leirissä olevana edustajana. Syynä oli Juutalaisen Maailmanliigan, sionistien, New Yorkissa julkaisema avoin kirje, jossa Suomen hallitusta ja kansaa oli kiitetty humaanisesta suhtautumisesta Suomessa asuvaan juutalaiseen vähemmistöön huolimatta sotilaallisesta yhteistoiminnasta Hitlerin Saksan kanssa. Leirissämme olevat juutalaiset halusivat esittää nyt minun kauttani suomalaisille kiitollisuutensa siitä, että Suomen juutalaisiin ei Saksan pakotuksesta huolimatta ollut kohdistettu minkäänlaista rotuvihaa ja vainoa.

Rabbiinin lopetettua puheensa vastasin siihen muutamin sanoin. Selitin Suomen olevan demokraattisen maan, jossa jokainen saa rauhassa elää ja harjoittaa elinkeinoaan maan lakien puitteissa. Sikäli kuin tiedän ovat Suomen juutalaiset sotiemme aikana sekä taloudellisesti että ase kädessäkin puo-

lustaneet maamme vapautta. Suomen lakien mukaan ovat kaikki rodut samanarvoisia, vain maatamme ryöstämään tulleet viholliset ovat meillä saaneet kiukkuisen vastaanoton, sitä todistavat kaksi viimeistä sotaamme ja maamme historia vuosisatoja taaksepäinkin. Kiitin vielä sionisteja huomaavaisuudesta kansaamme kohtaan ja aloin puheeni jälkeen kääriä mahorkkasätkää.

En saanut kuitenkaan sätkääni valmiiksi, kun minulle jo tarjottiin amerikkalaista Camelia ja sen jälkeen amerikkalaisesta säilykemaidosta valmistettua kaakaota. Tämähän alkoi jo olla ruhtinaallista tarjoilua Mordvan nälkäleirissä. Joku juutalainen oli saanut Amerikan Punaisen Ristin lähettämän paketin ja siitä olivat nämä herkut. Jatkoimme iltaa vapaan keskustelun merkeissä ja sain vielä mustaa leipää valkosipulin ja amerikkalaisen naudanlihan kera. Sinä iltana menin kylläisenä miehenä laverilleni nukkumaan.

Yleensä juutalaiset olivat ihmeen hyvin informoitua väkeä leirissäkin. Kun kyselin, mistä he olivat saaneet tietää New Yorkissa julkaistusta kirjelmästä, vilkutteli vanhin rabbiineista vain salaperäisen näköisenä silmiään, silitteli mustaa partaansa ja sanoi aina jotain kuuluvan, kun pitää korvansa avoinna. Tulin jälkeenpäin siihen käsitykseen, että joku leirin ulkopuolella asuva juutalainen toimitti heille ulkomaisista radioista kuulemiaan uutisia tai mahdollisesti joku GPU:n sionisteihin salaa kuuluva virkailija kertoi heille tuoreimpia poliittisia uutisia. Tultuani näin tutuksi monien leirin juutalaisten kanssa sain useasti tietoja maailman tapahtumista, joista ei leirissämme toisinaan näkyvä paikkakunnan lehti, »Krasnaja Mordovia», kertonut mitään.

Kansojen kohtaloita

Leirissämme oli koko joukko inkeriläisiä miehiä, jotka olivat sodan aikana olleet Suomessa, muutamat heistä vapaaehtoisina Suomen armeijassakin. He kantoivat raskaan kohtalonsa arvokkuudella ja mielenlujuudella, vaikka tiesivät vähälukuisen kansanheimonsa tulleen ehkä ikiajoiksi hajotetuksi ja hävitetyksi.

Inkeriläisten veljiemme kokemukset olivat tyypillistä Stalinin-Berijan aikakauden kylmää ja raakaa politiikkaa. Siinä ei ollut »pienten kansojen suojelua», vaan systemaattista hävitystä, juuri sitä, mitä vastaan neuvostopropaganda ylevästi selittää taistelevansa. Sana »genozid», neuvostolehdissä sodan jälkeen usein nähty sana [kreikan kielen sanasta genos (= rotu) ja latinan caedere (= tappaa)] on lukijain tietoisuuteen isketty käsitteenä, jota ovat saksalaiset harjoittaneet juutalaisia vastaan ja amerikkalaiset neekereitä ja muita värillisiä rotuja ahdistaessaan. Sellaista ovat harjoittaneet imperialistiset maat, ja neuvostojen maa on kansanvähemmistöjen puolesta taistelevana jalona ritarina esittänyt kymmenissä kansainvälisissä kongresseissa ja YK:ssa »genozidin» kieltämistä kaikkialla maailmassa.

Miksi ei Neuvostoliitto ole omassa maassaan estänyt »genozidia», pienten väestöryhmien massatuhoamista? Esimerkkejä pienten väestöryhmien järjestelmällisestä, valtiojohtoisesta tuhoamisesta on löydettävissä nimenomaan Neuvostoliiton alueelta. Niiden tarkoituksena on ollut hävittää ei-venäläinen rotu tai siirtää se toisille seuduille joko kostotoimenpiteenä tai poliittisista syistä.

Parhaiten tunnettuja suomalaiselle lukijalle ovat Viron väestön joukkosiirrot ja tuhoamiset. Tähän mennessä arvioidaan karkotettujen tai surmansa saaneiden luvun nousevan 50 %:iin. Myös Latvian väestö on kärsinyt raskaita menetyksiä; Liettuassa arvioidaan karkotettujen ja hävinneiden luvun nousevan n. 30 %:iin. Nämä kansat ovat sentään pääosaltaan saaneet

jäädä entisille asuinpaikoilleen ja venäläistyttämistoimenpiteet jatkuvat kaikissa näissä maissa suunnitelmallisesti.

Itä-Karjalan, Aunuksen ja Inkerin väestö on saanut luovuttaa ikimuistoiset asuinsijansa slaavilaiselle ekspansiolle, viimeksi mainittu inkeriläisväestö kokonaisuudessaan.

Krimin tataarien tasavalta hajotettiin viimeistä miestä myöten Stalinin käskystä, koska jotkut tataarilaiset kommunisminvastustajat olivat lahjoittaneet Adolf Hitlerille kultakoristeisen satulan. Despootin mahtikäskyllä karkotettiin kaikki tähän kansanheimoon kuuluvat arktisille alueille, joissa näillä ei ollut mitään elinmahdollisuuksia. Krimin tataareja ei enää ole.

Kalmukkien tasavalta sai kokea saman hävityksen. Tapasin myöhemmin Pohjois-Siperiassa muutamia näistä viimeisistä kalmukki-mohikaaneista, jotka verta sylkevinä tuberkuloottisina raunioina yrittivät säilyttää henkiriepuaan arktisten alueiden karussa ilmastossa. Syynä kalmukkien heimon tuhoon lienee ollut myös epäily saksalaisystävällisyydestä.

Ns. Volgan-saksalaisten kohtalo oli yhtä traagillinen. Parisataa vuotta sitten olivat Venäjän hallitsijat värvänneet saksalaisia talonpoikia siirtymään Venäjälle opettamaan venäläisille talonpojille maanviljelystaitoa. Heitä oli siirtynyt Venäjän parhaille viljelysseuduille kymmenin tuhansin ja aikojen kuluessa he olivat lisääntyneet lähes kaksimiljoonaiseksi kansaksi. Pääosa heistä asui Volgan varrella ja se oli valtakunnan parhaiten viljeltyä ja rakennettua seutua. Saksalainen ahkeruus ja ammattitaito oli luonut vaurautta, joka herätti venäläisten naapurien kateuden. Vallankumouksen jälkeen muodostettiin Volgan saksalaisten alueesta oma autonominen tasavaltansa, mutta kommunistinen infiltraatio ei sanottavastikaan vaikuttanut saksalaisväestöön. He olivat suurimmalta osaltaan schwabilaisia protestantteja ja pitivät kiinni isiensä uskosta ja tavoista.

Sodan alettua 1941 saivat venäläiset odottamansa aiheen näiden kukoistavien viljelmien ja hyvin rakennettujen kylien anastukseen. Esitettiin väite, että saksalaisten alueilla olisi nähty

vihollisen laskuvarjomiehiä ja että saksalainen väestö suojeli näitä joutumasta venäläisten käsiin. Muuta ei tarvittukaan. Moskovan mahtikäskyllä lopetettiin Volgan-saksalaisten tasavalta, sen asukkaat määrättiin karkotettaviksi, kun saksalaisten sivistyneistö ja johtohenkilöt ensin oli vangittu. Vangitsemisten ja karkotusten yhteydessä ei tehty eroa, oliko henkilö kommunistipuolueen tai kommunistisen nuorisoliiton jäsen. Vaino ei ollut luokkapoliittinen, vaan rotuvaino, — genoziidi.

Saksalaissyntyiset miehet mobilisoitiin työarmeijaan, jonka tehtävänä oli suorittaa linnoitus- ja tierakennustöitä. He kuolivat ennen pitkää nälkään 200 g:n leipäannoksilla. Naiset ja lapset siirrettiin Pohjois-Siperian asumattomille alueille ja saivat tulla toimeen miten pystyivät. Joitakin tuhansia naisia ja lapsia on vielä elossa arktisten alueiden kalastuskolhooseissa tai Keski-Aasian aroilla. Tämän väestöosan tuhoutumista kansakuntana ei mikään enää voi estää.

Kun inkeriläiset pakotettiin v:n 1944 lopulla palaamaan Suomesta Neuvostoliittoon, alkoi tämän väestöryhmän kuolemanmarssi. Ennen Suomesta lähtöä olivat kontrollikomitean edustajat pitäneet joukkokokouksia, joihin Suomeen evakuoituja inkeriläisiä oli kehotettu saapumaan. Agitaattorit selittivät inkeriläisille, että nyt sodan päätyttyä ovat olot Venäjällä kokonaan muuttumassa. Kirkot avataan ja talonpojille annetaan heidän aikaisemmin omistamansa maat Inkerissä, maat jotka nyt kuuluivat kolhooseille. Todisteena vanhojen aikojen palaamisesta esitettiin jopa venäläisiin sotilaspukuihin ilmestyneitä leveitä olkalappujakin; nekin oli tehty samanlaisiksi kuin tsaarinaikoina. Nyt piti vain ostaa rahoillaan siemenviljaa, hyviä hevosia ja rotukarjaa kotiin vietäväksi, samoin maatalouskoneita ja työvälineitä. Siten päästäisiin nopeasti elämän alkuun ja leipään käsiksi.

Kun vielä suomalaisetkin viranomaiset painostivat inkeriläisiä lähtemään kotiinsa, ei monellakaan ollut valinnan varaa. He hankkivat kotieläimiä ja työvälineitä ja lähtivät heille varatuilla junilla paluumatkalleen.

Jo Viipuriin päästyään havaitsivat inkeriläiset tulleensa petetyiksi. Vaunujen oville ilmestyivät aseistetut vartijat ja matkustajien tarkastus alkoi. Ensimmäiseksi erotettiin muista ne miehet, joilla oli saapashousut — he olivat ilmeisesti avustaneet fašisteja ase kädessä. Sen jälkeen otettiin vaunuista muut miespuoliset inkeriläiset, ja junaa seuranneet tavaravaunut, joissa oli kotieläimiä, siemenviljaa ja maatalouskoneita, irroitettiin junasta. Eläimet ja muu Suomesta tuotu omaisuus jaettiin Leningradin seudun venäläisille kolhooseille.

Juna, johon nyt oli jäänyt vain naisia lapsineen, lähti edelleen Viipurista ja pysähtyi jossain Jaroslavin lähipitäjässä. Ympärillä oli syvälumista, synkkää metsää, johon naisten ja lasten piti toistaiseksi sijoittua. Naiset olivat kaivaneet lumeen kuoppia ja koloja ja koettaneet suojella lapsiaan pakkaselta, mutta monia lapsia oli paleltunut kuoliaaksi jo ensimmäisenä yönä. Vasta kolmantena päivänä olivat epätoivoiset matkustajat saaneet marssia tavaroineen pitäjän kunnantalolle, josta ympäristön kolhoosien johtajat kävivät valikoimassa itselleen tarvitsemaansa työvoimaa, ja veivät inkeriläisnaiset mukanaan uusille työpaikoille.

Inkeriläiset miehet sen sijaan joutuivat tarkempaan seulontaan. Berijan agentuuri otti selvää, mitä kukin oli tehnyt Suomessa ollessaan. Suomen armeijassa palvelleet saivat yleensä 10—15 vuoden tuomioita, kun siviilimiehet sen sijaan pääsivät 5—8 vuoden pakkotyötuomioilla »isänmaanpetoksesta».

Inkeriläisten entinen asuma-alue on nykyään kansoitettu puhtaasti venäläistä alkuperää olevalla väestöllä ja siten on slaavilainen ekspansio jälleen tehnyt rodullisen aluevaltauksen.

Leirin monista kansallisuuksista kokoonpantu vankilauma antoi mitä parhaan mahdollisuuden tutustua vähemmistökansallisuuksien sortoon Neuvostoliitossa Stalinin-Berijan aikakaudella. Berijan tarhoissa tapasi näiden vähemmistöjen edustajia kaikista mahdollisista kansakunnista, joiden onnettomuutena on ollut joutua Neuvostoliiton rajojen sisäpuolelle. Hyvin usein

kuuli vakaumuksesta lausuttavan: »Jos Lenin olisi saanut elää, ei tällaista olisi tapahtunut.» Varsinkin kaukasialaisilla ja suomensukuisilla tuntui olevan tällainen käsitys, mistä lienevät sen omaksuneetkin.

Kuultua ja koettua

Tutustuin tässä leirissä erääseen huono-onniseen mieheen. Hän oli aikaisemmin ollut puoluejärjestön piirisihteeri eräässä Jaroslavin läheisessä kunnassa. Elämä oli sujunut kaikin puolin hyvin ja turvatusti, kunnes hän sai tehtäväkseen valmistella erään englantilaisen työmieslähetystön vastaanoton ja viihdytyksen alueellaan.

Englantilaiset vieraat tulivat autoilla Leningradista ja perille saavuttua seurasi ohjelmassa päivällinen eräässä piirikunnan kolhoosissa. Piirisihteeri oli toiminut tarmokkaasti ja huolellisesti vieraitten vastaanottamiseksi. Kun autot ajoivat kolhoosin pihaan, oli kolhoosin työväki juuri odottamassa ruokailuun pääsyä. Miehillä oli yllään uudet overallit ja uudet jalkineet, samoin olivat naiset uusissa ja puhtaissa pumpulileningeissä värikkäät huivit harteilla. Parrakkaita miehiä tai pesemättömiä kasvoja ei näkynyt, vaikka olikin työpäivä kolhoosissa. Haitari soi ja kaikki olivat onnellisen näköisiä.

Kolhoosin ruokasalin pitkät pöydät oli katettu valkein liinoin ja pöydillä oli kauniit posliinikalustot sekä veitset ja haarukat. Vieraiden asetuttua paikoilleen tuli kolhoosin työväkikin aterioimaan. Tarjoiltiin jotain liharuokaa, jolloin vieraat panivat merkille, että kolhoosin väki oli tottumatonta käyttämään veistä ja haarukkaa ruokailuvälineinä. Liha syötiin pääasiassa lusikoin.

Ruokasalin peräseinällä oli suuri, kattoon ulottuva vanhanaikainen trymoopeili, aikoinaan sosialisoitu jostain herraskartanosta. Peilin kehykset olivat vanhaa, arvokasta puuleikkausta

ja sen taiteellinen muotoilu oli kiinnittänyt englantilaisten vieraiden huomiota. Aterian jälkeen oli joku vieraista katsellut sitä lähempääkin ja piirtänyt sormenpäillään nimikirjaimensa peilin pinnalla olleeseen pölykerrokseen.

Kun ateria oli päättynyt ja kohteliaisuuspuheet pidetty, tutustuivat vieraat talon viljelyksiin ja karjaan ja lähtivät sitten edelleen tutustumaan johonkin naapuripitäjän paperitehtaaseen. Sen jälkeen oli ohjelmassa illallinen erään toisen pitäjän eturivin kolhoosissa. Myöskin siellä olivat työläiset niin puhtaissa pukimissa kuin eivät koskaan olisi niissä työskennelleet. Myös täällä soi haitari ja ruokasali oli koristeltu valkein liinoin, kukkasin ja posliiniastioin.

Englantilaisia vieraita hämmästytti suuresti, että tässäkin ruokasalissa oli samanlainen trymoopeili kuin edellisessäkin, vieläpä yhtä vanhanaikainen ja taiteellinen. Mentyään lähemmäksi sitä huomasi englantilainen taiteenihailija tässä peilissä omat nimikirjaimensa, jotka hän oli piirtänyt aivan toiseen peiliin aivan toisen pitäjän kolhoosissa. Hän kutsui muutkin matkatoverinsa katsomaan tätä ihmettä, mutta tähän loppuikin englantilaisten huumorintaju. Vieraat sanoivat nähneensä tarpeeksi Potemkinin kulisseja ja vaativat viipymättä paluuta Leningradiin laivalleen.

Sihteeriparalle tämä maksoi 5 vuoden pakkotyön ja surullisen lopun hänen puolueuralleen. Hän oli huolellisesti lavastanut kaiken kummassakin kolhoosissa, pukenut työväen lainavaatteisiin ja tuonut ruokailuastiat ja -välineet, haitarit ja peilit, lastannut ne kuorma-autoihin vieraiden mentyä paperitehtaalle ja järjestänyt koko lavastuksen taas uudelleen toisessa kolhoosissa. Mutta peiliä hän ei sentään ollut huomannut välillä puhdistaa, tšort vasmii!

Toukokuussa 1946 sain kokea odottamattoman yllätyksen: sain ensimmäisen ja viimeisen kirjeen kotimaastani koko vankeusaikanani. Tutkintovankeuteni aikana olin kirjoittanut useita kertoja Suomen Lähetystölle Moskovassa, samoin kuin eri henkilöille Suomessa. Yksikään kirjeistäni ei ollut tullut

perille. Mutta eräs nyrkkipostissa lähettämäni viesti oli ihmeellisesti löytänyt tiensä Mordvan erämaasta Helsinkiin. Tapahtumalla oli hieman erikoiset alkuvaiheensakin.

Varhain kevättalvella olin kerran tulossa keskiyöllä leirin ruokalasta parakkiini oltuani iltavuorolla työssä. Leirin pihamaalla en nähnyt ketään, mutta kahden parakin välisestä solasta kuulin epäselviä hätähuutoja. Arvelin jonkun poliittisen vangin taas joutuneen ryövärien ahdistamaksi ja juoksin apuun. Tultuani parakkien väliin erotin pimeässä kolmen rosvon kaataneen erään nuorenpuoleisen miehen maahan. Yksi heistä kuristi tätä kurkusta, toinen piteli uhrin käsistä kiinni ja kolmas oli paraikaa riisumassa uhriltaan kenkiä. Sain rosvojen huomaamatta kiskaistuksi parakkia ympäröivästä säleaidasta metrinpituisen laudanpätkän ja ehdin sillä antaa »nuijanukutuksen» kahdelle ryövärille, kolmannen sen sijaan päästessä pakoon. Huomasin toisen nukuttamistani miehistä olevan saman mustalaishuligaanin, joka oli järjestänyt kenkieni anastuksen. Ryövärien uhri nousi maasta ja juoksimme yhdessä parakkeihimme ennenkuin rosvojen apujoukot ehtisivät paikalle. Ryöstettäväksi joutunut mies oli nuori sotalaivaston matruusi ja kunnon mies tuntui olevankin. Hän etsi minut parakistani seuraavana iltana, kiitti avustani ja kysyi, voisiko hän tehdä jotain puolestani vapauduttuaan. Hän kertoi saaneensa vain vuoden tuomion jostain kurinpidollisesta rikkomuksestaan ja saaneensa armahduksen. Parin päivän kuluttua piti hänen päästä lähtemään laivastotukikohtaansa Baltiskiin Virossa. Pyysin häntä toimittamaan omaisilleni Suomeen tiedon olinpaikastani ja pyytämään elintarvikelähetystä. Paperia kirjeen kirjoittamiseen ei ollut, mutta matruusi hankki leirin henkilökunnan keittiöstä palasen käytettyä voipaperia, jolle kirjoitin lyhyen kirjeen sisarelleni Helsinkiin. Kirje oli tullut perille runsaan kolmen kuukauden kuluttua, kun kaikki luvallista tietä lähettämäni kirjeet sen sijaan olivat joutuneet pidätetyiksi.

Saamassani kirjeessä luvattiin lähettää elintarvikkeita ja rahaa. Parin seuraavan viikon kuluessa sainkin kolmisensataa ruplaa

rahaa ja kolme pakettia. Niiden tullimaksut olivat kuitenkin niin korkeat, että minun oli myytävä niistä tulliluettelon perusteella jo etukäteen kaikki arvokkaimmat ruokatavarat voidakseni lunastaa pakettini postista. Eräässä paketissa lähetetyistä käytetyistä hiihtokengistäni vaadittiin tullimaksua 2550 ruplaa, suomenmarkoiksi muunnettuna silloisen kurssin mukaan 147 900 mk. Olin pakotettu palauttamaan paketin, samoin kuin pari muutakin ylivoimaisten tullimaksujen vuoksi. — Rahalähetyksistä tuli perille vain kolme, muut joutuivat teille tietymättömille.

Olin tyytyväinen kuitenkin siitä, että lopultakin olin saanut itsestäni viestin kotimaahan.

Ystäväni Urban oli tähän mennessä saanut hyvän pukunsa ja nahkaisen yleisesikuntaupseerin manttelinsa säilymään, mutta nyt alkoi nälkä pakottaa realisoimaan nekin. Leirisairaalan lääkäri oli lähettänyt erästä välimiestä käyttäen hänelle terveisensä, että hän voisi päästä sairastuvalle pariksi kuukaudeksi lepäämään ja voimistumaan, jos luovuttaisi pukunsa lääkärille. Paitsi sairaslepoa antaisi lääkäri puvusta lisäksi toppatakin ja housut. Harkitsimme tarkkaan tätä tarjousta ja vaikka pidimmekin leirin lääkäriä vähemmän luotettavana, päätti Urban kuitenkin suostua päästäkseen paremmalle muonalle joksikin aikaa. Hänet kirjoitettiin potilaaksi jonkin sisäisen sairauden perusteella ja hän luovutti pukunsa lääkärille. Hänen oltuaan kuusi päivää sairastuvalla ilmoitti lääkäri hänen jo parantuneen viastaan ja määräsi hänet työhön, ja niin sai ystäväni maksaa oppirahansa herkkäuskoisuudestaan.

Hänen hienon nahkamanttelinsa realisointi antoi kuitenkin paremman tuloksen. Sen avulla järjestyi hänelle puunkuivaamon hoitajan virkapaikka, jossa työtä ei ollut minkäänlaista, silloin tällöin oli vain tarkattava kuivaamon lämpömittareita. Kuivaamon lämmityksen ja puutavaran kuivatuksen hoiti joukko miehiä ja työnjohtaja, jotka tekivät varsinaisen työn. Virkapaikan lisäksi tuotti mantteli vielä 2000 ruplaa rahaakin.

Jouduin näihin aikoihin työskentelemään puusorvaamossa, jossa tehtiin šakkinappuloita ja helmitaulun osia. Normit olivat siksi korkeita, että yrittää piti saadakseen ne täytetyksi. Mutta täälläkin auttoi »tuhtaa» tehokkaasti. Olin saanut sorvattavakseni šakkipelin »hevosen» aluslevyjä, jotka oli nopeampi tehdä kuin muut nappulat. Siitä huolimatta pyrki tulemaan »aikapulaa». Asia järjestyi »tuhtaan» avulla siten, että joka päivällistauon aikana sain salateitse takaisin kokoonpano-osastolta normiani vastaavan määrän hevosen aluslevyjä, jotka taas illalla luovutin omana työnäni työnjohtajalle. Näin menettelivät muutkin sorvaajat ja ihmetellä täytyy, ettei sorvaamon kirjanpito kuitenkaan osoittanut »repeämää». Koko sorvaajabrigaadimme oli stahanovilaisten maineessa ja saimme asua hyvässä parakissa, nukkua olkipatjoilla ja peitteeksemme saimme kunnon huovankin. Toisinaan saimme hyvistä työsuorituksistamme lahjapalkkioina mahorkkaa tai nokkosista keitetyn liemen sijasta kaalikeittoakin.

Leirissä tutustuin myös kolmeen nuoreen saksalaiseen koulupoikaan, joista yksikään ei ollut 15 vuotta vanhempi. He olivat nimeltään Pautsch, Döring ja Joss. Yksi heistä oli kotoisin Breslaun läheltä, toiset Berliinistä. Heidän väitettiin kuuluneen Himmlerin vähää ennen Saksan luhistumista perustamaan Werwolff-järjestöön, joskaan kukaan heistä ei ollut millään tavalla osallistunut sotatoimiin tai ollut aseistettukaan. He olivat kukin saaneet 25 vuoden pakkotyötuomion.

Leirin sisäisestä poliittisesta valvonnasta saimme »stahanovilais-brigaadissamme» hyvän todisteen. Joukossamme oli keski-ikäinen venäläinen talonpoika, joka oli jo kärsinyt 8 vuotta saamastaan 10 vuoden tuomiosta. Eräänä iltana parakissa istuessamme kertoili hän elämästä Venäjällä ennen vallankumousta ja kertoi esimerkiksi hyvien saappaiden maksaneen siihen aikaan 2 ruplaa 50 kopeekkaa. Joku brigaadissamme oleva »vasikka» oli tehnyt raportin leirin päällystölle, ja mies sai vähää myöhemmin kutsun leirin »ohranan» luokse. Hänelle

luettiin siellä tuomio hänen leirissä suorittamastaan vastavallankumouksellisesta propagandasta. Lisätuomio oli 8 vuotta, joten hän sai aloittaa uudelleen 10-vuotisohjelmansa.

Sorvaamomme päällikkönä oli leirin päällikön Perepetškinin vaimo, itsekin entinen vanki, jonka päällikkö oli ottanut vaimokseen jostain toisesta vankileiristä. Tämä uhkeamuotoinen nainen oli oikeudenmukaisuudellaan ja rehtiydellään saavuttanut vankien luottamuksen ja kunnioituksen. Ehkäpä siihen vaikutti myös hänen rohkeutensa, sillä hän meni arkailematta tappelevien vankien väliin erottamaan riitapukareita. Kun tappelut usein suoritettiin kankia, lapioita, jopa kirveitäkin käyttäen, olisi siinä saattanut sivullinenkin saada vammoja.

Vanhemmat vangit tiesivät kertoa myös syyn, miksi päällikkömme vaimo oli joutunut vankeuteen. Hän oli nyt toistamiseen naimisissa, ensimmäisestä aviomiehestään oli vaimo tehnyt omakätisesti lopun. Mies oli ollut kevytkenkäistä laatua ja seurustellut muidenkin naisten kanssa. Kun mies kerran oli tullut tapansa mukaan humalassa kotiin jonkun toisen naisen luota, oli vaimo mustasukkaisuuden puuskassa ottanut miehensä nukkuessa partaveitsen ja tehnyt sillä leikkauksen, joka olisi tehnyt uskottomuuden mahdottomaksi vastaisuudessa, mikäli aviomies olisi jäänyt eloon. Mies oli kuitenkin kuollut voimakkaaseen verenvuotoon, ja vaimolle oli tuomittu kymmenen vuotta pakkotyötä omalaatuisesta leikkauksestaan.

Jalkavammani vuoksi oli minun järjestettävä itseni muihin tehtäviin, joissa ei tarvitsisi työskennellä seisten. Sellainen järjestyikin ja sain ruveta piirtämään leikkikalujen työpiirustuksia joukkovalmistusta varten. Leirissä toimivasta huonekalutehtaasta jäi päivittäin huomattava määrä jätepalasia, joiden hyväksikäyttöä leirin päällystö oli suunnitellut. Koetin ulkomuistista plagioida joitakin leikkikalumalleja, joita sitten pääasiassa invalideista kokoonpantu brigaadi alkoi valmistaa sarjatyönä. Työni ei ollut normien alaista, joten sain käyttää aikaani melko vapaasti »luoviin taukoihinkin», lepoon ja voikukan juurien etsintään lisäravinnoksi. Leiripäällystön määräyksestä sain

itse valmistaa yhden kappaleen kutakin leikkikalua ja pitää aikakirjanpitoa, nk. »hronofotometraašia» jokaisesta eri työvaiheesta. Tällä pohjalla tiesin muodostettavan brigaadeille annettavat normit ja tein koekappaleet mahdollisimman hitaasti saadakseni aikavarausta brigaadille.

Kerran kertoi ystäväni Urban vaiheistaan ennen Venäjälle joutumistaan. Saksalaisten miehitettyä Tšekkoslovakian hän oli liittynyt saksalaisia vastaan toimiviin partisaaneihin ja ollut II partisaaniarmeijan komentotehtävissä. Venäläisten hyökättyä Karpatiaan olivat venäläisten asiamiehet ottaneet yhteyttä häneen ja ehdottaneet neuvottelua tehokkaan yhteistoiminnan aikaansaamiseksi saksalaisia miehittäjiä vastaan. Radioteitse oli sovittu, että venäläisten lentokone noutaisi Urbanin eräältä peltoaukeamalta määrättynä yönä ja Urbanin mentyä karttoineen ja asiakirjoineen sovitulle paikalle oli venäläinen lentokone laskeutunutkin pellolle. Matka oli jatkunut välittömästi Moskovaan. Lentokentällä oli häntä vastassa kolme korkea-arvoista upseeria, jotka toivottivat hänet tervetulleeksi, istuttivat hänet armeijan autoon ja ilmoittivat neuvotteluihin ryhdyttävän heti esikuntaan ehdittyä. Kaupungin alueelle tultua olivat upseerit pysäyttäneet auton ja sanoneet joutuvansa pistäytymään hetkeksi eräässä virastossa. Urban oli jäänyt yksinään autoon odottelemaan. Pian tämän jälkeen oli autoon tullut pari siviilipukuista GPU:n miestä ja vienyt Urbanin Lubjankaan. Kartat ja asiakirjat oli takavarikoitu. Urban oli saanut istua lähes vuoden yksinäisessä kopissa saamatta minkäänlaista yhteyttä niihin venäläisiin viranomaisiin, jotka olivat kutsuneet hänet Neuvostoliittoon neuvottelemaan. Tutkintoaikanaan oli häntä kuulusteltu vain pari kertaa, mutta hän oli saanut kuitenkin tavallista parempaa muonaa.

Syynä häntä kohdanneeseen eristykseen oli ilman muuta se, että tšekkoslovakialainen partisaaniliike oli lähtöisin kansalliselta pohjalta ja Moskovan tarkoitusperien mukaan piti sen johtoon saada kommunisteja. Tämän vuoksi oli houkuteltu monia muitakin tšekkien ja slovakkien partisaanijohtajia ansaan

ja he olivat hävinneet sen tien. Tilalle oli solutettu Moskovalle uskollisia aineksia valmistelemaan maan valtausta heti kun saksalaiset olisivat joutuneet vetäytymään Tšekkoslovakian alueelta. Juuri näin sittemmin kävikin.

Urban oli vain vaivoin kyennyt selviytymään Lubjankan kellarissa saamastaan hermošokista, jonka hän oli saanut tarkalleen samanlaisessa tilanteessa ensimmäiseen kylpyyn vietäessä, josta jo aikaisemmin kerroin. Myös hän oli luullut kuulemiaan jysähdyksiä kellarissa laukauksiksi ja hänen hermonsa olivat romahtaneet täydelleen. Ikävää oli nähdä tämän muuten komean miehen hermojen tilaa vielä parikin vuotta tapahtuman jälkeen. Kuitenkin hän arveli rangaistuksensa kärsittyään pääsevänsä kotimaahansa, koska hänet oli tuomittu vain luvattomasta rajanylityksestä eikä pahaenteisen 58 §:n mukaan.

Pakoyritys

Syksyllä 1946 oli eräs puolalainen kookas mies useinkin tullut keskustelemaan kanssani ja ennen pitkää huomasin hänen tahtovan päästä mielipiteistäni selville. Samoin oli myös eräs valkovenäläinen, entinen sotilaskarkuri, pyrkinyt tuttavuuteeni ilman, että minä erikoisesti olisin hakenut hänen seuraansa. Eräänä iltana tuli puolalainen taas parakkiini ja ehdotti, että menisimme ulos kävelemään saadaksemme keskustella muiden kuulematta. Lähdettyämme hän meni suoraan asiaan ja kysyi, haluaisinko osallistua pakoyritykseen leiristä. Hankkeessa oli jo muitakin, eräs unkarilainen, kaksi puolalaista ja sama valkovenäläinen, joka usein oli pyrkinyt keskustelemaan kanssani. Hanke oli vasta alkuvaiheissaan, eikä mitään varsinaisia valmisteluja vielä ollut suoritettu. Saisin itse valita, ryhtyisinkö hankkeeseen.

Olin tietysti itsekin moneen kertaan tuuminut mahdollisuuksia, mutta huomannut ne aina varsin vähäisiksi. Piikki-

lanka- ja korkea paaluaitaus, tarkka vartiointi, pimeään aikaan aitauksia valaisevat valonheittäjät ja leiriä ympäröivä vartiokoiraketju juoksuvaijereissaan näytti tekevän kaikki suunnitelmat mahdottomiksi. Mutta mikäänhän ei estänyt kehittelemästä suunnitelmia; jos aikoi säilyä hengissä, oli vankeudesta päästävä. Nälkä ja sairaudet kaataisivat miehen kuitenkin ennen pitkää. Aloimme siis järjestelmällisesti, mutta äärimmäisen varovasti kehitellä asiaa.

Tukea näille toiveille antoivat leiriä ympäröivät suuret, asumattomat metsäalueet ja Ukrainassa ja Valkovenäjällä vielä toimivat Banderan partisaanit. »Banderovtsia» eivät neuvostojoukot olleet onnistuneet kukistamaan, koska ne oli kokoonpantu Ukrainan ja Valkovenäjän isänmaallisista, kommunisminvastaisista aineksista. Keräsimme kaikki saatavissa olevat tiedot varsinkin Brjanskin alueilla ja metsissä toimivista partisaaneista ja kuulimme heidän saavan ilmateitse apua länsivalloilta. Kuulimme Banderan miesten soluttaneen miehiään moniin virkapaikkoihin, mm. miliisiin, postiin ja osuustoimintaan. Mikäli onnistuisimme pääsemään leiristä ja pakenemaan n. 60 kilometrin etäisyydelle, jossa viimeinen leirialuetta ympäröivä valvontarengas sijaitsi, saattaisimme onnistua yhtymään Banderan partisaaneihin ja jatkamaan matkaamme ehkä edemmäksikin.

Hankkeemme edellytyksenä oli täydellinen vaitiolo sivullisiin nähden, samoin ryhmämme kokoontuminen yhteisiin neuvonpitoihin. Tapasimme yleensä vain 2—3 miehen kesken talven ja kevättalven aikana, mutta pääsiäiseksi 1947 olimme jo voittaneet monta pulmaa. Tiesimme, miten saatoimme katkaista valonheittimien virran ja saattaa koko leirialueen pimeään. Vanhoista taskukellon kuorista olin saanut syntymään melko tarkan kompassin ja leirin »punanurkasta» olin talven kuluessa tutkinut maa- ja metsätaloutta koskevan kirjallisuuden, koska niissä olevista tilastokartoista, samoin kuin muutamista koulukirjoista, sain yhdistelemällä syntymään ylimalkaisen kartan kyseeseen tulevista alueista.

Pahimman pulman tuotti aseistus. Leirialueen sisäpuolella liikkuvat vartijat olivat aina aseistamattomia, joten heiltä ei voinut varastaa tai ryöstää ampuma-aseita. Suunnitelmiimme kuului hankkia leiristä lähdettyämme väkivaltaisesti aseet ensimmäiseksi kohtaamiltamme sotilailta, ja siinä tarkoituksessa olimme leirin pajassa takoneet suoriksi joukon sirppejä, joten yllätyshyökkäykseen olimme varanneet ainakin kylmiä aseita.

Vaikeasti ratkaistava pulma oli myös ravinnon saaminen metsätaipaleen ajaksi. Arvioimamme metsämarssi oli n. 800 kilometriä ja leirin nälkäannoksista oli miltei mahdotonta säästää pientäkään leivänpalaa. Kaikesta huolimatta olimme jokainen säästäneet leivänkuoria ja kuivatelleet ne nk. »suhareiksi», korpuiksi. Valkovenäläinen ystävämme sai toisinaan paketteja kotiväeltään ja säästi niistä kaiken, mitä pilaantumatta saattoi säilyttää.

Henkilökohtaisesti tuotti minulle huolta vasen jalkani, jonka nilkkanivel ei vielä ollut parantunut haavoittumisen jälkeen. Varsinkin sorvaustyössä, jossa joutui koko päivän seisomaan, väsyi ja turposi nilkkani pahasti, jopa niin, etten aina pystynyt ilman keppiä kävelemäänkään. Pitkällä marssilla saattaisin tulla liikuntakyvyttömäksi ja rasitukseksi tovereilleni. Koetin kevättalven aikana hieroa ja hoitaa jalkaani parhaani mukaan.

Pääsiäisaattona 1947 olivat valmistelumme päättyneet ja toverini eivät halunneet kauemmin enää odottaa. Jalkani oli kuitenkin ollut muutamia päiviä varsin kipeä ja harkittuani asiaa vakavasti oli minun kieltäydyttävä lähtemästä, olisin pystynyt juoksemaan metsässä tuskin kilometriäkään siinä kunnossa. Tunsin itseni onnettomaksi ja katkeraksi, koska en voinut pyytää tovereitani enää odottamaan minua. Jalkani tila ei luvannut pikaista paranemista. Näin ollen saatoin antaa apuani vain pakoyritykseen leirin alueelta.

Valkovenäläinen, unkarilainen ja kaksi puolalaista toveriani päättivät lähteä, ennenkuin yöt kävisivät liian valoisiksi. Luovutin heille kaikki korppuni, mitkä olin saanut säästetyksi,

neuvoin heitä kompassin ja karttojen käytössä ja lopuksi toivotin heille parhainta onnea vaikeassa yrityksessään. Haikein mielin oli minun jäätävä näiden rohkeiden miesten seurasta ja luovuttava hankkeesta, jota puolisen vuotta olin parhaani mukaan valmistellut ja josta olin toivonut niin paljon.

Sää pääsiäisaattona muodostui lupaavaksi yritykselIemme. Iltasella alkoi sakea räntäsade, joka teki näkyvyyden varsin huonoksi. Puolalainen ystäväni tuli parakkiini ja pyysi minua pelaamaan kanssaan erän šakkia. Istuimme erillämme muista miehistä ja muka syventyneinä peliimme kertasimme kaikki suunnitelman yksityiskohdat niin hiljaa, etteivät muut voineet kuulla mistä keskustelimme. Tarkoitus oli lumipyryn jatkuessa kaivaa tunneli paaluaitauksen alitse, kun piikkilanka-aitaus oli puhkaistu pihdeillä. Kaivaustyöhön olimme varanneet lyhytvartiset lapiot ja määrähetkellä leimahti leirin transformaattorista kirkas lieska. Leirialueen peitti synkkä pimeys, leiriä ympäröivät koirat alkoivat haukkua ja ulvoa, ja samalla hetkellä alkoivat neljä toveriani kaivaa tunnelia sellaiseen kohtaan, jossa arvelimme paalutuksen olevan lahonnutta maanpinnan alapuolella. Toverini osuivatkin lahoon kohtaan ja saivat pian syntymään reiän, josta mies kerrallaan mahtui. Ehdin tälle kohdalle juuri kun toverini alkoivat ryömiä paaluaitauksen alitse toiselle puolelle. Silmäni olivat vielä häikäistyneet transformaattorin oikosulusta syntyneestä valokaaresta, mutta näin kuitenkin viimeisenkin neljästä toveristani häviävän aidan alitse. Vartijat eivät olleet vielä huomanneet mitään epätavallista, koska vartiokoirat olivat alkaneet ulvontansa heti valojen sammuttua. Olin juuri lähtemässä pois parakkiini, kun huomasin yhden miehistä tulevan aukosta takaisin leirin alueelle ja aivan kuin paniikin vallassa juoksevan asuinparakkeja kohti. Sakeassa räntäsateessa en erottanut kuka miehistä tämä oli.

Samassa alkoi aitauksen ulkopuolelta kuulua hajanaisia laukauksia ja katsoin parhaaksi mennä muina miehinä parakkiini. Arvelin lumipyryn hävittävän jalanjälkeni ja sitä paitsi olin

voidellut kengänpohjani petrolilla, ettei vainukoira pysyisi jäljilläni, jos transformaattorin ympäristöä alettaisiin koirien avulla tutkia. Myös karkuun lähteneillä tovereillani oli pullollinen puusepänverstaalta hankittua tärpättiä ja petrolia jälkiensä sekoittamiseksi.

Hetken päästä annettiin hälytys, pako oli huomattu. Vankien käskettiin pysyä ampumisen uhalla parakeissa ja leiriin tuli aseistettuja partioita vartioimaan käskyn noudattamista. Aamuyöstä räntäsateen tauottua komennettiin kaikki vangit leirin kentälle riviin tarkastusta varten. Vasta parin tunnin laskennan jälkeen oli leirin päällystö selvillä karkuun lähteneiden lukumäärästä ja hälytystila jatkui aamupäivään brigaadien lähtiessä työhönsä useita tunteja myöhästyneinä.

Transformaattorin alue oli eristetty tutkimuksia varten, mutta omasta puolestani olin rauhallinen. Parhainkaan vainukoira ei pystynyt seuraamaan jälkiäni tuhansien jalkojen tallaamasta lumiräntäisestä maasta leirin teillä.

Mieltäni askarrutti kovasti kuka neljästä toveristani oli luopunut pakoyrityksestä ja vasta seuraavana päivänä se selvisi. Tapasin ulkosalla unkarilaisen toverini ja hän kertoi tunteneensa itsensä niin heikoksi, ettei uskaltanut lähteäkään koirien vartiokehän lävitse, vaan päätti palata takaisin. Myös hänen hermonsa olivat ilmeisesti pettäneet, sillä vielä viikkoja jälkeenpäin hän pelkäsi tulevansa ilmi yrityksestään.

Pakoon olivat päässeet siis kaksi puolalaista ja valkovenäläinen, mutta heidänkin pakoretkensä oli päättynyt aamun valjettua. Vartiomiehistöstämme oli heti yöllä muodostettu muutamia ratsupartioita, jotka koirien kanssa olivat lähteneet haravoimaan ympäristöä. Karkulaiset oli tavoitettu n. 25 kilometrin etäisyydellä leiristä ja heidän loppunsa oli ollut surkea. Ainakin kahta olivat koirat päässeet pahasti raatelemaan ja ratsumiehet olivat konepistooleillaan tappaneet heidät heti tavoitettuaan. Tästä sai leirimme päällikkö Perepetškin myöhemmin muistutuksen ja siirron toisen leiripunktin päälliköksi, koska oli antanut miehilleen määräyksen ampua karkulaiset. Tähän pikais-

tuksissa annettuun käskyyn ei hänellä missään tapauksessa ollut valtuuksia.

Vainajat tuotiin iltapäivällä vankkureilla leiriin ja jätettiin vankkureille lojumaan kolmeksi päiväksi leirin portinpieleen, arvatenkin varoitukseksi muille vangeille. Työhön mennessämme ja työstä tullessamme saimme nähdä kymmenien kuulien ja koirien raatelemat toverimme toinen toisensa ylitse heitettyinä. Erään leirimme sanitäärin avulla pääsin neljäntenä päivänä lähempää katsomaan onnettomia tovereitani sairastuvan ruumishuoneelle. Heidät oli jo riisuttu ja kunkin isovarpaaseen oli kiinnitetty tavanmukainen nimilappu. Kaikkia heitä oli ammuttu takaapäin konepistooleilla. Valkovenäläisen selkäpuolelta oli sanitääri laskenut 68 luodinreikää, ja koirat olivat repineet irti hänen toisen pohjelihaksensa. Myös puolalaisissa ystävissäni oli kymmeniä luodinreikiä. Paljastin pääni viimeiseksi tervehdykseksi onnettomille tovereilleni.

Ilmeisesti ei kukaan sivullinen ollut päässyt salajuonemme perille, koska unkarilaista ystävääni sen paremmin kuin minuakaan ei asiasta koskaan kuulusteltu. Leirin työkalujen säilytystä alettiin sen sijaan valvoa entistä tarkemmin. Kun sähkövaurio oli tilapäisesti korjattu, alkoivat sorvaamojen moottoritkin taas pyöriä ja leirin elämä tasaantui entisiin uomiinsa.

Vladimirin vankilaan

Elokuun 17. p:nä 1947 sain ilmoituksen, että leirituomioni on muutettu vankeusrangaistukseksi ja että ehkä jo seuraavana päivänä minut lähetettäisiin kärsimään jäljellä oleva rangaistukseni johonkin vankilaan. Syyksi ilmoitettiin, että MGB:n (Valtion Turvallisuusministeriön) yhteydessä toiminut erikoisneuvottelukunta, OSO, oli lakkautettu. MVD:n alainen OSO oli määrännyt mainitun muutoksen tuomiooni. — Jälkeenpäin olen saanut kuulla, että muutkin meistä 19:stä Suomesta tuo-

dusta miehestä olivat saaneet samanlaisen määräyksen. Ryhmämme kaikki vielä elossa olevat jäsenet lähetettiin Vladimirin kaupungin vankilaan, joka oli nk. »poliittinen isolaattori». Määräys oli annettu heti sen jälkeen, kun Suomen Eduskunnassa oli keskusteltu laittomasti Neuvostoliittoon luovutettujen Suomen kansalaisten kohtalosta. Asiaa oli tarmokkaasti ajanut Eduskunnassa tunnettu laillisuusmiehemme, kansanedustaja Ernst von Born. Huolimatta ankarasta sensuurista olivat jotkut ryhmästämme, mm. minäkin nyrkkipostillani, onnistuneet saamaan itsestään viestin kotimaahan ja MVD, Neuvostoliiton Sisäasiainministeriö, pelkäsi tulevan tunnetuksi, ettemme olleetkaan sotarikollisia. Tällaista olivat nimittäin Pravda ja Izvestija väittäneet, kun toiminta Leinon-Pekkalan hallitusta vastaan oli alkanut. GPU päätti siis säilöä meidät »poliittiseen isolaattoriinsa» estääkseen totuuden ilmitulon, sillä ainoatakaan meistä yhdeksästätoista miehestä ei edes Neuvostoliitossa syytetty sotarikoksista.

Seuraavana päivänä iltamyöhäisellä minut noudettiinkin parakistani ja suljettiin pimeään karsserihuoneeseen, joka jo entisestään oli täynnä etapille lähdössä olevia miehiä. Heitä makasi paitsi laverilla, myöskin lattialla, ja huoneessa vallitsi täysi pimeys. Astuin vahingossa erään lattialla makaavan miehen säärelle. Pimeydestä kuului ähkäisy ja varsin kotoiselta tuntuva »perkele»; enhän ollut kuullut suomen sanaa pitkiin aikoihin. Tartuin tallaamaani sääreen ja lähemmässä esittelyssä kävi selville, että sääri kuului papin pojalle Petr Bystrojevskille, joka oli tuotu samalla lentokoneella Moskovaan kuin minutkin. Olin joutunut hänestä eroon jo Butyrkassa ollessani. Tuomionsa saatuaan oli hän joutunut Temnikovskin leirille, mutta hän oli ollut eiliseen asti toisella punktilla. Muista kohtalotovereistamme ei hänkään tiennyt mitään.

Matkamme jatkuikin sitten yhdessä. Seuraavana päivänä lähdimme vankivaunussa — Stolypin-pullmannissa — kohti tuntematonta päämääräämme. Matka on jäänyt mieleeni yhtenä kaikkein vastenmielisimpänä etappina, mitä Neuvostoliitossa

sain kokea. Vaunun häkki, johon minut sullottiin, oli jo entuudestaan täynnä alaikäisiä vankeja, joita NL:ssa sanottiin »maloletkoiksi», vähävuotisiksi. Sain mainion esimerkin siitä, minkälaisia tuloksia lastenkotikasvatus ilman vanhempia ja uskonnon opetuksia antoi. Mahdotonta on kuvata sitä röyhkeyttä ja moraalittomuutta, mistä nämä 10—14-vuotiaat lapsirikolliset näyttivät ylpeilevän. Olin kuullut näistä paljonkin ja nähnytkin leireillä heistä muutamia, mutta sittenkään en osannut olla kyllin varovainen. Poikien joukossa oli taitavia taskuvarkaita, ja kun jouduin jollakin asemalla vaihtamaan junaa, tein sen jo ilman mahorkkapussia ja tuluksia. Muuta menetettävää ei minulla ollutkaan.

Parin päivän kuluttua junamme saapui Moskovaan Kasanin asemalle, josta matkani Mordvaan parikymmentä kuukautta aikaisemmin oli alkanutkin. Junamme pysähtyi asemalle vain vähäksi aikaa ja lähdimme jyristelemään edelleen. Matkat vankivaunuissa muodostuivat monille äärimmäisen tuskallisiksi sen vuoksi, että vaunun käymälään päästiin vain kahdesti vuorokaudessa, aamuin ja illoin. Mitkään pyynnöt eivät tässä suhteessa vaikuttaneet vartijoihin, jotka näyttivät vain nauttivan pirullisesti vankien »hädästä». Monet vangeista olivat tarpeeksi viisaita eivätkä nauttineet sitäkään vesimukillista, joka kerran päivässä annettiin kuljetuksen aikana.

Varhain seuraavan päivän aamuna saavuimme Moskovasta n. 180 km itäänpäin sijaitsevan Vladimirin kaupungin asemalle ja saimme käskyn astua vaunusta. Neljän konepistoolimiehen ja yhden koiravartijan saattamina marssimme sitten Bystrojevskin kanssa halki heräävän kaupungin sen toisella laidalla olevaan vanhaan MVD:n vankilaan. Saimme odotella parisen tuntia sen portin ulkopuolella virka-ajan alkamista, kunnes sen portit aukenivat sulkeutuakseen takanamme pitkäksi ajaksi.

Vastaanottomuodollisuuksien jälkeen sijoitettiin meidät kahteen mieheen nk. karanteeniselliin kahdeksi viikoksi, ettemme toisi vankilaan tarttuvia tauteja. Tänä aikana havaitsin kuinka huonossa kunnossa Bystrojevskin hermot jo olivat kuulustelu-

jen aikana tapahtuneiden pahoinpitelyjen jälkeen ja nälkiintymisestä Temnikovskin leirissä. Fyysillisesti olimme yhtä kurjassa kunnossa kumpikin, mutta henkisesti vaikutti hän paljon rasittuneemmalta. Panin merkille hänessä sitä paitsi tavalliset keuhkotuberkuloosin oireet. Karanteeniajan päätyttyä meidät erotettiin eri selleihin ja kävellessämme vartioituna yleiselle osastolle emme enää voineet vaihtaa sanaakaan. Nyökkäsimme äänettömästi toisillemme jäähyväiset ja ne jäivätkin viimeisiksi. Hän oli noin vuotta myöhemmin menehtynyt heikkouteen ja leirissä saamaansa keuhkotautiin saman vankilan sairaalassa.

Vladimirin vankila oli vanhanaikainen, jykevämuurinen nelikerroksinen rakennusryhmä, johon lienee sijoitettu kaikkiaan 4000—5000 vankia. Tsaarinaikana se oli ollut pääasiassa poliittisten vankien säilytyspaikkana ja myös kauttakulkuvankilana Siperiaan suuntautuvia vankikuljetuksia varten. Kerrottiin mm. Leninin ja monen muun kuuluisan bolševikin aikoinaan istuneen näiden muurien sisäpuolella.

Nyt oli vankila MVD:n eli GPU:n »poliittinen isolaattori», vankila, johon oli suljettu huomattavampia poliittisia vankeja täydelliseen eristykseen ulkomaailmasta. Tänne tuotu mies oli todella kuin pullossa, mitään yhteyttä ulkomaailmaan ei täältä voinut saada.

Vladimirin vankilan järjestykselle on yleensä annettava tunnustus. Sellit olivat tavallisesti lämpöisiä ja niiden puhtauteen kiinnitettiin suurta huomiota. Ainoastaan 2. korpuksen alakerran sellejä valitettiin kylmiksi ja kosteiksi. Näihin oli sijoitettu mm. ne saksalaiset diplomaatit, jotka työskentelivät ennen sodan alkua Saksan lähetystössä Moskovassa ja muitakin bolševikkien mielestä suuria poliittisia rikollisia.

Vankilaruoka Vladimirissa oli myös yläpuolella kaikkien niiden tutkintovankiloiden ja leirien ruokia, joissa olin ollut. Sen määrä oli tosin sikäli riittämätön, ettei näläntunnetta päässyt unohtamaan, mutta kuitenkin se kohotti leireistä tulleiden fyysillistä kuntoa huomattavasti. Pakkotyöleiriltä lähtiessäni olin jo niin heikko, että vain suurin ponnistuksin jaksoin kiivetä

vankivaunun portaita, mutta painoni lisääntyi ainakin 10 kilolla niiden 2 vuoden 9 kuukauden aikana, mitkä vietin tässä vankilassa.

Yleensä ei tämän vankilan hygieenisissä oloissa ollut paljon moittimista, esim. syöpäläistorjunta oli varsin tehokasta. Milloin jossakin sellissä oli huomattu luteita, hävitettiin ne viipymättä viemällä makuuvaatteet desinfioitaviksi ja tällä aikaa kuumennettiin rautasängyt puhalluslampuilla. Samalla siroteltiin selleihin hyönteismyrkkyä, — näitä töitä varten oli vankilassa erikoinen työbrigaadi.

Säännöllisesti joka kymmenes päivä käytiin kylvyssä ja parturissa ja silloin saatiin myös puhtaat alusvaatteet ja lakanat. Makuuvaatteet olivat kunnolliset, täällä maattiin jopa kahden lakanan välissä.

Lääkärinapua saatiin heti sairaustapauksen sattuessa ja vaikeimmissa tapauksissa pääsi vankilan sairaalaan hoidettavaksi. Sairaanhoitajatar teki joka päivä kierroksen selleihin ja jakoi tarvittaessa tavallisimpia lääkeaineita.

Ajanvietepeleinä olivat domino-, šakki- ja tammipelit sallittuja. Joka kymmenes päivä saimme myös kirjoja vankilan kirjastosta. Kirjallisuutta olikin monilla eri kielillä, niiden joukossa myös tietopuolista lukemista. Erikoisuutena on mainittava, että tämän vankilan kirjastossa ei ollut tehty yhtä huolellisia puhdistuksia kuin muissa kirjastoissa. Käsiini osui kerran venäläinen kirja, josta saatoin lukea (v. 1949!) Trotskin ja Buharinin puheita. Kuitenkin oli tätäkin kirjaa »puhdistettu», siitä oli leikattu pois langenneita ja likvidoituja neuvostosuuruuksia esittäneitä valokuvia ja heidän puheitaan.

Varsinkin ulkomaalaisia vaivasi kuitenkin se täydellinen eristys, joka oli leimaa antava tälle vankilalle. Saimme tosin toisinaan luettavaksemme paikkakunnan lehtirievun, jossa oli pääasiassa paikallisia kolhoosiuutisia sosialistisen työn suurenmoisista saavutuksista. Eräästä numerosta saatoimme lukea, että jossakin kolhoosissa oli uhrautuvalla ja sankarillisella työllä päästy mainioihin taloudellisiin tuloksiin: kolhoositalonpojan

päiväansio, luontaisedut mukaanluettuina, oli kohonnut jopa 1: 20 ruplaan työpäivää kohden. Kun tähän aikaan 50 g:n paketti mahorkkaa maksoi 2 ruplaa ja kilo mustaa leipää 12 ruplaa vankilamme myymälässä, saatoimme päästä selville maaseutuväestön elintasosta. Jos sellin asukkaiden joukkoon osui joku venäläinenkin, saimme lisää esimerkkejä neuvostokansan elämästä nk. vapaudessa.

Ulkomaalaisia tietysti kiinnostivat eniten kotimaidensa kohtalot, sillä useimmat heistä olivat menettäneet vapautensa sodanjälkeisessä kaaostilassa, jolloin oli vaikeaa arvioida tulevia oloja. Kirjeyhteydet ulkomaalaisilta oli ehdottomasti kielletty ja neuvostokansalaisetkin saivat kirjoittaa vain kerran tai pari vuodessa. Heidänkin piti saada siihen erikoislupa ja kirjoittaa vain jollekin määrätylle omaiselleen. Vankilasensuuri huolehti tarkkaan siitä, ettei heidänkään kirjeissään ollut muuta kuin perheuutisia. Ne ulkomaanuutiset, mitä joskus paikkakunnan lehdessä esiintyi, käsittelivät ainoastaan lakkoja, hintojen nousuja, kaivosonnettomuuksia, kommunistien sortoa ym. kielteistä kapitalistisissa maissa.

Vuonna 1948 saimme uudet vankilaunivormut, joissa oli n. 3 cm:n levyiset tummansiniset raidat vaaleanharmaalla pohjalla. Leikkaukseltaan ne muistuttivat yöpukuja. Saimme myös nauhakengät ja syksyn tullen pumpulilla vuoratun tummansinisen kavaijin, sekä vanulla topatun lakin. Siihen saakka olimmekin olleet niissä varusteissa, joissa kukin oli pidätyshetkellä, tai niissä ryysyissä, jotka leireiltä tulleilla oli yllään.

Vangeille sallittiin yleensä joka päivä 15—20 minuutin kävely vankilan pihalla olevissa korkeaseinäisissä lautakopeissa. Heikot sairaat ja vanhukset saivat jäädä selliinsäkin, elleivät halunneet lähteä kävelylle.

Minkäänlaista työtä tai askartelua ei poliittisille vangeille annettu, ei edes irronnutta nappia saanut itse ommella kiinni, vaan se oli annettava korjaamon tehtäväksi. Tämä täydellinen toimettomuus vaikutti varsin lamaannuttavasti varsinkin niihin, jotka olivat aikaisemmin tehneet ruumiillista työtä. Monet

entisistä henkisen työn tekijöistä, jotka täällä olivatkin enemmistönä, löysivät viihdytystä kirjallisuudesta, šakkipelistä ja ennen kaikkea sivistyneistä keskustelutovereista. Ja niitähän riitti jokaiseen selliin, olihan GPU:n haaviin joutunut miljoonittain eurooppalaista ja aasialaista antibolševistista intelligentsiaa.

Vladimirin vankilassa vallitsi varsin täsmällinen järjestys ja kuri. Vankien kohtelu oli kylmän asiallista ja vanki sai olla vartijoiden taholta rauhassa mielivallasta, mikäli itse pysyi vankilan ohjesääntöjen puitteissa. Poikkeamiset siitä rangaistiin nopeasti ja tuntuvasti kovennetulla arestilla.

Vartijoita oli käytävissä aina kaksi samanaikaisesti eivätkä he ohjesäännön mukaan saaneet puhua vankien kanssa. Kumpikin kontrolloi toistaan eikä minkäänlaista yhteyttä vankeihin voinut syntyä. Äänekäs keskustelu, laulu ja viheltäminen oli kielletty. Käytäviin laskettiin esim. kävelylle mentäessä vain yhden sellin asukkaat kerrallaan, joten oli mahdotonta tietää keitä naapuriselleissä säilytettiin, vaikka olisi asunut vuosikausiakin samassa sellissä. Koputusta morseaakkosilla valvottiin ja sen yrittäminenkin oli uskallettua, koska GPU:n valvonta ulottui selleihin »vasikoiden» avulla täällä kuten muuallakin. — Vaikka poliittinen vanki olikin jo saanut tuomionsa ja oli sitä sovittamassa, jatkui hänen tarkkailunsa edelleenkin. GPU olettaa varsin johdonmukaisesti, ettei kuulusteluissa sittenkään saatu kaikkea irti ja valvonta jatkuu siten herkeämättä »vasikoiden» ja ilmanvaihtotorviin tai lämpöpatterien taakse kätkettyjen mikrofonien avulla. Vankiloissa on huomattavan suuri henkilöstö eriarvoisia GPU:n upseereja ainoastaan tätä jo tuomittujen jatkotutkimusta ja valvontaa varten. Niin oli myös Vladimirin vankilassa.

Yleinen kokemus kuitenkin osoittaa, että vanki ahtaimmissakin oloissa ja tarkimmankin valvonnan alaisena keksii keinoja yhteydenpitoon naapuriselleissä ja kauempanakin oleviin vankeihin. Niinpä minäkin jo vajaan vuoden kuluttua olin selvillä, että Vladimirin vankilassa säilytettiin ainakin 14 miestä niistä

19:stä, jotka keväällä 1945 kanssani samanaikaisesti luovutettiin Neuvostoliittoon. Miten tämä tiedonvälitys kävi mahdolliseksi, jääköön kertomatta, mutta keksimäni menetelmä toimi mainiosti yli kahden vuoden ajan.

Sain tietää monista tänne suljetuista henkilöistä. Ihmettelen, onkohan hengissä säilynyt saksalainen asianajaja Richterkään, jonka katoaminen Hampurista 1945 varmaankin jäi täydellisesti selvittämättä. Hänen kävellessään eräänä päivänä kadulla pysähtyi hänen viereensä henkilöauto, hänen ehtimättä tehdä mitään heitettiin peite hänen päänsä yli ja hänet kaapattiin autoon, joka pysähtyi vasta Potsdamin vankilan pihalla. Richter oli ennen sotaa toiminut saksalais-amerikkalaisen kauppakamarin puheenjohtajana. Vielä vuonna 1949 oli hän vangittuna Vladimirissa eikä ollut saanut mitään yhteyttä omaisiinsa.

Vladimirin vankilan elämän teki melko siedettäväksi se, ettei venäläisiä rikosvankeja ollut sijoitettu samoihin selleihin poliittisten vankien kanssa ainakaan niissä selleissä, joissa jouduin oleskelemaan. Rikosvankeja, samoin kuin naisvankeja varten oli omat vankilaosastonsa.

Uusia tuttavuuksia

Jouduin selliin, jossa jo ennen minua oli kymmenkunta miestä. Tervehdyksiä vaihdettiin saksan, venäjän, englannin ja eestin kielillä. Joukko oli varsin sekalaista. Saksaa edusti lähetystöneuvos Gotthold Starke, joka oli toiminut sodan alkuun saakka Saksan suurlähetystössä Moskovassa. Neuvostoliiton edustajana toimi tässä sellissä insinööri K., joka ennen pitkää selitti olevansa sosiaalidemokraatti. Luutnantti Frank Kelly puolestaan edusti Englannin laajaa imperiumia. Eestin tuhottu tasavalta oli edustettuna kolmen miehen voimalla — Kallas, Sorgus ja Tullus tervehtivät minua veljeskansan miehenä veljien sydämellisyydellä. Baikalin seuduilta kotoisin oleva bur-

jaatti, miliisiluutnantti Gluškov haastoi minut viipymättä šakkilaudan ääreen ja viimeksi tuli minua kättelemään pieni keltaihoinen, vinosilmäinen mies, jonka kasvot olivat pelkkää hymyä. Hän aivasti itsestään nimen Li-Tshin-Yi ja kertoi olevansa Šanghaista kotoisin. Edelleen oli sellissä kiinalaisen äidin ja venäläisen isän jälkeläinen, joka ei ollut perinyt kummankaan kansan hyviä ominaisuuksia. Hän oli 30:stä ikävuodestaan viettänyt 18 eri vankiloissa ja parannuslaitoksissa. Nämä 18 vuotta olivat hukkaan mennyttä aikaa, sillä hän oli edelleenkin lurjus.

Mieleenpainuva ilmestys oli tässä sellissä vielä pienikokoinen, pahasti kyttyräselkäinen romanialainen juristi. Hänen oikea jalkansa oli polven kohdalta kuivunut n. 90 asteen kulmaan ja näin ollen hän pääsi liikkumaan vain kepin ja vasemman jalkansa avulla. Tässä rujossa ruumiissa asusti kuitenkin terävä, kiihkeä ja juonista rikas henki. Muistaakseni hänen nimensä oli Papalescu, tai jotain sinnepäin. Hän oli ollut kiihkeä kommunisti omassa maassaan ja avustanut oikeudenkäynneissä mm. Anna Paukeria, josta myöhemmin tuli eräs Romanian johtavia kommunisteja.

Kun tällaiseen selliin tuodaan uusi mies, on se yksitoikkoisessa vankilaelämässä tapahtuma. Entiset sellitoverit »osataan jo ulkoa». Heidän kokemuksensa ja mielipiteensä on ehditty kuulla jo moneen kertaan, ja hyväänkin mieheen kyllästyy, kun hänen kanssaan joutuu olemaan kuukausia ja vuosia yötä päivää samassa kopissa. Uusi tulokas sen sijaan on nähnyt ja kuullut paljon sellaista, jota vuosikaudet täydellisesti eristettynä istuneet eivät vielä tiedä. Sain vastailla tuhansiin kysymyksiin ja tunsin itseni kuin sitruunaksi, josta mehu puristettiin viimeiseen pisaraan.

Vuorostani sain tietysti itsekin kysellä ja rikastuttaa itseäni heidän tiedoillaan. Ja monenkirjavia ne olivatkin. Heidän kertomuksistaan vyöryi esiin mitä erilaisimpia ihmiskohtaloita, jotka kaikki saivat suunnilleen samanlaisen lopun: GPU, tutkintovankilat, tuomiot, orjaleirit, eristysvankilat. GPU:n myl-

lyt olivat jauhaneet ja sellissämme oli muutamia sen jauhamista jyväsistä: joukko tuomittuja miehiä, eräät jo 10—15 vuotta istuneita. Ja jokaista heistä joku muistelee jossain maailman kolkalla, perheenisänä, poikana tai veljenä.

Gotthold Starke oli hienosti sivistynyt mies, humanisti ja journalisti kutsumukseltaan, vaikka olikin joutunut diplomaattiuralle, koska oli suuri asiantuntija idän asioissa. Hän oli kotoisin Brombergista Puolasta, jossa asui sotaa edeltäneinä aikoina paljon saksalaisia. Siellä hän oli toimittanut sosiaalidemokraattista sanomalehteä ja joutunut osallistumaan myös kuuluisaan Brombergin kuolemanmarssiin, kun puolalaisten terrori saksalaista vähemmistöä vastaan oli alkanut. Olin kuullut tästä miehestä jo aikaisemmin Mordvassa ystävältäni Neumannilta, joka samoin oli ollut sanomalehtimiehenä Brombergissa. — Nyt oli Starke ankarasti laihtunut, sai useasti vaikeita sydänkohtauksia ja hengitteli vain toisella keuhkollaan, mutta hienompaa sellitoveria on vaikea löytää. Jos muutkin maailman diplomaatit osaisivat olla yhtä tahdikkaita kuin Gotthold Starke, olisi maailmassa paljon rauhallisempaa. Vietin pari vuotta samassa sellissä hänen kanssaan ja tunsin todellista kaipausta erotessani tästä sielukkaasta ihmisestä.

Yhteiset joulunviettomme hänen kanssaan ovat jääneet mieleeni kauniina ja hartaina hetkinä. Koetimme niistä muodostaa jotain luterilaisia perinteitämme muistuttavaa karusta ympäristöstä ja vaikeuksista huolimatta. Niukoista ruoka-annoksistamme aloimme jo viikkoja aikaisemmin säästää limpunkuoria ja kuivatimme niistä korppuja lämpöpatterin päällä. Samoin kuivatimme ohuita viipaleita ohrapuurosta ja joimme aamuteemme ilman sokeria jo viikkoja ennen joulua.

Sain valmistetuksi myös kaksi pientä joulukynttilää steariinitipoista, joita valui sellimme pöydälle kun sähköhäiriöiden sattuessa saimme selliimme kynttilän. Kätkin näitä murusia patjani sisään jo kuukausia ennen joulua ja niistä tulikin kaksi lyijykynän paksuista pientä kynttilää. Tietystikään ei niiden polttaminen ollut sallittua, mutta teimme sen kielloista huoli-

matta eivätkä vartijat niitä huomanneetkaan, kun sellissä paloi kirkas sähkövalo ja itse istuimme kynttilöiden ja sellin ovessa olevan tirkistysreiän välissä.

Pappisperheessä syntyneenä osasi Gotthold Starke ulkomuistista joulurukoukset ja hänen luettuaan ne hyräilimme yhdessä »Stille Nacht, heilige Nacht», johon eestiläiset veljemmekin yhtyivät. Ajatuksemme siirtyivät aikaisempiin, onnellisempiin joulunviettoihimme ja omaistemme pariin. Joulu ja joulun tunnelma valtasi mielemme ehkä voimakkaammin kuin koskaan aikaisemmin.

Saatuamme iltasella kannullisen kuumaa vettä aloitimme jouluateriamme. Jyrsimme kuivia limpunkuoria ja liuotimme kuivaamiamme puuroviipaleita kuumassa vedessä joulupuuroksi, sirottelimme siihen sokeria ja menimme jouluiltana epätavallisen kylläisinä nukkumaan.

Eestiläiset veljeni olivat toimineet ahtaammilla aloilla kotimaassaan. Kallas oli kasvatellut rotusikoja ja kertoili usein ja ruokahaluamme ärsyttävästi kinkku- ja pekonisikojen kasvatuksen hienouksista. Tullus sen sijaan oli ollut Tallinnassa sokerileipurina, vaikkakin tyypiltään lähenteli sotilasta. Hänen ryhtinsä ja jyrisevä äänensä olisi kelvannut vaikkapa preussilaiselle vääpelille. — Sorgus puolestaan oli »Peipsijärve kaluri» ja kertoili toisinaan hauskoja, suurentelemattomia kalajuttujaan. Kaikki he olivat mukavia, reiluja kansanmiehiä. Sorguksen tapasin vielä pari vuotta myöhemmin Siperian perukoilla, johon hänetkin tuomionsa kärsittyään oli karkotettu.

Psykologisesti katsoen sellimme miehet muodostivat varsin monipuolisen valikoiman luonteita. Osaltaan se suuresti antoi vaihtelua vankilaelämän harmauteen, jossa mikään ei muuttunut sen 2 vuoden 9 kuukauden aikana, jonka olin näiden vanhojen, paksujen muurien sisäpuolella.

Kun Starke edusti tasapainoisuutta ja jonkinlaista »toivotonta optimismia», muodosti Papalescu hänen vastakohtansa alituisella purnauksellaan ja kiukunpurkauksillaan, joiden kohteena tavallisesti oli ainoa venäläisemme, insinööri K. Saimme usein

mennä väliin, kun jokin periaatteellinen keskustelu heidän välillään oli mennyt umpisolmuun. Kumpikin heistä oli kiihtyessään valmis käyttämään venäjän kielen senlaatuista sanarikkautta, joka toisen sanomana vaikuttaa ärsyttävämmin kuin omasta suusta tulleena. Romanialais-venäläinen konflikti saattoi syntyä jostain šakkitilanteesta yhtä hyvin kuin poliittisesta kannunvalannasta ja Papalescun raskas kävelykeppi ilmestyi kuin loihdittuna hänen vuoteensa alta sanomaan viimeisen sanan kiistakysymyksessä. Tilanne rauhoittui kuitenkin heti, kun käytävällä oleva vartija jyskytti oveen, sillä meluaminen sellissä tiesi vähintään kolmen vuorokauden oleskelua kylmässä karsserissa. Myös se suomalainen kirosana, jolla näyttää olevan yhtä kansainvälistä kantavuutta kuin espanjan kielen caramballa, rauhoitti tilanteen nopeasti.

Burjaatti puolestaan ei väsynyt julistamasta poliittista vakaumustaan, ja ympäristön huomioon ottaen hän teki sen perin äänekkäästi. Koulusivistykseltään hän oli ylioppilas ja vankilassakin hän halusi kartuttaa tietojaan. Hän sai toisinaan ottaa vastaan paketteja omaisiltaan ja niissä tuli runsaasti mahorkkaa, savukepaperia sekä kouluvihkoja. Vihkoihin hän saattoi tehdä muistiinpanoja opinnoistaan ja mahorkalla hän palkitsi opettajiensa vaivat, kun hän alkoi opiskella englannin ja saksan kielen alkeita. Opetin hänelle kumpaakin oppiainetta ja niin mahorkan saantini oli turvattu koko yhdessäolomme ajaksi.

Jokaisessa paratiisissa on käärmeensä, ja niinpä oli sellainen luikerrellut meidänkin selliimme. Tässä tapauksessa se oli kiinalaisvenäläinen miekkonen, joka tavallisesti seuraili meidän kaikkien edesottamuksia vinoilla silmillään. Yleensä varoimme häntä, eikä suotta, sillä kerran hän oli saattaa minut ja oppilaani vaikeuksiin. Olin kirjoittanut joukon saksankielisiä kaskuja, aikoinaan Saksassa kuulemiani Hitlerin-vastaisia juttuja ja jonkin englanninkielisen sadun Gluškoville käännöstehtäväksi. Annoin ne oppilaalleni illalla, mutta aamulla niitä ei löytynytkään enää. Ennen aamuteetä sanoi vakoilijamme ottaneensa paperit yöllä haltuunsa ja antavansa ne vartijalle, ellei hän saisi

kymmentä lasillista mahorkkaa, kolmea kouluvihkoa ja kuutta leipäannosta. Tämä oli ultimaatumi. Harkinta-aikaa korkeintaan kymmenen minuuttia, sillä aamuteetä jaettiin jo naapuriselleihin. Gluškov hätääntyi, sillä hän ei tiennyt, mitä käännöstehtävät olivat sisältäneet ja toisinaan olimme kirjoitelleet hyvinkin uskallettuja tekstejä ja hävittäneet ne heti jälkeenpäin. Muistin, että saksankieliset jutut olivat selvästi natsivastaisia ja siis täällä vaarattomia, mutta englanninkielinen satu oli parodioitu selostus Jerusalemin taisteluista. Siitä saattoi hyvinkin saada kymmenen vuoden tuomion entisen lisäksi, sillä oikein tulkittuna se ei suinkaan palvellut maailmanvallankumousta.

Tilanne vaati nopeita päätöksiä. Päätimme väkivalloin tutkia kiristäjämme vaatteet ja hävittää vaaralliset kirjoitukset ennen kuin vartija ehtisi aamuteenjakelulle ovellemme. Hyökkäsimme yllättäen hänen kimppuunsa, työnsimme hänet nurkkaan, johon ovessa olevasta tirkistysreiästä ei saattanut nähdä, painoimme pyyheliinan hänen suulleen avunhuutojen estämiseksi samalla kun muut sellimme miehet kalistelivat teemukejaan ja aiheuttivat muuta melua. Saimme miehen tarkastetuksi, mutta papereita ei löytynyt.

Samalla avattiin ovi ja vartija toi suuren peltikannullisen keitettyä vettä. Meidän piti tällöin laskea lurjuksemme vapaaksi ja hän hyökkäsi heti ovelle alkaen selittää asiaansa vartijalle. Parin minuutin kuluttua oli vartiopäällikkö ja pari vartijaa sellissämme, ja nyt näimme, mihin kiristäjämme oli kätkenyt varastamansa paperit. Hän oli repinyt pienen reiän patjaansa ja työntänyt paperit patjantäytteen sekaan.

Vartiopäällikkö otti haltuunsa paperit ja poistui seurueineen. Mieliala sellissämme oli sähköistynyt. Varmaankin moni meistä pohti mielessään, miten päästä eroon lurjuksestamme. Omankäden oikeutta, korpilakia, ei tilanteeseen voinut soveltaa. Piti siis keksiä jotain tilanteeseen sopivaa.

Päivä kului kireän tunnelman vallitessa iltaan. Juuri ennen nukkumaan menoa sain käteeni lurjuksemme huomaamatta

paperilapun, johon oli kirjoitettu seuraava neuvo: »Älä nouse vuoteestasi tapahtukoon mitä tahansa yöllä. Anna tämä edelleen Gluškoville.»

Ymmärsin toverien keksineen jotain kollegiaalista ja jäin odottelemaan mielenkiinnolla mitä se olisi. Gluškov antoi ymmärtää myös käsittäneensä vihjeen ja sanoi makuulle mennessämme nukkuvansa samaa kyytiä aamuun asti.

Todellisuudessa emme kumpikaan malttaneet nukkua, vaan odottelimme tapahtumain kehitystä. Ja aamuyöstä odotuksemme palkittiinkin. Lurjuksemme oli noussut yöastialle, jona toimi suuri rautainen tynnyri sellimme nurkassa. Hän toimitteli parhaillaan asiaansa pitäen toisessa kädessään astian rautaista kantta. Samassa nousi 4—5 muuta miestä vuoteistaan hyökäten hänen kimppuunsa ja mukiloiden häntä sydämensä kyllyydestä. Samalla yksi miehistä jyskytti sellin oveen minkä jaksoi ja huusi vartijaa avuksi.

Tällainen hulina yön hiljaisuudessa poikkesi suuresti vankilan järjestyksestä ja hetkessä oli sellissämme neljä vartijaa. Kaikki venäjän kieltä osaavat miehemme selittivät yhteen ääneen lurjuksemme jo aikaisemmin uhanneen murhata Gluškovin ja nyt he olivat yllättäneet miehen juuri kun tämä oli kohottanut raskaan rautaisen kannen lyöntiin tappaakseen nukkuvan Gluškovin. Kiinalais-venäläisen lurjuksemme kädessä oli edelleenkin yöastian rautainen kansi, jolla hän oli yrittänyt torjua hyökkääjät ja niin lavastus oli täydellisesti onnistunut. Lurjuksemme vietiin kiireen vilkkaa alusvaatteisillaan karsseriin. Jälkeenpäin saimme tietää hänen saaneen »murhayrityksestään» 15 päivää yksinäistä, kylmää karsseria ja pidimme sitä oikeaan osuneena opetuksena.

Takavarikoidut paperimme saimme muutamien viikkojen kuluttua takaisin. Vartiopäällikkö ei niitä palauttaessaan lausunut sanaakaan, mutta papereihin lyödyistä leimoista totesimme niiden käyneen Moskovassa saakka tarkastettavina. Satua Jerusalemista oli pidetty siellä vain satuna, mutta hävitin sen kuitenkin vielä samana päivänä.

Sellielämää

Englantilainen nuori upseeri Frank Kelly oli sellimme hermostunein ja säälittävin mies. Hänet oli pidätetty Leipzigissä eräiden muiden kanssa, joiden väitettiin muodostaneen vakoiluliigan venäläisiä vastaan. Yksi näistä oli ranskalainen tarjoilija, ja samaan »liigaan» oli muka kuulunut myös vastavalmistunut lääkäri, gynekologi Kristoffer Klemm. Kelly oli joutunut olemaan tutkintoaikansa Potsdamin vankilassa, jossa häntä oli raa'asti pahoinpidelty ja rääkätty. Päästäkseen kiusaajistaan oli Kelly jo Potsdamissa yrittänyt ainakin kolmesti itsemurhaa leikellen valtimonsa lasinpalasilla, mutta aina oli hänet ajoissa keksitty ja viety sairaalaan. Vladimirin vankilassakin hän vielä hautoi itsemurhasuunnitelmiaan ja kerran keskeytin hänen puuhansa, kun hän yritti ripustaa itsensä kengännauhoilla rautasänkynsä päätyyn. — Kuitenkin oli tämä loppuunpalanut mies säilynyt hengissä ja päässyt lopulta, v. 1954, palaamaan kotimaahansa. Näin hänen kuvansa eräässä aikakauslehdessä, joka kertoi hänen puhjenneen hysteeriseen itkuun, kun sanomalehti- ja radiomiehet olivat yrittäneet haastatella häntä hänen kokemuksistaan.

Myös Kristoffer Klemmin olen kuullut päässeen Saksaan mutta terveydeltään täysin murtuneena. Kumpikaan heistä ei luonnollisestikaan ollut toiminut missään vakoilutehtävissä.

Klemm osoitti muuten ihailtavaa jääräpäisyyttä vankilassa. Kun hän sai päähänsä anoa lääketieteellistä ammattikirjallisuutta tai aikakauslehtiä, ja kun niitä ei annettu, julisti hän nälkälakon ja pysyi siinä, kunnes vankilalääkärit hankkivat hänelle venäläisiä lääketieteellisiä julkaisuja. Jos niiden saanti loppui, oli seurauksena uusi määrätietoinen nälkälakko. Hänelle ei muutaman päivän paasto näyttänyt tuottavan suurempia vaikeuksia. Lehtien avulla hän oppi nopeasti venäjän kieltä ja lääketieteellistä terminologiaa, jota arveli voivansa käyttää hyväkseen, jos joskus vielä pääsisi lääkärintehtäviin.

Muistaakseni v. 1949 tuotiin selliimme uusi tulokas, itämaisen näköinen matalakasvuinen mies. Hänellä oli yllään valkea tropiikkipuku, jalassaan uudet ruskeat puolikengät ja päässä muutamia numeroita liian pieni sininen venelakki, jollaisia käyttävät NL:n lapsijärjestöön kuuluvat »pioneerit». Mies oli Japanissa ja Kaukoidässä olevien muhamettilaisten henkinen ja poliittinen johtaja, suur-imami ja teologian tohtori Mohammed-Addulhai Kurban-Gali. Sain tutustua noin vuoden ajan tähän erikoislaatuiseen sellitoveriin.

Kooltaan hän oli melko matala, 162 cm pitkä, kuten »kansojen suuri johtaja» Stalinkin. Mutta vaikutusvaltaa oli uudella naapurillani ollut runsaasti hänen ollessaan ylimpänä paimenena 60-miljoonaisen oikeauskoisen laumansa johdossa. Japanin keisari, joka oli tuntenut suurta mielenkiintoa islamin oppeja kohtaan, oli usein kutsunut Kurban-Galin pöytäseurakseen. Ja hyvät ruokahalut tuntuu suur-imamilla olleenkin. Ennen pidätystään oli hänellä ollut painoa 8 puutaa, siis 128 kiloa. Hän tuli pidätetyksi Tokiossa ja hänen oltuaan sen jälkeen parisen vuotta Venäjällä oli paino alentunut tasan puoleen entisestään ja tropiikkihousujen kaulukseen oli pitänyt tehdä monia laskoksia vatsan ympärysmitan pienentyessä.

Ollessaan Moskovassa tutkintovankeudessa hän oli kirjoittanut Stalinille kirjeen ja pyytänyt lähettämään itselleen muonaa, koraanin, kengät ja hatun. Hän oli vedonnut aikaisempaan tuttavuuteen: vuonna 1917 oli Kurban-Gali ollut keskusteluissa Stalinin kanssa uskonnon asemasta Venäjällä vallankumouksen jälkeen. Uusi naapurini oli nimittäin baškiiri ja jo tällöin islamilaisen kirkon huomattavalla paikalla. Stalin oli v. 1917 rauhoittanut häntä ja luvannut uskonnolle täydellisen vapauden. Kuitenkin Kurban-Gali oli nähnyt pappeja tapettavan ja vangittavan joukoittain ja oli itse paennut Japaniin, josta käsin oli hallinnut muhamettilaisia Japanin hallituksen suostumuksella.

Ihmeellistä kyllä oli Kurban-Gali saanutkin vankilaan paketin, joka sisälsi erittäin hienon, nahkakantisen koraanin, yhden ranskanleivän, viisivuotiaalle sopivan pioneerilakin ja ruskeat

puolikengät. Samoin oli tullut kilon purkki amerikkalaista sianlihasäilykettä, jota suur-imami ei tietenkään muhamettilaisena voinut syödä. Stalin lienee ollut määräyksen antaessaan leikkisällä tuulella, sillä pioneerilakki suur-imamin päässä oli tosiaankin huvittavan näköinen.

Sellissämme oli toinenkin muhamettilainen, kaukasialainen vanhus, Isaj Isajev. Tämä mustapartainen, pieneen tšitšenien kansanheimoon kuuluva mies lienee ollut aikaisemmin vuoristorosvo. Reipas mies hän oli vieläkin 78:stä ikävuodestaan huolimatta emmekä löytäneet ainoatakaan harmaata karvaa hänen täysparrastaan tai hiuksistaan. Yllytimme häntä toisinaan esittämään kotiseutunsa tansseja, kun vartijamme oli käytävän toisessa päässä, ja ketterästi nousi jalka miehellä, kun hän puulusikka kädessään esitti kaukasialaista miekkatanssia. — Hänet oli vangittu yhdessä 120-vuotiaan isänsä kanssa, mutta isä oli kuollut härkävaunuun kuljetuksen aikana vartiosotilaalta saamaansa potkuun, joka oli murskannut ikämieheltä kurkunpään.

Kurban-Galissa näki Isajev ellei juuri Allahia, niin ainakin Muhammedin veroisen profeetan ja koetti kaikin tavoin osoittaa kunnioitustaan suur-imamille. Siitä lähtien, kun ylipappi tuli selliimme, emme enää kuulleet vuoristorosvon höyläämätöntä kielenkäyttöä, vaan kunnioittavan kohteliasta puhetapaa ja loputtomasti koraanista lainattuja mietelauseita. Yhdessä suorittivat uskonveljet viisi kertaa päivässä uskontonsa määräämän peseytymisen, jossa vesi tosin näytteli vain symbolista osaa. Yhdessä he istuivat sääret ristissä vuoteellaan ja tutkivat arabiankielistä koraaniaan. — Me muut sellissä olevat tulimme siihen käsitykseen, että islam on varsin elinvoimainen uskonto — kunnes itse suur-imami särki kuvitelmamme.

Suur-imami oli monipuolinen ja sivistynyt keskustelutoveri ja puhelimme hänen kanssaan kaikesta maan ja taivaan välillä. Teimme kolmikuukautisen kauppasopimuksenkin, jonka nojalla hänen Stalinilta saamansa sianlihapurkki siirtyi omaisuudekseni, kun olin luovuttanut hänelle kilon päivittäisistä sokeriannoksistani. Kun annos käsitti 9 g päivässä, sain luovuttaa

hänelle sokerini tarkalleen 111 päivää ennen kuin sain haltuuni säilykepurkin. Purkinavaajaa ei kuitenkaan ollut saatavilla, joten sain hangata purkin reunaa kivilattiaan, kunnes sen kansi kulumalla aukeni ja ruokavaliooni ilmestyi rasva-aineita ensimmäisen kerran neljän vuoden aikana. Sellimme kaikki ei-islamilaiset voitelivat sinä päivänä leivälleen chicagolaista sianihraa, musulmaaniemme ihmetellessä, kuinka saatoimme syödä eläimistä saastaisimman, sian, lihaa.

Kurban-Gali kertoili monenlaista Japanin hovipiireistä ja politiikasta, mm. siitä, kuinka hän kerran oli mikadon toimeksiannosta lähettänyt Kaukoidän valkokaartilaiskenraalille Semjonoville 2 miljoonaa kultaruplaa rautatiesabotaašia varten Mantšurian rautateillä, ja mitä rahoilla oli saatu aikaan. Luulin aluksi tätä ylipappia vakaumuksen mieheksi, mutta vähitellen alkoi hän puhella minulle aikeestaan kirjoittaa uudelleen Stalinille. Arkaluontoisemmat keskustelumme tapahtuivat ulkona kävelyillä ollessamme, joten sellimme toiset miehet eivät pitkiin aikoihin tienneet, mitä baškiirimme pyöreässä päässä liikkui. Hän aikoi kerta kaikkiaan musulmaanien entisenä poliittisena ja henkisenä johtajana tarjota palvelustaan bolševikeille. Kun hän uskoi suunnitelmansa minulle, sanoin kainostelematta mielipiteeni siitä ja ystävyytemme viileni huomattavasti.

Kehiteltyään kuitenkin edelleen suunnitelmiaan hän pyysi eräänä päivänä vartiopäälliköltä paperia ja kirjoitusvälineet kirjoittaakseen anomuksen johonkin korkeaan virkapaikkaan. Saatuaan ne hän kirjoitti pitkän asiakirjan, joka käsitti kaikkiaan kymmenen kohtaa. Anomuksensa hän osoitti suoraan Josif Stalinille ja pyysi vapauttamistaan ehdoilla, joita luulisin jokaisen oikeauskoisen musulmaanin häpeävän. Vedoten suureen auktoriteettiinsa muhamettilaisessa maailmassa hän lupasi vapaaksi päästyään vaikuttaa koko maailman, mutta ennen kaikkea Kaukoidän muhamettilaisiin niin, että he alkaisivat suosia kommunismia ja muuttaa politiikkansa anglo-amerikkalaisia vastaan.

Saatuaan asiapaperinsa valmiiksi hän pyysi minua lukemaan sen ennen kuin lähettäisi sen korkeaan määräpaikkaansa. Luettuani paperin hän vaati minua lausumaan mielipiteeni siitä. Sanoin, että paperilla on käytännöllinen arvonsa sopivankokoisiin palasiin leikattuna, koska toilettipaperia jaettiin vankilassa varsin niukasti, mutta alhaisinta konnuutta olisi käyttää asemaansa uskontokunnan johtajana tämänkaltaiseen hankkeeseen. Muuta arvoa en nähnyt paperilla olevankaan, kun tuollainen esitys tulisi tunnetuksi muhamettilaisessa maailmassa; se todistaisi vain tekijänsä moraalista romahdusta. Mutta Kurban-Galin vapaudenjano oli moraalia voimakkaampi. Hän lähetti esityksensä edelleen saamatta siihen kuitenkaan mitään vastausta. Ainoa seuraus siitä oli sellitoverien halveksunta, joka teki hänen vankeusaikansa vaikeammaksi.

Vartijaimme erehdyksen kautta tutustuin Vladimirin vankilassa erääseen toiseenkin mielenkiintoiseen mieheen, juutalaissyntyiseen puna-armeijan entiseen kenraaliin, Liebermanniin. Häneen sopi mielestäni Kiplingin lause, että todellisuus on joskus taruakin ihmeellisempi. — Joutuessani kerran sydänhäiriöiden vuoksi sairaalahoitoon sijoittivat vartijat minut vankilan sairaalassa erehdyksessä kahdenmiehen selliin, jossa jo ennestään oli potilas, mutta sitä laatua, jota oli määrä säilyttää muista vangeista erillään.

Heti oven sulkeuduttua takanani alkoi mies kertoa elämyksistään, sillä hän sanoi Leninin kuoleman jälkeen, vuodesta 1924, istuneensa enimmäkseen yksikseen ja kun vartijat huomaisivat erehdyksensä, erotettaisiin meidät viipymättä. Niin kävikin, mutta iltapäivän ja osan yötä sain kuulla niin mielikuvituksellisia ja mielettömiä vaiheita, että niitä saattaa käsittääkseni kuullakin vain Neuvostoliitossa.

Liebermann oli ollut puna-armeijan kemiallisten joukkojen kenraali, erikoisalanaan taistelukaasut ja räjähdysaineet. Sitä paitsi hän oli entinen illegaali ja Leninin monivuotinen, läheinen ystävä. Vaarallinen Stalinin valtakaudelle hän oli siksi, että tiesi todellisen Leninin »testamentin». Stalinin aikana on mitä

erilaisimmin tavoin luotu myytti, että Stalin oli Leninin opetuslapsi, läheinen ystävä ja työtoveri. Todellisuudessa ei näin ollut; jo Leninin eläessä oli Stalin alkanut juonitella kommunistipuolueessa ja tavoitella korkeinta valtaa. Berijan tultua GPU:hun, NL:n valtiollisen poliisin johtoon, olikin Stalinin tie vallan huipulle tasoittunut nopeasti. Kaikki ne Leninin läheiset miehet, jotka pitivät Leniniä kommunismin suurena apostolina, hävisivät nopeasti yksi toisensa jälkeen, joko lavastetuissa oikeudenkäynneissä tuomittuina tai jäljettömiin kadonneina. Samaa tietä kuin Buharin, Kamenjev, Trotski ym. Leninin läheiset ystävät, hävisivät myös ne, jotka eivät heti olleet valmiit tunnustamaan georgialaisen suutarinpojan rajatonta määräämisvaltaa puolueessa.

Todellisuudessa oli Lenin kuolinvuoteellaan varoittanut lähimpiä miehiään: »Varokaa Stalinia, hän on pettänyt minut ja kommunismin, hän pettää vielä teidätkin.» — Liebermann oli yksi niistä läheisistä, jotka tiesivät Leninin mielipiteet Stalinista ja tämän vallanhimosta. Eräässä puheessaanhan Stalin lausui: »Vallankumous vaatii uhreja; vaikka maamme täydellinen sosialisoiminen vaatisi 20 miljoonaakin uhria, ei siitä ole luovuttava.» Näistä uhreista, joista suuri osa ei suinkaan vastustanut sosialisoimista vaan Stalinin hallitustapoja, saivat alkunsa NL:n suurpuhdistukset ja niissä hävisivät jäljettömiin nimenomaan Leninin innokkaimmat kannattajat. Niiden luku ei pysähtynyt läheskään 20:een miljoonaan.

Pian Leninin kuoleman jälkeen oli Liebermann vangittu Leningradissa ja kuljetettu erääseen Valkeanmeren saaressa olleeseen vankilaan. Hänen saatuaan kokea GPU:n kuulustelumenetelmät erilaisine kidutuksineen hänelle oli julistettu kuolemantuomio muka puolueenvastaisesta toiminnasta. Hänen odoteltuaan ampumista joitakin kuukausia hänet oli kuljetettu Moskovaan ja Lubjankassa oli hänen selliinsä kerran tullut korkea-arvoinen GPU:n upseeri ja tehnyt Liebermannille ehdotuksen: mikäli hän auttaisi neuvostomaata keksimällä uuden, entisiä tehokkaamman taistelukaasun, peruutettaisiin hänen kuolemantuomionsa.

Aikaa tähän tehtävään annettiin kaksi vuorokautta; ellei resepti siinä ajassa valmistuisi, pantaisiin tuomio täytäntöön viipymättä.

Liebermannista ehdotus oli mahdoton monestakin syystä, ilman ammattikirjallisuutta ja laboratoriokokeita oli mahdotonta mitään uutta sillä alalla keksiä. Sitä ei GPU:n virkamies kuitenkaan ottanut huomioon, vaan sanoi aikaa olevan kaksi vuorokautta ja antoi muutaman arkin paperia, joille uuden taistelukaasun kaavat voisi kirjoittaa.

Aluksi ei Liebermann nähnyt ehdotuksessa mitään tietä pelastukseen, mutta toisen päivän lähestyessä iltaa hän epätoivoissaan alkoi ulkomuististaan kirjoitella paperille kemiallista kaavaa, johon sekoitteli kaikenlaisia muistamiaan, taistelukaasuissa käytettyjä myrkkyjä. Joka tapauksessa hän arveli voittavansa aikaa, kunnes asiantuntijat olisivat ehtineet tarkistaa kaavan ja ehkäpä kokeillakin sitä. Määräaikana tultiin kaavaa noutamaankin ja Liebermann jäi odottelemaan ikävää lopputulosta asiaansa.

Jonkin viikon kuluttua oli GPU:n virkamies jälleen tullut hänen selliinsä ja julistanut kuolemantuomion peruutetuksi ja vaihdetuksi vankeusrangaistukseen. Samalla oli virkamies lausunut tunnustuksensa Liebermannin isänmaallisesta teosta, kaasua oli nimittäin kokeiltu ja se oli havaittu erittäin tehokkaaksi. Liebermann oli ollut hämmästyksellä lyöty, siitä sekasotkusta, jota hän kuolemanpelosta hätäännyksissään oli kirjoittanut, ei mitään kunnollista taistelukaasua voinut syntyä. Mutta pääasia oli, että elämä jatkui.

Asiasta ei sitten pitkiin aikoihin kuulunut mitään, mutta Liebermann teki nyt puolestaan itse esityksen GPU:lle. Hän sanoi kehitelleensä mielessään jotain aivan uutta ja erittäin tehokasta räjähdysainetta ja olisi halukas kokeilemaan sen valmistusta, mikäli saisi siihen tilaisuuden. GPU suostui siihen ja Liebermannille hankittiin uusi siisti puku, hän alkoi saada parempaa ruokaa, sai kaksi siviilipukuista vartijaa mukaansa ja pääsi ulos Lubjankasta hankkimaan laboratoriovälineitä ja ammatti-

kirjallisuutta. Kokeilulaboratorioksi järjesti GPU hänelle vanhan talon jostain Moskovan syrjäkaupungilta ja siellä sai Liebermann käydä joka päivä vartijoiden saattamana suorittamassa kokeilujaan.

Todellisuudessa olikin hän saamassa aikaan erittäin voimakkaan räjähdysaineen, jonka ainoa varjopuoli oli, että se valmistettaessa jähmettymisvaiheessaan oli varsin brisanttista, herkästi räjähtävää. Eräänä päivänä hänen lähtiessään Lubjankaan vartijoittensa saattamana jäi häneltä kaksi puolen litran vetoista koepurkillista tätä räjähdysainetta jähmettymään. Lähtiessään hän oli varoittanut kahta palvelukseensa annettua assistenttia, etteivät nämä liikuttelisi purkkeja hänen poissaollessaan.

Kesken päivällistään hälytettiin hänet kuitenkin ja vietiin kiireesti laboratorioonsa. Rakennuksesta ei ollut paljoakaan jäljellä, siinä oli tapahtunut voimakas räjähdys ja jälki oli sen mukaista. Toinen assistenteista oli heti kuollut ja toinen vähää myöhemmin sairaalaan vietynä. Ihmeellistä kyllä, selviytyi Liebermann sabotaašisyytteestä. Toinen assistenteista oli ehtinyt ennen kuolemaansa kertoa Liebermannin varoittaneen häntä ja samaten olivat vartijat todistaneet kuulleensa varoituksen, jota assistentit eivät kuitenkaan varomattomuudessaan olleet seuranneet.

Mutta siihen päättyivät kokeilut. Sen jälkeen ei Liebermannilta vaadittu sen enempää taistelukaasuja kuin räjähdysaineitakaan. Hänet kuljetettiin Vladimirin vankilaan ja suljettiin siellä yksinäiseen selliin, jossa hän jo oli istunut toistakymmentä vuotta. Myös hänellä oli sydänkipua ja hän oli sen vuoksi aika ajoittain päässyt sairaalahoitoon. — Nälkää hänen ei kuitenkaan ollut tarvinnut pitkänä vankeusaikanaan paljoakaan kärsiä, siitä pitivät hänen sukurakkaat omaisensa ja jotkut muutkin juutalaiset huolta. Hän oli saanut vastaanottaa elintarvikepaketteja jatkuvasti ja oli varsin hyvin syöneen näköinen.

Liebermann näytti arvelevan, ettei Leninin todellisesta testamentista monikaan elossa oleva enää tietäisi ja vannotti minua,

jos pääsisin vapauteen, tiedottamaan siitä koko maailmalle. Itse asiassa ei Neuvostoliitossa monikaan näyttänyt uskovan Stalin-propagandan väitteeseen Leninin—Stalinin ystävyydestä, vaikka sitä kaikin tavoin alleviivattiin. Lenin oli säilynyt kansan mielessä miehenä, joka kaikista vallankumousajan joukkomurhistakin huolimatta koetti nostaa kansan sivistystä ja elintasoa Venäjällä. Leninin-aikaisen taloudellisen järjestelmän, nk. NEP:in edut lyhyine työviikkoineen ja halpoine elinkustannuksineen olivat yhä tuoreessa muistissa.

Jo puoliyön jälkeen havaitsivat vartijat erehdyksensä ja siirsivät minut toiseen selliin, jossa oli valkopartainen vanhus, leningradilainen opettaja. Hän oli istunut yli kaksikymmentä vuotta Vladimirissä ja tullut hieman hajamieliseksi. Esitellessämme aamusella itsemme hän ei muistanut sukunimeäänkään, mutta sanoi sen kyllä ennen pitkää juolahtavan mieleensä. Etunimensä hän kyllä muisti: Trofim Andrejevitš.

Nykypäivienkin Venäjällä on säilynyt vanha tapa puhutella toisia henkilöitä etunimellä ja isännimellä, sukunimen käyttö eräissä tapauksissa on tahditontakin. Alkuaikoina Venäjälle jouduttuani tuntui omituiselta, kun joku uusi tuttavuus heti esittelyn jälkeen kysyi etunimeäni ja isäni nimeä, kun sukunimeni sen sijaan ei tuntunut tärkeältä. Tapaan liittynee jotain vanhaa perinteellisyyttä vanhempien, nimenomaan isän kunnioittamisesta — pojassahan isä elää. Ulkomaalaisenkin ollessa kyseessä noudattivat venäläiset tätä tapaa uskollisesti, milloin halusivat olla kohteliaita, ja toisinaan syntyi huvittavia nimiyhdistelmiä, jonkun ulkomaalaisen nimen saadessa -vitš (-poika) päätteen. Näin ollen ei esimerkiksi esimiesasemassa olevaa miestä sovi alaisen taholta puhutella toveri Pulikoviksi tai johtaja Pulikoviksi, vaan Ivan Ivanovitšiksi, mikäli hänellä sattui olemaan ne nimet. Tämä puoliksi kunnioittava, puoliksi tuttavallinen puhuttelutapa on jokapäiväisessä elämässä joustavakin. Sen avulla voi esimiehilleenkin esittää vaatimuksia ilman, että asia saisi jyrkän sävyn.

Niinpä Trofim Andrejevitškin halusi tietää etunimeni ja isäni nimen ja opeteltuaan lausumaan ne ymmärrettävästi, hän käänsi keskustelun heti uskonnollisiin asioihin. Kuultuaan, että olen luterilainen, hän piti pitkän tauon ja pelkäsin hänen jo samaistavan minut pakanoihin. Mietittyään asiaa raskaasti hän lausui lopulta, ettei ole ihmisen vallassa päättää, kenen pojaksi syntyy. Ja niin sain jonkinlaisen synninpäästön luterilaisuudestani huolimatta. Mies oli uskonnollinen fanaatikko ja siitä syystä menettänyt vapautensakin. Uskollisena kreikkalaiskatolisena hän noudatti pääsiäistä edeltävän paaston määräyksiä vankilassakin, vaikka ruoat eivät todellakaan olleet liian rasvaisia. Kun parina kertana saimme vankilan sairaalassa luukeittoa, jossa näkyi jokin pieni rasvakupla, hän jätti keiton syömättä ja vahvisti itseään rukouksilla.

Trofim Andrejevitš oli elänyt 74 ikävuottaan varsin askeettisesti, kiertänyt naiset kaukaa ja samoin varonut alkoholia. Puhtaassa vedessäkin hän uskoi olevan jonkinlaisia vetehisiä, pahoja henkiä, ja teki joka kerran ristinmerkin vesilasin yläpuolelle, kun joutui nielaisemaan pillerin veden kanssa. Mennessämme pesuhuoneeseen peseytymään hän samoin teki ristinmerkin ennen kuin avasi vesihanan.

Sain kuulla häneltä paljon kommunistien uskonnonvastaisesta toiminnasta, joka varsinaisesti oli alkanut niihin aikoihin, jolloin hänetkin vangittiin. Hän oli nähnyt Leningradissa tapauksen, joka hänen mielestään paremmin kuin mikään muu todisti Jumalan olemassaoloa. Nuorkommunistit, komsomoltsit, olivat laumoina kiertäneet Leningradin kirkoissa tehden niissä milloin mitäkin ilkeyttä. Kerran he olivat kiinnittäneet köyden jonkin kirkontornin huipussa olevaan ristiin yrittäen pudottaa sen paikaltaan. Risti istui lujasti kiinni, mutta komsomoltsien kiskoessa köydestä se lopulta irtosi ja monen metrin korkuinen risti putosi suoraan häpäisijäinsä päälle, jolloin monta komsomoltsia murskaantui kuoliaaksi.

Istuttuaan jo yli kaksikymmentä vuotta ei Trofim Andrejevitš ollut selvillä kirkon ja uskonnon sorrosta. Minäkään en

halunnut kertoa, missä tilassa olin nähnyt monia kirkkoja Ukrainassa. Olin nähnyt niistä tehdyn autokorjaamoja, nuorison klubeja tanssilavoineen, viljavarastoja ja viinatehtaita. Se olisi vain pahoittanut vanhan askeetin mieltä. En myöskään halunnut kertoa, että Moskovan nykyinen metropoliitta kantoi mustassa papinkaavussaan kommunistien kunniamerkkejä ja julisti Neuvostoliitossa vallitsevan uskonnonvapauden.

Trofim Andrejevitšiä ei oikeastaan vaivannut muu kuin vanhuudenheikkous ja pian hänet siirrettiin takaisin selliinsä. Jatkuvana hoitona hän saisi joka päivä hoitajattarelta lusikallisen kalanmaksaöljyä. Potilasselliimme, joka muistutti vanhan luostarin kammiota, tuotiin nyt tummasilmäinen moldavialainen nuorehko mies.

Neuvostoliittolainen opintomatkani muodostui yhä antoisammaksi. Olin aikaisemmin ehtinyt matkailla monissakin maissa, mutta en koskaan ollut nähnyt ihmissyöjää etäämmältäkään. Nyt sellainen tuotiin ilmielävänä kammiooni ja raskaasti raudoitettu ovi takasi hänen säilymisensäkin luonani.

Heti, kun mies sanoi olevansa Moldaviasta, arvasin kenen kanssa olin tekemisissä. Olin jo toista vuotta yrittänyt hankkia tietooni, keitä vankilaosastomme muissa selleissä säilytettiin ja saanut tietää, että eräässä sellissä oli yksitoista Moldaviasta tuotua ja ihmissyönnistä tuomittua miestä. Naistenosastolla oli ollut myös muutamia naispuolisia kannibaaleja.

Uusi tuttavuuteni ei suinkaan ollut mikään raakalainen tai Neanderthal-mies, vaan aivan tavallinen balkanilainen talonpoika. Sodanaikaiset pakkoluovutukset, maanomistajien, »kulakkien», tuhoaminen ja maanviljelyksen kollektivisoiminen olivat saattaneet Moldavian kumpuilevan maan kurjuuden tilaan. Missä ennen oli »rieska ja hunaja» vuotanut, siellä oli nyt äärimmäinen nälänhätä ja puute kaikesta. Sodanjälkeisinä vuosina oli vielä kuivuus ja kato tuhonnut sadon, karja oli syöty tai kuljetettu Neuvostoliittoon. Edessä oli ollut väistämätön nälkäkuolema.

Niinä vuosina lähetti Neuvostoliitto laivalastittain riisiä Intian nälkäänäkeville ja valtavia määriä elintarpeita Kiinaan,

mutta oma väestö, samoin kuin sodan aikana Neuvostoliittoon liitettyjen alueiden väestö sai tulla toimeen miten pystyi. Euroopan nälkä oli sivuseikka, kun venäläisen chauvinismin tarkoitusperiin kuului voittaa suurten Kiinan ja Intian kansojen myötätunto. Johan Pietari Suuri »triangeli-ohjelmassaan» oli määritellyt nämä maat tavoitteekseen.

Äärimmäisen nälän pakotuksesta oli Moldaviassa ilmennyt ihmissyöntiä, kuten kerrotaan käyneen Leningradissakin sen ollessa saksalaisten piirittämänä viime sodan aikana. Monia ihmisiä oli Moldaviassa poikkeuslakien nojalla ammuttu heti tästä syystä, mutta joitakuita oli tuomittu pitkäaikaisiin vankeusrangaistuksiin. Uusi sellitoverini oli yksi näistä.

Tätä kannibalismia näyttivät vankilavirkailijatkin häpeävän, koska eivät sijoittaneet moldavialaisia muiden vankien kanssa yhteen, vaan eristivät heidät omaan seuraansa. Sattui sentään tässäkin kerran poikkeus, eräs meistä »Leinon vangeista» sijoitettiin muutamaksi päiväksi näiden yhdentoista kannibaalin selliin.

Päästyäni sairaalasta entiseen selliini oli siellä jälleen uusi mies, 25-vuotias ukrainalainen patriootti, joka oli menettänyt toisen jalkansa partisaanitaisteluissa kommunisteja vastaan Ukrainan ja Puolan rajamailla vuonna 1949. Mies kiinnosti minua suuresti, sillä hänen avullaan pääsin muodostamaan itselleni jonkinlaista kuvaa oloista Ukrainassa sodan päätyttyä. Sainkin tuoreita tietoja, jopa yllättäviäkin.

Banderan partisaanien lisäksi toimi Ukrainan ja Valkovenäjän alueilla vielä muitakin partisaaniyhtymiä. Päivisin työskentelivät niihin kuuluvat miehet eri tehtävissä, mutta kokoontuivat silloin tällöin iskeäkseen tuhoisat iskunsa milloin kommunistipuolueen huomattavimpiin jäseniin, GPU:n virkamiehiin tai ilmiantajiin. Toisinaan partisaanit ryöstivät valtiopankin sivukonttoreita, osuuskauppoja ja postitoimistoja. Solutettuaan miehiään monille tahoille saivat he usein ennakolta tietää korkeampien virkamiesten tarkastusmatkoistakin ja kerran he olivat väijyksistä surmanneet erään kenraalin ja joukon korkeampia venäläisiä upseereita.

Nuori mies kertoi lentokoneiden, joiden hän arveli olleen englantilaisia, tuoneen heille silloin tällöin jonnekin asumattomille seuduille ruokatavaraa, jalkineita, ammuksia ja konepistooleita. Mutta ihmeelliseltä alkoi minusta tuntua se, että konepistoolit olivat suomalaista alkuperää, samoin niiden ammukset. En halunnut alussa uskoa tätä, mutta kertojani selitti aivan tarkkaan Suomi-konepistoolin rakenteen ja sanoi patruunahylsyjen kannassa olleen kirjaimet VKT (Valtion Kivääritehdas)! Arvelin konepistoolien olevan peräisin englantilaisten käsiin joutuneista saksalaisten sotatarvikevarastoista ja siten joutuneen »pimeän politiikan» välineiksi. — Joka tapauksessa sain todeta kommunisminvastaisen taistelun jatkuvan rauhanteon jälkeenkin.

Viisivuotinen rangaistusaikani alkoi lähetä loppuaan ja epäilyksistäni huolimatta antauduin toisinaan toiveajattelun valtaan. Olin viime aikoina saanut luettavakseni myös Pravdaa ja Izvestijaa ja lukenut niistä ehkä palstakilometrittäin suurten ja pienten kansojen tasavertaisuudesta, itsemääräämisoikeudesta, Neuvostoliiton suuresta rauhanrakkaudesta ja halusta olla pienillekin hyvä. Lehdistä päätellen näytti rauhallinen rinnakkaiselo suurten ja pienten kansojen välillä, huolimatta menneistä kahnauksistakin, olevan täysin mahdollista. Sodan kohlut piti tasoittaa ja aloittaa ikuisen rauhan tuhatvuotinen valtakunta. Suomessakaan ei näyttänyt olevan jäljellä muita fašisteja kuin tri Väinö Tanner, joskin reaktio näytti nostavan päätään jossain Kemin seuduilla ja ammuskelevan rauhallisia naisia ja lapsia. Suurin piirtein näyttivät ainakin Neuvostoliiton ja Suomen välit hyviltä, Cay Sundström kohotteli maljoja molempien maiden menestykseksi, sotakorvaukset oli maksettu reilusti eikä Mainilan tärskäyksistäkään enää näkynyt mainintoja. Ehkäpä sittenkin näkisin vielä synnyinmaani, koska naapurisopuun oli päästy, ja pientähän minun vastavallankumouksellinen toimintani oli ollut. Ehkäpä minut sittenkin palautettaisiin kotiin rangaistukseni kärsittyäni, aloin tuumia yhä

useammin. Fysiikkani kyllä kestäisi viisivuotissuunnitelman loppuun ja hermostoni vielä saman verran lisää.

Samanlaista toivorikkautta näyttivät elättelevän muutkin sellitoverini itsessään. Kun rangaistus olisi kärsitty, päästäisiin kotiin, niin tuumivat nekin, joilla vielä oli 10—20 vuotta istuttavaa. Emme osanneet arvata, että toveri Berijalla oli meidän suhteemme aivan toisenlaiset suunnitelmansa.

Kun tuomiosta on jäljellä vuosia, lasketaan niitä. Kun on jäljellä kuukausia, aletaan jo laskea jäljellä olevaa aikaa viikoissa, mutta viimeiset päivät ovat varmaankin kaikkein pisimmät. Ajatukset pyrkivät väkisinkin keskittymään siihen hetkeen, jolloin sellin ovi rämähtäen aukeaa ja vartiopäällikkö julistaa istunnon päättyneeksi.

Täydellisessä eristyksessä saattoivat joskus päivämäärätkin sekaantua, mutta sunnuntain tultua pääsimme sentään ajanlaskussamme oikeille raiteille. Vankilamme vieressä sijaitsi Vladimirin kaupungin hautausmaa. Sunnuntaisin kulki vankilamme ohitse hautaussaattoja ja milloin mukana oli torvisoittokunta soittamassa Chopinin surumarssia, tiesimme jonkun pomomiehen kuolleen. Silloin nosti joku sellimme antibolševikki äänettömästi peukalonsa pystyyn: yhtä vähemmän. Tavallista kansalaista ei haudattu messinkimusiikilla.

Jälleen tuntemattomille teille

Ja niin koitti lopulta odottamani 23. 4. 1950. Se oli päivämäärä, jolloin syntini olisi sovitettu. Olin aamusta pitäen valmis jättämään sellini, jättänyt tovereilleni jäähyväiset ja painanut mieleeni joukon osoitteita, joille eräät venäläiset olivat pyytäneet minua tilaisuuden tullen kirjoittamaan puolestaan. Iltapäivällä tulikin viisi vuotta odottamani hetki, vartiopäällikkö tuli noutamaan minua sellistäni, mutta ei kuitenkaan vienyt minua vankilan kansliaan, kuten olin arvellut. Sanaa-

kaan sanomatta hän sulki minut erääseen pieneen tyhjään selliin samassa käytävässä.

Noin tunnin kuluttua tuotiin selliin toinenkin mies, joka ulkonäöstään päätellen oli saksalaista syntyperää. Vaihdoimme muutamia sanoja saksaksi, kunnes pääsimme perille, että olimmekin molemmat Helsingistä ja meidät oli tuotu samana päivänä Moskovaan eri lentokoneilla. Myöskin hän oli saanut viiden vuoden tuomion, joka oli päättynyt samana päivänä. Tulevista kohtaloistaan hän ei ollut sen paremmin selvillä kuin minäkään. Tuomionsa saatuaan syksyllä 1945 oli uusi matkatoverini, herra D., joutunut Uralille, muistaakseni Marinskin leirille ja sieltä v. 1947 Vladimirin vankilaan, kuten minut ja muutkin Suomesta kaapatut miehet.

Saman päivän iltamyöhäisellä alkoi pitkä matkamme, joka ei suuntautunutkaan toiveittemme mukaisesti Suomea kohti vaan itään. Vankilavirkailijat eivät koskaan ilmoittaneet vangille, mihin oltiin menossa, eikä tästä säännöstä nytkään tehty poikkeusta. Meidät vietiin pimeään vankiautoon, johon meidän lisäksemme asettui vartija koiransa kanssa ja pian olimme jo lastattuna vankijunaan, joka lähti höyryämään itään. Aikaisemmin vankivaunussa olleet miehet eivät tienneet matkamme päämäärästä enempää kuin mekään. Ulkoasummekaan ei heitä kiinnostanut, sillä olimme viimeisenä päivänä Vladimirin vankilassa joutuneet luovuttamaan takaisin vankilaunivormumme ja saaneet yllemme samat risat, mitkä meillä oli leiristä tullessamme.

Vankilan sääntöihin ilmeisesti kuului, että etapille lähtijällä piti olla kaksi alusvaatekertaa ja siksi sain pitää oman paitani lisäksi vankilapaitanikin. Entiset autonrenkaista valmistetut, messinkilangalla ommellut korvikekenkäni, jotka sain hankituksi leirillä omieni tultua varastetuiksi, vaihdettiin nyt vankilan varastolla sotilasmallisiin nauhakenkiin. Ulkomuotomme oli siis tyypillinen neuvostolainen: kulunut, risainen toppatakki ja samaa laatua olevat housut, päässä vanha lakinreuhka. Kukaan ei kiinnittänyt meihin mitään huomiota.

Vaikka matkamme alku ei viitannutkaan kotiuttamiseen, yritimme yhä toivoa, että junamme kääntyisi jollain risteysasemalla pohjoiseen. Itsepäisesti höyrysi junamme kuitenkin itää kohden ja parin vuorokauden kuluttua olimme jo Gorjkissa, jossa meidät muiden vankien mukana sijoitettiin etappileiriin muutamiksi päiviksi. Täällä meidät kummatkin kutsuttiin eräänä päivänä leirin kansliaan, jossa eräs naispuolinen GPU:n virkailija, nk. prokuror, ilmoitti meille, että meidät on epämääräiseksi ajaksi (käytännössä se merkitsi elinkaudeksi) määrätty karkotettaviksi jollekin pienelle paikkakunnalle Siperiaan. Hänen selityksensä mukaan saisimme siellä itse valita työmme ja asua miten halusimme, kuitenkaan poistumatta meille määrätyltä paikkakunnalta. Yleensä nauttisimme samoja kansalaisoikeuksia kuin neuvostokansalaisetkin, mutta emme kuitenkaan saisi ottaa osaa vaaleihin, koska meillä ei ole äänioikeutta. Siinä kaikki.

Sanoin äänestyskiellon meitä vähiten huolestuttavan, mutta mielestäni tämä karkotusmääräys on ristiriidassa vanhan oikeuskäsitteen NON BIS IDEM (= ei kahdesti samasta) kanssa, koska alkuperäisessä tuomiossamme ei ollut mitään määräystä karkotuksesta. Vastalauseeni ei kuitenkaan herättänyt prokurorissa kiinnostusta ja näytti mainitsemani oikeusperiaatekin olevan hänestä joutava ja vanhanaikainen. Jokin virasto oli antanut tämän karkotusmääräyksen hallinnollisessa järjestyksessä eikä asiassa ollut sen enempää pohtimista, ei meillä eikä hänelläkään.

Näin tulimme herra D:n kanssa uusien tosiasioiden eteen. Sosiaalisesti olimme nousseet ehkä askeleen ylöspäin päästyämme häkissä pidettävän vangin asemasta jonkinlaiseen ehdonalaiseen vapauteen. Mutta toisaalta se, mitä olimme kuulleet kerrottavan Volgan saksalaisten, balttilaisten ym. olosuhteista ja elinmahdollisuuksista karkotusalueilla Siperiassa, oli poikkeuksetta ikävää. Se ei antanut toiveita siitä, että tulevaisuutemme muodostuisi kehuttavaksi. — Omasta puolestani en ollut tästä karkotusmääräyksestä erikoisemmin yllättynyt. Siihen olivat

minua valmistaneet useatkin venäläiset vangit; he eivät uskoneet, että koskaan pääsisin ulkomaille kaiken kokemani kurjuuden ja Temnikovskin leirissä näkemäni nälkäkuoleman jälkeen. Gorjkin vankilan kansliassa asialliseen, milteipä kohteliaaseen sävyyn annettu ilmoitus elinkautisesta karkotuksestamme lopetti siis hetkessä vuosikausia kestäneet arvailut kohtalostamme rangaistusaikamme päättymisen jälkeen.

Myöhemminkin näin käytännössä esimerkkejä siitä, että nk. neuvostomoraali pitää itseään yläpuolella vanhaa roomalaista oikeusperua ja kansainvälisiä lakeja. Neuvostolainkäytön ja hallintamenetelmien tulee ennen kaikkea olla joustavia ja tarkoituksenmukaisia soveltuakseen kaikessa luokkataistelun vaatimuksiin. Ihmisten elämästä ja kuolemasta voidaan aivan yhtä helposti päättää hallinnollisella määräyksellä, elleivät lakien pykälät riitä johonkin toimenpiteeseen.

Luokkamoraali asettui juridiikan yläpuolelle myös aivan tavallisissa rikosjutuissakin ja siten esimerkiksi »kulakin», entisen tilanomistajan poika sai huomattavasti ankaramman rangaistuksen samasta rikoksesta kuin proletaarin poika. Tuomiota langetettaessa otettiin huomioon syytetyn syntyperä ja vanhempien sekä isovanhempien yhteiskunnallinen asema ennen vallankumousta. Tässä noudatettiin armotta Vanhan Testamentin sääntöä: »kolmanteen ja neljänteen polveen . . .»

Gorjkin etappileirin lyhytaikaiset asukkaat olivat kansallisuudeltaan varsin erilaisia. Kaikki olivat istuneet pitkiä tuomioitaan eri vankiloissa ja olivat nyt matkalla arktisille karkotusalueille. Vankilaelämän yksitoikkoisuuden jälkeen uusiin oloihin joutuminen sai aikaan jonkinlaisen vapautuneemman mielialan ja jotkut käyttäytyivät kuin vasikat keväällä navetasta päästyään. Eräs armenialainen nuorimies makasi selällään laverilla yläruumis alastomana, lauleli kotiseutunsa iloisia lauluja ja säesti itseään rummuttamalla tyhjää kenkälaatikkoa vatsansa päällä. — Pieni komilainen vanhus, korkeintaan puolentoista metrin mittainen kurttuinen ukkeli esitti erilaisia taikatemppuja varsin hyvin. Hän tarvitsi erääseen temppuunsa tyy-

nyn, puulusikan ja pyyheliinan. Viidenkymmenen silmäparin tarkkaillessa hänen puuhaansa hän pani tyynyn lattialle, asetti sille puulusikan ja peitti sen sitten pyyhkeellä. Muutamat hokuspokus-kädenliikkeet tyynyn yläpuolella saivat puulusikan häviämään kenenkään huomaamatta miten. Suosionosoitusten kaikuessa hän veti lusikan esille saappaanvarrestaan. — Tämä pieni noita oli todella mestari tempuissaan, emmekä saaneet selville kertaakaan miten lusikka joutui saappaanvarteen.

Haastattelin tätä taikuria aikani kuluksi ja jälleen täydentyi kuvani neuvostoelämästä. Komin »autonominen tasavalta» on perin harvaanasuttua aluetta ja komilaisten pieni kansanheimo asuu suurissa metsissään perin primitiivisesti. Tietysti oli Komin alueillekin tullut punainen terrori, hävittänyt talonomistajat ja papit. Maatilat oli yhdistetty kolhooseiksi ja kirkot oli suljettu. Haastateltavani oli ollut jonkunlainen »kirkonväärtti», kirkkoneuvoston jäsen kotipitäjässään. Kun pappi oli ammuttu, oli ukko parin ystävänsä kanssa pelastanut kirkosta raamatun ja muita hartauskirjoja ja kuljettanut ne salaa metsässä etäällä kylästä sijaitsevaan asumattomaan kotaan. Salassa hän oli muutamien uskottujensa kanssa käynyt toisinaan lukemassa näitä pyhiä kirjoja niiden kätköpaikassa, kunnes oli joutunut siitä kiinni ja tuomittu 25 vuoden vankeusrangaistukseen. Hänen istuttuaan lähes 20 vuotta hänet oli määrätty loppuiäkseen Siperiaan. Tämä oli uskonnonvapautta käytännössä, josta Moskovan metropoliitta tuskin tiesi mitään.

Lenin oli sanonut: »Uskonto on opiumia kansoille.» Kommunistinen diktatuuri näki uskonnossa sitkeimmän vastustajansa, yhtä vaarallisen kuin sosiaalidemokratia poliittisena ideologiana.

Sellissämme oli myös matkalla pohjoisille alueille entinen kielitieteilijä ja professori Madridin yliopistosta, don Juan. Tämän Jussin sukunimen olen jo unohtanut, mutta ulkonäkönsä perusteella teki mieli kutsua häntä Don Quijoteksi. Hän oli jo syntymästään heiveröinen ja kaitaluinen, mutta GPU:n ruokajärjestys oli tehnyt professorin miltei läpinäkyväksi. Kysyin

miksi tämä etelän mies oli matkalla pohjoiseen ja kuulin seuraavan selostuksen: don Juan oli ollut Madridin yliopistossa slaavilaisten kielten professorina ja päästäkseen paremmin tutustumaan näihin kieliin hän oli pyrkinyt Moskovan yliopistoon. Ilmeisesti oli tämä lingvisti ollut vasemmistomielinen ja siksi saanut maahantuloluvan. Jotain kerettiläistä oli hänen maailmankatsomuksessaan kuitenkin havaittu ja kun hän oli ollut pari vuotta Moskovassa, oli hänet vangittu.

Sellissämme oli myös eräs säveltäjä Tšaikovskin sukulaismies, joka sai lempinimen Tšainikovski (= teekannunen) kehuttuaan itseään lujaksi šakinpelaajaksi, mutta hävisi useita eriä kuuluisalle jalkapalloilija Starostinille ja minulle. Mainittu Starostin oli Moskovan Dynamon entisiä tähtiluokan pelaajia ja ollut jonkin kerran Helsingissäkin jalkapallo-otteluissa. Kaikki kolme jalkapalloilijoina kuuluisaa Starostin-veljestä oli yhdellä kertaa vangittu, koska he eivät halunneet pilata urheilukuntoaan menemällä sotaväkeen. Purnaajaveljekset olivat saaneet kukin 10 vuoden tuomiot.

Tutustuin Gorjkissa myös kookkaaseen eestiläiseen ikämieheen nimeltä Täht. Istuessamme kerran vuoteen reunalla tarinoiden maailman menosta hän sai aivan kuin kaatumatautikohtauksen ja romahti tajuttomana lattialle. Kohtaus kesti viitisentoista minuuttia ja meni vähitellen ohi. Hän kertoi toisinaan saavansa näitä kouristuksia viisi vuotta sitten tapahtuneiden kuulustelujen jälkeen. Berijan miehet olivat vanginneet hänet, koska hän oli kuulunut Eestin Kodukaitseliidun (suojeluskunnan) jäseniin ja ollut kerran jotain siltaa vartioimassa. Kuulusteluissa hänet oli pantu tuolille istumaan ja joku kuulustelijan apulaisista oli pistellyt häntä kuulustelun kestäessä niskaan ja hartioihin pitkällä säkkineulalla. Yksi pistoista oli osunut niskanikamien väliin ja vioittanut selkäydintä. Siitä lähtien hän sai aika ajoittain näitä kouristuskohtauksia. — Sama vanhus joutui myös erääseen tundran kolhoosiin ja sairastui siellä vaikeasti keripukkiin, jonka seurauksena hänen jalkansa muuttuivat tummanruskeiksi ja alkoivat kivettyä

kovaksi kuin pohjanahka. Vuonna 1954 pääsi tämä kovia kokenut vanhus lähtemään takaisin Viroon, mikäli säilyi hengissä pitkän matkan rasituksista.

Gorjkin etappileirillä järjestettiin nyt vankijunamme pitempää matkaa varten. Juna koottiin pistoraiteella, joka ulottui leirin alueelle. Yksi härkävaunuista muodostettiin keittiövaunuksi kenttäkeittiöineen, toinen leipävarastoksi. Junaan liitettiin myös yksi matkustajavaunu vartiostoamme varten, mutta vangeille varatut vaunut olivat ns. härkävaunuja, joihin oli rakennettu kolmikerroksiset laverit.

Valmistelutöiden päätyttyä lähti junamme liikkeelle täydessä lastissa kuljettaen noin tuhatkuntaa vankia tuntemattomia kohtaloita kohden. Suuntamme oli edelleen itään Kasanin—Sverdlovskin—Omskin kautta Novosibirskiin, jossa juna pysähtyi pitempään ja jossa vangit marssitettiin tai kuljetettiin autoilla etappileirille.

Novosibirsk tuntui olevan Siperian kaupungeista uudenaikaisimpia, varsinkin sen leveät kadut herättivät huomiota samoin kuin moottoriajoneuvojen runsauskin.

Kolmisen päivää leirissä oltuamme puuskutteli junamme jälleen itää kohden pysähdellen useilla asemilla tuntikausia. Jaloittelemaan ei vankeja päästetty junamatkojen aikana ja kun kussakin vaunussa oli n. 60 miestä, ei vaunun sisälläkään juuri ollut liikkumatilaa. Muonitukseksi saimme päivittäin puolisen kiloa limppua, 9 g sokeria, keittoastiallisen balandaa ja keitettyä vettä.

Härkävaunussa ajaessamme sain varatuksi itselleni paikan ylälaverilta lähellä katonrajaa sijaitsevan ikkunaluukun vierestä. Näin saatoin seurailla maisemia matkamme varrella ja nähdä asemilla seisoskelevaa yleisöäkin. Me, vankikuljetuksessa matkustavat ryysyläiset olisimme aivan hyvin voineet niine asuinemme liittyä asemilla seisoskelevaan väkeen ilman, että kukaan olisi meihin kiinnittänyt erikoisempaa huomiota. Vapaiden ihmisten asusteet olivat samaa luokkaa, ja pajunkuorivirsuja näki useammin miesten ja naisten jalkineina kuin kumi- tai nahkajalkineita.

Sain matkamme kestäessä myös mainion käsityksen pakkotyöleirien runsaudesta tässä »vapauden maassa». Tuttuja »kraaleja» paaluaitauksineen, piikkilankaesteineen ja vartiotorneineen näkyi melkein jokaisen rautatieaseman lähistöllä viikkokausia kestäneen junamatkamme aikana.

Uralia ylittäessämme satuin kerran näkemään ikkunasta katsellessani korkean viittapylvään, jossa oli kilpi EUROPA—AASIA, josta päätellen siirryimme vanhasta riitaisesta Euroopasta vielä vanhempaan Aasiaan. Täällä Aasian puoleisessa Siperiassa alkoivat myös asukkaat vähitellen muuttua tummempipintaisiksi ja vinosilmäisiksi. Kun Euroopan puoleisella Venäjän alueella vielä silloin tällöin näki rautatieasemilla polkupyöriäkin, niin täällä nämä tekniikan ihmeet jo olivat varsin harvinaisia. Sen sijaan oli useilla täällä junaa ihmettelemään tulleella matalakasvuinen, pitkäkarvainen ratsuhevonen ja myös pukimet kertoivat meidän tulleen uuteen »kulttuuripiiriin». Mikä vahinko, ettei tällä opintomatkalla voinut käyttää kameraa.

Kesäkuun puolivälissä saavuimme Krasnojarskiin, jossa etappimme purettiin junasta ja sen jälkeen marssimme nelirivistössä ryysyisenä, nälkiintyneenä, parroittuneena laumana keskellä kirkasta, aurinkoista päivää kaupungin valtakatuja pitkin sen toisella laidalla sijaitsevaan suureen, vanhanaikaiseen vankilaan. Panin merkille, ettei katuyleisö kiinnittänyt minkäänlaista huomiota rivistöömme; näky oli liian jokapäiväinen Krasnojarskissa, joka on Siperiaan karkotettujen klassillisen etappitien suuri solmukohta. Jo tsaarivallan aikoina ovat vankilaumat kasakoiden saattamina kulkeneet täältä edelleen Taimyriin, Jakutiaan ja Kaukoitään. Sen jälkeen ovat neuvostokauden kymmenet miljoonat vangit ja karkotetut katkeamattomana virtana kulkeneet täältä pohjoiseen ja itään, rakentaneet ennen asumattomille karuille seuduille uusia suuria kaupunkeja ja luoneet Neuvostoliiton itäisten ja arktisten alueiden huomattavan teollisuuden. — Olimme tiellä, jonne on paljon menneitä, mutta vähän palanneita.

Junamatkamme aikana oli vankien terveydentila ollut verraten hyvä, koska etappimme vankiaines yleensä oli keski-ikäistä tai sitä nuorempaa väkeä. Sairastuneet oli jätetty etappileirien sairaaloihin ja hävisivät siten näköpiiristämme. Etappijunamme mukana seurasi myös sairaanhoitajatar, mutta hänellä oli lääkelaukussaan vain päänsärkypulveria ja sen lisäksi jotain keltaista pulveria, jota hän jakoi yhtä hyvin kovaa kuin löysääkin vatsaa valittaville. Tiedustelin kerran häneltä tämän ihmelääkkeen nimeä, mutta hoitajatar ei sitä tiennyt, koska lääkkeen nimilappu oli irtaantunut purkin kyljestä.

Viivyimme Krasnojarskin vanhanaikaisessa vankilassa noin viikon päivät. Jouduin matkatoverini herra D:n kanssa suureen selliin, jossa oli yli 200 miestä. Kenelle ei riittänyt tilaa lavereilla, nukkui kivilattialla. Makuuvaatteita ei tietenkään ollut, joten nukuimme vaatteet yllä täydessä »hälytysvalmiudessa». Työvoiman valinta etapistamme oli jo alkanut ja tämän tästä tulivat vankilavirkailijat selliimme valikoimaan joukostamme pääasiassa maataloustyöntekijöitä, traktoristeja, autonkuljettajia yms. Krasnojarskia ympäröiviin rajooneihin. Neuvostoliiton maatalouden »jatkuvaa nousua» lisättiin jälleen kolhoositilojen oikeudettomien ahertajien avulla.

Muistaakseni kesäkuun 25. p:nä 1950 komennettiin etappimme jäljelle jääneet sekä toisista selleistä lisäksemme tuodut jälleen matkalle kenenkään vielä tietämättä matkamme lopullisesta päämäärästä. Saimme vankilan pihalla viikon muonan etukäteen, leipää 4,2 kg samalla kertaa. Samalla vangit jaettiin kymmenmiehisiin ryhmiin, joille vangit valitsivat etumiehen, brigadiirin, keskuudestaan. Minäkin jouduin sellaiseksi, ja ryhmääni tuli matkatoverini herra D., puolalainen rakennusteknikko Klimontovitš, ukrainalainen insinööri Bondartšik, joka oli takavuosina ollut Amerikassakin, ym. ainoastaan poliittisia vankeja. Puolelta päivin lähti joukkomme marssimaan vankilan pihalta kohti Jenisei-virtaa, joka jakaa Krasnojarskin kaupungin kahteen osaan. Pian olimmekin laivalaiturilla ja saimme astua laivaan, joka näytti valmistautuvan lähtöön. Laiva oli

siipirataslaiva ja sellaista antiikkista tyyppiä, jollaisia olen nähnyt jossakin Mississippi-jokea esittävissä kuvissa viime vuosisadan puolivälitä. Sen nimi oli Marija Uljanova — omistettu Leninin puolisolle Krupskajalle.

Aseellinen vartiosto seurasi mukanamme laivalle, mutta saimme yleensä olla kansimatkustajain asemassa ja liikkua vapaasti laivassa vapaiden matkustajien parissa. Osa vangeista kuitenkin suljettiin, ehkä painolastiksi, laivan ruumassa oleviin suuriin vankiselleihin eivätkä he nähneet päivänvaloa ennen kuin viikkoa myöhemmin matkamme päässä. — Öisin saimme etsiä tuulensuojaisen paikan laivan kannelta tai käytävistä yösijaksemme. Aamuisin piti kunkin kymmenmiehisen ryhmän vanhimman ilmoittaa vartiostomme päällikölle, että kaikki ryhmään kuuluvat olivat tallella. Sitä paitsi piti hänen vastaanottaa ja jakaa miehilleen päivittäin 3 kpl. suolasilakoita. Näitä ei kuitenkaan kukaan voinut syödä, siksi pilaantuneita ne olivat. Venäläiset miehemme kutsuivat niitä lentokaloiksi, koska ne lensivät laivan partaan yli virtaan. Muuta muonaa emme laivamatkan aikana saaneetkaan, paitsi keitettyä vettä, jota laivan keittiöstä jaettiin rajattomasti. Siksipä ne miehet, jotka heti alkumatkasta söivät kaiken leipänsä saadakseen sitä edes kerrankin tarpeekseen, elivät viimeiset matkapäivämme keitetyllä vedellä.

Jenisei-virran maisemat olivat monin tavoin suurenmoisia. Sitä ei suotta venäläisessä kirjallisuudessa sanota »Siperian kaunottareksi» ja »Joki-Jättiläiseksi». Sillä on pituutta kaikkiaan 3807 kilometriä ja se on niin ollen neljännellä tilalla Neuvostoliiton suurimmista virroista. Yhdessä Ob- ja Lena-jokien kanssa se muodostaa kulkutien ja yhdyssiteen eteläisimpien alueiden ja Pohjois-Siperian välille. Jeniseissä virtaavan veden paljous sen sijaan ylittää kaikki muut virrat. Virratessaan etelästä pohjoiseen se sivuaa erilaisia ilmasto-olosuhteita, perin vastakohtaisia maastoja aivan erilaisine eläin- ja kasvikuntineen. Kun sen yläjuoksulla kasvavat hedelmäpuut ja paimentolaisheimot kaitsevat kameli- ja hevoslaumoja, sen alajuoksu koh-

taa jo arktisen tundramaiseman, ikuisen jään maan ja paksusta lumesta jäkälää etsivät porolaumat. Tämä mahtava virta, joka kuljettaa valtavat vesimassansa Pohjoiseen Jäämereen, on leveydeltään melko vaihteleva. Paikoitellen se on jopa 20 km leveä mutta kaventuu monissa kohdin alle kilometrin levyiseksi. Tämä aiheuttaa veden virtaamisnopeuden muutoksia hyvinkin suuressa määrin ja niinpä virtaus, joka leveämmissä kohdin on n. 5 metriä minuutissa, kiihtyi kapeammissa kohdin kuohuviksi koskiksi.

Laivamme kulki myötävirtaan melko nopeasti ja kauniit säät suosivat matkaamme. Kesäkuun lopulla alkoi jo kesä tehdä tuloaan pohjoiseenkin. Päivisin saatoimme maata kannella ja lämmitellä auringonpaisteessa yökylmän kangistamia jäseniämme. Varsinkin alkumatkan vuoristomaisemat, laajat suvannot ja korkealle vettä roiskuttavat kosket olivat suurenmoisen komeita. Krasnojarskista lähdettyämme kasvoi virran rannoilla sankkaa metsää, mutta mitä pohjoisemmaksi tulimme, sitä matalammaksi ja harvemmaksi muuttui metsä vaihtuen lopuksi tyypilliseksi tundramaisemaksi. Virran rannoilla oli monin paikoin korkeita jääröykkiöitä muistuttamassa hiljattain tapahtuneesta jäänlähdöstä Jeniseillä.

Kävellessämme eräänä päivänä matkatoverini D:n kanssa laivan kannella kuulimme eräästä miesryhmästä suomenkielistä kiroilua ja manailua. Menimme lähemmäksi ja tutustuimme kahteen suomalaiseen, jotka nurja kohtalo oli viskannut tänne pohjoisille leveysasteille.

Pahiten ärräpäitä päästelevä mies oli taiteilija Friman Turusta. Hänen kertomansa oli korutonta ja liikuttavaakin. Jostakin syystä eivät turkulaiset taiteenharrastajat olleet huomanneet hänen kykyjään ja hänen maalaustensa hinnat pysyivät aivan pohjakursseissa, hyvä kun sai kankaan ja värien hinnan taulujaan myydessä. Jotkut neuvostoagentit olivat kertoneet, mikä taiteilijain paratiisi Neuvostoliitto oli, siellä sai maalata mitä tahtoi ja valtio maksoi vakinaisen palkan ja antoi kaikenlaisia etuja, mitä kurja kapitalistinen maailma ei

koskaan taiteilijoilleen suo. Kun hänelle vielä oli tuotu komea monivärinen aikakauslehti Sovjetskii Sojus, missä neuvostoelämän ihanuus oli esitetty vastaanväittämättöminä värivalokuvina, ei Friman tosiaan muuta voinut kuin uskoa. Ja loukkaantuneessa taiteilijanylpeydessään päätti Friman lähteä taiteilijoiden luvattuun maahan. Jostain Lappeenrannan takaa hän käveli rajaviivan yli ja aivan kuten hänelle oli luvattu otti Neuvostoliitto hänet avosylin vastaan. Vartiosotilas oli levitetyin käsivarsin pysäyttänyt taiteilijamme, mutta selitti hänet samalla pidätetyksi. Ennen pitkää hän oli jossain Leningradin vankilassa kuulusteltavana luvattomasta rajanylityksestä ja sai viiden vuoden pakkotyöleirituomion.

Frimanin katse synkistyi, kun hän kertoi minulle kuulustelijastaan. Tämä kanalja oli vielä laskenut leikkiä ja sanonut: »Kyllä meillä taiteilijoita tarvitaan vaikka millä mitalla. Saatte nyt ensiksi valtion leivissä viisi vuotta miettiä teemoja, mitä alatte maalata, jotta vapaaksi päästyänne teemat olisivat selvät.»

Friman joutui sittemmin Norilskin leirille ja sai siellä propagandaprikaatissa maalailla iskulauseita punaiselle kankaalle. Ehkäpä siinä ohessa teematkin selvisivät.

Toinen suomalaisista oli Takala-niminen nuori mies. Hän kertoi lähteneensä eräänä kesäiltana kotoaan Lahdesta sanoen kotiväelleen menevänsä tupakanostoon. Ilta oli ollut lämmin ja yllään hänellä oli ainoastaan uimahousut. Ne jalassaan hän lähti ajelemaan polkupyörällä Lappeenrannan kautta rajalle ja sen tien ylitse. Myös hänellä oli viisivuotis-ohjelma edessään. Arvelen Takalalla olleen jotain selvittämätöntä Suomen poliisin kanssa, mitkään poliittiset syyt eivät varmaankaan saaneet häntä tähän matkaan.

Ja niin teki »Marija Uljanova» matkaa vanhuuttaan valitellen ja siipirattaat rämisten. Se pysähtyi useilla jokiasemilla jättäen matkustajia ja tavaraa. Samalla jäi karkotettuja, varsinkin juutalaisperheitä, heille määrätyille paikoille Jeniseiskiin, Jarzevoon, Tunguskaan ja Verhnyi-Imbatskiin. Ohitimme Turu-

hanskin ja Kureikan, jotka ovat jääneet bolševikkien historiaan siksi, että Stalin oli v. 1913 karkotettuna näille seuduille vallankumouspuuhiensa vuoksi. Kerrottiin, että Stalinilla olisi täällä poikakin samoilta ajoilta.

Viidentenä matkapäivänä saavuimme Igarkaan, joka on tyypillinen vankityöllä erämaahan rakennettu sahateollisuuden keskus. Nyt työskenteli sahalaitos ulkomaille suuntautuvaa dumping-myyntiä varten ja sen satamassa näin yhden norjalaisen ja yhden englantilaisen höyrylaivan lastaavan sahatavaraa. Sahatyöläiset samoin kuin lastaustyöläiset olivat kaikki vankityövoimaa. Eräs kanssamme matkustava vanki kertoi aikaisemmin olleensa Igarkassa ja kertoi meille seuraavan tositarinan:

Kun englantilaiset olivat uhanneet lopettaa puutavaran oston Neuvostoliitosta syystä, että se oli orjatyönä, vankityövoimalla tehtyä, olivat venäläiset pystyttäneet satama-alueelle suuren kilven, jossa englannin kielellä selitettiin kaikkien sahan työläisten olevan vapaata työvoimaa. Samalla oli lastaustöissä käyvät vangit puettu kunnollisiin työvaatteisiin ja käytetty lastauksessa vain terveitä ja voimakkaita vankeja. Keskustelut laivamiehistön kanssa olivat ankarasti kiellettyjä ja GPU valvoi tässä suhteessa lastausmiehiä erikoisen huolellisesti. Paljastaakseen englantilaisille tämän valheen oli eräs lastaustyössä ollut vanki katkaissut kirveellä oikean kätensä etusormen ja kirjoittanut verellään puhtaaseen lautaan: »Olemme kaikki vankeja ja kaikki puutavara on orjatyöllä tehtyä.» Lauta oli sitten lastattu muun puutavaran mukana laivaan ja oli myöhemmin lastia purettaessa Englannissa huomattukin.

Igarkan suuren sahalaitoksen koneet, saharaamit, särmäyssahat, siirtolaitteet ja voimakoneet, olivat kaikki suomalaista alkuperää. Sahateollisuuskoneet olivat Karhulan tehtaan ja sähkömoottorit Strömbergin valmistetta. Sahan aikaisemmat koneistot oli sodan päättymisen jälkeen vaihdettu suomalaisiin koneisiin ja sahan tuotanto saatu niiden avulla laadultaan vientikelpoiseksi.

Parin pysähdyksen, Plahinon ja Potapovon, jälkeen aloimme lähestyä reittimme päätepistettä, Dudinkan kaupunkia. Olimme olleet 71 päivää matkalla, siitä suurimman osan ahtaaseen härkävaunuun suljettuna. Laivamatkamme oli kestänyt viikon ja tekemämme vesitaival oli pituudeltaan 2028 kilometriä. Olimme korkealla pohjoisessa; aurinko laski öisin lähelle horisonttia, mutta nousi jälleen keskitaivaalle häviämättä kuukausimääriin näkyvistä. Olimme keskellä napaseudun kesää päivänpaisteen kirkkaudessa, mutta lähestymässä pimeyttä, jonka kommunistinen järjestelmä työn ja hengen orjuudella oli tähän maailmankolkkaan luonut.

Dudinka, »Kovien kasvojen kaupunki« II osa

Taimyrin niemimaalle

Siipirataslaivamme »Marija Uljanova» päästi sireenistään käheän huudon tundramaiseman hiljaisuuteen ja horisontista alkoi erottua pari tehtaanpiippua ja joukko antennimastoja. Jenisein vasen ranta oli ollut tasaista ja matalaa jo muutaman päivän ajan, kun oikea, idänpuoleinen ranta sen sijaan oli korkeampaa ja paikoitellen jyrkkäkin. Lähestyessämme Dudinkaa oli oikeanpuoleinen ranta edelleenkin kumpuilevaa ja korkeaa, ja näille rantatöyräille kaupunki oli rakennettukin.

Kirkkaassa auringonpaisteessa näimme jo etäälle muutamia 3—4-kerroksisia kivitaloja, mutta valtaosan rakennuksista muodostivat onnettomat puuhökkelit, jotka kuin toinen toistaan tukien vaivoin näyttivät pysyvän pystyssä. Kaikki oli harmaata, maalaamatonta lautaa, muutamat mökit oli rakennettu pakkilaatikon laudoista. Ne antoivat jonkinlaisen ennakkokäsityksen kaupungista jo ennen maihin astumistakin. Pari melko nykyaikaista nostokurkea, suuri joukko proomuja ja hinaajia antoi kaupungin satama-alueelle kuitenkin vilkkaan ja touhuisan leiman.

Jo matkalla olin hankkinut tietoja laivareittimme pohjoisimmasta kaupungista, Dudinkasta. Sen asukasluku lienee ollut n. 35 000, etupäässä entisiä vankeja tai karkotettuja. Kaupungin koko elinkeinoelämä nojautui n. 120 kilometriä siitä itäänpäin sijaitsevan Norilskin nikkelikaupungin toimintaan. Dudinka oli Norilskin kombinaatin vienti- ja tuontisatama, — se vastaanotti kaiken, mitä Norilsk tarvitsi: loputtomat orjalaumat, koneet, raaka-aineet ja elintarvikkeet. Samoin Dudinkan sataman

kautta vietiin etelään Norilskin kaivoksien tuotteet: nikkeli, kupari, uraanimalmi, kulta ja kivihiili. Tästä satamasta laivattiin myös Taimyrin niemimaan turkikset maailmanvallankumouksen rahoittamiseksi. Napapiirin kettu, vitivalkea untuvakarvainen naali on yksi Neuvostoliiton arvokkaista vientitavaroista.

»Marija Uljanovan» laskiessa laituriin olivat ensimmäiset vastaanottajamme tietysti MVD:n eli GPU:n sinilakkiset sotilaat ja virkailijat. Koko satama-alue oli eristetty piikkilanka-aitauksilla ja monien vartiotornien konepistoolipiiput toivottivat tulijat tervetulleiksi auringonpaisteessa loistaen. Vapaat matkustajat saivat yksi kerrallaan astua laiturille, jossa sinilakkiset tarkastivat huolellisesti matkustajien »bumaagat» ja »dokumentit». Jokaisella neuvostokansalaisellahan piti olla »passport», mutta täällä se ei yksistään riittänyt. Piti olla komennustodistus tai jokin muu selvitys matkan tarkoituksesta.

Lopulta saimme me vangitkin astella laivasta rantatöyräälle ja muutamien nimenhuutojen jälkeen lähdimme me viimeiset pitkän etappimme matkaajista, n. 150 miestä ja n. 30 naista, marssimaan vartijoidemme saattamina kaupungin MVD:n komendatuurin pihamaalle. Tänne pohjoisimpaan karkotetut osoittautuivat olevan kaikki perheettömiä; perheineen karkotetut oli jätetty laivasta jo aikaisemmin mainitsemiini seutuihin.

Komendatuurin pihamaalle tuli myös itsetärkeän näköinen MVD:n komendantti Baryšev toimittamaan työvoiman jaon niihin »objekteihin», joissa työntekijöitä tarvittiin. Jako tapahtui ammattialan perusteella, niinpä joukko etapillamme olleita insinöörejä ja teknikoita joutui välittömästi lähtemään Norilskin kaivoksille. Kun minun vuoroni tuli, ilmoittauduin halukkaaksi työskentelemään »feldšerinä», välskärinä, so. ensiavun antajana työtapaturmien sattuessa työpaikoilla. Olin kuullut sellaisen työn olevan kevyttä ja kohtalaisesti palkattuakin. Baryšev sanoi juuri tällaista työntekijää tarvittavankin ja määräsi minut erääseen miesryhmään, jossa 12 nuoremmanpuoleista miestä jo odotteli työpaikalleen lähtöä.

Matkatoverini D. oli tällöin joutunut erääseen toiseen ryhmään ja siten erosivatkin tiemme joksikin aikaa hänen joutuessaan lähtemään n. 60 kilometriä Dudinkasta sijaitsevaan Ananiejevskin kolhoosiin.

Kun kaikille oli määrätty tulevat työpaikkansa, joista tosin vangit itse eivät vielä tienneet mitään, päättyivät nämä nykyaikaiset orjamarkkinat.

Ryhmäni luo asteli nyt siviilipukuinen mies, joka esitteli itsensä työnjohtajaksi ja tulevaksi esimieheksemme. Hän antoi meille kullekin 30 ruplaa etumaksua, »avanssia», vastaisuudessa tekemästämme sosialistisesta työstä. Tällä rahalla saatoimme ostaa kaksi kiloa leipää tai ruokailla kaksi kertaa ruokalassa. Työnjohtajamme opasti meidät takaisin Jenisein rantaan odottamaan venettä, joka kuljettaisi meidät tulevaan työpaikkaamme. Rantaan mennessämme ostimme leipää ja tupakkaa ja jäimme odottelemaan mitä tuleman piti. Salaperäisyys jatkui edelleen; työnjohtajamme ei kertonut, minne meidät kuljetettaisiin ja minkälaisiin töihin joutuisimme.

Päivä oli aurinkoinen, tundramaisema omalaatuinen ja outo. Mahtava Jenisei, joka tällä kohdalla oli 5,5 km leveä, vyörytteli vesimassojaan Karian mereen ja siitä edelleen Pohjoiseen jäämereen. Missään ei katse tavannut puuta tai pensasta, ilma tuntui omituisen ohuelta ja kuulakkaalta. Istuin rantakivelle ja huuhtelin jalkojani Jenisein viileässä vedessä, kun huomasin oudon tunteen valtaavan mieleni: havaitsin olevani ensimmäistä kertaa lähes kuuden vuoden kuluttua ulkona vapaassa luonnossa ja ilman vartijaa. Huolimatta lähellä istuvista uusista tovereistani tunsin oloni yksinäiseksi ja hylätyksi; takanani ei ollutkaan kivääri- tai konepistoolimiestä, johon vuosien mittaan olin joka askeleellani tottunut.

Pian saapui kuitenkin suuri soutuvene moottoriveneen hinaamana luoksemme ja nyt saimme tietää, minne olimme menossa. Meidät oli määrätty Krasnyi Dudinez-nimiseen kalastuskolhoosiin, joka oli Jenisein vastakkaisella rannalla n. 12 km pohjoiseen.

[Vuonna 1953 tämä kolhoosi (Punainen Dudinkalainen) muutti nimensä Malenkovin nimeä kantavaksi kolhoosiksi. Nyt se tietystikin, Malenkovin kukistuttua, on kastettu uudelleen.] Saavuttuamme kolhoosiin, jonka muodosti joukko harmaita maalaamattomia puurakennuksia alastomalla hiekkaisella rantatöyräällä, oli meitä vastaanottamassa kaksi miestä. He olivat kolhoosin puheenjohtaja, kommunisti Suhotin ja kolhoosin komendantti, MVD:n vanhempi luutnantti Torgašin. He kertoivat, että ryhmämme oli tuotu tänne rakentamaan kolhoosin 40:lle lehmälle navettarakennus. Rakennukseen tarvittavat hirret oli jo uitettu paikalle, myös työnjohtaja oli hankittu ja huomisaamuna alkaisi työmme.

Kun selitin, että olin ilmoittautunut välskäriksi enkä missään tapauksessa pystyisi voimiltani ja yleiskunnoltani kirvesmiehen työhön, syntyi pahanlainen konflikti. Tällaista ei nähtävästi aikaisemmin ollut sattunut ja kommandiirit kehottivat minua tarkoin harkitsemaan asemaani, etten suotta hankkisi itselleni ikävyyksiä. Välskärin vakanssia täällä ei ollut ja huomenna olisi muiden mukana tartuttava siihen työhön mihin on määrätty.

Saimme kolhoosin aitasta porontaljoja patjoiksemme ja saimme toistaiseksi majoittua kolhoosin »klubiin», jonka pitkille penkeille asetuimme lepäämään. Mitään muonitusta emme tulisi kolhoosin taholta saamaan, olimmehan jo saaneet 30 ruplaa etumaksua ja saisimme sillä tulla toimeen tilipäivään asti. Tilanne vaikutti perin hankalalta. Saamamme raha oli useimmilta jo loppunut Dudinkan Ko-operativan myymälässä. Miehet murisivat ja kiroilivat tilannetta, mutta olimme liian väsyneitä voidaksemme sillä hetkellä muuta kuin levätä ja nukkua matkamme rasitusten jälkeen. Seuraavana aamuna lähtivät kuitenkin useimmat työhön, minun ja muutamien muiden jäädessä porontaljoillemme. Monet olivat sairaita syötyään pitkän paaston jälkeen itsensä kylläisiksi saamillaan etumaksurahoilla. Sattui olemaan nimipäiväni, 5. heinäkuuta, ja ostin kolhoosin myymälästä pienen purkillisen amerikkalaista

säilykelihaa ja vesirinkeliä kestiten niillä naapuriani Klimontovitzia, joka korkeassa kuumeessa lepäili viereisellä penkillä.

Lepäillessäni koetin harkita tilannetta, joka oli syntynyt kieltäytyessäni työstä. Raskaaseen työhön en pystynyt enkä halunnutkaan. MVD:n prokuror, lainoppinut, oli minulle Gorjkissa sanonut, että saisin karkotettuna ollessani itse valita työni. Ilmeisesti perustui majuri Baryševin ja kolhoosin päälliköiden käsky pelkkään mielivaltaan. Joka tapauksessa päätin kieltäytyä kirvesmiehen töistä, tuli mitä tuli, muutakaan ratkaisua en saanut syntymään. Sitten muistin nykyvenäläisen sananlaskun:

»Antaa natšalnikkojen (= päällysmiesten) tuumia, nehän sanomalehtiä lukevat, puhelimissa puhuvat ja teetä *sokerin* kanssa juovat.» — Siirsin kysymyksen vastaisuuden huomaan.

Kolmannen päivän aamuna tulivatkin jo kolhoosin puheenjohtaja ja komendantti tiedustelemaan, joko aion ryhtyä työhön. Kun edelleenkin kieltäydyin kaikesta raskaasta työstä, syntyi hankala ja kireä keskustelu, joka ei suinkaan sujunut »ystävyyden ja keskinäisen avunannon» merkeissä. Sain kuulla, ettei röyhkeyttäni siedettäisi jo toistenkaan työmiesten vuoksi, jotka piankin ottaisivat minusta esimerkkiä. »Tässä maassa ei lakkoilla», vakuutti puheenjohtaja yhä uudelleen. Vähitellen hänen paatoksensa vaimeni hieman ja hän kysyi, tunnenko sähkötekniikkaa. Kun vastasin jonkin verran tuntevani, sain suoralta kädeltä määräyksen ryhtyä johtamaan kolhoosissa parhaillaan käynnissä olevia sähkölaitoksen rakennustöitä ja myöhemmin montteerata paikalleen siihen tulevat koneet.

Otin tehtävän vastaan, sillä siinähän oli uutuuden viehätystä. Jotainhan oli henkensä pitimiksi tehtävä, ja teknillisiin asioihin olen aina ollut kiinnostunut. Koetin pitää asiantuntevaa ilmettä ja arvelin työn tekijäänsä opettavan, vaikka en koskaan aikaisemmin ollutkaan tutustunut sähkölaitoksen koneisiin.

Sillä aikaa kun työmiehet valoivat betonisia konealustoja, tutustuin jo kolhoosin varastossa oleviin generaattoriin, dynamoon ja 22-hevosvoimaiseen Bolinder-dieseliin. Syvennyttyäni

pariksi päiväksi tehtaiden lähettämiin teknillisiin asiakirjoihin ja ohjekirjasiin, mitoitin sitten konealustoihin ankkuripulttien paikat ja valoimme ne kiinni konealustoihin. Parin viikon kuluttua oli voima-asema valmis ja saattoi antaa virtaa sekä kolhoosikylän valaistukseen että rannalle sijoitettujen nuotanvetovinssien (nk. mašina Kolotovkina) käyttöön.

Kolhoosin puheenjohtajaa, komendanttia ja paria perhekuntaa lukuun ottamatta, jotka olivat venäläisiä, oli kolhoosin väestö Volgan-saksalaisten leskiä ja lapsia. Pari kalmukkinaista eleli myös kolhoosikylässä, mutta yleisenä puhekielenä oli saksan kieli. Toinen kalmukkinaisistakin puhui jo melko hyvin saksaa švaabin murteella, kuten saksalaiset työtoverinsakin. Edelleen oli kolhoosin jäseninä muutamia kymmeniä alkuasukasperheitä, jotka hoitelivat kolhoosin porokarjaa jossain satojen kilometrien etäisyydellä tundralla. Nämä saamelaissukuiset poronhoitajat kuuluivat Taimyrin niemimaan kantaväestöön ja niitä oli useita eri kansanheimoja, kuten evenki, nganasani, saha, nenez jne. Eräs Usurskin etäisiltä seuduilta oleva tunguusikin oli lisäämässä tämän kolhoosin roturikkautta.

Kolhoosin pääelinkeino, hiljattain aloitetun karjanhoidon ja seudulle perinteellisen poronhoidon ohella, oli kuitenkin kalastus. Puolisen kilometriä pitkät nuotat kuljetettiin 8-hankaimisilla veneillä Jeniseitä vastavirtaan ja laskettiin siellä veteen puoliympyrän muotoiselle kaarelle, nuotan jalusköydet soudettiin sitten nopeasti rantaan vinssikoneeseen ja alettiin vetää nuotanperää maihin. Kolhoosin sähköistämisen jälkeen tapahtui se nyt sähkövoimalla. Kalansaalis oli toisinaan kohtalaisen runsas, mutta valtion joka vuosi lisääntyvät luovutusvaatimukset, »plaanit», olivat siksi suuria, että kolhoosi pystyi vain harvana vuotena luovuttamaan kalaa vaaditun määrän.

Suuria vaikeuksia oli myös vuonna 1950 kolhoosilla plaanien täyttämisessä. Väki raatoi, minkä voi, mutta kalaa ei noussut tarpeeksi. Puheenjohtaja Suhotin vuoroin uhkaili, vuoroin lupaili ylimääräisiä palkintoja työntekijöille, mutta siitä huolimatta nousi nuotta usein tyhjänä vedestä. Dudinkan kaupungin

puolueneuvosto, joka kaupunki oli kolhoosin »kummi» ja »suojelija», lähetti syyskampanjan aikana kiihottajia yllyttämään kalastajia yhä parempiin työtuloksiin, mutta siitä ei ollut apua. Ilman yllytystäkin yrittivät leskivaimot ja keskenkasvuiset lapset parhaansa, sillä pitkä, leivätön talvi oli uhkaamassa, ellei kalastuskauden saalis täyttäisi vaatimuksia.

Tuskin viikkoa oli enää jäljellä, kun virran otaksuttiin jo jäätyvän ja lopettavan kalastuksen. Mutta vielä puuttui 11 tonnia vaaditusta kalamäärästä. Paikkakunnan sanomalehtikin oli jo puuttunut asiaan ja kirjoitellut tämän tästä laiskottelusta Krasnyi Dudinez-kolhoosissa ja arvostellut melko kirpein sanoin sen puheenjohtajaakin. Tilanne alkoi olla jo Suhotinillekin epämieluisa. Isä Stalinille lähetetyssä kirjelmässä olivat Taimyrin kalastuskolhoosit vuoden alussa luvanneet pyhästi täyttää ja runsaasti ylittääkin valtion luovutussuunnitelman ja nyt tulisikin auttamaton repeämä.

Mutta eräänä aamuna juoksi eräs alkuasukkaista vaahto suupielissään kolhoosin keskukseen ja selitti nähneensä matalikolle tarttuneen valaan muutamaa kilometriä alempana. Siitä saataisiin valaanrasvaa kotitarpeiksi, tuumivat kolhoosilaiset, mutta Suhotinilla leikkasi äly paremmin. Hän ajatti itsensä heti moottoriveneellä omin silmin toteamaan asian ja samaa kyytiä Dudinkaan sähköttämään ministeriölle tärkeän kysymyksen: saisiko hän suunnitelmasta puuttuvan kalan sijasta luovuttaa valaan ihraa? Ministeriössäkin ymmärrettiin tilanne ja Suhotin sai vapauttavan vastauksen, ihra kelpaisi kalan asemesta. Ja nyt alkoi kiireinen työ. Kaikki kynnelle kykenevät aseistettiin kirvein, puukoin ja lapioinkin, ja sitten valasta paloittelemaan. Tynnyreitä saatiin lainaksi Dudinkan kalasäilyketehtaalta ja Suhotinin naama loisti tarmoa ja tyytyväisyyttä.

Tämä taivaan lahja, keskenkasvuinen valas, oli kevytmielisyyttään lähtenyt uiskentelemaan silakkaparven perässä Jäämerestä Jeniseitä vastavirtaan ja osunut uimaan matalalle hiekkarannalle juuri laskuveden aikaan. Se jäi ponnisteluistaan

huolimatta hietikolle ja oli jo kuollut kun se huomattiin. Mutta ihraa se antoi kolhoosillemme yli 8 tonnia ja »plaani» täytettiin komeasti 101,1 %:lla.

Ennen pitkää pääsin monipuolisesti tutustumaan kolhoositalouden perusteisiin, palkkaussysteemiin ja kolhoosin hallintoon. Krasnyi Dudinez, johon kuului n. 60 perhekuntaa, oli lähellä kaupunkia sijaitsevana sikäli onnellisessa asemassa, että se saattoi myydä maitotaloustuotteita, maitoa ja piimää, suoraan kuluttajille päivän hintoihin. Valtiolle luovutettavan kalan tuotto oli alhaisten hintojen vuoksi varsin pientä (valtion maksama hinta silakasta oli 1: 10 kg; vapaasti myytynä se maksoi 1 ruplan kappaleelta), mutta karjataloustuotteista saadulla tulolla saattoivat kolhoosilaiset elää melko hyvin verrattuna muihin etäämpänä sijaitseviin kolhooseihin. Maidosta sai kolhoosi 10—12 ruplaa litralta, Suomen rahassa n. 650 mk ja kananmunista 5 ruplaa eli 290 mk kpl. Kalaa ei kolhoosi ollut oikeutettu myymään kiloakaan, ennen kuin valtiolle luovutettava määrä oli suunnitelman mukaan saatu ja mieluummin ylitettykin.

Kolhoosin karjatalouteen kiinnitettiin sen vuoksi suurta huomiota ja lehmäkantaa pidettiin mainiona, koska se antoi 10—15 litraa maitoa lehmää kohden päivittäin. Rehu saatiin tundran niityiltä, mutta heinänviljely ei kesän lyhyyden vuoksi menestynyt.

Samoin oli tehty yrityksiä perunanviljelyksen alalla, mutta toistaiseksi vielä huonoin tuloksin. Peruna ehti kasvaa vain noin peukalonpään suuruiseksi. Kesällä 1950 peitti sitä paitsi hiekkamyrsky koko 4 hehtaarin perunamaan n. puolen metrin paksuisella hiekkakerroksella ja koko sato jäi maahan. — Eräs valtiontila — sovhos — samalla paikkakunnalla oli muutamia vuosia tehnyt yrityksiä kaalinviljelyn alalla ja kaalinpäät ehtivät kasvaa n. 10—12 cm:n läpimittaisiksi. Näillä kokeilla oli erittäin suuri merkitys, koska peruna ja kaikki vihannekset oli tuotettava etelästä, yli 2000 kilometrin takaa.

Kommunistien utopistisista propagandasuunnitelmista huolimatta ei Taimyrin niemimaalla koskaan nähtäne kukoistavia

puutarhoja, ilmasto on liian karu maanviljelykselle. Alue on ikuisen jään maata ja maan pintakerrokset ehtivät sulaa lyhyen kesän aikana vain n. 30—40 cm. Jäätyneen maankuoren syvyys on 250 metriä, ja tästä johtuu, että tässä koko Keski-Euroopan suuruisessa maakunnassa ei ole ainoatakaan kaivoa. Vesi otetaan kesällä tundran järvistä ja joista, talvella sulatellaan lunta pienemmissä talouksissa. — Tositarina kertoo erään rikkaan turkiskauppiaan tsaarivallan aikoina päättäneen kaivauttaa kaivon ollakseen ensimmäinen kaivonomistaja koko maakunnassa. Kun hän oli päässyt 116 metrin syvyyteen, olivat hänen varansa kuitenkin ehtyneet ja niin jäi Taimyr edelleenkin ilman kaivovettä.

Yleensäkin ilmasto Taimyrin niemimaalla oli varsin ankara. Talvea on käytännöllisesti katsoen 9 kuukautta eikä sen aikana, pakkasten alettua syyskuussa, suojasäitä satu kertaakaan ennen seuraavan vuoden toukokuuta. Tammikuun keskilämpö oli —42° C, helmikuun —44° C. Toisinaan lämpötila laski —72° C. Maasto on tyypillistä tundramaastoa, jossa vaivaiskoivukaan ei enää kasva. Koko talven puhaltavat voimakkaat itä-pohjoistuulet kiihtyen välillä monia vuorokausia kestäviksi lumimyrskyiksi, joiden aikana saattoi kaupungissakin eksyä tieltään. Sellaisia nimitettiin »mustaksi pyryksi», koska näkyvyys tällöin oli aivan minimaalinen. Kaikki liikenne oli tällöin lamassa, koulut ja työpaikat suljettuina, koska ulkona kävely oli mahdotonta.

Lunta tuli talven aikana niin runsaasti, että pienemmät mökit saattoivat hautautua näkymättömiin. Teiden aukipito vaati tuhansien vankien työn koneellisten lumiaurojen lisäksi.

Talvella vallitsi napaseudun yö, jolloin n. kolmen kuukauden aikana aurinko ei noussut horisontin yläpuolelle. Pimeimpänä aikana vain keskipäivällä yö muuttui hämärrykseksi, mutta ilman keinotekoista valoa ei mikään työ silloinkaan ollut mahdollista.

Noin kuukauden kestävän kesän aikana sääskien ja hyttysten paljous saattoi olla niin valtava, ettei ulkosalla voinut oleskella

ilman hyttysverkkoa ja käsineitä. Toisinaan tappoivat sääsket tundralla kokonaisia porokarjoja.

Taimyr on maakunta, joka antaa paljon mutta saa vähän. Sillä on tärkeä asema Neuvostoliiton kansantaloudessa ja sen tärkeys tulee vastaisuudessa epäilemättä suuresti kasvamaan. Sen tundra on erittäin rikas luonnonaarteista, sieltä saadaan nikkeliä, volframia, kuparia, kultaa, uraanimalmia, platinaa ym. Norilskin kombinaatin nikkelintuotanto on venäläisten tietojen mukaan ensimmäisellä tilalla maailmassa, kuparin ym. »värillisten» metallien tuotanto toisella tilalla. Norilskin kivihiilikaivokset antavat osittain korkealaatuistakin hiiltä ja tundralla suoritetut koeporaukset ovat antaneet toiveita rikkaiden nafta-esiintymien löytämisestä. — Myös tundran fauna on rikas turkiseläimistä, linnuista ja tuhatpäisistä villipeuralaumoista. Tundran joet ja monet järvetkin ovat kalarikkaita, — Ust-Portin ja Dudinkan kalasäilyketehtaiden tuotteita viedään runsaasti eteläisempiin seutuihin.

Väestön tarvitsemat ruokatavarat ja muut tarvikkeet tuodaan Taimyrin niemimaalle suurimmaksi osaksi proomukaravaaneilla Krasnojarskista, mutta kesällä, Karian meren ollessa jäättömänä, saapui myös useita laivoja Leningradista ja Riiasta tullen Skandinavian ympäri Pohjoiselle jäämerelle ja edelleen Karian meren kautta Jeniseitä ylöspäin Dudinkaan. Jenisei oli avoinna laivaliikenteelle vain n. kolmisen kuukautta, muina aikoina yhteys muuhun maailmaan oli mahdollista vain ilmateitse.

Huonoista kuljetusmahdollisuuksista ja yleisestä tavarapulasta johtuen ei Taimyrin väestö voinut saada juuri muita kasviksia kuin perunaa ja kaalia, niitäkin rajoitetusti ja vain lyhyenä aikana syksyisin lastien juuri saapuessa etelästä. Silloin niitä oli ostettava koko vuoden tarpeeksi kerrallaan, kenellä siihen oli mahdollisuutta. Huonojen säilytysmahdollisuuksien vuoksi niistäkin pilaantui suurin osa, — ikuisen jään maahan oli vaikeaa tehdä perunakellareita. Väestön ruokavalio käsittikin siitä syystä paitsi mustaa leipää enimmäkseen säilykkeitä, ja

siksi keripukki oli melko yleinen vitsaus väestön keskuudessa. Maidon ja munien, joita saattoi ostaa vapaasta kaupasta, hinnat olivat niin korkeat, että vain harvojen kannatti niitä vakinaisesti käyttää. Voin ja lihan saanti kaupoista oli aivan sattumanvaraista ja tuoreen kalan saanti, vaikka kalastus olikin yksi maakunnan pääelinkeinoja, oli tykkänään järjestämättä. Jos tuoretta kalaa onnistui joskus saamaan joltakin yksityiseltä kalastajalta, oli se voin hinnoissa.

Kaupoissa oli tavallisesti saatavissa mustaa leipää, hedelmä- ja kalasäilykkeitä sekä 96 %:n spriitä. Vodkaa ym. heikompia väkijuomia ei juuri ollut saatavana muulloin kuin laivakulun aikana, koska niiden varastointi pakkasten vuoksi oli vaikeaa. Valkoista leipää myytiin varsin rajoitetusti vain suurten valtiollisten juhlapäivien edellä, toisinaan tilapäisesti joskus muulloinkin. Vehnäjauhoja ei ollut kertaakaan myymälöissä vapaasti ostettavana eikä väestö enää muistanutkaan sellaista aikaa, jolloin olisi ollut. Suurten juhlien aattoina saattoi vehnäjauhoja saada ostaa työpaikan kautta tilaamalla, jolloin kukin työläinen sai niitä 1—1 1/2 kg:n määrän. Tällainen tilaisuus esiintyi n. 4 kertaa vuodessa. Kahtena viime vuotena oli sokeria jo ollut saatavana melkein aina, mutta se maksoi 12—16 ruplaa kilo, toisin sanoen työmiehen päiväpalkan.

Paitsi virkamieskuntaa, joka tietysti oli elintasoltaan kaikkia muita ylempänä, erottui Dudinkan väestöstä selvästi kaksi eri ryhmää, joiden palkkatasossa saattoi olla 100—150 %:n ero. Dudinkan kaupungin alaisissa sekä erillisissä »artelleissa» (työosuuskunnissa) maksetut palkat olivat paikkakunnan elinkustannusten kalleuden huomioon ottaen varsin huonot, mutta Norilskin kombinaatin töissä sen sijaan huomattavasti paremmat. Kolhoosien töissä olevat saivat vain murto-osan siitä, mitä kombinaatin työläiset saattoivat ansaita.

Tämän tulin toteamaan itse jo alkuvaiheissa jouduttuani rakentamaan kolhoosin sähkölaitosta ja työskentelemään sen valmistuttua laitoksen konemestarina. Kolhoosissa riitti kalastusvälineitä ja veneitä kahdelle brigaadille, jotka työskentelivät

kahdessa vuorossa 10 tuntia kerrallaan. Kun kolhoosissa ei ollut muuta koneiden hoitoon pystyvää miestä, jouduin antamaan virtaa kummallekin brigaadille ja työpäiväni venyi siten 20-tuntiseksi. Mitään sunnuntaita tai lepopäiviä ei kalastuskampanjan aikana tunnettu, joten sain levätä vain joitakin kertoja, milloin myrsky teki kalastuksen mahdottomaksi. Niinäkin päivinä jouduin käyttämään aikaani koneiden huoltoon ja korjauksiin, joten keskimäärin ehdin nukkua vain kolmisen tuntia vuorokaudessa.

Jo heinäkuun puolivälissä olin saanut dysenterian ja päivittäinen verenhukka muodostui suureksi. Sairaalaan en voinut päästä ennen kuin Jenisei jäätyisi ja kalastuskausi päättyisi, — tai löydettäisiin toinen mies sähkölaitoksen hoitajaksi. Olin jatkuvasti kuumeessa ja kaiken lisäksi aloin saada perin tuskallisia, kramppimaisia suonenvetokohtauksia jalkoihini: tämä oli yleinen, hiljattain napapiiriin saapuneen vitsaus, ns. polarreumatismus. Monet se kaatoi vuoteeseen useiksi kuukausiksi, mutta hävisi sitten vähitellen itsestään. Mitkään lääkkeet eivät siihen auttaneet.

Työssäkin pyrki esiintymään vaikeuksia. Polttoaineeksi saamani nafta oli laadultaan mitä kurjinta ja muodosti uskomattomia määriä kivettymää moottorin ns. hehkupäähän, jota alinomaa oli vaihdettava ja puhdistettava talttaa ja vasaraa käyttäen. Tämä häiritsi sähköaseman työskentelyä, joka välillä uhkasi kokonaan keskeytyäkin. Sain sittemmin polttoaineeksi nk. solarkkaa, eräänlaista puoliraffinoitua bensiiniä, vaikka se maksoikin kolhoosille neljä kertaa enemmän. Solarkka paloi kuitenkin hyvin Bolinder-dieselissä ja saatoin käyttää koneita puolinukuksissakin ollen.

Voimani vähenivät kuitenkin nopeasti näissä oloissa enkä jatkuvan nälän vuoksi pystynyt toipumaan 71 päivää kestäneen matkan rasituksista. Koko sen kolmen kuukauden aikana, minkä työskentelin kolhoosissa, ansaitsin yhteensä 184 ruplaa. Kuitenkin tein keskimäärin kaksi työpäivää vuorokaudessa eikä koneenhoitajan palkkaus ollut suinkaan kolhoosin huo-

noimpia. Tästä ansiosta piti minun maksaa vuokraa 20 ruplaa kuukaudessa vuodepaikastani eräässä saksalaisperheessä, vaikka en paljoakaan ehtinyt vuoteessani lepäillä.

Saattaisi luulla, että kalastuskolhoosissa ainakin kalaa olisi riittänyt työväen ravinnoksi, mutta niin ei suinkaan ollut asian laita. Koska kolhoosi ei vuosikausiin ollut täyttänyt puolueen sille antamia tavoitteita, oli tämän kollektiivin toimintaa ryhdytty kontrolloimaan erikoisen ankarasti. Kalastuksen ollessa käynnissä valvoivat brigadiirit, kolhoosin komendantti apulaisineen ja kolhoosin puheenjohtaja, ettei yksikään kala mennyt »vasempaan». Työvuoron päättyessä veneistä maihin nousevat kalastajat joutuivat usein tarkastettaviksi, ettei vaatteisiin tai saappaanvarsiin ollut kätketty kaloja. Mikäli löytyi, sai kalastaja siitä 2 vuotta pakkotyöleiriä, ellei enempää. — Kuitenkin söivät kalastajat veneissä ollessaan raakaa kalaa kenenkään voimatta sitä estää, mutta siihen ei minulla ollut mahdollisuutta joutuessani olemaan melkein pyöreän vuorokauden sähkölaitoksellani. — Tundran järvissä olisi vapaa-aikoina voinut kalastaa, mutta en saanut siihen kertaakaan tilaisuutta pitkän työpäiväni vuoksi. Saamani palkka ei riittänyt mihinkään muuhun kuin mustaan leipään, tuskin siihenkään, ja toisaalta hapan leipä vaikutti dysenteriasta kärsivään vatsaani kuin myrkky.

Toivoin vain pikaista talven tuloa ja arvelin kestäväni siihen saakka. Milloin tilaisuutta oli, koetin tutustua alkuasukkaiden elämään ja kolhoosiimme kokonaisuudessaan. Kummassakin oli paljon uutta ja mielenkiintoista.

Kolhoosiin kuuluva alue oli suurempi monia Euroopan pikkuvaltioita. Sen kantaväestöön kuuluvat alkuasukkaat viettivät varsin primitiivistä elämää oleskellen pääasiassa poronnahkaisissa kodanmuotoisissa teltoissaan tundralla. Monet heistä valmistivat jalkineensa ja kaikki pukineensa yksinomaan poronnahasta, eivät peseytyneet milloinkaan, eivät tienneet eivätkä olleet kiinnostuneitakaan syntymävuodestaan. Monenlaista alkukantaista taikauskoa oli havaittavissa heidän keskuudessaan ja he luottivat, varsinkin vanhemmat heistä, enemmän šamaanei-

hinsa kuin venäläisiin lääkäreihin tai agitaattoreihin. — Šamanismi näytti elävän sitkeästi varsinkin nganasanien ja sahojen keskuudessa, vaikka jokainen kiinni joutunut šamaani viranomaisten toimesta armotta ammuttiin. — Nenez-heimo sen sijaan oli alkanut enemmän omaksua sivilisoituja tapoja ja heidän keskuudessaan oli useita koulunkäyneitäkin.

Vuonna 1951 keväällä tämän kolhoosin poronhoito kuitenkin päättyi surkeasti koko porokarjan liittyessä villiporoihin, jotka pariutumisaikana monituhantisina laumoina ryntäävät tundralla paikasta toiseen. Poropaimenet olivat tällä hetkellä nukkuneet teltassaan umpihumalassa ja saivat myöhemmin vastata lakituvassa heidän huostaansa uskotun sosialistisen omaisuuden hukkaamisesta. — Myös susien runsaus aiheutti suuria menetyksiä Taimyrin poronhoidolle.

Työskenneltyäni kolhoosissa pari kuukautta olin jo siinä määrin nälkiintynyt ja voimaton, että päätin syyskuun puolivälissä tehdä kerta kaikkiaan lakon. Ilmoitin puheenjohtajalle lopettavani työni lokakuun 1. päivästä lukien, tuli mitä tuli. Olin päättänyt yrittää päästä ensin Dudinkan sairaalaan hoidettavaksi sekä sen jälkeen johonkin muuhun työhön, josta ansaitsisin riittävästi elääkseni. Selitin puheenjohtajalle, että ellei tämä kävisi laatuun, menisin mieluimmin takaisin vankilaan, koska siellä saisin paremman muonituksen kuin täällä »vapaudessa». Vaikka hän tiesi minut jo siinä määrin heikoksi, etten enää ilman apumiestä pystynyt käynnistämään moottoria sen vauhtipyörästä, kieltäytyi hän vapauttamasta minua. Sanoin hänelle joka tapauksessa pysyväni päätöksessäni, joten hänen olisi parasta hankkia tilalleni toinen mies lokakuun 1. päivään mennessä. Kun menin kolhoosin konttoriin saadakseni hiukan etumaksua palkastani välttämättömiä ostoksia varten, sanoi puheenjohtaja sen olevan mahdollista, mikäli liittyisin kolhoosin jäseneksi ja luopuisin yrityksistäni pyrkiä pois.

Puheenjohtajan pöydällä oli pieni kirjanen, jossa oli kollektiivitalouksien »perustuslaki», kolhooseja koskeva ohjesääntö. Hän kehotti ottamaan sen mukaani ja tutkimaan sitä rauhassa,

mutta sitten hän muistikin jotain ja sanoi myöhemmin tuovansa kirjan minulle sähkölaitokselle. — Rahaa saisin lainaksi 500 ruplaa heti, kun liittyisin kolhoosin jäseneksi, muuten en. — Poistuin niine hyvineni.

Hetken kuluttua toikin Suhotin minulle kirjasen, ja aloin työni ohella tutustua sen sisältöön. Sen sanamuoto oli laadittu varsin juhlalliseksi. Siinä selitettiin, kuinka kolhoositalonpoika on isäntä omalla maallaan, kuinka hän on äänivaltainen kolhoosin kokouksissa ja ratkaisee äänellään osaltaan kaikki asiat, kuinka hän osaltaan omistaa kaiken, mitä kolhoosissa on. Näitä teoreettisia oikeuksia oli monta sivua, mutta kirjaa selaillessani ihmettelin, miksi ei kolhoositalonpojan velvollisuuksista puhuta mitään. Sitten huomasin, että Suhotin oli ennen kirjasen antamista irroittanut siitä joukon lehtiä ja juuri ne, joissa mainittiin kolhoositalonpojan velvollisuuksista. — Vein kirjan takaisin Suhotinille ja sanoin, etten tästä vajanaisesta kirjasta vielä päässyt täyteen käsitykseen asiasta ja halusin sen vuoksi vielä miettiä asiaa.

Myöhemmin sain Dudinkan kirjastosta saman kirjasen täydellisenä. Siinä puhuttiin myös talonpojan velvollisuuksista, ja niissä olikin kirjan varsinainen sisältö. Niistä selvisi, ettei talonpoika ole oikeutettu myymään rahtustakaan »omistamastaan» kolhoosin omaisuudesta, että talonpoika on kolhoosiin liityttyään sitonut itsensä elinkaudekseen samaan talouteen, ettei kolhoositalonpoika ilman esimiestensä suostumusta saanut matkustaa minnekään muualle — tilapäisestikään—, että hänen piti tehdä kolhoositaloudessa esimiestensä määräämä luku työpäiviä ja täyttää annetut normit, ja että hänen piti kaikessa, pienimmässäkin, noudattaa brigadiirinsa, kolhoosin puheenjohtajan, työnjohtajan ja kolhoosin komendantin antamia määräyksiä. — Käytännössä hänellä oli tarkalleen yhtä vähän oikeuksia kuin kolhoosin lehmällä: sitä syötettiin, jos rehua riitti, ja lypsettiin niin kauan kuin vähänkin herui.

Nähtävästi olivat puheenjohtaja Suhotin ja komendantti Torgašin huomanneet, että en antaisi perään, vaan pysyisin

päätöksessäni. Kalastuskampanjan jatkuessa vielä lokakuun alkupäiviin asti ei heillä ollut varaa riskeerata mitään. Heille olikin luvattu Dudinkan vankileiriltä kaksi sähkökoneiden hoitoon tottunutta miestä ja 28. syyskuuta sain ilmoituksen, että olisin vapaa lähtemään kolhoosista lokakuun ensimmäisenä päivänä. Ilmoitus osui juuri syntymäpäiväni aamuksi ja oli epäilemättä tervetullein syntymäpäivälahja elämässäni.

Syyskuun lopulla tulivatkin odotetut miehet ja 1. p:nä lokakuuta pääsin lähtemään toiselle puolelle Jeniseitä soutuveneessä, jossa muun raskaan kuorman lisäksi oli kolme tukkihumalaista evenkiä ja kaksi ajokkiporoa. Jenisei on tällä kohdalla viitisen kilometriä leveä ja kuuden Beaufortin tuuli nostatti korkean aallokon. Keskellä virtaa syntyi evenkien kesken riitaa ja he vetivät esiin pitkät poromiehen puukkonsa. Odotin jo tapahtuvan murhia, mutta ihmeekseni alkoivatkin evenkit hakata puukoillaan omia huuliaan ja ikeniään jatkaen samalla toistensa haukkumista. — Se oli heidän tapansa osoittaa hurjaa luontoaan. — Pian he kuitenkin sopivat riitansa ja pyyhkivät veren kasvoiltaan poronnahkaisten halaattiensa liepeisiin. Evenkien uhkaillessa toisiaan ja kompuroidessa muutenkin täyteen lastatussa veneessä oli vaahtopää aalto moneen kertaan jo lyönyt yli laidan. Säilyäksemme pinnalla heitimme yli laidan kaksi suolasäkkiä ja aioimme jo heittää porotkin Jeniseihin. Niiden jälkeen kai minä, »fašistina», olisin ollut seuraava järjestyksessä.

Pääsimme kuitenkin vastarannalle ja käveltyäni kymmenisen kilometriä tulin tietöntä tundraa väsymyksestä hoippuen lopultakin kaupunkiin, joka oli kolme kuukautta ollut toiveitteni tavoite.

Kovien kasvojen kaupunki

Ensimmäisen yöni Dudinkassa vietin suomalaisen Sulo Armas Saarisen mökissä. Mies oli ollut karkotettuna jo 19 vuotta, niistä viimeiset 14 Dudinkassa. Kieltolakimme viimeisinä aikoina

hän oli harjoittanut tuontikauppaa Virosta ja joutunut spriilasteineen Suomenlahdella venäläisen rannikkovartioveneen tielle. Pidätys oli tapahtunut kansainvälisillä vesillä, mutta Saarinen oli viety Leningradiin, moottorivene ja sprii sosialisoitiin ja mies sai jäädä maahan, jossa on »helpompi hengittää kuin missään muualla». Yriteltyään lähteä luvattomasti kotipuoleensa Kotkaan hän oli aina joutunut kiinni ja karkotettu yhä kauemmaksi, kunnes löysi itsensä täältä »Jumalan jääkaapista», Taimyristä. Nyt hän jo oli tottunut elelemään täällä maan tavalla ja osasi neuvoa minuakin, miten pääsisin lääkärin vastaanotolle ja sairaalahoitoon.

Mennessäni seuraavana aamuna lääkärille oli kuumeeni riittävän korkea ja minut otettiin samaa kyytiä sairaalaan tarttuvien tautien osastolle punatautini — dysenterian — vuoksi. Paitsi sitä lääkärit löysivät minusta sittemmin toistakymmentä vakavanlaista sairautta: voimakas anemia — hemoglobiini 28 % — sydänvika, distrophia, keripukki, molemminpuolinen keuhkotuberkuloosi, korkea verenpaine (180—210) jne. Kroonilliseksi muuttunut dysenteria ei ottanut millään parantuakseen ja jatkui yhä voimakkaampana vielä puolisen vuotta sairaalassa oloni jälkeenkin.

Jouduin makaamaan sairaalassa yhteen menoon 11 kuukautta 20 päivää, josta ajasta ns. kriisikautta kesti 8 kuukautta. Aika ajoittain eristettiin minut erilliseen huoneeseen, etten kuolisi toisten nähden, ja muidenkin osastojen lääkärit kävivät usein minua katsomassa, — heitä ihmetytti suuresti jatkuva hengissäpysymiseni.

Leirien ja vankiloiden jälkeen oli kolhoosielämä vienyt kaikki voimavarani ja olin kirjaimellisesti ajettu loppuun. En usko että tavallinen sairaalahoito — ainakaan Dudinkan olosuhteissa — olisi minua enää voinut pelastaa, ellei eräs sairaalassa työskentelevä, vanha ja kokenut lääkäri olisi ottanut erikoisesti huolekseen hoitamistani. Hän oli Latviasta karkotettu tri Emma Janovna Ozolinjš, valkeatukkainen 70-vuotias lääkäri, jonka mies oli saanut surmansa vankikuljetuksen aikana. Tri O.

oli Suomen-ystävä ja käynyt maassamme ennen sotia. Omalla kustannuksellaan hän hankki minulle lääkeaineita, joita sairaalassa ei ollut saatavana, samoin lisäravintoakin toisinaan sairaalaruoan lisäksi. Kun seuraavana syksynä saatoin hengissä jättää sairaalan, pidän sitä yksinomaan tri Ozolinjšin ansiona.

Hän avusti minua myös ensimmäisen työpaikkani saannissa sairaalahoitoni jälkeen. Pääsin saman sairaalan keskuslämmityslaitoksen mekaanikoksi, jossa aikaisemmin mainitsemani matkatoveri D. nyt oli lämmittäjänä. — Hän oli pariksi kuukaudeksi joutunut raskaisiin töihin Ananijevskin kolhoosissa iästään ja pahasta sydänviastaan huolimatta. Tultuaan työhön kykenemättömäksi hän sai siirtyä Dudinkaan ja pääsi siellä sairaalaan lämmittäjäksi.

Kaikki kokemukseni, mitä sain Neuvostoliitossa, ovat varsin yksipuolisesti raskaita, ikäviä ja vastenmielisiä. Jos olisin kokenut muuta, kertoisin siitäkin mielelläni, mutta myönteistä näkemääni on todella perin vähän. On kuitenkin eräs seikka, joka on mielestäni myönteisin kaikesta Neuvostoliitossa kokemastani: se on maksuton sairashoito. Dudinkassakin, joka monessa muussa suhteessa eli sivilisaation reunamailla ja jossa »tundran laki» oli humaanisia periaatteita ylempänä, oli varattomallakin miehellä ja yhteiskunnan ulkopuolella olevalla karkotetulla »fašistillakin» mahdollisuus sairashoitoon. Lääkärit eivät tehneet eroa potilaiden välillä ja jos potilas tarvitsi sairaalahoitoa, hän sai sitä mikäli sairaspaikkoja vain oli vapaana. Sekä lääkärin- että sairaalahoito oli täysin maksutonta ja muutaman vuoden kokemuksesta voin sanoa, ettei Dudinkassa sairaan tarvinnut jäädä hoitoa vaille.

Sanotaan, ettei »kenkkihevosen suuhun katsota», eikä minullakaan ehkä olisi syytä arvostella Dudinkan sairaalaoloja, koska minut siellä ilmaiseksi hoidettiin osapuilleen terveeksi. Arvosteluuni antanee sentään oikeutuksen se, että neuvostomaahan tuotaessa ei minussa ollut muita vikoja kuin jalkavammani, muut sairaudet olivat nälän ja liiallisen »eksploateerauksen» seurauksia.

Lääkärien ammattitasosta voitaneen sanoa paljon hyvääkin, olihan Dudinkassa kuuluisa kirurgi — entinen prof. Faltinin oppilas ja myöhemmin Kremlin sairaalan kirurgi — tri Petuhov. Tämä etevä kirurgi oli jonkin puhdistuksen aikana karkotettu Kremlin korkeuksista Dudinkaan. Keuhko- ja sydäntauteja hoiteli aikaisemmin mainitsemani tri Ozolinjš, ja joukko muita karkotettuja eri alojen lääkäreitä toimi Taimyrin piirikunnan sairaalassa. Myös vapaita lääkäreitä oli useitakin, monet tosin vielä harjoitteluasteella, mutta tunnollisesti he kaikki näyttivät täyttävän tehtävänsä. — Sairaanhoitajien koulutus sen sijaan näytti olevan Neuvostoliitossa aivan toista luokkaa kuin muualla. Etupäässä he näyttivät olevan jonkinlaisia itseoppineita. Sellaisiin seikkoihin kuin puhtaus ja hygienia ei heillä ollut lähimainkaan samoja vaatimuksia kuin meillä, samoin potilaiden kohtelu näytti olevan perin yksilöllistä laatua ja ilman yleisiä linjoja.

Kun potilas on siinä kunnossa kuin minäkin sairaalaan päästessään, ei hänellä ole suuria vaatimuksia. Minulle oli tärkeintä ensimmäisinä viikkoina uni, ravintokin tuntui sivuseikalta, koska se ei kuitenkaan pysynyt sisälläni. Mutta vähitellen alkoi minusta tuntua vastenmieliseltä niellä pulvereita, jotka oli kääritty sanomalehtipaperiin. Sanomalehtiä tuli sairaalaan varsin niukasti, ja ne kiersivät potilaiden luettavana osastojen puhtausjärjestyksen mukaan, ensin leikkausosastolla, sitten synnytysosastolla, sen jälkeen sisä-, tarttuvien- ja keuhkosairaiden osastoilla. Kun ne olivat tehneet kierroksensa, parisataa sairaspaikkaa käsittävän sairaalan kaikki huoneet, palautettiin ne »disurkkaan», päivystävän hoitajattaren huoneeseen. Siihen mennessä oli niihin tietysti hengitetty ja yskitty kaikkia mahdollisia bakteereja, mutta nyt ne leikeltiin päivystyshuoneessa pulveripapereiksi muun paperin puuttuessa ja sanomalehdet joutuivat näin ollen palvelemaan kahta asiaa, aivopesua eheinä ollessaan ja taudintorjuntaa palasiksi leikeltyinä. Nieltyään pulverinsa potilas teki paperista mahorkkasätkän ja kaikki oli hyvin. — Kun huomautin joskus tästä seikasta hoitajattarille, sain vastaukseksi »nitševoon» . . .

Sairaalamuona oli sikäli niukkaa, että potilaiden paino väheni jyrkästi, ellei voinut hankkia lisämuonaa sairaalan ulkopuolelta. Piirikunnan sairaala sai ainoastaan 5 ruplaa päivässä kutakin potilasta kohti muonarahaa, kun esim. Norilskin kombinaatin sairaalassa samassa kaupungissa muonaraha potilasta kohden oli 27 ruplaa. Viiden ruplan muonitus, josta tietysti huomattava määrä meni »vasempaan» jo muonavarastosta ja keittiöstä, aiheutti sen, että potilaat pyrkivät pois sairaalasta jo ennen parantumistaan.

Neuvostoliiton yleinen puoluehierarkia ulottui myös sairaalaoloihin, kuten muuhunkin yhteiskuntaelämään. Eräät lääkeaineet sekä liharuoat ja maito, joita kaikkia oli riittämättömästi, jaettiin potilaille määrättyä arvojärjestystä noudattaen. Ensimmäisellä tilalla oli tietysti kommunistipuolueen jäsen, sen jälkeen komsomoltsi, vapaa työläinen (nk. »puolueeton kommunisti»), kantaväestöön kuuluva saamelainen, ja viimeksi tietysti karkotettu poliittinen henkilö. Karkotetuille ei näin ollen riittänyt läheskään kaikkia lääkeaineita eikä maitolasillista juuri koskaan. — Tämä prioriteettijärjestelmä tuntui hieman oudoksuttavalta maassa, jossa ei myönnetty eri yhteiskuntaluokkia enää olevan. Mutta siihen tottui, kuten moneen muuhunkin ilmiöön.

Sairaalan keskuslämmitystä oli hoidellut jo muutamia vuosia edellä mainitsemani Sulo Armas Saarinen ja hänen myytyään mökkinsä ja saatuaan luvan matkustaa Neuvosto-Karjalaan perin hänen virkansa. Tehtäviin kuului valvoa sairaalarakennusten keskuslämmityksen kuntoa ja vastata siitä. Saadakseni lisäansiota toimin vielä samaan aikaan päivystävänä monttöörinä, jonka tehtävänä oli korjata esiintyvät viat. Vapaa-aikoja en näin ollen saanut ollenkaan, mutta ansioni oli kohtalaisen hyvä, 1200 ruplaa kuukaudessa.

Ehdittyäni tutustua keskuslämmityslaitteiden kuntoon päätin kuitenkin vapautua tästä toimesta niin pian kuin mahdollista. Ottamani vastuu oli liian raskas, keskuslämmityslaitteet oli siksi leväperäisesti rakennettu, että ne voisivat pettää mil-

loin tahansa eikä työkaluja ja varaosia ollut saatavissa. Kattiloiden teho oli siksi vähäinen, että niitä täytyi lämmittää jatkuvasti ja jos joku lämmittäjistä juopotteli ja nukahti työaikanaan, saattoivat putket jäätyä ja koko sairaala jäädä kylmille. 40—50 asteen pakkasilla saattoi tällainen katastrofi tulla koska tahansa ja syntipukki ja sabotööri olisi tietysti vastaava mekaanikko.

Jo kuukauden kuluttua pääsin tästä vastuunalaisesta työstä. Sairaalan taloudenhoitajana palveli entinen rikosvanki, jonka »kombinatzijat» sairaalan omaisuudella saivat mitä moninaisimpia muotoja. Mies oli mustalainen ja hänen röyhkeytensä aivan erikoislaatuista. Kerran hän antoi minulle määräyksen ottaa käyttööni varamoottoriksi sähkömoottorin, joka oli kätketty hiilivarastoon hiilien alle, ja käski minun hävittää siitä tehtaanmerkit ja numerot. Kieltäydyin siitä, koska olin kuullut eräästä artellista joitakin päiviä aikaisemmin moottorin hävinneen enkä halunnut sekaantua varastetun tavaran säilyttämiseen. Asiasta sukeutui lihava riita, jonka johdosta jätin eronpyyntöni. Jättäessäni sen Taimyrin Piirikunnan lääkintäpäällikölle, Leninin kunniamerkillä palkitulle iäkkäälle lääkärille, sain näytteen uudesta neuvostomoraalista. Yleistä kunnioitusta nauttiva Marija Feodorovna, kommunistipuolueen ja monien neuvostojen jäsen, lausui näin:

»Kun te vaaditte, että joko teidät tai taloudenhoitaja vapautetaan sairaalan palveluksesta, on selvää, että taloudenhoitaja jää toimeensa. Itsehän olette pyytänyt varamoottoreita eikä se kuulu teille, miten niitä hankitaan. Jos minä olisin tilannut niitä tehtailta, olisin ehkä saanut vastauksen puolen vuoden päästä ja moottoreita tuskin koskaan. Mutta jos minä annan taloudenhoitajalle pari litraa spriitä sairaalan apteekista, minä saan moottorin ja mitä vain parissa päivässä. Taloudenhoitaja on toimekas mies enkä minä tule toimeen ilman häntä.»

Konflikti päättyi kaikin puolin myönteisesti: rikospoliisi otti moottorin haltuunsa ja palautti sen omistajalle Dudinkan kunnallistalouden puusepänverstaalle, taloudenhoitaja jäi enti-

seen toimeensa, mutta minä sain toivomani eron mekaanikon vakanssista. Moottorin varastanutta autonkuljettajaa ei rangaistu.

Olin siis vapaa etsimään uutta työtä ja päätin hakea sitä nyt Norilskin kombinaatin työnvälitystoimistosta, koska kombinaatin palkkataso oli paljon muista korkeampi. — Asunnon olin saanut vuokratuksi erään latvialaisen luota ja asiani olivat siis järjestymässä.

Oli joulukuun alku ja työasioissa hiljaista aikaa. Dudinka oli vilkas kaupunki sen aikaa, kun laivakulku Jeniseillä oli käynnissä. Silloin tehtiin 10-tuntisia työpäiviä eikä kolmeen kuukauteen pidetty vapaapäiviä. Mutta talvella oli hyvien työpaikkojen saanti hankalampaa. Työnvälitystoimisto, nk. kaaderiosasto, otti minut kuitenkin kortistoonsa. Saisin alkaa teknillisen karriäärini Dudinkan sahalaitoksen monttöörinä, vaikka minulta puuttui kaikki aikaisempi kokemus sillä alalla.

Ilmoittautuessani Dudinkan sahalaitoksen päällikölle Ivan Ivanovitš Nikišinille huomasin tulleeni oikean neuvostobyrokraatin puheille. Hän oli hyvinsyöneen ja puuhakkaan näköinen, yllään hänellä oli tavallinen puoluemiehen asu, armeijamallinen kenttäpusero parine kunniamerkkinauhoineen. Havaittuaan, mikä olin miehiäni, hän ei enää suonut katsettakaan minulle, vaan lähetti minut käyttöinsinöörin puheille. Tämä sattui olemaan jo etapilta tuntemani insinööri Petrušin, tekniikan tohtori ja muutenkin sivistynyt mies, joka oli opiskellut mm. Berliinissä ennen sotia. Hän oli aikaisemmin ollut 10 vuotta pakkotöissä, sen jälkeen muutaman vuoden vapaana, mutta jälleen pidätetty ja karkotettu Dudinkaan. Hän sijoitti minut konepiirtäjän ja suunnittelijan tehtäviin, antoi käytettäväkseni ammattikirjallisuutta ja avusti minua monilla hyvillä neuvoilla ja laajoilla tiedoillaan. Hänen avullaan kehityin työssäni ja opin paljon sahateollisuutta ja koneenrakennusta koskevaa, josta minulla aikaisemmin ei ollut aavistustakaan. Ennen pitkää olin jo remonttipäällikön »oikea käsi» ja sain monia teknillisesti mielenkiintoisia tehtäviä suorittaakseni.

Sahalaitos oli sikäläisiin oloihin nähden melko suuri. Siinä oli 12 saharaamia, 3 ratapölkkysahaa ja paljon muuta koneistoa ja se jakaantui neljään eri tehtaaseen. Tehtaan alue oli monta neliökilometriä laaja ja työväkeä oli kaikkiaan 4300 henkilöä, suurimmaksi osaksi vankityövoimaa. Työskenneltiin kolmessa vuorossa napaseudun yössä ja mitä vaikeimmissa olosuhteissa. Sahattavat tukit oli uitettu Jenisein latvoilta ja ennen kuin ne ehdittiin nostaa maalle, jäätyi suuri osa tukeista veteen ja oli miesvoimalla hakattava jäästä irti. Puutavara oli uiton jälkeen läpimärkää ja jäätyi kovissa pakkasissa kovaksi kuin luu, jonka vuoksi sahausnopeus oli varsin vähäistä ja sahan koneet suuresti rasitetut. Suuresta työläismäärästä huolimatta ei sahan kapasiteetti ylittänyt 400 000 kuutiometriä vuodessa eikä sen tuotannosta prosenttiakaan voitu hyväksyä laadultaan ensimmäiseen luokkaan.

Kaikki työ tapahtui talvisinkin avonaisissa lämmittämättömissä työhuoneissa tai suoraan ulkosalla ja vasta 42:n asteen pakkasilla oli lupa keskeyttää sahaaminen. Tämä ei suinkaan tapahtunut työvoiman säästämiseksi vaan siksi, että koneiden kestävyys kovilla pakkasilla oli uhattuna. Pakkasen laskiessa alle 40 asteen koneiden akselit ja konehihnat katkeilivat helposti aiheuttaen seisauksia työssä ja remonttikustannuksia. Työvoima aiheutti paljon päänvaivaa päällystölle. Vangit olivat yleensä pitkäaikaisia poliittisia tai rikosvankeja ja osasivat mitä moninaisimmin keinoin aiheuttaa konerikkoja päästäkseen remontin ajaksi tupakalle lämmitettyihin parakkeihin.

Palveltuani puolisen vuotta jouduin tehtävään, jossa sain mitä parhaan tilaisuuden tutustua työväen juridiseen asemaan ja palkkatasoon. Teknillisten töiden hinnoittelijan lähtiessä lomalle määrättiin minut hänen tilalleen ja jouduin olemaan niissä tehtävissä yli puolen vuoden ajan. Yleensä tämä työ vaatii erikoiskoulutuksensa, mutta olin jossain määrin perillä työhinnoittelijan — normirovšikin — työstä, koska tämän virkailijan työpöytä oli piirustuskonttorissa omaani vastapäätä.

Jos mikään, niin juuri työhinnoittelu ja normisysteemi on luonut Neuvostoliitossa valtavan byrokraattisen koneiston ja yliorganisaation. Sillä on tuhansiin nouseva »esikuntaväki» Moskovassa ja kullakin NL:n työpaikalla on »Työpalkan ja työn (oikeammin työtutkimuksen) osasto». Se harjoittaa määrättömästi hedelmätöntä paperisotaa ja on käytännössä yksi niistä monista hyödyttömistä laitoksista, jotka tarjoavat etuoikeutetulle virkamiesluokalle, byrokraateille, hyviä leipäpaikkoja.

Kun ajattelemme, kuinka monipuolista on eri aloilla tehty työ ja kun kaikki työvaiheet on pyritty normeeraamaan, ts. on annettu niille määräaika paljouteen ja laatuun nähden, on ymmärrettävää, että yksistään kaikkien eri töiden normiluettelot ja käsikirjat täyttävät monia hyllykilometrejä. Kun sen lisäksi elämä Neuvostoliitossakin menee eteenpäin teknillisen kehityksen ja työtehon nousun muodossa, on näitä normeja jatkuvasti »tarkistettava» ja muutettava. Työmiehen palkkatason on pysyttävä määrätyssä kuopassa kaiken työtehon noususta aiheutuvan hyödyn mennessä valtiolle.

Jotta tämä normisysteemi kävisi helpommaksi ymmärtää, otan tähän pienen esimerkin. On lastattava joukko tiiliä auton lavalle. Jos auton lava on metrin korkeudella maasta, on käytettävä eri palkkioperustetta kuin auton lavan ollessa 1 1/2 metrin korkeudella. Tähän puolen metrin nostoon tarvittava erotus energiankulutuksessa on otettava palkkauksessa huomioon.

Näin ollen ei yksikään työhinnoittelija pysty suoralta kädeltä sanomaan, paljonko jokin työvaihe tulee maksamaan. Lopputulokseen vaikuttaa monta eri tekijää ja koeffisienttia: a) työntekijän ammattipätevyysluokka, b) työaika, — yö tai päivä, c) ilmastolliset tekijät, — pakkanen ja tuulen voimakkuus, d) matka työpaikalle, e) etäisyydet ja korkeudet työnsuorituksessa, f) työssä käytetyt raaka-aineet, g) samoin työvälineet, ja lukematon määrä muita tekijöitä. Kun asiaatuntematon saa käteensä tällaisen normiluettelon eli hinnoittelukirjan, on se hänelle täyttä hepreaa. Luettelossa on siksi paljon reuna-

huomautuksia, viitteitä eri lisäyksiin ja kiertokirjeisiin, esimerkkejä kumotuista ennakkotapauksista jne., että monien töiden hinnoittelussa on käytettävä omaa harkintaa. Henkilöt, jotka näitä normeja ovat laatineet, ovat ikänsä kirjoituspöydän ääressä istuneita byrokraatteja, joiden on ollut mahdotonta arvioidakaan käytännön asioita oikein.

Näin ollen on normirovšik kullakin työpaikalla henkilö, joka varsin monissa tapauksissa itsevaltaisesti määrää työmiehelle maksettavan palkan. »Työpalkkaus- ja työtutkimusosasto» ei ole tehtaan tai työpaikan päällikön alainen, vaan jonkinlainen valtio valtiossa. Palkkariitaisuuksien selvittämiseksi on kullakin työpaikalla komitea, johon kuuluu ammattiliiton edustaja, tehtaan johdon jäsen ja työhinnoittelija. Komiteaa kutsutaan nimellä »rabotšii konfliktnyi komissii» (RKK), ja sen päätös on ratkaiseva. Yhdessäkään näkemässäni tapauksessa ei työntekijän valitus johtanut tuloksiin.

On selvää, että työhinnoittelija työpaikallaan on joko pidetty tai vihattu, riippuen kokonaan siitä, miten hän haluaa normeja tulkita. Olin seurannut edeltäjäni työtä ja huomannut työntekijäin useasti valittelevan odottamattoman pieniksi jääneitä ansioitaan. Olin myös huomannut, ettei hän pystynyt aina hinnoittelun vaatimiin laskutehtäviinkään, vaan määräsi työlle hinnan oman arvionsa mukaan. Tähän arvioon vaikutti paljon — koska edeltäjäni oli nainen — työmiehen ulkonäkö, kohteliaisuus ja muut sellaiset tekijät. Eräs sähkömonttööreistämme oli juutalainen, ainoa heimostaan, jonka näin tekevän ruumiillista työtä, vieläpä melko ahkerastikin. Panin merkille edeltäjäni hinnoittelevan hänen työnsä aina huonommin kuin muiden monttöörien, — kansallisuusnäkökohtien mukaan.

Jouduin hinnoittelemaan monisatapäisen työmieslauman työt ja varsin monilta eri aloilta. Minulle kuului rakennus-, rakennuskorjaus-, maalarin-, sepän-, sähköuuttaajan-, sähkömonttöörin-, koneasentajien-, sorvarin-, jyrsijän-, poraajan-, viilarin-, maansiirto-, puusepän- ja monien muiden töiden hinnoittelu. Virallisiin normihintoihin nojautuen saatoin monissa tapauksissa ko-

hottaa edeltäjäni vakiinnuttamaa palkkatasoa ja ennen pitkää huomasin olevani työntekijäimme suosiossa. Tähän lienee vaikuttanut sekin, etten sanottavan ankarasti välittänyt puuttua tapauksiin, joissa oli kaikelle työlle välttämätöntä »tuhtaata», so. liioittelua työnsuorituksessa. Poikkeuksetta jokainen työmies ja brigadiiri koetti ilmoittaa tehdyn työn määrän suuremmaksi kuin mitä se todellisuudessa oli. Oman nahkansa vuoksi oli hinnoittelijan varottava, ettei pannut nimeään sellaisiin työilmoituksiin eli »narjaadeihin», jotka voitiin jälkeenpäin todeta perättömiksi.

Erikoisesti varovainen sain siinä suhteessa olla vankibrigaadien työilmoituksiin nähden. Vankien kesken käytiin kamppailua prosenteista, koska 121 % normityön suorituksesta jo laskettiin vangille hyväksi rangaistusaikaa lyhentämällä (tämä tietysti koski vain rikosvankeja). Mainioita esimerkkejä »tuhtaan» suuruudesta oli työilmoituksissa, jotka koskivat lumikampanjaa teiden aukipitämisessä lumimyrskyjen aikana.

Lumenluonti hinnoiteltiin kuutiometreissä ottaen huomioon kuinka kauaksi lumi oli heitettävä tieltä, toisin sanoen, menikö se tarpeeksi etäälle yhdellä heitolla, sekä minkälaista se oli. Lunta oli normikirjoissa monia eri luokkia: oli löysää kevyttä lunta, kiinteää hankilunta, jäätynyttä suojalunta jne. Kun parikolmesataa vankia oli lapioineen samanaikaisesti avaamassa esim. parin kilometrin pituista tieosuutta, jolle lumimyrsky koko ajan toi uutta lunta, olisi viisaammallekin miehelle tuottanut vaikeuksia määritellä päivän tai viikon ajalla tieltä poistetun lumen kuutiomäärä.

Mutta kun Moskovassa oli määrätty, että tässäkin työssä oli pysyttävä individuaalisten normien kannalla, ei työtä voinut teettää tunti- tai päiväpalkalla. Oli synnyttävä dokumentteja, joissa tarkalleen kävi selville, montako kuutiometriä ja minkälaista lunta olivat rikosvangit Kostjukov, Jermoilov, Verešagin ym. viikon kuluessa lapioillaan siirtäneet ja kuinka etäälle, monellako prosentilla vastaava jermu oli ylittänyt sadan prosentin normiminiminsä ja mikä oli hänen brigaadinsa kokonais-

saavutus kuutiomäärään ja saavutettuihin prosentteihin nähden. Kun brigadiirit toivat minulle työilmoituksen lumenluonnista, saattoi niissä olla ihmeellisiä lukuja. Varmuuden vuoksi oli brigadiiri saattanut panna lukujensa perään pari kolmekin nollaa liikaa oman arvionsa lisäksi. Minun piti laskuviivottimen ja järkeni avulla päästä joihinkin todennäköisiltä näyttäviin lukuihin, jotka takaisivat brigaadeille vähintään 121 % työsuorituksen, ja niin vaadittu dokumentti syntyi.

Korjauspajallamme oli sorvareita, viilareita ynnä muita metallimiehiä yli kolmekymmentä. Olin aikaisemmin tehnyt konepiirustuksia heidän töitään varten ja jouduin ne nyt hinnoittelemaan. Edeltäjäni oli metallitöiden hinnoitteluun hyvin avuton ja miehemme olivat saaneet jatkuvasti liian vähän töistään. Heidän tulonsa nousivat nyt jopa 30—40 % ja esimieheni, työhinnoittelijoiden päällikkö Edouard Kramer, Latviasta karkotettu juutalainen virkamies, alkoi kiinnittää huomiota työtapoihini. Kun saatoin osoittaa hinnoitelleeni normien mukaan oikein, sain rauhassa jatkaa töitäni ja sahalaitoksen oli pakko maksaa kullekin töitten mukaan. Kramer ei enää tullut yllätystarkastuksille pistokokeitaan suorittamaan. — Korjauspajamme miehet puolestaan olivat tyytyväisiä työhöni ja välillemme syntyi luottamuksellinen suhde. Usein miehemme jo etukäteen kysyivät saako jonkin määrätyn työn ohella kirjoittaa »tuhtaa» ja paljonko. Kerran tästä hyvästä yhteisymmärryksestä oli itsellenikin ratkaisevaa hyötyä.

Jouduin kerran pahaan välikäteen erään brigadiirin, elinkautisen suurrikollisen kanssa, joka vaati minua hinnoittelemaan ja hyvittämään hänen brigaadiaan moneen kertaan liioitellusta työmäärästä. Tämän atamaanin brigaadi oli viikon päivät poistanut sahanpuruja yhdeltä sahoistamme ja esitti siitä työilmoituksen, joka moninkertaisesti ylitti samassa sahassa viikon ajalla sahatun puutavaran kuutiomäärän. Selitin hänelle, etten voi tätä älytöntä paperia hyväksyä, — eihän sahatusta pyöreästä puutavarasta voinut syntyä sahanpuruja tällaista kuutiomäärää ja siinä ohessa vielä lautojakin. Mutta atamaani

ei ollut halukas neuvottelemaan, vaan antoi minulle uhkavaatimuksen joko hyväksyä tai kuolla huomispäivänä.

Sama brigaadi oli edellisenä kesänä kangilla hakannut sahan työnjohtaja Baranovin jonkin työriitaisuuden vuoksi niin, ettei hänessä liene ollut eheätä luuta. Baranov kuoli sairaalassa eikä suinkaan ollut ainoa tämän brigaadin surmaama mies. Tiesin, ettei porukan kanssa ollut leikkimistä ja etten näkisi ylihuomista, jos huomenna tulisin työhöni. Leirin vartiostolle oli turhaa asiasta ilmoittaa, se puuttuisi asiaan vasta murhan tapahduttua.

Päätin kokeilla metallimiesbrigaadimme ystävyyttä ja kutsuin koko brigaadin piirustuskonttoriin. Metallimiehemme olivat osaksi vapaita työmiehiä, vain noin puolet heistä oli vankeja. Selitin heille atamaanilta saamaani uhkavaatimusta ja että huomisen jälkeen tilalleni tulisi toinen hinnoittelija, ja tilanne muuttuikin heti. Metallimiesten brigadiiri antoi vuorostaan atamaanille kuolemantuomion ja sen ohessa koko hänen brigaadilleen, jos minulle jotain tapahtuisi. Vähältä piti, ettei eräs sorvareistamme jo samaa kyytiä päästänyt henkeä pihalle atamaanista, joka lähti pois vakuuttaen jättävänsä minut rauhaan. — Annoin atamaanin brigaadille vain 80 % edellisen viikon työstä, mutta sain olla heidän taholtaan kaikessa rauhassa. Metallimiestenkin brigaadi oli kovanaamaista ja pelättyä porukkaa, ja heidän suojeluksessaan oli turvallista olla.

Laivakulun aikana vuosina 1952-53 olin komennettuna teknillisten raaka-aineiden ja välineiden varikkoon etelästä tulevien tavaroiden vastaanottotarkastajaksi. Vakanssi oli insinöörin vakanssi ja palkkaus sen mukainen. Myös työ oli varsin mielenkiintoista. Proomukaravaanit toivat etelästä Norilskin kombinaatin tarvitsemia mitä moninaisimpia koneita, koneenosia, instrumentteja ja raaka-aineita. Vastaanottoinsinöörien tehtävänä oli tarkastaa saapuneiden tavaroiden laatu, kuntoisuus, määrä ja vieläpä hintakin sekä tehdä vastaanottopöytäkirjat jokaisesta lähetyksestä. Sen jälkeen luovuttivat insinöörit, joita oli kaikkiaan 15 tässä työssä, saapuneet tavarat vari-

kon eri varastoihin. Minun erikoisalakseni annettiin tarkkuuskojeet, mittausvälineet metrimitoista spektraalimikroskooppeihin asti, sekä erilaisia koneita, joten skaala oli laaja ja perin mielenkiintoinen. Kun Norilskin kaivoksiin ja laboratorioihin joka päivä saapui proomuissa ja laivoissa tavaraa, vetureita, kivihiilikombaineja, traktoreja, autoja, kaivinkoneita, vinssejä ja tuhansia pienempiä välineitä, tuli siinä tutustuneeksi monenlaiseen tavaraan, jonka olemassaolosta ei aikaisemmin tietänytkään.

Tätä teknillistä »baasia», varikkoa, nimitettiin venäjän kielellä Basa tehnitšeskih materialov i oborudovanie, so. Teknillisten materiaalien ja välineiden varikko. Puhekielessä kutsuttiin sitä »basa TM i O», josta lyhennyksestä leikkisästi sanottiin »Tvoja, Moja i Obševo», suomeksi: Sinun, minun ja yhteistä. Tämä johtui siitä valtavasta varastamisesta, jota harrastettiin tämän varikon alueella. Tässä varikossahan oli myös siviiliväestön tarvitsemaa tavaraa kuten säilykkeitä, alkoholia, jauhoja, sokeria ja yleensä kaikkea taloudessa tarvittavaa. Samoin tuli varikkoon kaikenlaisia rakennustarvikkeita, joita ei vapaassa kaupassa yleensä saanut. Mutta tästä varikosta niitä löytyi ja niitä varastettiin mitä ihmeellisimmin keinoin piikkilanka-aidoista ja joka puolella vilisevistä vartijoista huolimatta.

Varkaudet alkoivat jo proomukaravaaneissa matkan aikana, jolloin laivamiehistö hankki tarvitsemansa osan tavaroista. Karavaanien mukana seurasi varikon kuljetustarkastaja, »expediter», joka oli lastin kuitannut omalle vastuulleen Krasnojarskissa. Kun lasti tuli Dudinkaan, puuttui siitä aina jotain ja nimenomaan sellaista, jonka voi muuttaa helposti rahaksi. — Kuitenkaan ei expediter joutunut eikä olisi pystynytkään omistaan korvaamaan hävinneitä tavaroita, vaan ne pantiin luonnollisten hukkaantumisten tilille.

Kun sitten proomukaravaani saapui Dudinkan satamaan, suorittivat purkaustyön vangeista kokoonpannut brigaadit. Vaikka vartijoita hääri lastin ympärillä saman verran kuin purkaustyöläisiä, ei hukkaantumisia voitu estää. Erikoisella vaistolla

tiesivät vangit, missä pakkilaatikoissa oli tarpeellista ja helposti myytävää tavaraa, vaikka laatikkojen merkinnät eivät sitä ilmaisseetkaan. Milloin purettavana oli esimerkiksi vodkapulloja sisältäviä laatikoita, järjestivät vangit eksytystarkoituksessa milloin meluisan tappelurähäkän, milloin muka työtapaturman, ja vartijain hetkeksi kääntäessä päänsä pois lastista pudottivat vangit partaan yli muutamia laatikoita Jenisein pohjaan. Täältä ne nostettiin myöhemmin vartijain huomaamatta. — Vankien mielikuvituksella ja yritteliäisyydellä ei tuntunut olevan rajoja näissä »kombinatzijoissa».

Kun tavaroita kuljetettiin Dudinkasta rautateitse Norilskin kaupunkiin (näiden kahden kaupungin välille oli muutamaa vuotta aikaisemmin rakennettu kapearaiteinen rautatie), seurasi jokaista vaunua karabiinilla aseistettu vartiomies. Sekään ei estänyt varkauksia tapahtumasta myös junakuljetuksen aikana. Kerran sain vihjeen katsella, miten organisoidusti varkaat toimivat. Eräs autonkuljettaja-vanki tuli kysymään minulta, haluaisinko ostaa säkillisen kristallisokeria kotiinajettuna ja 20 % halvemmalla kuin kaupasta. Sanoin, etten tarvitse sellaisia määriä yhdellä kertaa, ja ihmettelin miten hän sitä järjestäisi. Mies kehotti minua katselemaan kuinka sokeria organisoidaan; puolen tunnin kuluttua se tapahtuisi läheisellä ylikäytävällä.

Olin tietysti utelias näkemään vankien menettelytapoja ja menin lähelle kyseistä ylikäytävää varastoalueellamme. Sillä kohdin oli ratapihan ylitse rakennettu puurakenteinen ylikäytäväsilta, jonka alitse Norilskiin menevät junat joutuivat ajamaan. Valmiiksi lastattu juna teki juuri lähtöä Norilskiin. Muutamissa avovaunuissa heti veturin takana oli sokerisäkkilasti, jonka päällä kiväärimies istui lastiaan vartioimassa. Juna lähti raskaasti huohottaen liikkeelle, mutta pysähtyi uudelleen siten, että veturi ja ensimmäinen sokerisäkkilasti joutuivat ylikäytäväsillan alle. Kuin sattumalta ajoi tyhjä kuorma-auto sillalle ja silloin päästi veturi mahtavan valkean höyrypilven ympärilleen. Höyrypilvi peitti myös ensimmäisen tavaravaunun

ja sillan autoineen. Sillalla oli kolme vankia, jotka tukkihakasilla nostivat kaksi sokerisäkkiä autoon ja ajoivat pois. Höyrypilven sisällä ei lastiaan vartioiva mieskään nähnyt tätä touhua, ja kun höyrypilvi hälveni ja juna lähti liikkeelle, istui kivääri-mies yhtä rauhallisena kuin ennenkin kuormallaan. — Veturinkuljettaja ja lämmittäjä — vankeja hekin — olivat tietysti juonessa mukana ja saivat osuutensa saaliista.

Samalla tavalla »savuverhon» avulla oli vaunuista varastettu hyvin kysyttyä kattohuopaa ja naulalaatikoita, tekstiilejä ym. tarvikkeita, joita sitten saattoi ostaa sunnuntaisin Dudinkan torilta, jolloin siellä pidettiin »basaaria», kaikenlaisen käytetyn ja uudenkin tavaran torikauppaa.

Kun kaupoista oli mahdotonta ostaa sellaisia välineitä kuin harppilaatikoita, mausermittoja ja mikrometrejä, saattoi niitä saada, aivan uusina vielä varastorasvoissaan, polkuhintaan Dudinkan torilta. Sahallamme oli tuskin ainoatakaan insinööriä tai teknikkoa, joka ei tällä tavoin olisi hankkinut työvälineitään.

Tämä ilmiö kuuluu jokapäiväiseen elämään ja sosialistisen työn etiikkaan. Aikaisemmin mainitsemani leikkisä lausunto »sinun, minun ja yhteistä» osoittaa mainiosti nykypäivien neuvostokansalaisen käsityksen. Varastaminen valtiolta on aivan kuin ottaisi omaansa, koska valtio ja sen omaisuus kuuluu jokaiselle kansalaiselle. Tämä on koko valtion taloudellisia perustuksia jäytävä katsomus ja se ei suinkaan rajoitu rikollispiireihin, vaan on aivan yhtä hyvin havaittavissa niidenkin keskuudessa, jotka pitävät toiselta ihmiseltä varastamista häpeänä. Sosialismin perusaatteeseen, yhteisen kansan omaisuuden koskemattomuuteen, ei ole päästy eikä päästäkään, vaikka rangaistusnormit valtion omaisuuden varastamisesta ovat monin verroin ankarammat kuin yksityisomaisuuden anastamisesta. V. 1950 säädetyssä laissa uhataan henkilöä, joka ei ilmianna tietoonsa tullutta valtiolta varastamista, vähintään viiden vuoden vankeudella, vaikka hän ei olisikaan siihen itse millään tavalla sekaantunut.

En todellakaan huomannut, että kansaa olisi saatu kasvatetuksi yhteiskunnan omaisuuden suojeluun. Parhaiten sen näki työmailla ja työpajoissa. Rakennusaineiden tuhlaus ja heitteillejättö oli aivan yleistä ja luonnollista: »eihän se omaa ole». Työkalujen häviäminen työpaikoilla oli ilmiö, jolle oli mahdotonta keksiä mitään vastakeinoa. Kun tuli päivällistauko tai työpäivä päättyi, jätti työmies useimmiten työkalunsa siihen, missä sattui olemaan tehtaanpillin soidessa ja lähti kotiinsa. Huomiseen mennessä oli tietysti joku ne »lainannut» ja työkaluvarastosta jouduttiin miehille antamaan uudet työkalut. Toisinaan pantiin työmiehet maksamaan hukkaamansa välineet, mutta se aiheutti kovan porun ja häiritsi työrauhaa enemmän kuin hukkautumisesta johtunut vahinko.

Sahalaitoksemme päällikkö Nikišin luonnehti hyvin osuvasti tätä epäsosiaalista katsantokantaa eräässä nuhdesaarnassaan:

»Tehdasalueellamme lojuu maassa ja sahanpurujen seassa satojentuhansien ruplien arvosta arvokkaita koneenosia ja tarveaineita, mutta kukaan teistä ei niitä pelasta hukkaantumasta. Mutta jos te näette tiellä vaikkapa vain ruostuneen rautanaulan, sen te kyllä korjaatte taskuunne, koska voitte sitä tarvita kotonanne.»

Tässä Ivan Ivanovitš Nikišin kyllä lausui totuuden sanat, mutta ei hänkään ollut pohjaltaan sen sosiaalisempi kuin muutkaan. Hän ei ehkä kumartunut ottamaan tieltä ruostunutta naulaa, vaan kuittasi taskuunsa virallisessa järjestyksessä lahjapalkkioita, »preemioita», joita annettiin teollisuuslaitosten johtajille tarmokkaasta johdosta ja työsuunnitelmien ylittämisestä. Nämä palkkiot liikkuivat jo kymmenissä tuhansissa ruplissa, sillä eihän johtajan sopinut harjoittaa »tuhtaata» sen pienemmissä mittakaavoissa.

Tällainen menettely oli käynyt laatuun jo joitakin vuosia, mutta vuonna 1952 siirrettiin osa MVD:n teollisuuslaitoksia Valtiopankin kontrollielimien alaiseksi, ilmeisestikin siitä syystä, ettei MVD:llä ollut tarpeeksi tilintarkastajia ja ammattimiehiä

suurfinanssien hoitoon. Niinpä eräänä kevättalven päivänä saapui Moskovasta lentokoneella kolme tiukannäköistä toveria paksuine salkkuineen ja alkoi tutustua sahalaitoksemme toimintaan.

Sahalaitoksemme 2., 3. ja 4. tehdas olivat jääneet jäljelle suunnitelmastaan, mutta 1. tehdas osoitti taulukoillaan reilusti ylittäneensä suunnitelman. 1. tehtaan johtajana oli kommunisti Ivanov, nuori ja perin itsetietoinen mies. Hänelle, samoin kuin tehtaan pääjohtaja Nikišinille maksettiin lahjapalkkiot, koska tuotantokirjanpito osoitti suunnitelman tulleen ylitetyksi. Mutta kuitenkin päättivät valtiopankin reviisorit tutkia paremmin 1. tehtaan asioita. Ensimmäinen päivä kului kirjanpidon tutkimisessa ja seuraavana piti suorittaa valmiin sahatavaran inventointi. Nyt tuli toveri Ivanoville kiire. Yöllä hän antoi valmistaa vanerista tauluja seuraavin tekstein: »250 kuutiometriä 1" lautaa», »400 kuutiometriä ratapölkkyjä» jne. ja kiinnittää taulut seipäisiin. Talvi oli, kuten Taimyrin talvet yleensä, varsin runsasluminen. Tehdasalueella oli suuria lumimyrskyjen muodostamia monien metrien korkuisia lumikinoksia. Niihin iski Ivanov seipään pystyyn ja se osoitti kinoksien sisällä olevan lautaa, parrua tai ratapölkkyä 2440 kuutiometriä enemmän kuin tehtaalla yleensä oli sahattukaan. Kun runsas lumi yleensä peitti lautatapulit ja parrupinot, johdatteli Ivanov reviisorit sellaisten lumikumpujen luo, joissa todella olikin sahatavaraa lumeen hautautuneena. Mutta suuren alueen kaikkia kumpuja eivät Moskovan lähettämät miehet voineet niissä olosuhteissa, tulipalopakkasessa ja viimassa, ruveta tarkastamaan. Paremminkin tuollaisella jumalanilmalla sopi lähteä »gostinnitzaan», hotelliin, ottamaan hyvät ryypyt vilustumisen varalle. Kun vilustumisen torjuntaan oli mennyt pari päivää, olivat tietysti Ivanov, Nikišin ja konttoripäällikkömme Beketov reviisorien parhaita veljiä ja luotettavia kommunisteja kaikin puolin. Virkavelvollisuudet kutsuivat reviisoreja muuallekin ja niin oli ensimmäisestä revisiosta, mitä vuosikausiin oli tehtykään, selviydytty hyvin.

Taimyrissäkin talvi kesti vain 9 kuukautta ja kevätaurinko alkoi sulatella valtavia kinoksia. Ivanovin seipäät tauluineen kaatuivat aikanaan eikä niiden alta löytynyt sen enempää lautoja kuin ratapölkkyjäkään. Preemiot oli kuitenkin nostettu ja juotu eikä revisiota nyt taas tulisikaan vuosikausiin.

Vaikka sanotaankin, »ettei korppi korpin silmää puhkaise», kävi tässä kuitenkin niin. 3. tehtaan johtaja, myös puolueen jäsen ja sitä paitsi ammattiyhdistyksen puheenjohtaja, oli omiin juopotteluihinsa käyttänyt ammattiyhdistyksen jäsenmaksuvaroja muutamia tuhansia ruplia, eikä pystynyt niitä korvaamaan. Pelastaakseen oman asemansa hän eräässä tehtaamme kokouksessa avoimesti vihjaisi, minkälaisia »mahinatzijoita» 1. tehtaan asioissa oli, ja siitä lähtivät tapahtumat vyörymään. Kombinaatin reviisorit ja kuulustelijat paljastivat asian ja Nikišin, Ivanov ja Beketov joutuivat eroamaan. Eroamaan joutui myös 3. tehtaan johtaja, koska ei pystynyt korvaamaan ammattiyhdistyksen kassaan pesemiään jäsenveromerkkejä.

Olisi saattanut olettaa, että edellä mainitut toverit olisi asetettu syytteeseen ja velvoitettu korvaamaan takaisin saamansa hyöty. Siitä ei kuitenkaan ollut puhettakaan, kaikki olivat kommunistipuolueen jäseniä ja saivat puoluelinjalla muistutuksen kolttosistaan. Tämä vastasi vakiintunutta käytäntöä. Jos puolueen jäsen syyllistyi johonkin tekoon, josta puolueeseen kuulumaton heti olisi joutunut oikeuteen, sai jäsen puolueelta vain eriasteisia muistutuksia tai varotuksia. Viimeisten ja kaikkein viimeisimpien varotusten jälkeen saatettiin hänet erottaa puolueesta määräajaksi tai kokonaan. Vasta kokonaan puolueesta erotettuna saatettiin hänet asettaa oikeudessa edesvastuuseen. Sellaista kuitenkin tapahtui aniharvoin; eihän sopinut näyttää massoille, että puolueeseen kuuluva saattoi erehtyä kaidalta polulta.

Neuvostovapautta

Juuri tämä puoluejäsenten koskemattomuus siviilirikoksissa aiheutti yhtä paljon katkeruutta muun väestön keskuudessa kuin sekin, että puolueen jäseniä ja korkeampia virkailijoita varten oli omat, melko hyvin varustetut myymälänsä täällä napapiirissäkin. Myymälät sijaitsivat GPU:n kasarmialueella piikkilanka-aitojen sisäpuolella ja sinne pääsi vain erikoisen »propuskan», valokuvin varustetun lupatodistuksen omistava henkilö. Muun kansan kärsiessä puutetta aivan tavallisistakin ruoka-aineista ja tavaroista toivat lentokoneet näihin myymälöihin etelästä tuoreita vihanneksia, hedelmiä, viinejä ym., joista tavallinen kansalainen ei osannut uneksiakaan. — Tämä oli yksi niistä irvikuvista, joita »luokattoman ja kastittoman» yhteiskunnan uusi, byrokraattien yläluokka oli mukavuudekseen järjestänyt.

Kommunistipuolueeseen kuuluvien etuoikeudet eivät suinkaan rajoittuneet vain elintarvikkeiden ja vaatetavarain vaivattomaan saantiin. Kaikki uudet asunnot varattiin heidän käyttöönsä, joten kunnallisesta asuntotuotannosta ei tavalliselle kansalle ollut mitään iloa. Vaikean asuntotilanteen vuoksi oli kaupungissa järjestetty kunnallista asunnonvälitystäkin, mutta asuntojen jakelussa noudatettiin aivan samaa arvojärjestystä kuin sairaalan lääkkeenjakelussakin. Poliittinen karkotettu henkilö tuli pitkillä asunnonhakulistoilla vasta viimeiselle tilalle eikä käytännössä voinut saada mitään apua asiassa viranomaisten taholta.

Asuntopula kaupungissa pakotti väestön kaikista vaikeuksista huolimatta omatoimiseen rakentamiseen ja uusia omakotimökkejä nousi kaupungin liepeille runsaasti. Ne oli useasti rakennettu Jenisein tuomista ajopuista, joita jäänlähdön jälkeen oli runsaastikin saatavissa. Tavallisin rakennusmuoto oli kuitenkin hylkylaudasta tehty rakennus, jonka kaksinkertaisten lautaseinäin väli oli täytetty sahajauhoilla ja kivihiilikuonalla.

Yksityistä rakennustoimintaa oli tehokkaasti tukemassa kaupungin harjoittama tonttipolitiikka. Rakennukseen tarvittavan maa-alan sai 99 vuoden vuokrasopimuksella jokainen, joka sitä halusi ja pystyi rakentamaan, ja vuokramaksu tontista oli aivan mitättömän pieni. — Toisaalta liittyi rakennuspuuhaan monenlaisia vaikeuksia, erikoisesti rakennusaineiden saannin vaikeus ja kuljetusvaikeudet. Nauloja esim. sai kaupasta vain erikoistapauksissa, kattohuopaa tuskin koskaan. Mutta basaarista eli jokasunnuntaisilta »kirppumarkkinoilta» sai ostaa käytettyjä, suoristamattomia rautanauloja 4—5 kertaa kalliimmalla hinnalla kuin mitä uudet naulat maksoivat kaupassa, ja kattohuopaa järjestyi kun järjesti. Sitä sai yötisaikaan kotiin ajettuna, käteismaksulla ja vaitiololupausta vastaan. Kattohuopa oli peräisin varikolta TMiO, »sinun, minun ja yhteistä»-tavaraa.

Oli vaikeata uskoa, että kaupungissa saattoi olla lähes 35 000 asukasta sen pieneen pinta-alaan nähden. Mutta kun tutustui kaupungissa vallitsevaan asutustiheyteen, uskoi jo. Jos jätämme pois laskuista puolueen jäsenten hieman tilavammat asunnot, jotka nekään eivät vastanneet eurooppalaisia vaatimuksia, asui varsinainen kansa uskomattoman ahtaasti. Kaksi perhettä lapsineen yhdessä n. 3 × 4 metrin huoneessa oli aivan tavallinen ilmiö. — Tulin kerran kutsutuksi kaupungin keskustassa olevaan »Dom Intelligentzijaan», Sivistyneistön taloon, jossa asui pääasiassa oppikoulun opettajia ja sanomalehtimiehiä, kirjastonhoitajia ja näyttelijöitä. Kutsujani, opettajaperheen, vanhempien ja kahden alaikäisen lapsen lisäksi oli samassa huoneessa vielä vakinaisena asukkaana eräs oppikoulun opettajana toimiva nainen. Huone oli kooltaan korkeintaan 12 neliömetriä, josta suuren tilan vaati tiilestä rakennettu hellauuni. Näin ollen jäi kahden vuoteen väliin vain kapea sola, johon pieni pöytä vaivoin mahtui. — Kun ihmettelin, eikö näissä oloissa ollut vaikeata iltaisin tarkastaa oppilaiden kouluvihkoja, sanoivat opettajat yhteen ääneen, että naapurihuoneissa on vielä ahtaampaa.

Kansan mielialoissa havaitsi suurta kyllästymistä kommunistipuolueeseen kuuluvan vähemmistön etuoikeuksiin muissakin suhteissa. Eräs kärjistävä seikka oli kommunistien lasten etuoikeus koulusivistykseen. Huolimatta kaikista propagandaväitteistä ei koululaitos ollut läheskään pystyvä antamaan keskikoulusivistystä kaikille sitä haluaville. Kansakoulutiloja lienee ollut tarpeeksi kaikille lapsille ja jonkinlainen oppivelvollisuuslaki pakotti lähettämään lapset kouluun, mutta kansakoulun jälkeen alettiin jo seuloa, kenelle voitiin antaa tilaisuus jatko-opintoihin. Mikäli oppikoulussa jäi oppilaspaikkoja vapaaksi kommunistien ja muiden »hyvämaineisten» lasten jälkeen, täytettiin ne ensi sijassa maakunnan kantaväestöön kuuluvien lapsilla, mikäli nämä pystyivät opiskeluun, ja vasta erikoisilla suosituksilla ja lahjuksilla saattoi poliittisen karkotetun jälkeläinen päästä opiskelemaan kansakoulua pitemmälle.

Seurasin erästä tapausta, jossa erään Volgan-saksalaisen keskikoulun käynyt poika yritti päästä opiskelemaan Krasnojarskin metsäteknilliseen teknikumiin. Pojalla oli mitä parhaat todistukset, hän oli sitä paitsi kommunistisen nuorisoliiton jäsen ja toimihenkilökin, mutta opiskelutie oli ja pysyi hänen kohdaltaan suljettuna. Ja kuitenkaan hänen isäänsä ei ollut syytetty tai tuomittu mistään asiasta, vaan hänet oli kansallisuutensa perusteella karkotettu Siperiaan. — Vallassa oleva byrokraattiluokka halusi sillä tavoin varmistaa asemansa vielä etäiseen tulevaisuuteenkin asti.

Dudinkan kaupunki ja sen väestö tarjosivat monipuolisen mahdollisuuden tutustua neuvostoelämään. Epäilemättä on Neuvostoliitossa rauhallisempia, paremmin rakennettuja ja sivistyneempiä pieniä kaupunkeja kuin Dudinka, mutta epäilemättä myös köyhempiä kaupunkeja. Täällä napapiirissä vallitsi jonkinlainen »klondykelainen henki». Raha liikkui paljon vapaammin kuin monissa muissa kaupungeissa, koska napapiirissä maksettavat palkat olivat keskimäärin 2—4 kertaa korkeammat kuin eteläisemmissä seuduissa maksetut.

Erikoisen silmiinpistävää oli runsas väkijuomien käyttö.

Alkoholi oli valtiontaloudessa havaittu vielä tuottavammaksi myyntiartikkeliksi kuin valtion pakko-obligaatiot, joita jokaisen palkannauttijan oli pakko ostaa vähintään 10—20 %:lla palkastaan. Litra 96-prosenttista spriitä maksoi kaupassa n. 180 ruplaa ja sen saanti oli tehty mahdollisimman helpoksi. Sitä myytiin leipä- ja maitokaupoissakin, puhumattakaan tavallisista osuuskaupoista, ja spriitä ei tarvinnut koskaan jäädä jonottamaan. Vaikka esim. leipäkaupassa oli kadulle ulottuva jono leivänostajia, sai spriinostaja heti mennä jonon kärkeen ja sai haluamansa määrän spriitä heti jonottamatta. Ehkäpä niin olikin parempi, humalaiset spriinostajat olisivat jonossa seistessään aiheuttaneet epäjärjestystä.

Kaupungissa oli olemassa nk. hotellikin, jossa oli jopa pöytäliinatkin pöydillä, samoin kuin pari kolme ruokalaa. Kaikissa niissä jatkui spriin tarjoilu aamusta iltaan ja se oli niiden tärkein myyntitavara. Ravintolaruoan hinta oli siksi korkea, ettei siellä työmiehen kannattanut syödä, mutta siksi olivatkin ruokalat muodostuneet ennen kaikkea kapakoiksi. Juomatavat olivat sen mukaisia eikä ruokaloissa liian orjallisesti seurattu tavallisia muodollisuuksia. Asiakas sai niin paljon juotavaa kuin rahaa oli tai juoda jaksoi, ja kun uni voitti, romahti asiakas likaiselle lattialle nukkumaan. Muun väen kesken oli tällainen »sammunut» juomaveikko tabu, ja sai rauhassa ruokalan sulkemiseen asti lojua lattialla.

Spriin saannin helpottamiseksi oli kaupunkiin rakennettu muutamia lautakoppeja, jonkinlaisia kioskeja, joita kutsuttiin »stojaškoiksi», seisomakuppiloiksi, koska niissä ei ollut minkäänlaisia pöytiä eikä tuoleja. Myymälätiskin muodosti lautaputkan poikki asetettu lauta, jolle tilattu spriilasillinen annettiin. Vieressä oli ämpäri jääkylmää vettä, josta asiakas sai itse ammentaa makunsa mukaan laimennusta lasiinsa. Näiden pirtukauppojen ulkopuolella tavallisesti nukkui humalaisia, jotka oli nostettu ulos ahtaasta putkasta. Talvisin näki usein miliisin yrittelevän herättää tällaista hankeen nukahtanutta, mutta joka talvi sattui vaikeita paleltumistapauksia näiden ulos nukah-

taneiden joukossa. Varpaita ja sormia, käsiä ja jalkoja jouduttiin monelta spriin uhrilta amputoimaan Dudinkan sairaalassa, sillä 40—60 asteen pakkasilla ei hangessa voinut kauankaan paleltumatta uinailla. — Miliisin suhtautuminen juopuneisiin oli hyvin suopeata, mikäli ei ilmeinen tappelu tai rauhanhäirintä ollut kyseessä, ja harvoin näki yksinäisen miliisin menevän tappelevia erottamaan, eikä se järkevää olisi ollutkaan. Tappelijat unohtivat tavallisesti keskinäiset riitansa ja ryhtyivät antamaan miliisille äkkilähtöä. Ainakaan Dudinkan yleisö ei rakastanut järjestysvaltaansa.

Mutta toisaalta ei ollut miliisilläkään syytä lempeästi suhtautua dudinkalaisiin. Tämän pienen kaupungin rikostilasto oli tarpeeksi synkkä kilpaillakseen minkä tahansa eurooppalaisen suurkaupungin kanssa. Aika ajoittain kuului tavalliseen menoon 2—3 murhaa, tavallisimmin ryöstömurhaa, päivittäin. Varkaudet ja ryöstöt olivat niin yleisiä, että niitä tuskin enää vietiin tilastoihinkaan. Tavallisista puukotuksista ja pahoinpitelyistä ei myöskään suurta numeroa tehty.

Kaupungin asukkaat elivät jatkuvasti jonkinlaisessa »piiritystilassa». Asuntojen ikkunat olivat usein rautatangoilla tai ristikolla vahvistettuja ja ne peitettiin vahvoilla puuluukuilla, joita ei talven aikana juuri avattukaan. Myös ovet oli murtojen estämiseksi tehty lujarakenteisiksi ja teljetty sisäpuolelta vahvoilla salvoilla. Koiria pidettiin varsin yleisesti kotien vartijoina ja ellei kotona ollut haulikkoa, säilytettiin kirvestä vuoteen alla yllätysten varalle. — Rosvojen hävyttömyys meni kerran niinkin pitkälle, että itse kaupungin miliisin päällikkö ryöstettiin aivan kaupungin keskustassa putipuhtaaksi — hänelle jäi vain alushousut ja sukat ylle ja hän sai kiireenvilkkaa juosta asuntoonsa välttyäkseen jäätymiseltä.

Dudinkassa eläviä ulkomaalaisia huvitti kommunistisen propagandan yhä uudelleen toistama väite, että rikollisuus Neuvostoliitossa on jo tykkänään häviämässä. Rikollisuus leimattiin kapitalistisen systeemin vitsaukseksi, joka rehoitti vain kapitalistisissa maissa kurjuuden ja työttömyyden seurauksena.

Neuvostoliitossa sen sijaan oli työttömyys likvidoitu ja sen mukana olivat hävinneet rikollisuus ja prostituutio. Kaikista kauniista sanoista huolimatta ei tavallinen kansalainen mielellään lähtenyt iltasella ulos asunnostaan ja jos joutui pakosta lähtemään, pukeutui huonoimpiin vaatteisiinsa ja jätti rahansa ja kellonsa kotiin. Moni dudinkalainen odotti mielenkiinnolla, myöntäisikö paikallinen sanomalehti »Sovjetskii Taijmir» edes yhden ryövärin olemassaolon, kun lehden päätoimittaja eräänä iltana oli tullut ryöstetyksi putipuhtaaksi omassa asunnossaan, mutta lehdessä ei näkynyt mainintaakaan tapauksesta.

Pari kertaa kosketteli lehtiriepu sentään »johtavien työntekijöiden», paikallisten kommunististen toimihenkilöiden edesottamuksia, mutta vasta sen jälkeen, kun asioita ei enää voitu salata yleisöltä. — Talven tullessa v. 1952 jäätyi Dudinkaan tulossa oleva proomukaravaani Igarkan edustalle jäihin ja uhkasi tuhoutua jäiden puristuksessa arvokkaine lasteineen. Koko maakunnasta mobilisoitiin kiireesti teknillisesti pätevää ja fyysillisesti vahvaa pelastusmiehistöä, jotka kuljetettiin lentokoneilla viipymättä hädässä olevaa proomukaravaania pelastamaan. Jokiliikenteen ministeriö oli luvannut suuren rahasumman lahjapalkkioiksi pelastusmiehistölle.

Pelastusmiehistö raatoi hyytävänkylmässä vedessä ja napaseudun pimeässä useita vuorokausia ja saikin pelastetuksi paljon arvokasta lastia, mutta joitakin proomuja pusertui jäissä ja upposi, jolloin suuri joukko traktoreita, autoja ja arvokkaita kaivosteollisuuskoneita meni pohjaan. Kun mitään ei enää ollut tehtävissä, lähetettiin pelastustöihin osallistuneet kotiseuduilleen, missä he jäivät odottelemaan »preemioitaan», lahjapalkkioitaan. Kun alkoi kiertää huhuja, että palkkiot oli jo jaettu, mutta yksikään pelastustöihin osallistunut ei niitä ollut saanut, sai asia julkisen skandaalin luonteen. Oli pakko toimeenpanna tutkimus ja helposti selvisikin, että suuren palkkiosumman olivat keskenään jakaneet eräät dudinkalaiset byrokraatit, nimittäin Dudinkan työnvälitystoimiston, kaaderiosaston päällikkö Moisin, Dudinkan satamahallinnon päällikkö Afanasjev

(aikaisemmin jokiliikenteen apulaisministeri, mutta karkotettu Moskovasta Dudinkaan aikaisempien kombinaatioidensa vuoksi), satamahallinnon pääkirjanpitäjä, ja vielä pari muuta. Näistä »johtavista tovereista» ei yksikään ollut käynyt haaksirikkopaikalla Igarkassa, mutta he katsoivat ansainneensa palkkion toisten vaivoista.

Kevätkesällä 1952 alkoi esiintyä oireita sodanpelosta ja loppukesään mennessä se sai melkeinpä hysteerisen luonteen. Työpaikoilla järjestetyissä kokouksissa selitettiin työväelle kapitalistisen maailman valmistelevan sotaa tuhotakseen kukoistavan neuvostoisänmaan ja saattaakseen sen »vapaat kansat kapitalismin orjuuteen». Vaikka valtaosa yleisöstä olisi viipymättä ollut valmis alistumaan vapaaehtoisesti kapitaalin orjuuteen, tehtiin kokouksissa komeasanaisia ponsia työtahdin parantamisesta aivan ennennäkemättömiin prosentteihin ja kun tuli kehotus äänestää ponsien puolesta, nousivat kaikkien kädet empimättä ylös. Siinä suhteessa on neuvostokansa hyvin harjoitettua. Tietenkään ei kukaan ajatellutkaan nostaa työtahtiaan, korkeintaan lisätä »tuhtaata» muutamalla prosentilla.

Jäidenlähdön jälkeen saapui ensimmäisissä laivoissa napapiiriin harvinaisia vieraita, meriväen puvussa olevia ilmatorjuntatykkimiehiä. Olkalapuissa näkyi kultakirjaimin TF, lyhennys sanoista Tihookeanskii Flot, Tyynenmeren Laivasto. Pojat panivat ripeästi pystyyn arviolta nelituumaisen raskaan ilmatorjuntatykin aivan kaupungin keskustaan, naamioivat sen vihreällä kankaalla suuren teltan muotoiseksi ja päivystivät sen jälkeen tykkinsä äärellä yötä päivää. Mutta lentäviä kapitalisteja ei vain Dudinkan yläpuolella havaittu.

Sen sijaan kerrottiin huhupuheena vieraita sukellusveneitä nähdyn Karian merellä ja jossain muuallakin Novaja Semljan itäpuolella. Vankileireillä sattuneissa mellakoissa alkoivat vangit huutokuoroilla uhkailla vartijoitaan ja sanoivat Trumanin pian tuovan aseita vangeillekin. Todennäköisesti sotapsykoosin seurausta olivat Norilskin eräillä kaivoksilla ja kaupunkirakennustöillä vielä v. 1953 sattuneet lakot ja rauhattomuudet. Vanki-

leirien asukkaat uskoivat ja toivoivat sodan tuovan muutoksen heidän elinkautiseen kurjuuteensa.

Moskovasta tulleen käskyn perusteella piti kaikkien Norilskin kombinaatin alaisten virastojen, tehtaiden ja työpajojen viipymättä ryhtyä valmistelemaan pimennys- ja naamioimistoimenpiteitä lentohyökkäysten varalle. Kaikkien kombinaatin insinöörien ja teknikoiden piti oman toimensa ohella suunnitella ja piirtää ehdotus pimennysverhoista, joita voitiin nopeasti valmistaa paikallisten raaka-aineiden ja mahdollisuuksien puitteissa. Käsky koski minuakin ja tein määräajassa ehdotukseni. Se esitti aivan tavallista ohuesta tervapaperista tehtyä paperiverhoa, joka voitiin vetää ikkunan eteen kuten tavallinen rullakaihdin, ja jossa sivuvalon ehkäisemiseksi oli puusta tehdyt sivusuojat kummallakin puolella. Ehdotukset jätettiin nimimerkeillä varustettuina satamahallinnon teknilliselle osastolle ja siellä toimiva teknillisten parannusten lautakunta käsitteli ne määräajassa. Ensimmäisessä käsittelyssä oli ehdotukseni saanut ensimmäisen palkinnon, mutta kun sen tekijä huomattiinkin »fašistiksi», annettiin ensimmäinen palkinto, 1000 ruplaa, eräälle kommunisti-insinöörille. Hänen ehdottamaansa metalliverhoa ei alettu valmistaa, mutta minulle myönnettiin vain 500 ruplan suuruinen toinen palkinto.

Kaikki kombinaatin alueilla olevat ikkuna-aukot piti nopeassa tempossa mitata ja niiden pimentämiseen valmistautua, tehdä tilastoja töiden kehittymisestä ja lähettää raportteja niistä kombinaatin päämajaan kenraali Zverjeville. Mutta sitten alkoi koko touhu hiljalleen laimeta. Ehkäpä oli huomattu, ettei kapitalisteilla ollutkaan kivi kourassa. — Monet arvelivat kyllä sotapsykoosilla olevan toiset syyt. Arveltiin Neuvostoliiton itse niihin aikoihin valmistautuneen hyökkäykseen kapitalisteja vastaan, mutta tulleenkin katumapäälle. — It.tykki jäi kuitenkin entiselle paikalleen valvomaan Dudinkan ilmatilaa, samoin jäi kaikkiin Jeniseitä kulkeviin hinaajiin ja proomukaravaaneihin keväällä 1952 asennettu ilmatorjunta-aseistus paikalleen ja laivoja seurasi jatkuvasti it.miehistö. Erikoisen

vahvan it.aseistuksen panin merkille niissä höyrylaivoissa, jotka liikennöivät Dudinkaan Leningradista ja Riiasta, ja jotka niin ollen joutuivat kiertämään Skandinavian niemimaan ja tulivat Pohjoisen jäämeren kautta Jenisein suulle. Myös Port Dickson ja Ust-Port Jenisei-virran suulla oli muodostettu garnisoneiksi ja kerrottiin Jenisein suulle asetetun sukellusveneverkkoja ja miinoituksia. Ilmeisesti Neuvostoliittoa hermostutti USA:n Alaskaan ja Beringin salmen läheisyyteen rakentamat lentotukikohdat ja rakettiammusasemat. Niistä huomautteli punaarmeijan aikakauslehti Krasnaja Svesjda miltei joka numerossaan.

Sodanpelko kuvastui myös GPU:n vartijasotilaiden entistä jyrkemmässä suhtautumisessa vankeihin. Leireissä suoritettiin yllätystarkastuksia, ratsioita, yhä tiheämpään ja pienemmistäkin järjestyssääntöjen rikkomuksista rangaistiin ankarasti. Avoimesta vastaanhangottelusta saatettiin vanki ampua heti toisten nähden. Vapaiden kansalaisten henki ei ollut sen suojatumpaa, huolimatta kommunistien iskulauseista: »Kalleinta Neuvostoliitossa on ihminen» tai »Ihminen on Neuvostoliiton arvokkain kapitaali». Satuin kerran työhön mennessäni näkemään tapauksen, joka osoitti näiden iskulauseiden todellisen arvon.

Tuhatpäisiä vankilaumoja marssitettiin leireistä kaupungin halki nelimiehisinä rivistöinä GPU:n sotilaiden vartioimina eri työkohteisiin. Rivistä sivuun horjahtaminen tai puhuminen jollekin jalkakäytävillä kävelevistä kaupunkilaisista aiheutti heti tulenavauksen. Sen tiesivät kaupunkilaiset varsin hyvin, ja kävelivät sen vuoksi vankilaumojen ohitse aivan kuin niitä näkemättä. Kerran eräs edessäni kävelevä mies heitti savukerasian vankirivistön sekaan ehkä nähtyään siellä tuttavansa tai muuten vain hyväntahtoisuudestaan, ja maksoi heti ihmisystävällisyytensä hengellään. Eräs tapauksen huomannut vartiomies ampui hänet takaapäin kiväärillään siihen paikkaan ja ruumis lojui jalkakäytävällä poikittain vielä tuntia myöhemmin, kun kuljin samaa katua takaisin kaupungille.

Poliittisia karkotettuja oli Dudinkan väestöstä arvioni mukaan runsaasti puolet; vapaita työläisiä, jotka suurempien ansiomahdollisuuksien vuoksi olivat värväytyneet napapiirin alueille, oli kaupungissa ehkä parisen tuhatta. MVD:n—GPU:n sekä kommunistipuolueen virkailijoiden yläluokka käsitti ehkä tuhatkunta henkilöä, loput väestöstä olivat entisiä rikosvankeja, jotka rangaistuksensa kärsittyään oli määrätty asuttamaan Pohjois-Siperiaa. Lisäksi oli kaupungissa vielä n. pataljoonan vahvuinen osasto GPU:n sotilaita, jotka huolehtivat orjaleirien vartioinnista. Dudinkan kaupungissa olivat siis edustettuina kaikki tärkeimmät yhteiskuntaluokat ja siellä oli mahdollisuus perehtyä »vapaan kansan» elämään, ajatuksiin ja toiveisiin.

Karkotettuna, joka vastaa lähinnä ehdonalaisessa vapaudessa elävää muualla, oli minulla tilaisuus tutustua siihen perin kirjavaan ja monta kansallisuutta käsittävään väestöön, jonka dudinkalaiset muodostivat. Teknikkona ja insinöörinä pääsin tutustumaan myös useimpiin paikkakunnan napamiehiin, muutamiin melko läheisestikin.

Kaikkien karkotettujen oli kerran tai kahdesti kuussa käytävä ilmoittautumassa GPU:n komandatuurissa, jossa oli kortistot poliittisesti epäilyttävistä henkilöistä. Tämä ilmoittautuminen, ns. »otmetka», oli ikävänlainen toimitus. Se tapahtui aina työajan jälkeen iltaisin ja usein joutui jonottelemaan tuntikausia, ennenkuin vuoro tuli päästä vastaavan virkamiehen »kabinettiin». Saattoi käydä myös niin, että tuntikausia jonotettuaan ei päässytkään »otmetkaan»: GPU:n virkamiehet olivat humalassa eivätkä viitsineet vaivautua. Silloin oli tultava taas seuraavana iltana jonottelemaan, muuten saattoi saada tuntuvan sakon poissaolostaan. — Muuten koko ilmoittautuminen oli tarpeeton toimenpide, kaupungista oli mahdotonta luvattomasti poistua. Ympärillä oli asumaton tundra ja lähimmälle rautatieasemalle yli 2000 kilometrin tietön taival. Sitä paitsi kullakin työpaikalla oli järjestetty karkotettujen kontrolli. Jos mies oli puoli päivääkin poissa työstään, tiesi sen GPU:n Spezkomandatuuri heti, ja mies etsittiin viipymättä.

Paitsi venäläisiä muodostivat poliittisten karkotettujen enemmistön latvialaiset, virolaiset, Volgan-saksalaiset, liettualaiset. Näiden lisäksi oli pienempiä määriä kaikista mahdollisista kansakunnista japanilaisia ja kiinalaisia myöten. Muutamia suomalaisiakin oli näiden joukossa, mm. Vuoksenniskalta kotoisin oleva Matti Kokkonen, joka oli jo talvisotamme aikana joutunut sotavangiksi. Häntä ei ollut mistään rangaistu vaan karkotettu tavallisessa hallinnollisessa järjestyksessä Siperiaan. Täällä hän oli jo vuosikausia työskennellyt kirvesmiehenä Dudinkan rakennuskonttorin alaisissa töissä. Hän oli saanut yhteyden omaisiinsa ja myös Suomen lähetystöön Moskovassa, saanut sieltä suomalaisen passinkin kotiinpaluuta varten, mutta paikalliset viranomaiset eivät antaneet hänelle lähtölupaa. Olihan Matvej Matveijevitš hyvä kirvesmies ja tarpeellinen rakennustöissä.

Matti Kokkonen lienee ollut koko nuoruutensa mielipiteiltään vasemmistolainen, mutta väri näytti lähteneen hänestäkin, kuten kaikista muistakin ulkomaalaisista marxilaisista. Kokkonen halusi vain vanhoiksi päivikseen kotiin ja kun se yhä evättiin, teki hän v. 1954 itsemurhayrityksen. Vuonna 1955 kesäkuussa hän oli yrittänyt sitä uudelleen ja saamani tiedon mukaan haudattiin hänet Dudinkan hautausmaahan, tundralle kaupungin lähelle, 15. 6. 1955.

Ilmoittautumassa kävi myös pari nuorta, Itä-Karjalasta kotoisin olevaa neitosta. Suomalaisten miehitettyä Karjalan he olivat useiden muiden lasten mukana päässeet vierailemaan Suomessa. Tytöt olivat olleet Loviisassa konsuli Nordströmin vieraina ja muistelivat ihastuksella sydämellistä isäntäväkeään. Olojen sitten muututtua oli heidät tuomittu luvattomasta »maastalähdöstä» 5 vuodeksi pakkotyöhön ja he kärsivät rangaistuksensa Norilskin leireillä. Saman tuomion olivat saaneet kaikki Suomessa vierailleet Karjalan lapset unohtaakseen kapitaalin maassa saamansa vaikutelmat.

Mielestäni olivat monet ulkomaalaiset vuosien kuluessa melko hyvin akklimatisoituneet ja tottuneet uuteen ympäristöönsä

oltuaan vuosikausia säilöttyinä tänne Jumalan jääkaappiin. Moniin oli tarttunut venäläisten tapa kiroillakin ja myös venäläisten juomatavat. Selvän poikkeuksen tekivät kuitenkin saksalaiset, virolaiset ja latvialaiset tuttavani. He olivat parhaiten säilyttäneet kansallisia tapojaan. Mielenkiintoista oli havaita heidän sijoittumisensa työmarkkinoilla. Latvialaiset olivat suurimmalta osalta räätäleinä tai ompelijoina. Saksalaisia oli paljon osuuskauppojen palveluksessa sekä sairaala-apulaisina, kun taas virolaisia tapasi eniten rakennustöissä kirvesmiehinä, puuseppinä ja maalareina. — Kolhooseihin joutuneet eivät tietenkään voineet valita ammattiaan, vaan joutuivat tekemään kaikkia kolhooseissa esiintyviä töitä. — Kiinalaiset olivat yleismaailmallisen tapansa mukaan Dudinkassakin pesulaitosten töissä ja puhdasta he saivatkin aikaan. Mutta jos näki miehen kävelevän salkku kainalossaan, saattoi olla varma siitä, että hän oli juutalainen; olipa hän sitten vapaa tai karkotettu poliittinen, hän oli joka tapauksessa jonkinlaisessa johtavassa asemassa.

Vaikka elämäni olikin monella tavalla harmaata ja toivotonta, riitti minulla kuitenkin mielenkiintoa erilaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkkailuun. Ja vieläpä enemmänkin: mitä laajemmin pystyin näkemään vallitsevaa järjestelmää ja kommunistisen vallankäytön seurauksia, sitä enemmän tuntui mielenkiintoni heräävän. Koko neuvostoelämä oli täynnä nurinkurisuuksia, paradokseja ja valtavia valheita, joihin törmäsi joka askeleella.

Mielenkiintoista oli nähdä neuvostolaisen avioliiton ja perheenmuodostuksen perusteita. Siitä oli onnistuttu karsimaan kaikki se romantiikka, joka muualla värittää yhteiskunnan perussolun, perheen perustamista. Avioliittoja solmittiin ja purettiin ahkerasti ja siihen ei ollut mitään laillista estettä, sillä mikään ei pakottanut, kaikkein vähiten ympäristön arvostelu, laillistuttamaan avioliittoa. Jotkut kyllä menivät Zagsiin, siviilirekisteriin, rekisteröimään avioliittonsa, mutta useimmat pitivät sitä tarpeettomana. Asetuttiin yksinkertaisesti asumaan

samaan tupaan tai paremminkin sanoen samaan sänkyyn, koska jokaisessa tuvassa yleensä oli useampia perheitä tai asukkaita.

Naimisiin menevien keskinäisestä rakkaudesta puhuttiin hyvin vähän eikä sitä pidetty tarpeellisenakaan. Taloudellisista syistä, poikamiesveron vuoksikin, oli yhdessä eläminen tarpeen. Olihan yksinäisen naisen elämä turvatonta, vaikka ansiot olisivatkin riittäneet elämiseen, ja pitihän miehellä olla joku huolehtimassa ruoanvalmistuksesta ja pyykinpesusta. Jos siinä ohessa sattui tulemaan perheenlisäystä, ei se taloudellisesti ollut niinkään hankalaa, koska valtion maksamilla lapsiavustuksilla saattoi jo 3—4 lapsen äiti elää ilman ansiotyötä. Ja tällaisen rekisteröimättömän avioliiton perheenisä saattoi koska tahansa siirtyä jonkun houkuttelevamman toverittaren luo asumaan, koska äiti tässä tapauksessa vastasi yksinään lapsista.

Toista oli, jos avioliitto oli rekisteröity, silloin oli mies hyvinkin ankarasti vastuussa lapsistaan. Tämän vuoksi olikin monen avioliittoonsa kyllästyneen miehen pakko kaikesta huolimatta jatkaa yhdessäoloa. Avioerojuttuja ratkoivat kansanoikeudessa yleensä naispuoliset kansantuomarit ja ilmeisesti varsin yksipuolisesti.

Sain tilaisuuden seurata erään työtoverini, insinööri G:n avioerojuttua varsin läheltä. Hänen vaimonsa oli, kuten lukemattomat muutkin, ottanut avioliittonsa puhtaasti taloudelliselta kannalta ja halunnut varmistaa sillä vanhuutensa toimeentulon.

Vaimo oli niitä, jotka täysin laskelmoidusti, mutta hermostuneisuutta ja hysteerisyyttä näytellen lämmittävät miehelleen maanpäällisen helvetin. Vaikka mies ansaitsi varsin hyvin ja oli säännöllinen ja huolehtivainen elintavoiltaan, karkotti vaimo hänet harva se päivä nalkutuksellaan ja hysteerisellä itkullaan kotoaan. Vain harvat perheen tuttavat tiesivät tästä, sillä vaimo osasi muiden läsnäollessa näytellä rauhallista ja rakastettavaakin perheenäitiä. Miehen oli pakko hankkia itselleen vara-asunto saadakseen edes joskus rauhaa perhekohtauksilta kotonaan ja ilmeisesti juuri tähän oli vaimo pyrkinytkin. Hankittuaan todistajat, jotka kertoivat miehen käyvän ruokaile-

massa ja toisinaan yöpyvänkin erään leskivaimon mökillä, jätti insinöörin vaimo asian oikeuteen. Juttu sai insinöörille varsin raskaan tuomion: 50 % hänen palkkatuloistaan, 4000 ruplasta, määrättiin vaimolle ja heidän kahdelle alaikäiselle tyttärelleen. Kun jäljellejäävästä palkasta vähennettiin verot, jäi insinöörille n. 600 ruplaa kuukaudessa, vaimon saaman 2000 ruplan eläkkeen sen sijaan ollessa verovapaata tuloa.

Nuorten naisten ja tyttöjenkin tavoitteina näyttivät olevan hyväpalkkaiset ja pian eläkeiän saavuttavat valtion virkamiehet. Ikäero ei tuntunut muodostavan läheskään samaa estettä kuin muualla. Eläkevaarien metsästys näytti muodostuneen nykyaikaisen neuvostonaisen haaveeksi, — ilmiö, jota Neuvostoliiton ainoa pilalehti »Krokodil» mm. on kirpeästi arvostellut. Elämäntaistelu on kovaa ja nuoret naiset ovat ymmärtäneet totuuden: hyväpalkkaisen virkamiehen leskenä ja eläkkeennauttijana on parempi elää kuin omasta työstään.

Jos jossain muualla maailmassa valtiota sanotaan tasavallaksi, niin se on tasavalta. Jos sitä sanotaan monarkiaksi, niin sen hallitusmuoto on monarkistinen. Mutta kun Neuvostoliitossa sanottiin vallan olevan köyhälistön diktatuurilla, niin köyhälistöllä ei ollutkaan siellä minkäänlaista valtaa. Kaikki valta oli tarkkaan keskittynyt yksinvaltiaan, punaisen keisarin Josif Stalinin käteen ja hän oli luonut valtavan byrokraattisen hallintokoneiston valtansa käyttöä varten. Proletaarin tehtäväksi jäi äänestää jo valmiiksi harkittujen päätösten puolesta. Puhumattakaan siitä, että hän olisi voinut äänestää vastaan, ei hän voinut edes olla äänestämättä.

Kysäisin kerran eräältä tuttavaltani, joka oli kommunistipuolueen jäsen, miksi ei puolueen jäsenillä ole minkäänlaista rintamerkkiä takinrinnuksessa, sillä sehän olisi tavallaan propagandaa asialle. Odotin tarkkaavaisesti mitä hän sanoisi.

»Olisikohan se propagandaa . . .», sanoi tuttavani ensin miettiväisesti, muistellen kai puoluetoveriensa ja ehkä omiakin juhlimisiaan. Sitten hän muisti asiassa toisenkin puolen: »Mutta silloinhan kaikki tietäisivät, kuka on puolueen jäsen.»

Tuo näkökanta kai olikin tärkein. Jäsenen velvollisuuksiin kuuluu olla silmänä ja korvana kansan keskuudessa ja paljon jäisi näkemättä ja kuulematta, jos merkki paljastaisi jäsenyyden. Sen vuoksi kommunistipuolue kai onkin ainoa poliittinen järjestö, joka ei käytä minkäänlaista näkyvää tunnusta. Muuallahan on tapana järjestöjä perustettaessa ensi töiksi suunnitella jäsenmerkki.

Jo kymmeniä vuosia on ulkomailla uskottu, että Neuvostoliiton vaalitulokset olisivat väärennettyjä ja että sellaiset äänestäneiden prosenttiluvut kuin 99, 98 tai 100 % olisivat valhetta. Seurattuani mielenkiinnolla ja läheltä tätä äänestystouhua, jolla ei ole itse asiassa mitään merkitystä maan asioihin, minä puolestani uskon, että sataan prosenttiin asti päästään äänestäjien luvussa. Siitä yli menevät luvut jo alkavat olla »tuhtaata», vaikka yli sadan prosentin tuloksiakin kerrotaan ilmoitetun jostain syrjäseuduilta. Mutta silloin on joku Pjotr Vasiljevitš erehtynyt juhlahumussa tai isänmaallisuudesta äänestämään kahdesti peräkkäin.

Maaliskuussa 1951 jouduin omakohtaisesti näkemään vaalitouhun voimaperäisyyden vaikka en ollutkaan äänioikeutettu. Makasin silloin heikossa kunnossa ja korkeassa kuumeessa Taimyrin piirikunnan sairaalassa. Vaalipäivän aamuna toi osastonhoitajatar kaikille potilaille omat vaatteet, käski nousta ylös ja pukeutua. »Äänestämään, joka mies!» kuului komento. Sitten hän selitti, että kaikki huoneessamme olevat potilaat oli »kirjoitettu ulos». Yritin selittää, että olen ulkomaalaisena ja karkotettuna vailla äänioikeutta, mutta se ei auttanut mitään. Käsky oli tullut korkeammalta. Vain raskaasti kipsissä tai vetositeissä olevat kirurgiset potilaat sekä »babytehtaan» synnyttäjät saivat jäädä vuoteisiinsa — heidän äänensä tultaisiin noutamaan sairaalasta.

Purnattuani aikani alkoi hoitajatar ymmärtää asiani ja lupasi sijoittaa minut iltaan asti päivystyshuoneen sohvalle pitkäkseni. Mutta omiin vaatteisiini minun tuli pukeutua ja hoippua sitten päivystyshuoneen sohvalle. Sain tietää, etten saisi mitään

ruokaa, koska olin »uloskirjoitettu» ja sairaalan henkilökunnalla on myös vapaapäivä äänestyksen vuoksi. Makasin sen päivän kovalla sohvalla ja illalla pääsin entiseen vuoteeseeni.

Vasta myöhemmin, kun jo olin päässyt sairaalasta ja saatoin lähemmin tutustua neuvostoelämään, pääsin perille miten kansa saadaan uurnille. Haluaisin jaoitella koko toiminnan kolmeen vaiheeseen: ennakkovalmistelu, bufettišokki ja jälkipoiminta. Näiden kolmen vaiheen tarmokas toimeenpano takaa normin täyttymisen 100 %:lla.

Ennakkovalmisteluun ryhdytään jo pari kuukautta ennen vaalipäivää. Asuintalot on jaettu vaaliagitaattorien piireiksi, jolloin kullekin agitaattorille on annettu valmennettavaksi n. 20 perhettä. Agitaattorit ovat puolueen jäseniä, jäsenkandidaatteja eli puolue-ehdokkaita ja kommunistisen nuorisoliiton jäseniä. Agitaattori käy perheissä, jättää propagandalehtisiä ja ilmoittaa puolen tunnin tarkkuudella, milloin äänestyspaikalle on mentävä. — Vaaliagitaattorin käyntiä kodeissa ei saa estää ja agitaattori vastaa henkilökohtaisesti oman äänestäjäpiirinsä äänestämisestä.

Bufettišokki on käsite, jota en muissa maissa ole tavannut. Vaalipäiväksi on äänestyshuoneistoon järjestetty bufetti, josta saa ostaa tavallista halvemmalla makeisia, leivonnaisia, väkijuomia, leninkikankaita ja rannekellojakin, ts. sellaista tavaraa, jota muuten on vaikea saada, ja »mainoshinnoilla». Bufettiin pääsee vain äänestyshuoneen lävitse ja vain ne, jotka ovat äänestäneet. — Dudinkan vaalitilaisuuksiin oli Krasnojarskista asti hankittu olutta, jota muulloin ei ollut koskaan saatavilla. Olut oli väkevää ja maksoi vain ruplan lasilta. Tämän vuoksi pyrkivät eräät oluen ystävät äänestämään useammin kuin kerran. — Jo viikkoja ennen vaalipäivää kiersivät huhut kaupungilla kertoen hyvistä tavaroista ja juomista, joita vaalipäivinä saisi äänestyspaikan bufetista, joten vaalipaikoilla oli pitkät jonot ennen äänestyksen alkua.

Jälkipoiminta oli tehokkain vaihe edellisiin verraten. »Repeämä» suunnitelmaan saattaa tulla vain silloin, kun ääni-

oikeutettu on juuri edellisillä tunneilla ehtinyt kuolla. Unohtaminen, myöhästyminen, uni, humalatila tai muu inhimillinen este likvidoidaan jälkipoiminnalla. Kunkin äänestysalueen agitaattori on äänestyspaikalla ja merkitsee luetteloonsa kaikki äänestämässä käyneet. Jos joku puuttuu, on agitaattorin asia etsiä hänet ja tuoda äänestyspaikalle. Äänioikeutetun kieltäytyessä saa agitaattori miliisiltä virka-apua. Jos äänioikeutettu on tiedottomana humalassa eikä pysty kävelemään vaalipaikalle, tuodaan hänet miliisin hevosella tai muilla virka-ajoneuvoilla. Sokeat, halvaantuneet, heikkomieliset ym. kuljetusapua tarvitsevat saavat sen, sillä kaikki paikkakunnan ajoneuvot on mobilisoitu tähän ajoon vaalipäiväksi.

Dudinkan, ja varmaan muidenkin paikkakuntien vaalipäiviin liittyi karnevaalin ja yleisten juominkien tuntua. Paitsi tavanmukaista spriitä oli vaalipäivinä saatavissa kaupoista parempiakin aineita, kuten viinejä, likööriä ja konjakkia. Tanssiaisia oli järjestetty eri puolille kaupunkia ja yksityiskodeissakin oli laillinen syy juhlimiseen. Tuskinpa oli Dudinkassa mökkiä, jossa ei jo kuukautta aikaisemmin olisi pantu kiljua eli »braškaa» käymään. Se tehtiin pieneen tynnyriin, joka suljettiin tiukasti ja asetettiin sitten uunin kupeelle. Siinä se sitten oli koko perheen huomion kohteena vaalipäivään asti. Kun perheenisä tuli työstään, hän meni ensimmäiseksi tynnyrin luo ja painoi korvansa tynnyrin kylkeen. Sen sisältä kuuluva hiljainen porina kertoi braškan käyvän ja voimistuvan. Ja kun vaalipäivä tuli, avattiin tynnyri ja sen sisältöä maisteltiin koko perheen kesken.

Vaikka kilju saattoi sisältää n. 20 % alkoholia, alkoi se maistua parin lasin jälkeen laimealta. Silloin lisäsi perheenpää kiljun sekaan pirtua, vähitellen alkoi laulattaakin ja hän otti haitarinsa ja lähti soitellen raitteja kävelemään. Pitihän naapurienkin nähdä, että perheessä oli tehty hyvää braškaa ja kun isännillä oli hauskaa, iloitsivat vaimotkin. He kulkivat lapsineen vanjansa takana ja ottivat osaa ilonpitoon. Jossakin aukealla saattoi muodostua iloitsevista ihmisistä piiri, jonka keskellä joku hurmioitunut Vanja tanssi yksinään »tripatškaa»,

katsojien yllyttäessä häntä huudoillaan yhä parempiin suorituksiin. — Illemmällä pyrki liika humala aiheuttamaan tappeluja niin ulkosalla kuin kotipiirissäkin, ja Vaalipäivän — samoin kuin »Naisten Päivänkin» [1] — jälkeen oli hyvin monella Dudinkan naisella silmä tai molemmatkin mustana. — Jos kysyi syytä tähän, sanoivat vaimot pilkkoneensa puita ja puupalikan lentäneen silmään.

Vanha venäläinen sananlasku »nje lupit, nje ljubit» (= ei lyö, ei rakastakaan) tuntui pitävän paikkansa täälläkin. Ja sattuuhan niitä perheriitoja muuallakin maailmassa ja juostaan sen jälkeen vielä tuomarien luo. Dudinkassa otettiin tällaisissa tapauksissa krapularyypyt ja nuoltiin haavat vähin äänin.

Palatakseni vielä jälkipoimintaan muistan erään esimerkin siitä. — Eräs Dudinkassa jo vuosia elellyt suomalainen oli edelleenkin Suomen kansalainen eikä siis ulkomaalaisena ollut äänioikeutettu. Hänen vaimonsa sen sijaan oli neuvostokansalainen ja äänioikeutettu. Vaaliagitaattori oli kuitenkin erehdyksessä merkinnyt kummatkin listaansa ja kun miestä ei kuulunut äänestyspaikalle, vaikka vaimo oli jo käynyt äänestämässä, ryhtyi agitaattori toimenpiteisiin.

Mennessään maanmiehemme mökille ei agitaattori päässyt eteistä pitemmälle — suomalainen oli yleisen tavan mukaan tehnyt braškaa ja hankkinut runsaasti kovempaakin juomaa parin päivän juopottelua varten. Agitaattorin tullessa häntä noutamaan oli mies jo täydessä humalassa eikä halunnut kuulla sanaakaan vaaleista. En tiedä, yrittikö hän edes selittää agitaattorille, ettei äänestys koske häntä tai tuliko huonon kielitaidon vuoksi väärinkäsitys, joka tapauksessa hän kehotti agitaattoria painumaan suolle ja työnsi tämän ulos. Mutta hetken kuluttua oli hänen uudelleen avattava mökkinsä ovi. Eteiseen tunkeutui kaksi miliisiä pistoolit esillä syyttäen maanmiestämme viranomaisten vastustamisesta, he kehottivat miestä heti lähtemään äänestämään. Vasta nyt selvisi väärinkäsitys, mutta

---

[1] Vastaa meidän Äitien päiväämme.

välttyäkseen sakolta piti maanmiehemme käydä miliisipäällikön luona vakuuttamassa lojaalisuuttaan.

Tällainen toiminta saa aikaan sen, etteivät 100%:n tulokset varsinkaan pienemmillä paikkakunnilla ole mahdottomia tai keksittyjä.

Eniten herätti ihmetystäni se, miksi uhrattiin miljardeja ruplia tämän näennäisen kansanvallan kulissien ylläpitämiseen, vaikka yksikään sielu ei näkynyt uskovan kansanvaltaan. Miksi eivät diktaatit olleet riittäviä, koska niitä toteltiin, vaan piti diktaatteihin hankkia vielä näennäinen kannatus?

Aloin myös ymmärtää, miksi entiset venäläiset sekä ulkomaalaiset kommunistit olivat muuttuneet Stalinin-Berijan vallan katkerimmiksi vastustajiksi. Tunsin monia miehiä, joiden nuoruus oli kulunut kansainvälisen työväenliikkeen riennoissa. He olivat olleet aatteellisia kommunisteja, jotka olivat rehellisesti uskoneet maailman olevan parannettavissa työttömyydestä ja taloudellisten etujen epätasaisesta jakautumisesta. Monet heistä olivat todellisia aatteensa marttyyreja ja olivat vuosikausia istuneet sen vuoksi eri maiden vankiloissa, Puolassa, Romaniassa, Tšekkoslovakiassa jne. Päästyään monien vaikeuksien jälkeen toiveittensa maahan, Neuvostoliittoon, he havaitsivat Stalinin johtaman kommunismin olevan omia porsaitaan syövän sian. He olivat koko ikänsä vihanneet byrokraatteja ja nyt heidän olisi pitänyt hetkessä unohtaa vapauden, veljeyden ja tasa-arvoisuuden periaatteet ja ryhtyä itse säälimättömiksi byrokraateiksi. Mutta kaikki eivät suinkaan olleet Pieckin, Grotewohlin, Kadarin ja Dimitrovin kaltaisia ja siksi heidän oli hävittävä. Monilla heistä oli sitä paitsi ollut haaveita kansallisesta kommunismista omissa maissaan, mutta täällä he törmäsivät Kremlin kategorisiin vaatimuksiin: joko työskentelet Moskovan käskyjen mukaan tai katoat. — Ja niin kävikin; jos henki sattuikin säästymään monissa puhdistuksissa, oli edessä elämä vankiloissa tai pakkotyöleireillä. Vetoomukset ja anomukset eivät auttaneet, Josif Vissarionovitš Stalin ei pitänyt poliittisista revisioista ja armahduksista.

Missään maailmassa ei voi olla sellaista määrää katkeruutta ja vihaa varastoituna kuin Neuvostoliitossa. Maailma tietää vallankumousajan ja senjälkeisten aikojen veriteot Venäjällä, mutta ilmeisesti olisi vastareaktio vielä kauheampi. Olen kuullut monen venäläisen kiroavan nykyisen systeemin ja sen palvelijat ja vannovan ottavansa hengiltä jokaisen löytämänsä kommunistin. Tämän piilevän, verisen uhan olemassaolon tietää jokainen Neuvostoliitossa ja ennen kaikkea siitä ovat tietoisia puolueen ja GPU:n johtomiehet. Sen vuoksi ovatkin valvonta- ja varovaisuustoimenpiteet kehitetyt huippuunsa. Kansan suuren enemmistön psyyke ei halua hidasta tai asteettaista siirtymistä demokraattiseen suuntaan, vaan se janoaa verta. Kuulin monien venäläisten sanovan, että vasta sitten tulee aika suunnitella jotain uutta valtiomuotoa, kun viimeinenkin kommunisti ja GPU:n agentti on tapettu. Näiden mielialojen valossa on vaikeaa uskoa, että venäläiset löytäisivät sisäpoliittisia kompromissiratkaisuja, jos diktatuurin ote heltiäisikin vastaisuudessa. Historian heiluri heilahtaisi äärimmäiseen vastakkaisuuteen Venäjän maassa ja muodostaisi ehkä vielä verisemmän luvun kuin mikään tähänastisista.

Ilmeisesti on kommunistipuolueen johto luottanut GPU:n aseellisiin voimiin ja salaiseen valvontajärjestelmäänsä täydellisesti, mutta kuitenkin pelännyt kommunistipuolueen lisäkasvussa piilevän vaaran. Siksi on puolueen jäsenluku pidetty prosentuaalisesti varsin alhaisena ja sitä on päätetty lisätä vasta täysin kontrolloidun lapsi- ja nuorisokasvatuksen ehdittyä antaa tykkänään uusia kaadereita puolueeseen. Tämä puolueen jälkikasvu on jo ainesta, jolta puuttuu kaikki vertailumahdollisuudet muuhun maailmaan. Se on lapsesta pitäen kasvatettu Stalinin palvonnassa ja uuden panslavistisen patriotismin hengessä.

Lapset ja nuoriso on jo saatu kasvatetuksi uuden neuvostomoraalin kaksinaamaisuuteen. Samalla kun puhutaan vaahto suussa neuvostokansan rauhanrakkaudesta, valmistaudutaan sotaan kiihkeämmin kuin missään muussa maassa. Kouluissa uhrataan huomattava tuntimäärä viikossa sotilaalliseen kasva-

tukseen, mm. oppikoulun 6:nnella luokalla 14 tuntia viikossa, ja uusi teknillinen keskikoulusivistys, jota parhaillaan tarmokkaasti toteutetaan Neuvostoliitossa, valmistaa vuosittain miljoonia työntekijöitä aseteollisuuteen. Uuden opetusohjelman mukaan on jokaisen keskikoulun käyneen osattava käyttää tarkimpiakin metalliteollisuuden mittausvälineitä, kuten työntömittaa, väljyysmittaa, mikrometrejä jne. Myös sorvi- ja porakoneiden tuntemus saadaan uuden keskikoulusivistyksen puitteissa ja siten riittää kranaattisorvareita tarpeeksi.

Maatessani Dudinkan sairaalassa näin ikkunastani kadun vastakkaisella puolella olevan lastentarhan pihalle. Siellä leikki tavallisesti toistakymmentä 3—6-vuotiasta lapsukaista, useimmiten sotaleikkejä. Kesäisin kauniilla säällä lähti lastenhoitajatar viemään hoidokkejaan kävelylle. Lapset järjestäytyivät silloin tiukasti parijonoon, eikä heillä ollut käsissään rauhanpalmuja tai valkeita kyyhkysiä, vaan perin tulivoimaista jalkaväkiaseistusta. Laskin kerran 14 lasta käsittävän rivistön aseistuksena olevat taisteluvälineet. Yhdellätoista oli pienoinen puusta tehty »avtomat», konepistooli, kahdella oli tavallinen pieni »vintovka», mutta neljästoista tepasteli rivistön hännillä aseistamattomana. Ehkä hän oli »polititšeskii instruktor» — politruk. Näin oppivat jo kolmivuotiaat ipanatkin, että tappórauta on suoranaista jatkoa tuttipullolle. Mitään kapitalististen kansojen höpsötyksiä, Teddy-karhuja tai Aku-Ankkoja, ei näkynyt turmelemassa näiden pienokaisten kehittyvää maailmankuvaa.

Eräissä tutuissa perheissä oli kouluikäisiä lapsia ja usein tutkin suurella mielenkiinnolla minkälaista oppia tuleva neuvostokansalainen saa koulussaan.

Koulukirjoissa halutaan antaa oppilaalle käsitys, että kaikki, mikä tällä planeetalla on Neuvostoliiton ulkopuolella, on kurjaa, synkkää ja lahoavaa. Vain Neuvostoliitossa on onnea ja tyytyväisyyttä, kaikilla on asunto, leipää ja vaatteet. Toista on imperialististen koloniaalimaiden kansoilla. Sorretuilta neekeripareilta puuttuvat kivitalot ja vaatteet, ehkä huopasaappaatkin

olisi heille tarpeen. Ja leivästäkään ei heillä ole tietoa, syövät mitä sattuu kasviksia ja hedelmiä raakoina. Vasta pian tapahtuva maailmanvallankumous antaa siirtomaakansoillekin samat edut ja saman maallisen hyvinvoinnin kuin neuvostolassakin vallitsee.

Mutta koulukirjoissa ei puhuta mitään siitä, että Neuvostoliitto itse asiassa on maailman suurin siirtomaavaltio, joskin sillä erotuksella, että sillä on siirtomaansa valtakunnan rajojen sisäpuolella. Imperiumin emämaan, Venäjän Sosialistisen Federatiivisen Neuvostotasavallan, alaisena oli 15 osatasavaltaa. Niillä oli muodollisesti omat valtiopäivänsä, omat hallituksensa ja virkakoneistonsa, mutta todellisuudessa ne olivat mitä täydellisimmin Moskovan imperiumin alusmaita.

Paperilla ne olivat siinä määrin itsenäisiä, että voivat päättää jopa eroamisestaankin Neuvostoliitosta. Tämä itsenäisyys oli jälleen vain yksi niistä valtavista harhakuvitelmista, joita neuvostomaahan joutunut tapasi yhä uudelleen. Näiden »liittotasavaltojen» eli alusmaiden asiat suunniteltiin ja päätettiin pienimpiä piirtoja myöten Moskovassa. Neuvostoliiton Sisäasiainministeriö, MVD eli GPU, huolehti herpaantumattomalla valppaudella, ettei näissä alusmaissa, niiden kymmeniä eri kansallisuuksia olevien väestöryhmien keskuudessa päässyt syntymään mitään kansallisia tai separatistisia virtauksia. Milloin jotain sellaista oli esiintynyt, oli se viipymättä tukahdutettu väkivalloin ja miljoonia oli teljetty vankiloihin ja leireihin.

Koulukirjoissa oli runsaasti sitaatteja Neuvostoliiton perustuslaista. Niissä sanottiin, että maa on työläisten ja talonpoikien tasavalta, jossa kaikki valta kuuluu kansalle — siis työläiselle ja talonpojalle, koska muita yhteiskuntaluokkia ei enää ole. Todellisuudessa valta kuului n. 3 % koko väestöstä käsittävälle kommunistipuolueelle ja nimenomaan puolueen keskuskomitealle. Tämän pienen vähemmistön hallussa oli jokainen vähänkin tärkeämpi virkapaikka, maan aseellinen voima ja ennen kaikkea pelätty MVD. Se kontrolloi kaiken, mitä maassa tapahtui. Sen agentuuri ulottui jokaiselle työpaikalle, virastoihin,

koululaitokseen, elinkeinoelämään, lyhyesti sanoen kaikkialle. GPU:n harjoittama huomattavan suuri teollisuus tapahtui vankityövoimalla ja nimenomaan etupäässä siirtomaatyövoimalla, ei-venäläisellä työvoimalla, suurimmaksi osaksi Moskovan alaisuuteen joutuneiden vähemmistökansojen keskuudesta vangituilla.

Näitä »hurskaita valheita» oli koulukirjoissa loputtomiin, mutta jokainen Venäjällä asuva, niin venäläinen kuin ulkomaalainenkin tiesi, miten asiat todellisuudessa olivat. Työläinen ja talonpoika menettivät senkin vapauden, mikä heillä oli tsaarinaikoina ollut. Nyt he olivat joutuneet kommunistipuolueen kaikkivaltiaan virkakoneiston orjuuteen. Virkakoneiston laajuus ja yliorganisointi on tavaton, ja tuskinpa kukaan tämän koneiston virkamiehistäkään pystyisi suoralta kädeltä sanomaan, montako ministeriötä kulloinkin on maassa. Niiden lisäksi on suuri määrä erilaisia keskusvirastoja joilla on ministeriön valtuudet. Byrokratia ja paperisota on muodostunut kaikkea kehitystä jarruttavaksi ilmiöksi, johon itse puolueen keskuskomiteankin on ollut pakko tämän tästä puuttua julkisellakin kritiikillä. Vuosittain tapahtuvat ministeriöiden uudelleenjärjestelyt, erottamiset ja yhdistämiset ovat vain lisänneet kitkaa virkakoneistossa ja johtaneet varsinkin taloudellisen elämän byrokratian viidakkoon. Työläinen ja talonpoika joutuvat elättämään monimiljoonaisen virkamiesarmeijan, joka puolestaan kontrolloi näiden elämää pienimpiin yksityisseikkoihin asti ja systemaattisesti hävittää kaikilta elämänaloilta nekin demokratian rippeet, mitä vielä oli löydettävissä Leninin valtakauden ja NEP:in jälkeen.

Jos vapaissa maissa työmies on tyytymätön työpaikkaansa, hän päättää itse eroamisestaan. Kun minun piti Dudinkassa vaihtaa työpaikkaa, oli se mahdollista vasta sitten, kun 14 eriarvoista virkailijaa oli nimikirjoituksellaan vahvistanut paperin, jolla oli nimenä »obhodnoi list». Ennen kuin minut nimitettiin Norilskin kombinaatin virkailijaksi, piti minun täyttää 36 sivua käsittävä kyselykaavake. Sen täyttäminen vaati

minulta kolme työpäivää ja se sisälsi kysymyksiä isovanhempieni vanhemmista lähtien fašisteilta saamiini kunniamerkkeihin asti. Sain myös allekirjoittaa papereita, joissa selvitettiin, mitä seuraamuksia olisi, jos joskus paljastaisin Neuvostoliiton leireissä tai teollisuudessa näkemiäni asioita. — Niiden perusteella kirjoitan näillä muistelmilla oman kuolemantuomioni, mikäli Berijan systeemi edelleenkin on voimassa.

Ainoa virkatoimenpide, joka kävi kitkattomasti ja mutkattomasti, oli ihmisen vangitseminen. Minunkin kohdallani se tapahtui ilman anomuksia ja monia allekirjoituksia. Kun minut sen jälkeen tuomittiin pakkotyöhön, ei siihen tarvittu edes oikeudenkäyntiä ja tuomiopaperiinikin tarvittiin vain yksi allekirjoitus — omani. Siltä osalta, mitä tarvittiin kansalaisen vapauden riistoon, toimi virkakoneisto ihailtavan rationalisoidusti. Sen perusteella voisi olettaa, että ainakin Sisäministeriön, GPU:n, päämiehet olisivat kiitoksella ja kunnialla siirtyneet eläkkeelle, sillä kaikista Neuvostoliiton ministeriöistä nimenomaan Sisäasiainministeriö on täyttänyt ja ylittänyt sille annetut tavoitteet ja normit. Mutta kun muistelemme nimiä Ješov, Jagoda, Trotski, Berija ym., huomaamme kaikkien Neuvostoliiton tähänastisten sisäministerien saaneen häpeällisen ja väkivaltaisen lopun.

Tämä on käsittämätön seikka, joskaan ei säälittävä. — Suomeen jälleen palattuani osuin lukemaan erään amerikkalaisen kirjeenvaihtajan teoksen RUSSIA IS NO RIDDLE — »Venäjä ei ole arvoitus». Kadehdin tätä Edmund Stevensiä, joka saattoi antaa kirjalleen tällaisen nimen. Minulle pysyy Venäjä monessa suhteessa arvoituksena.

Yhteiskunnallisessa kastijaossa Neuvostoliiton virkamieskunta muodostaa ryhmän, jonka hyvinvointi useimmiten ylittää vapaiden maiden virkamiesten elinehdot. Kaikki on heille järjestyksessä: korkeat palkat, nopeat ylenemismahdollisuudet, eläkkeet, maksuttomat virkistyslomat Kaukasiaan ja lepokodit Krimillä. Tavallisissa palkallisissa vuosilomissakin on virkamieskunta omaa luokkaansa. Kun tavallinen työmies sai 12 päivää pal-

kallista lomaa vuodessa, sai johtohenkilöstö, insinöörit ja teknikot, 2 kuukautta. Tähän lomaan sai vielä lisätä tuon kahden kuukauden 8 — 9 sunnuntaipäivää sekä paikkakunnalta matkustettaessa meno- ja paluumatkalla käytetyt päivät. Yhteiskunnallisesti on nykyinen neuvostovirkamies paljon korkeammalla tsaarinaikaista edeltäjäänsä ja vain puna-armeijan upseeristo on taloudellisesti yhtä turvatussa asemassa. — Myös minulla oli tultuani nimitetyksi konstruktööriksi, kahden kuukauden lomaedut, vaikkakaan en karkotettuna voinut matkustaa loma-aikanani minnekään.

Työmiehen yhteiskunnallinen asema sen sijaan on jäänyt uudessa kastijaossa tasolle, jota Marx, Engels ja Lenin tuskin hyväksyisivät. Kun lokakuun vallankumous työnsi joukkohautoihin omistavan luokan ja sivistyneistön sekä tuhosi tsaarinhallituksen virkakoneiston, otaksuttiin työn ja työntekijän nousevan arvossa ja saavan uusia oikeuksia. Kuitenkin on uuden byrokraattisen virkakoneiston kasvu riistänyt viimeisetkin rippeet työn vapaudesta. Tällöin on kaikenlainen yksityisyritteliäisyys leimattu valtionvastaiseksi ja rikolliseksi jopa niin jyrkästi, että käsityöläisen itse omaan laskuunsa tekemä työ katsotaan »riistoksi». Hänen on työmahdollisuuksiensa vuoksi liityttävä ns. kollektiivisiin artelleihin, useamman työläisen muodostamiin työryhmiin, jossa hänen työvoimansa joutuu hyödyttämään valtiota. Näissä artelleissa työskentelee huomattava määrä käsityöläisiä, varsinkin pienemmillä paikkakunnilla.

Varsinainen työväestön massa työskentelee kuitenkin valtion omistamissa tehtaissa ja teollisuuslaitoksissa ja tämän kansalaisryhmän sosiaalisten olojen tarkastelu onkin kiintoisampaa.

Siitä hetkestä alkaen, kun työmies hakeutuu tai määrätään jonkin teollisuuslaitoksen palvelukseen, hän on tehtaan johdon täydellisen määräämisvallan alainen. Tehdas pitää hänet työssään niin kauan kuin katsoo sen tarpeelliseksi, eikä hänellä ilman tehtaan johdon suostumusta ole oikeutta jättää työpaikkaansa. Työkarkuruus rinnastetaan sotilaskarkuruuteen ja laki tuomitsee sen ankarasti. Jos työläinen käy raaka-ainepulan,

työnvähyyden tms. seikan vuoksi tarpeettomaksi, erotetaan hänet ilman ennakkovaroitusta tai irtisanomisaikaa. Mitään vapaissa maissa tavanomaista irtisanomisajan palkkaa ei makseta.

Palkkausta ei määrätä työläisen vaatimusten mukaan vaan tehtaan johdon harkinnan tai paikkakunnalle vahvistetun normitariffin perusteella. Yötyöstä tai ylityöstä ei makseta progressiivista korvausta. Tyytymättömyys palkkaukseen ei muodosta työläiselle minkäänlaista juridista syytä jättää työpaikkaansa. — Kun tarkastelee »työläisten ja talonpoikien maan» työväenlainsäädäntöä, tulee vakuutetuksi siitä, ettei ahnainkaan kapitalisti olisi pystynyt sanelemaan lakia, joka niin yksipuolisesti olisi työnantajan, tässä tapauksessa valtion puolella kuin se todellisuudessa on.

Työvoima on jaettu yleensä seitsemään tai kahdeksaan »rasrjadiin» eli pätevyysluokkaan. Mihinkä luokkaan kukin työntekijä kuuluu, sen määrä kullakin paikkakunnalla työläiskaadereita valvova elin, »otdelj kadrov». Työläinen siirtyy asteittain korkeampaan pätevyysluokkaan riippuen ammatti-alkeiskoulutuksesta, työvuosista samassa toimessa ja työpaikoilla toimeenpantavista teknillisten minimitietojen (= tehminimum) kursseista. Vähintään yhtä tärkeää työmiehen ammatilliselle edistymiselle on hänen poliittinen valmiutensa eli »luokkatietoisuutensa». Kaikkialla työpaikoissa näkee nuoren komsomolin (kommunistisen nuorisoliiton jäsenen) pääsevän palkka-asteikossa edelle vanhempia, puolueeseen kuulumattomia mutta ammatissaan pätevämpiä työläisiä, vaikkapa nämä käyttäisivätkin itsestään ironista määritelmää »bespartiinnyi kommunist» eli puolueeton kommunisti.

Palkkaus vaihtelee huomattavasti eri pätevyysluokissa, vaikka itse suoritettu työ olisikin kaikille siihen osallistuville yhtä vaativaa. Siitä syystä työläiset vitsailevatkin, ettei työ ole tärkeää, vaan »rasrjad».

Joutuessani työskentelemään työhinnoittelijana sain tilaisuuden tutustua metalliteollisuuden ja konekorjausten palkka-

tasoon. Paikkakunta oli elinkustannuksiltaan Neuvostoliiton kalleimpia ja normitariffit sen mukaisesti korkeammat. Alla oleva taulukko loppuvuodelta 1954, joka on säilynyt muistiinpanoissani, osoittaa muutamien tavallisimpien metallityöläisten palkkausta:

Metallisorvari -jyrsijä ja poraaja, viilari ja lukkoseppä, koneasentaja (palkkaus urakalla, työnsuoritus 100 %):

Pätevyysluokka	1	2	3	4	5	6	7	8
Päiväpalkka	15:83	17:64	20:64	23:69	27:74	31:95	37:72	41:47
Tuntipalkka	1:98	2:22	2:58	2:96	3:47	3:99	4:71	5:18

Samat ammattimiehet, aikapalkalla ilman norminsuoritusta:

Pätevyysluokka	1	2	3	4	5	6	7	8
Päiväpalkka	14:68	16:39	18:99	22:09	25:34	29:49	34:15	37:35
Tuntipalkka	1:83	2:05	2:37	2:76	3:17	3:69	4:27	4:61

Työkaluseppä, sähköuuttaaja, asetyleenileikkaaja (palkkaus urakalla, työnsuoritus 100 %):

Pätevyysluokka	1	2	3	4	5	6	7	8
Päiväpalkka	18:33	21:24	24:49	28:74	33:40	36:00	43:20	51:85
Tuntipalkka	2:29	2:65	3:05	3:59	4:17	4:50	5:40	6:48

Taulukoita katseltaessa on otettava huomioon, että 1 ja 2 pätevyysluokka tarkoittaa työtätekeviä ammattioppilaita. 8:s pätevyysluokka tarkoittaa mestaria tai työnjohtajaa (brigadiiria), joka ei enää itse osallistu varsinaiseen työhön. Tavallisin työläisten pätevyysluokka vaihteli 3-7, joskin 7:s luokka jo oli melko harvinainen.

Yleensä kaikki työ oli normeerattua, mikä tarkoittaa sitä, että jokaiselle työnsuoritukselle oli asetettu vaatimukset työ-

hön käytetyn ajan, valmistemäärän ja valmisteen laadun suhteen. Päivä- ja tuntipalkkausta sovellettiin vain niissä äärimmäisissä tapauksissa, jolloin työn laatu tai nopeasti vaihtelevat tehtävät tekivät mahdottomaksi teknillisten normien käytön. Esim. jonkin työhuoneen lämmitys oli aikapalkalla, mutta lämmitykseen käytettävien puiden pilkkominen jo normityötä. — Työtuntien vähimmäismääräksi kuukaudessa oli kaikissa töissä vahvistettu 200 tuntia.

Laadultaan ala-arvoisesta työstä ei maksettu mitään palkkaa ja jos tämän ohella oli tuotettu vahinkoa raaka-aineen tai konevoiman hukkaamisessa, vähennettiin niiden arvo työntekijän palkkasaatavasta. Usein velotettiin työn aikana särkyneen tai hukkaantuneen työkalun arvo työläisen palkasta.

Jos pidämme 5—6 pätevyysluokkaa tavallisimpana metallisorvaajien keskuudessa, saamme sorvaajan keskiansioksi 3 ruplaa 73 kopeekkaa tunnissa. Edellyttäen, että hän suoritti tasan 100 % tehtävästään pakollisen työajan ollessa 200 t. kuukaudessa, saadaan kuukausituloksi

200 × 3:73 = 746 ruplaa.

Tästä määrästä vähennettiin palkanmaksun yhteydessä

Valtionveroihin 12 % palkasta	89:52
Ammattiliiton jäsenmaksuun 1 % . .	7:50
Pakolliseen valtiolainaan vähintään 1 kk:n palkka vuodessa	75:—
Poikamiesveroon	60:—
	232:02

Tällä paikkakunnalla, jossa palkkatariffit elinkustannusten kalleuden takia olivat 40—60 % tavallisia korkeammat, jäi siis metallisorvarin kuukausituloksi 514 ruplaa. Kun kaikkein vaatimattominkin asunto maksoi vähintään 100 ruplaa kuukaudessa, litra maitoa 10—12 ruplaa, munat 5 ruplaa kpl., sokeri 16:50, naudanliha 18—30:—, voi 29:— ja sianliha 35 ruplaa kilolta, saamme jonkinlaisen käsityksen työmiehen elintasosta.

Vaikka työläiset yrittivätkin ylittää työnormejaan 20—40 %, jolloin kuukausiansio vastaavasti lisääntyi, käsitti heidän ateriansa tavallisesti vain mustaa leipää ja kaalikeittoa. — Norilskin kombinaatin työläisten erikoisetuna on mainittava ilmaiseksi jaetut talvivarusteet: huopasaappaat, toppatakki ja -housut sekä työkäsineet. Ne annettiin jokaiselle uudelle työmiehelle maksutta ja olivat ostoarvoltaan n. 300 ruplaa.

Vallitsevaa elintasoa on ehkä helpompi vertailla muualla vallitsevaan, jos mainitsen joitakin kulutustavarain hintoja. Valmiina ostettu tehdasvalmisteinen miehen puku maksoi 1200—3000 ruplaa, päällystakki 1000—2000, nahkapohjaiset miehen puolikengät 530 ruplaa, kumipohjaiset työkengät 180 ruplaa, miehen kiintokauluspaita 130—350 ruplaa jne. — Pukeutuakseen vapaa-ajoikseen lähimainkaan siten kuin suomalaisen työmiehen on tapana pukeutua olisi venäläisen työmiehen ollut säästettävä koko vuoden ansiotulonsa käyttämättä siitä ruplaakaan ravintoon, asuntoon ym. muihin menoihin. — Toisaalta ei neuvostovalmisteisten kulutustavarain ja pukimien laatu läheskään vastannut yleistä eurooppalaista tasoa.

Jotta vapaitakin työläisiä olisi saatu pysymään työssä napapiirin pakkasista ja muista vaikeuksista huolimatta, teki Norilskin kombinaatti työmiesten ja virkailijoiden kanssa viisivuotisia työsopimuksia. Sen perusteella nousi palkka jokaisen palvelusvuoden jälkeen 20 %:lla, joten viisi vuotta palveltuaan työntekijä sai jo 100 %:n korotuksen peruspalkkaansa sekä sen jälkeen kolmen kuukauden erikoisloman vuosilomansa lisäksi.

Edellä olevat huomiot teollisuustyöläisen elintasosta osoittavat, ettei se kohoa lähellekään virkamieskunnan elintasoa, sillä pienipalkkaisenkin virkamiehen kuukausipalkka Norilskin kombinaatissa oli n. 2000 ruplaa ja kohosi hyvin jyrkästi tärkeämmissä viroissa. Teollisuusjohtajat ja kaupallisten yritysten johtomiehet saivat sitä paitsi huomattavia lahjapalkkioita alaisensa yrityksen tuotosta. Nämä palkkiot saattoivat nousta kymmeniin tuhansiin rupliin vuodessa kaikkien muiden etuisuuksien, ilmaisten asuntojen jne. ohella.

Kuitenkin on teollisuustyöläinen huomattavasti paremmassa asemassa kuin maataloustyöläinen eli kolhoositalonpoika. Jo kolhoositalonpojan juridinenkin asema neuvostoyhteiskunnassa on aivan toinen kuin muiden kansalaisten. Kun muilla yhteiskuntaryhmillä on ainakin teoreettinen mahdollisuus vaihtaa työalaa ja paikkakuntaa, on kolhoositalonpoika juridisestikin sidottu siihen yhteismaatalouteen, kolhoosiin, jossa hän elää. Niin kauan kuin hän on työkykyinen, hän on irroittamattomasti kolhoosinsa omaisuutta, vaikka laki kolhoositalouksista sanookin, että maa ja muu kolhoosin omaisuus kuuluu talonpojalle. Kolhoositalonpoika on pakkotyöläinen sanan täydessä merkityksessä. Hänen palkattomasta työstään elää ja rasvoittuu virkamieskunta, hänen uurastuksestaan elää kaupunkien väestö, ja hänen työnsä tuloksista rahoitetaan aseistautuminen ja maailman suurimman armeijan ylläpito. Kolhoosiorjan hiellä rahoitetaan rauhanfestivaalit ja maailmanvallankumoukseen tähtäävä työ kaikkialla maailmassa.

Kolhoositalonpojan velvollisuus on työskennellä kolhoosimaatilalla ympäri vuoden niissä töissä ja ne tuntimäärät päivittäin, mitkä kolhoosin johto määrää. Häntä ei tässä suhteessa suojele teollisuudessa yleisesti määräävä 8:n tunnin työaikalaki eikä hänellä ole minkäänlaista lomaoikeutta. Kollektiivin puitteissa hänellä on mieskohtainen vastuu siitä, että valtiolle luovutettaviksi määrätyt maatalous- ja karjataloustuotteet tulevat ajoissa luovutetuiksi. Hän on vastuussa kolhoosille samoin kuin hänen omalle yksityistaloudelleen määrättyjen verojen suorituksesta. Hänen elämänsä on vain vastuuta ja velvollisuutta, sillä hänen oikeuksiinsa kuuluu nauttia maan antimista ja työnsä tuloksista vain siinä määrin kuin kolhoosin johto päättää, ja kolhoosin johto saa suoranaiset ohjeensa paikalliselta kommunistipuolueen neuvostolta. Jos se päättää maksaa kuluneen vuoden työpäivistä kaiken kaikkiaan esimerkiksi 50 grammaa viljaa, taikka ei sitäkään, on kolhoositalonpojan tyydyttävä siihen. Valitusmahdollisuutta mihinkään suuntaan ei ole, onhan hän »vapaa talonpoika» ja »itse isäntä». Jos maatalous on

kärsinyt katovuoden tai viljelys sijaitsee seudulla, jossa ilmastolliset olosuhteet tekevät maatalouden yleensäkin kannattamattomaksi, kehottaa puolue talonpoikaa työskentelemään yhä ahkerammin. Jos hän huonon sadon tai jonkin muun syyn vuoksi ei voi maksaa verojaan, siirtyvät ne seuraavaan vuoteen. Mutta jos tällainen asiantila jatkuu pitemmälle, voidaan se katsoa niskoitteluksi ja sabotaašiksi, ja se ei tiedä hyvää.

Myös kolhoosityö on normeerattua, vaikkakaan siinä ei ole aikarajoituksia. Sen korkeimpana lakina on viisivuotissuunnitelmiin perustuva viljan ja muiden maataloustuotteiden luovutusvelvollisuus. Mikä on määrätty valtiolle luovutettavaksi, on luovutettava. Jos siitä jää jotain ylitse, jaetaan siitä talonpojille luonnontuotteina tai rahana palkkiota työstä. Ellei ylijäämää ole, ei myöskään palkkiota makseta. Jos valtio ei saa sille määrättyä viljamäärää, velkoo valtio sen seuraavan tai sitä seuraavien vuosien sadosta, kunnes on omansa saanut. — Mutta mitään mahdollisuutta irtautua kolhoosin jäsenyydestä ei siihen kuuluvalla ole.

Kun tiedämme, mitä on käytännössä neuvostolehdistön alituisesti mainostama »maatalouden jatkuva nousu», joka todellisuudessa on maatalouden jatkuvaa alituottoa, niin ymmärrämme, että tämän »repeämän» täyttää vain kolhoositalonpoika lisääntyvällä työmäärällä ja lisääntyvillä velvollisuuksilla. Paljonpuhuttu maatalouden mekanisointi ei ota menestyäkseen, vaikka lukuisat suuret maatalouskonetehtaat tuottavatkin koneita lisääntyvin määrin. Kolhoosijärjestelmän vuoksi ei kukaan huolehdi näistä koneista niinkuin omistaan. Maalaisväestön heikoista teknillisistä tiedoista johtuu myös, että niitä ei osata käyttää täydellä tehollaan. Käytännössä käy näin: kolhoosin varoilla hankittu uusi kallis kone rasitetaan käytössä kelvottomaan kuntoon, varaosia tai pätevää korjaustyövoimaa ei ole saatavissa ja niin kone pysähtyy. Sen jälkeen se seisoo jossain peltojen laitamilla taivasalla, ruosteisena ja hyljättynä, ja muodostaa jonkinlaisen surullisen muistomerkin siitä maatalou-

den mekanisoinnista, josta paljon puhuttiin, mutta jota ei koskaan tullut.

Koneiden varaosakysymys onkin neuvostomaassa jo klassillinen: aivan tavallisimpienkin koneiden varaosien puute merkitsee normaalitilaa. Virheet teollisuuden suunnittelussa ja kaikkea jarruttava byrokratia tavaroiden jakelussa aiheuttaa sen, että helpompaa on hankkia uusi traktori tai auto kuin saada entiseen varaosia. Tämä esiintyykin pysyvänä teemana neuvostolehdistössä. Monia ministereitä ja muita korkeita virkamiehiä on kompastunut tähän epäkohtaan, mutta tilanne on jäänyt ennalleen.

Taloudellisilta edellytyksiltään saattavat kolhoositilat olla varsin erilaisia. Maan eteläosissa löytyy varakkaitakin puuvilla-, tee-, raakakumi- ja hedelmäviljelyskolhooseja, joissa talonpojat ansaitsevat riittävästi voidakseen syödä ja pukeutua kunnolla. Näillä seuduilla ovat ilmastolliset olosuhteet edulliset ja maan laatu maatalouden mekanisoinnille sopivaa. Nämä ovat niitä kolhooseja, joita voidaan näyttää ulkomaalaisille delegaatioille ja joista otetut valokuvat täyttävät kolhoosielämää ihannoivien propagandajulkaisujen sivut. Mutta tämä on vain murto-osa kolhoositodellisuutta.

Varsinainen kolhoositodellisuus astuu näkyviimme, jos saamme tutustua johonkin tavalliseen kolhoosiin jossakin Uralilla, Omskin tai Tomskin seuduilla, tai jossain muualla maan keski- ja pohjoisosissa. Mahtikäskyllä on perustettu tuhansittain kolhooseja seutuihin, jotka jo ilmastonsakin puolesta ovat maatalouteen soveltumattomia. Vuodesta vuoteen raataa näiden kolhoosien väki toivotonta pakkotyötään säkkikankaaseen ja lumppuihin verhoutuneena, jalassaan samanlaiset pajunkuorivirsut kuin Ilja Repinin maalauksen ryysyläisillä oli lähes sata vuotta sitten.

Vallankumous toi kommunismin ja »industrialisatzijan», mutta pajunkuorivirsut, laptit, jäivät käyttöön ja kunniaan. Monessakaan kolhoosissa eivät talonpojan tulot riitä kumi- tai nahkajalkineiden ostoon.

On totta, että Stalinin kuoltua kolhoositalonpojan elämässä tapahtui parannuksia. Malenkovin aikana helpotettiin kolhoositalonpoikien henkilökohtaista verotaakkaa ja monissa tapauksissa kolhoosien verorästejä annettiin anteeksi. Paikoitellen helpotettiin myös viljanluovutusvelvollisuutta varsinkin huonosatoisilla seuduilla. Nämä toimenpiteet paransivat jossain määrin talonpoikien asemaa taloudellisesti, mutta juridisesti se jäi ennalleen. Kolhoosityöläinen ja hänen perheensä jäivät edelleenkin kolhoosien omaisuudeksi yhtä selvästi kuin muinoin maaorjuuden aikoina.

Mutta niin köyhää kolhoositaloutta ei ole, etteikö sen virkamieskunta, »natšalstvo», eläisi taloudellisesti huoletonta elämää. Toverit kolhoosin puheenjohtaja, varapuheenjohtaja, komendantti, pääkirjanpitäjä ja brigadiirit saavat tuloja, jotka hyvin riittävät elämiseen ja muuhunkin. Jos käsiinne osuu jokin kolhoosielämää mainostava painotuote, niin tarkkailkaapa sitä. Varmaan siinä esiintyy myös kolhoosin puheenjohtaja. Hän on punakka, pyöreäpäinen mies, joista kansa sanoo, ettei »hänellä ole kaulaa». Pää kiinnittyy suoraan pyöreille harteille. Ihrainen niska on monilla poimuilla ja pullottavat posket valuvat takin kaulukselle. Jo matkan päästä näette, ettei hän ole tottunut syömään aterioitaan ilman vodkaa, ja hänen käytöksensä osoittaa mahtipontisuutta ja huoletonta itsevarmuutta. Hänen olemustaan täydentää välttämätön salkku, joka on pullollaan »raijonkomitteen», »partbyroon» tai »raijsovjetin» lähettämiä kiertokirjeitä — kehotuksia, käskyjä ja uhkauksia — luettavaksi kolhoosin kokouksissa. Kolhoosin varoilla on hänelle tavallisesti hankittu auto — Pobeda tai Zim — ja autonkuljettaja. Useasti asuu puheenjohtaja itse jossain läheisessä kaupungissa, koska hänen vaimonsakaan ei pidä maalaiselämästä ja kaupungissa hänen lapsensa voivat saada oppikoulusivistystä.

Julkaistut viralliset tilastotiedot osoittavat, että vain vajaat 20 % näistä suurtilanisännistä on saanut edes jonkinlaista maataloudellista erikoiskoulutusta. Yleensä he ovat puolueen vir-

kaanasettamia »rukovodjašii rabotšii» — eli johtavia työntekijöitä, neuvostosysteemin luotettavia orjavouteja.

Kommunististen oppien mukaan jokainen neuvostokansalainen tekee työtä omaksi edukseen, kommunistisen kotimaansa mahdin kohottamiseksi ja koko maailman työtätekevien vapauttamiseksi kapitalismin kahleista. Kokemus osoittaa, ettei yksikään näistä perusteista voimakkaammin vetoa neuvostoihmiseen, koska on tarvittu erikoinen lainsäädäntö työkurin ylläpitämiseksi. Kussakin työpaikassa toimii samassa tarkoituksessa toverikuntaoikeus (= tovaritšeskii sud). Tämän toverikuntaoikeuden valtuuksiin kuuluu mm. tuomita työpaikastaan 15 minuuttia myöhästynyt työläinen 25 % palkanmenetykseen puolen vuoden aikana. Toistuneesta tapauksesta saattaa seurata 50 % palkanmenetys vuoden ajaksi. Koko päiväksi poisjääminen työpaikalta ilman hyväksyttävää syytä voidaan jo antaa kansanoikeuden (= narodnyi sud) tuomittavaksi, jolloin tuomio on tavallisesti 1 vuosi pakkotyötä. Toverikuntaoikeus käsittelee muitakin työkurin rikkomuksia, kuten työnormien alituksia, humalassa esiintymisiä työpaikalla, uppiniskaisuutta työnjohtajia kohtaan. Kurinpidollisten rangaistusten ankaruus osoittaa, että työkurin rikkomukset ovat varsin yleisiä ja työn rytmiä häiritseviä.

Nykyvenäläinen on kasvanut suurissa mullistuksissa ja tottunut monenlaiseen. Useimmiten hänen luonteessaan on jotain apatian ja fatalismin välimailta. Hän tietää, että elämä pakkotyöleireissä on usein helpompaa ja turvatumpaa kuin vapaudessa huonossa työpaikassa, eikä leirituomioita sen vuoksi suurestikaan pelätä. Mutta on olemassa uhka, joka on pelottavampi kuin vankileiri — se on kolhoosi. Olen usein kuullut neuvostoäitien pelottelevan pahankurista lastaan: »ellet ole kiltisti, lähetän sinut kolhoosiin». Samalla tavoin uhkaillaan myös tehdastyössä huonosti käyttäytyvää aikaihmistä. Hänet voidaan lähettää kolhoosimaatilalle työhön ja sen uhan edessä uppiniskaisinkin Vanja nöyrtyy.

Ilmeisesti on työkurin ankaruus tarpeenkin, sillä sodanjälkei-

sinä vuosina on työväestöllä ollut useitakin syitä tyytymättömyyteen. Kun virkamieskuntaan kuuluva voi pitää asemaansa kaikissa vaiheissa turvattuna, elää kolhoositalonpoika ja tehdastyöläinen jatkuvassa epävarmuuden tilassa. Työläisen palkka saattaa koska tahansa alentua, hän saattaa menettää työpaikkansa ja samalla myös asuntonsa, koska asunnot useimmiten ovat ns. tehtaanasuntoja. Joka kerta, kun sodanjälkeisinä vuosina on joidenkin elintarpeiden hintoja alennettu, on sitä välittömästi seurannut palkkojen alentaminen vähintään vastaavasti, samoin kuin ns. normien tarkistus. Tämä tarkoittaa sitä, että määrättyä normeihin sidottua työtä on tehtävä tarkistuksen jälkeen enemmän kuin ennen samassa ajassa. Työntekijälle tämä merkitsee sitä, ettei hän enää voi hankkia itselleen lisäansiota normejaan ylittämällä, vaan saa tehdä parhaansa voidakseen täyttää uudet normit edes 100 %:lla. Näitä työnormeja on »tarkistettu» siksi usein, että työläisen reaalipalkka on useilla ammattialoilla nyt huonompi kuin ennen v. 1947 suoritettua valuuttareformia. Varovaisesti arvioiden on reaalipalkkoja alennettu n. 15 % vuoden 1947 tasosta, mutta jokaisen hintojenalennuksen yhteydessä on neuvostopropaganda toitottanut elintason nousua.

Viime vuosina ovat kuitenkin monet teollisuustyöläiset, varsinkin perheettömät, päässeet hakeutumaan paremmin palkattuihin töihin ns. »kommunismin suurilla rakennustyömailla», kanava-, rautatie- ja arktisten alueiden teollisuuden rakennuksilla. Samoin on maanviljelystä koetettu kohentaa rappiotilastaan värväämällä teollisuuden palveluksesta ammattimiehiä uusiin traktori- ja maanviljelyskonekorjaamoihin. Näillä koneasemilla (MTS) on tarkoitus laajentaa viljelyksiä uudismaan ja nurmettuneiden maiden raivaamisella, mutta samalla se merkitsee kommunistisen byrokratian yhä lujempaa otetta maataloudesta.

Ihmeteltäneen, kuinka maatalousväki on yleensä voinut tulla toimeen tukalassa tilanteessaan. Millä mies on voinut elättää itsensä ja perheensä valtion viedessä hänen työnsä tulokset?

Tässä häntä on auttanut juuri se, joka kommunistien oppien mukaan on pahasta: yksityisyritteliäisyys. Ilman sitä olisi kolhoosiväestö jo kuollut sukupuuttoon ja siksi on kommunistien edelleenkin siedettävä tätä marxilaisten opinkappaleita vastaan sotivaa totuutta, että oma lehmä tulee paremmin hoidetuksi kuin kolhoosin lehmä. Samanaikaisesti kuin yksityisyritteliäisyys leimataan poiskarsittavaksi peruksi kapitalismin ajoilta, on vallanpitäjien pakko todeta, että yksityisyritteliäisyys pystyy siihen mihin kolhoosi ei pysty: se pystyy elättämään työntekijänsä. Ja hallituksen on viime aikoina ollut pakko tehdä verohelpotuksiakin yksityisyritteliäisyydellä eläneille kolhoosilaisille.

Pääasiassa on kolhoositalonpojan pelastanut hänen oma lehmänsä. Kolhoosisääntöjen mukaan on jokaisella jäsenperheellä oikeus pitää omaa tarvettaan varten yhtä lehmää sekä vuokrata kolhoosilta niittyä tai laiduntilkkua rehun saamiseksi. Lehmän lisäksi on kolhoosilainen saanut pitää yhden sian, kanoja ja kaniineja. Keski-Aasian »tasavalloissa» on lupa pitää yksityiskäytössä kamelikin ja hevonen niillä seuduilla, joissa hevoshoito on pääelinkeinona. Pohjoisessa saivat poronhoitajat pitää omaa porokarjaa 4—5 poroa. — Tästä yksityistaloudesta on säädetty vuotuinen vero, jonka suuruus vaihtelee hieman eri paikkakunnilla, mutta keskimäärin se on 50 kiloa lihaa lehmää kohden ja 200 litraa maitoa; 200 munaa, villoja lampaista, jos niitä on taloudessa, sekä nahka teurastetusta siasta. Verot ovat huomattavan korkeat, kun otamme huomioon, että tavallinen siperialainen lehmä antoi vain n. 6 litraa maitoa päivässä. Kuitenkin juuri tämän oman aputalouden, yksityisen lehmän ja yritteliäisyyden avulla pysyy kolhoositalonpoika hengissä ja hänen ohellaan myös kolhoosi.

Stalinin aikaisen politiikan mukaan kohdistettiin tähän yksityistalouteen (jo sanat individualjnaja hosjaistvo saivat melkein rikosluontoisen kaiun) suoranaista vainoa korkeiden verojen muodossa. Sotaa seuranneina vuosina aina Stalinin kuolemaan saakka väheni yksityiskäytössä olevien lehmien lukumäärä miljoonilla, koska lehmistä maksettava vero oli ylivoimainen.

Kun Malenkov melkeinpä ensimmäisenä hallitustoimenaan myönsi verohelpotuksia kolhoositalonpojille ja heidän yksityiskarjalleen, aiheutti se koko Neuvostoliitossa jonkinlaisen optimismin aallon ja Malenkovista tuli hetkessä maan suosituin hallitusmies. Toinen teko, joka lopullisesti vahvisti hänen kansansuosiotaan, ja nimenomaan kaupunkilaisväestön keskuudessa, oli valtiolainan lunastuspakon vähentäminen 50 %:lla. Viimeksi mainittu helpotus koski jokaista neuvostomaan työläistä, palkannauttijaa ja talonpoikaakin. Näin monien ihmisten tosissaan ihmettelevän, voiko tämä olla totta, koska jokainen uusi dekreetti tähän mennessä oli merkinnyt vain elämän kiristymistä jossain suhteessa.

Tuskinpa muu kuin juuri tämä anteliaisuus ja väestön hyvinvoinnin lisääminen aiheutti sen, että Malenkovin asema korkeimmalla paikalla jäi lyhyeksi. Mutta jos Venäjällä olisi jotain, joka muistuttaisi vapaata vaalisysteemiä, olisi Malenkovin asema ollut vuorenvarma. Hänen lyhyessä ajassa saavuttamansa kansansuosio oli epäämätön ja laaja.

Voitaneen olettaa, että Neuvostoliiton kommunistipuolueen johto on katsonut tarpeelliseksi palata Stalinin »jäykkään» politiikkaan ja säilyttää edellä mainittujen yhteiskuntaryhmien — virkamiesten, teollisuustyöläisten ja kolhoositalonpoikien — sekä keskinäiset että yhteiskunnalliset ja taloudelliset olosuhteet ennallaan. Siinä mielessä ei ole otaksuttavaa, että uudistustoimenpiteillä ja yrityksillä kohottaa väestön elintasoa voisi olla menestystä nykyisen hallitussuunnan jatkuessa Neuvostoliitossa.

Eturivin miehiä

Dudinkan sahalaitos puski töitään entiseen tapaansa, mutta kombinaatin pääjohtaja kenraali Zverjev ei hevillä antanut kiitostaan kollektiivimme aherrukselle, vaan lausui eräässä kokouksessa:

»Täällä te sahaatte ja sahaatte, mutta pääasiassa saatte syntymään vain rimoja ja sahanpuruja. Teille eivät ilmeisesti suunnitelmat merkitse yhtään mitään. Norilskin rakentaminen vaatii yhä enemmän sahatavaraa, ja koska ette pysty sitä toimittamaan lähetän tänne pari eturivin miestä, jotka saavat täällä asiat oikealle tolalleen.»

Siihen aikaan lähetimme Norilskiin kaksi sahatavaralla lastattua junaa päivittäin, mutta se ei ollut Zverjevin mielestä mitään. Ja niin hän erotti johtajamme Nikišinin ja määräsi hänen tilalleen GPU:n kapteeni Sorokursin. Uusi päällikkömme oli vanha GPU:n virkamies Moskovasta ja karkotettu napapiiriin sionismista epäiltynä. Hän esiintyi GPU:n univormussa kunniamerkkeineen ja alkoi antaa päiväkäskyjään tehtaamme asioissa. Heti ensimmäisessä virkailijoiden kokouksessa haukkui hän entisen johtajan viho viimeiseksi kepuliksi ja uhkasi miltei paikalla ammuttaa jokaisen, joka ei täyttäisi suunnitelmaansa.

Sorokurs tuli aamuisin komeasti hevosbaasin ajurilla kulkusten kilistessä toimeensa ja työajan päätyttyä tuli ajuri häntä jälleen hakemaan. Näin komeasti ei entinen johtajammekaan osannut järjestää asioitaan, mutta tehtaan työt eivät ottaneetkaan järjestyäkseen. Kun Sorokurs tuli sahan johtajaksi, hän ei tiennyt sahateollisuudesta mitään, mutta antoi tinkimättömiä päiväkäskyjä töiden järjestelystä oman tahtonsa mukaan. Sahalaitoksen tuotanto laski parin kuukauden kuluessa n. 60 %:iin entisestään.

Sahalaitoksemme sisarjärjestön, pyöreän puutavaran varastoinnin päällikköä vaihdettiin samalla. Siihenkin määrättiin Moskovasta karkotettu juutalainen GPU:n everstiluutnantti Hodakel, jota myös oli epäilty sionismista. Myös hän esiintyi täydessä univormussa ja tiesi puutavarasta yhtä vähän kuin Sorokurs sen sahauksesta. Kenraali Zverjevin piti antaa lisää tekohengitystä kollektiivillemme.

Sekä Sorokurs että Hodakel syyttivät sahalaitoksemme teknillistä henkilökuntaa, joka ei saanut koneistoja pysymään kunnossa.

»Lähetän kollektiivinne avuksi, päämekaanikoksi ja käyttöinsinööriksi täältä hyvän miehen», ilmoitti Zverjev Norilskista. Muutaman päivän kuluttua saapuikin n. 30-vuotias mies tehtaallemme ja esitteli itsensä päämekaanikko Karjaginiksi. Hänen kunniakseen järjestettiin vastaanottotilaisuus, jossa myös Karjagin puhui. Hän sanoi itsevarmaan sävyyn auttavansa kollektiivimme täyttämään suunnitelmansa eikä siinä pitänyt vaikeuksia ollakaan, olihan väkeä, koneita ja sahattavaa puutavaraa. Pitihän siitä siis syntyä lautaakin.

Karjaginista kerrottiin, että hän oli työskennellyt Norilskin pienen sahalaitoksen mekaanikkona, oli puolueen jäsen, naimisissa ja kahden lapsen isä. Juopotteluun taipuvainen, mutta muuten nitševoo.

Ensimmäisenä työpäivänään saapui Karjagin tehtaalle ja nosti kassasta 2500 ruplaa, jotka hän sanoi lähettävänsä perheelleen matkarahoiksi. Kun hän tuli piirustuskonttoriimme, jossa parhaillaan tein piirustuksia eräistä saharaamin lisälaitteista, huomasin ihmeekseni, ettei uusi päämekaanikkomme, joka meidän oloissamme vastaa yli-insinööriä, ymmärtänyt konepiirustuksista mitään. Kuitenkin hän oli katselevinaan niitä hyväksyvästi ja kehotti jatkamaan samaan tapaan. Sitten hän poistui kaupungille eikä hänestä kuulunut muutamiin päiviin mitään. Neljäntenä päivänä soitti hänen vaimonsa Norilskista ja kun ei tavannut miestään, kertoi odottavansa matkarahoja päästäkseen Dudinkaan. Karjagin oli jo Norilskissa nostanut 6000 ruplaa matkarahoja ja matkalippuhan maksoi ainoastaan 30 ruplaa. Jotain hassua asiassa siis oli.

Mutta pian alkoi kuulua uutisia »eturivin miehestämme». Hänet oli nähty täydessä seilissä eri kapakoissa ja stojaskoissa Dudinkassa. Tietysti tuollainen juhliminen työaikana oli työkarkuruutta, mutta eihän puolueen jäsentä nyt sopinut hoputtaa töihin, tuumivat johtajamme. Ottakoon nyt tuliaisryyppynsä, kyllähän sitten ehtii tehdä töitäkin. — Mutta sitten saivat huhut hälyttävämpiä muotoja. Eturivin miehemme oli nähty sunnuntai-aamuna kauppatorilla, tavanmukaisessa »ba-

saarissa» kaupittelevan pukuaan. Päällystakki ja hattu oli jo myyty aikaisemmin. Ja viimeksi saadut tiedot kertoivat hänen lähteneen jonkin hinaajan mukana Krasnojarskiin päin. Matkapukimina oli ollut huonot housut ja paita, eikä muuta.

Toveri Karjaginin tapaus oli perin ikävä kollektiivimme muille puoluemiehille, eivätkä he asiaan puuttuneetkaan. Kuulin vain, että Karjagin oli jo aikaisemmin saanut juopottelustaan useita muistutuksia puoluelinjalla ja nyt tuomittu työkarkuruudesta 3 kk vankeuteen.

Ja edelleenkin vainosi huono onni kollektiivimme puolueenjäseniä. Sahalaitoksemme työturvallisuudesta huolehtiva insinööri yritti humalassa ollessaan kiivetä ohiajavaan telaketjutraktoriin, mutta suistui telaketjun alle. Hänen sääri- ja reisiluunsa katkesivat parinkymmenen sentin pituisiin pätkiin ja hengenmenokin oli varsin lähellä. Asia oli sitäkin kiusallisempi, kun juuri tämän insinöörin leipälajina oli työtapaturmien torjunta ja työturvallisuusmääräysten valvonta, ja liikkeellä olevaan traktoriin kiipeäminen oli ankarasti kielletty.

Huonosti siis olivat asiamme ja Zverjev päätti vapauttaa juutalaiset johtajat Hodakelin ja Sorokursin. Pyöreän puun varastojen päälliköksi tuli GPU:n majuri Dudinski, joka aikaisemmin oli ollut erään Krasnojarskin vankileirin päällikkönä. Siellä hänen kerrottiin humalassa huvikseen ammuskelleen vankeja. Nykyisin vaivasi häntä juoppohulluus eivätkä työt ottaneet sujuakseen.

Sahalaitoksemme sai päällikökseen entisen päämekaanikkomme ja kollektiivimme puoluesihteerin Petrovin. Yhtä huonosti sujuivat työt, mutta puheenaihetta riitti Petrovin tultua päälliköksi. Harva se päivä kerrottiin hänen naisseikkailuistaan. Sahalaitoksella kävi työssä muutamia satoja nuoria naisvankeja Dudinkan leiriltä ja Petrovin silmä oli herkkä naiskauneudelle. Petrov alkoi oleskella työhuoneessaan tehtaan konttorissa vain yövuoroilla ja otti siellä vastaan uusia naisvankien brigaadeissa tekemiään löytöjä. — Lopulta puoluejärjestö palautti Petrovin

jälleen kaidemmalle tielle, kun Petrovin vaimo oli vaatinut miehensä yötöiden lopettamista.

Näistä johtajanvaihdoksista oli tulla pahempaakin sahalaitoksellemme. Kombinaatin ylijohto oli antanut tehtaamme päällikölle henkilökohtaisesti määräyksen suunnitella sahanpurujen poistamisen tehtaiden ympäriltä, jonne niitä olikin kertynyt valtavat määrät. Kesällä 1953 tulivat palosuojeluviranomaiset ja kielsivät kerta kaikkiaan jatkamasta sahan työskentelyä ennen kuin sahanpurut oli poistettu. Kesällä oli itsesytytyksen vaara huomattavan suuri 10—15 metriä korkeissa sahanpuruvuorissa. — Johtajamme Petrov oli, lentäessään »kukasta kukkaan», unohtanut kerrassaan asian. Saimme sentään muutaman päivän armonaikaa, jona aikana insinööri Petrušin ja minä saimme suunnitella ja rakentaa miltei kilometrin mittaisen liukuhihnaradan ja täyttää kaksi läheistä pientä järveä sahanpuruillamme. Saimme työvoimaa rajattomasti käyttöömme, samoin varikolta liukuhihnaa ja kaikkea tarvittavaa, ja niin pääsi sahalaitoksemme jatkamaan toimintaansa.

Johtajamme Petrovin hurmurisielu ei kuitenkaan rauhoittunut huolimatta aviovaimon ja Neuvostoliiton Kommunistipuolueen painostuksesta. Hän erehtyi hakkailemaan myös vapaiden työtoveriensa vaimoja ja teki sen niin avoimesti, että asiasta syntyi julkinen skandaali. Jälleen synkkeni kenraali Zverjev ja vaihtoi miestä. Uusi päällikkömme oli nimeltään Lunin, myös puoluemies, mutta kaikin puolin kunnollinen ihmisenä. Hän ei huutanut ja räyhännyt, ei uhkaillut ammuttaa ketään, mutta sai nopeassa tempossa sahan tuotannon nousemaan ja muutenkin järjestyksen palautumaan. Tämä arkangelilainen puuseppä oli täysin vailla koulusivistystä, mutta hänellä oli luontaiset organisaattorin lahjat ja erikoinen taito käsitellä suurta työläisjoukkoamme. Todellinen »eturivin mies» oli löytynyt, vaikkakaan ei heti ensimmäisellä yrityksellä.

Dudinkan arkea

Eristetystä asemastaan huolimatta oli pieni Dudinka varsin kansainvälinen kaupunki. Siellä saattoi tavata karkotettuja melkein kaikista maista. Minunkin tuttavieni joukosta löytyi ihmisiä 48:sta eri kansallisuudesta, kun kerran aikani kuluksi aloin niitä laskea. Tämä monikirjavuus antoi muuten harmaalle elämälle sisältöäkin ja avarsi käsityksiä eri kansojen elämästä ja tavoista. Joka kesä, laivakulun auettua, toivat proomukaravaanit uusia vankilaumoja Dudinkan ja Norilskin leireihin, samoin kuin suuria määriä uusia karkotettuja.

Juutalaisia karkotettuja tuli yhä useammin, mikä todisti sionismin peikon jälleen kummittelevan Moskovassa. Eräs nuori mies, johon tutustuin sattumalta heti hänen tulonsa jälkeen, kertoi joutuneensa epäillyksi sionismista ja sosiaalidemokraattisten aatteiden levittämisestä ylioppilastovereidensa keskuudessa Moskovan yliopistossa. Kun hän ei tunnustanut mitään, oli hänet viety Lubjankan yläkerrassa olevaan hammaslääkärin huoneeseen, sidottu kiinni tuoliin ja alettu porata reikiä hänen terveisiin hampaisiinsa ilman minkäänlaista kuoletusta. Nuori mies näytti minulle alaleukansa takahampaissa olevat poraus-reiät ja kertoi tunnustaneensa porauksen keskeydyttyä kaikki mitä kuulustelijat halusivat. Sen jälkeen oli kaikki tunnustukset havaittu aiheettomiksi, samoin kuin syytteetkin, ja mies oli ilman tuomiota passitettu Siperiaan.

Juutalaiset näyttivät säilyttävän uskollisesti vanhoja tapojaan. Tulin kerran kutsutuksi erään juutalaisen tuttavani hääpäivällisille. Useat juutalaiset kutsuvieraat toivat hääparille onneatuottavan lahjansa, kaksi torakkaa tulitikkulaatikossa. Ne kuulemma toivat onnea ja »lapsilykkyä» uuteen kotiin.

V. 1953 kiinnitin kerran huomiota siihen, että useat työtovereistani viheltelivät työssään suomalaista sävelmää — »Yksi ruusu on kasvanut laaksossa . . .» ja kuulin, että kaupungin elokuvateatterissa esitettiin suomalaista elokuvaa. Kun päätin mennä ostamaan pääsylipun, oli teatterin ulkopuolella valtava

jono elokuviin pyrkijöitä. Suomalainen elokuva »Aappo Ojanperä» oli hetkessä päässyt dudinkalaisten suosioon ja kaikki tahtoivat päästä sitä katsomaan. Yleensä ei yleisö ollut kiinnostunut neuvostofilmeistä, koska ne poikkeuksetta olivat propagandaa. Jos niissä oli rakkautta, niin elokuvan sankaritar välttämättä valitsi itselleen miehen, joka täytti kolhoosinorminsa vähintään 150 %. Hellimmissäkin tunteissa piti normien ja prosenttien vaikuttaa, ja siitä ei venäläinenkään elokuvayleisö pitänyt.

Paikkakunnalla toimi myös amatööriteatteri, joka antoi pari näytöstä kuukaudessa. Halutessani kerran tutustua sen tasoon sain nähdä, kuinka myös näytelmässä lemmenasiat ja tuotantokampanja oli saatu kytkeytymään toisiinsa. Hyvinvoipa osuuskaupan hoitaja sai rukkaset ja tytön peri traktoristi, joka oli täyttänyt plaaninsa 200 %:lla. Mutta paikkakunnan sanomalehti antoi näytöksestä ja sen korkeasta aatteellisesta tasosta mitä parhaimman arvostelun.

Tässä vankien luille rakennetussa kaupungissa oli paljon raakoja tapoja, joihin sen asukkaat näyttivät tottuneen. Kaikenlaiset karkeat rikostapaukset, jotka muualla maailmassa olisivat kuohuttaneet mieliä, kuitattiin täällä olankohautuksella. Kun eräs 12-vuotias poikanen oli hakannut kirveellä juopottelevan isäpuolensa pään irti, koska isäpuoli oli juonut pojan säästörahat, tuumittiin vain, että teko oli paikallaan. Tai kun eräät rikosvangit olivat leikanneet pään kahdelta naisvangilta ja asettaneet päät näiden jalkojen väliin vanhan itämaisen tavan mukaan, ei sitäkään kummasteltu. Paremminkin ihailtiin rosvojen kätevyyttä, kun molemmat murhat tapahtuivat aivan vartijain läheisyydessä. Syynä oli ollut mustasukkaisuus, tytöt olivat olleet kirjeenvaihdossa toistenkin vankien kanssa ja saivat »uskottomuudestaan» tuomionsa. — Kun neuvostolehdistö levitti kauhukertomuksia natsien juutalaismurhista peittääkseen omat juutalaisvainonsa, eivät venäläiset halunneet uskoa Buchenwaldin, Auschwitzin ja Dachaun joukkomurhiin. Jotkut sen sijaan tuumailivat: »olihan meikäläisilläkin samanlaisia tou-

huja Katynissa». — En myöskään huomannut yleisön ihmettelevän sitäkään, kun eräs kalmukkinainen murhattiin Dudinkan miliisilaitoksen odotushuoneessa. Taaskin vain ihmeteltiin rosvojen päättäväisyyttä ja rohkeutta, — kalmukkinaisen arveltiin kertoneen miliisille eräästä kuulemastaan kassaryöstöstä Norilskissa ja rikolliset olivat päättäneet vaientaa naisen.

Tavallisimmat ja yleisöä kiinnostavimmat uutiset koskivat sitä, mitä elintarvikkeita tai pukimia mistäkin myymälästä oli saatavissa. Jos johonkin myymälään oli odotettavissa esim. silliä, levisi tieto siitä salamannopeasti kaupungin naisten keskuudessa ja aiheutti valtavan rynnistyksen kyseistä myymälää kohti. Joskus saattoi tällainen huhu olla perätönkin, mutta saattoihan toisinaan onnistua saamaankin sillin tai kaksi. Ellei ostajalla tällöin itsellään ollut käärepaperia, lyötiin sillit sellaisenaan ostajan käteen. — Käärepaperi oli perin harvinaista ylellisyyttä ja ostajilla olikin aivan yleisesti itsellään pieniä kangaspusseja mukanaan ryynejä, suolaa, sokeria ym. elintarpeita varten.

Olin jo pitemmän aikaa halunnut hankkia itselleni radiovastaanottimen yrittääkseni saada jotain uutisia ulkomailtakin, mutta siinä oli monia vaikeuksia. Pahin oli se, ettei poliittinen karkotettu saanut pitää hallussaan radiota; hänen oli tyydyttävä neuvostoliitossa yleiseen lankaradioon, joka välitti ainoastaan neuvosto-ohjelmaa Krasnojarskista. Toisaalta ei kunnollisia radioita ollut saatavilla. Ne neuvostovalmisteiset radiot joita saattoi ostaa, olivat pääasiassa paikalliskuuntelua varten.

Eräiden »kombinaatioiden» avulla sain järjestetyksi, että minulle kirjoitettiin radiolisenssi sunnuntaipäivänä, jolloin virastossa ei ollut ketään tärkeämpiä virkailijoita. Sitten sain eräältä poismatkustavalta insinööriltä ostaa hyvän Ural-merkkisen radiovastaanottimen, jossa oli myös levysoitin. Sillä kuului vain ani harvoin jotain ulkomailta, sillä napapiirissä oli miltei alituiseen revontulia ja magneettisia myrskyjä, jotka tekivät radiokuuntelun perin vaikeaksi. Vähitellen sain kaikessa salaisuudessa valmistetuksi itselleni lyhytaaltokelat radiooni ja

sain monien kokeilujen jälkeen useitakin ulkomaisia asemia kuuluville. Parhaiten kuului Okinawan radio Tyyneltämereltä, mutta myös Euroopassa olevia »Voice of American» — Amerikan äänen — lähetyksiä saatoin kuunnella. Toisinaan kuulin myös Sveitsin, Ruotsin ja Englannin lähetyksiä, mutta vain yhden ainoan kerran, ilmeisesti jonkinlaisena heijastuksena — Porin lyhytaaltoasemaa.

Venäläiset häirintäasemat tekivät parhaansa häiritäkseen varsinkin Amerikan äänen lähetyksiä, mutta toisinaan onnistuin kuulemaan ymmärrettävästi koko ohjelman. Vaikka minun olikin kuunneltava ulkomaita ehdottomasti salassa, kaikkien muiden talon asukkaiden poissaollessa, ja kuuntelun jälkeen joka kerta kätkettävä huolellisesti lyhytaaltokelani, aloin kuitenkin olla paremmin selvillä ulkomaiden asioista kuin kukaan tuttavapiiristäni, ja saatoin toisinaan valistaa luotettavia ystäviäni uutisilla. Sain valtavista etäisyyksistä huolimatta jonkinlaisen ikkunan Eurooppaan ja tiedonhaluni tyydytetyksi.

Taloudellisen asemani olin saanut kohtalaiselle tolalle. Asuntoni olin saanut korjatuksi ja sisustetuksi miltei eurooppalaiseen tapaan, asuntoni emännän kanssa olin hankkinut »aputaloudeksi» 2 porsasta, joiden syöttökustannukset jaoimme. Molemmat porsaamme olivat hyvärotuisia »tyttöporsaita», ja tultuaan naimaikään ne lisääntyivätkin yhteensä 15 pikkuporsaalla. — Sianhoito olikin monelle Dudinkassa kannattavaa. Porsaista maksettiin basaarissa 500 ruplaa kappaleelta ja sianlihasta 35—60 ruplaan kilolta. Tosin oli rehujauhojen ostossa suuria vaikeuksia, mutta tuttavuuksien kautta sekin järjestyi. Tässä auttoi ns. »Blaat», eräänlainen palvelus-palveluksesta-systeemi, jota on syytä selostaa hieman tarkemminkin.

Kun neuvostokansalaiset vitsailevat, että »Blaat» on voimakkaampi kuin Korkein Neuvosto, niin he tietävät osittain puhuvansa totta. Systeemi Blaat pystyy hankkimaan sellaista, mitä ei kaupoista saa, ja pystyy järjestämään asioita, joita viranomaiset eivät järjestä. Lyhyesti sanoen se on jonkinlainen suosiosysteemi tai good-will-järjestelmä, jossa tehty palvelus

maksetaan vastapalveluksella. Tällaiseen palvelusketjuun saattaa liittyä useitakin vaiheita ja koetan selostaa sitä parilla esimerkillä:

Tarvitessani rehujauhoja sioille oli niitä turhaa tiedustella osuuskaupasta, — ne myytiin »tiskin alta» ennen kuin ehtivät myymälään astikaan varastolta. Otin siis yhteyden osuuskaupan ajomieheen, jotta hän ilmoittaisi minulle ennakolta, milloin rehujauhoja lähetetään vähittäiskauppaan varastosta. Ajomies puolestaan tarvitsi polttopuuksi rimoja, joita sahallamme oli loputtomiin, mutta joita ei yleisö voinut saada, koska sahalaitos oli aidattu piikkilangalla ja GPU:n joukkojen vartioima. Kun järjestin ajomiehelle luvan hakea kuormallisen rimoja sahaltamme, ilmoitti hän puolestaan milloin jauhoja tuli kauppaan, joten sain niitä tarvitessani. Näin olimme molemmat autettuja.

Tämä oli esimerkin vuoksi kaikkein yksinkertaisinta laatua oleva »blaat»-menettely. Näin paljon monimutkaisempia juttuja tältä alalta.

Eräs tuttavani ukrainalainen karkotettu oli tuloksetta yrittänyt saada esikoistaan oppikouluun. Hän ei itse voinut mennä lahjomaan koulun opettajia saadakseen pojan kouluun, mutta hän sai tietää erään saman koulun opettajista, joka muuten oli koulun johtajan parhaita juomaveikkoja, asuvan perin ahtaalla ja tarvitsevan asunnon. Ukrainalainen tuttavani hankkikin huoneen opettajalle, tämä puolestaan painosti ryyppyveljeään koulun johtajaa siten, että tämä otti pojan kouluun muka tietämättä tämän isän poliittista asemaa. Ja niin olivat kaikki tyytyväisiä.

Useastikaan ei »blaat» vaadi suoranaisia rahallisia kuluja, vaan edellyttää vastapalvelusta jossain muodossa. Usein se vetoaa ainoastaan tuttavuuteen tai tuttavankin tuttavuuteen. Mutta löytyi myös melkeinpä tämän systeemin avulla eläviä jonkunlaisia blaat-välittäjiä, jotka rahallisesta korvauksesta järjestelivät erilaisia suhteita tahoille, joiden myötävaikutusta johonkin asiaan tarvittiin. Tämä systeemi Blaat tuntuu ehkä käsittämättömältä niissä maissa, joissa kaikkea tarpeellista

tavaraa on saatavilla ja jossa kuka tahansa voi asioida byrokratian estämättä. Mutta Neuvostoliitossa se kuuluu erottamattomasti jokapäiväiseen elämänmenoon olipa sitten kysymyksessä jonkin vaikeasti saatavan tavaran hankkiminen tai viranomaisten antamien määräysten kiertäminen.

Uuteen aikakauteen

Maaliskuussa 1953 kuoli ihailtu ja vihattu, kirottu ja palvottu diktaattori ja yksinvaltias Stalin. Koetin panna merkille, miten venäläiset ja nimenomaan kommunistisen puolueen jäsenet suhtautuivat johtajansa menetykseen. Muiden kansalaispiirien suhtautuminen asiaan oli muutenkin selviö: se oli vuosikymmenien toiveiden täyttymä.

Dudinkalaisissa kommunisteissa havaitsin parina ensimmäisenä päivänä ehkä jonkinlaista epävarmuutta kannanotoissa, mutta mitään syvemmän surun ilmauksia en kuullut kenenkään lausuvan. Ennen pitkää saatoin havaita iloista, joskin hillittyä tyytyväisyyttä. Kahdenkeskisissä keskusteluissa joidenkin kommunististen työtoverieni kanssa ei tässä suhteessa jäänyt epäilystäkään. Jokaista ihmistä, kommunistipuolueen jäsenetkin mukaan lukien, oli kyllästyttänyt ja suorastaan ällöttänyt yhä mauttomampia muotoja saanut diktaattorin palvonta. Hänestä oli tehty jo enemmän kuin yli-ihminen, vain jumala saattoi enää olla kaikkea sitä, mistä propaganda häntä oli ylistänyt. Venäjän kielen sanarikkaus ja ilmaisuvarat olivat jo vuosia sitten loppuun käytetyt ja nyt toistuivat jo vuosikausia samat vuodatukset: »Ihmissielujen insinööri», »Isämme ja aurinkomme», »Kaikkien aikojen suurin sotapäällikkö», »Kansojen rakastava, hellä isä ja opettaja» jne., jne.

Neuvostomaassa oleskellut ulkomaalainen on nähnyt monenlaista outoa ja käsittämätöntä, ja tulee varmaankin vast'edeskin näkemään vaikeasti tajuttavia ilmiöitä. Yhtenä suurimmista

arvoituksista pidän sitä venäläisen kansallistunnon alennustilaa, johon se vaipui Stalin-kultin aikana. Kun luki sanoma- tai aikakauslehtiä, kaunokirjallisuutta, runoutta tai vaikkapa tieteellistä kirjallisuutta, kaikessa painetussa sanassa piti tämän georgialaisen suutarinpojan saada ylistyksensä. Jokainen vähänkin ymmärtäväinen venäläinen lukija käsitti, että Staliniin kohdistettu ylistely ja palvonta oli kumartelua ja vilpistelyä raakuuden edessä. Kuitenkin kaikki se kunnia, mitä rajattomasti ammennettiin Stalinille, olisi kuulunut venäläisille sotilaille, venäläisille tiedemiehille ja työntekijöille. Kaikesta, mitä neuvostovaltio saattoi pitää saavutuksinaan, olipa se sodan tai rauhan töitä, jopa olemassaolostaankin, se kiitti ja ylisti nyt yksinomaan tätä yhtä ainoata miestä.

Stalin-propaganda sai aikaan ihmeitä älyttömyyksien ja mauttomuuksien keksimisessä. Tästä miehestä, jonka oveluus ja häikäilemättömyys todella lähentelikin neroutta, tehtiin nero kaikilla inhimillisen elämän aloilla. Olen lukenut kymmenittäin eri aloja käsittävää tietokirjallisuutta ja löytänyt niistä aina maininnan, että ilman Suuren Stalinin henkilökohtaisia neuvoja ei tiede tai tekniikka olisi päässyt saavutettuihin tuloksiin.

Olen lukenut erään neuvostolaisen panssarivoimien everstin kirjasen, jossa alleviivattiin Stalinin henkilökohtaista panosta uudenaikaisten neuvostohyökkäysvaunujen teknillisessä kehityksessä. Eräs amiraali jälleen ylisti Stalinin henkilökohtaisesti neuvoneen venäläisiä laivanrakennusinsinöörejä panssari- ja taistelulaivojen konstruktioissa. Kasvibiologi Lysenko ylisti Stalinin neuvoja vehnän jalostamisessa pakkasta kestäväksi — ja Lysenkosta tuli akateemikko. Neuvostovenäläiset lentokonesuunnittelijat ovat yhtyneet samaan ylistykseen: ilman isä Stalinin teknillisiä neuvoja ei neuvostoilmailu olisi edistynyt tavoitteissaan: »yhä korkeammalle, yhä nopeammin, yhä kauemmaksi». Ilman Stalinin syvää taiteellista näkemystä olisi musiikki jäänyt vaille proletaaris-aatteellista sisältöään, runous vaille ajatuksen lentoa, maalaustaiteesta ei olisi ilman Stalinia tullut neuvosto-naturalismia ja teatteri olisi jäänyt kapitalismin

hapatuksen jätteeksi. — Diktaattorin rajattoman itserakkauden edessä mateli koko venäläinen kansakunta ja sen sivistyneistö keksi yhä uusia ja uusia ylistysvirsiä miehestä, jota se pelkäsi — ja joka ei ollut edes venäläinen.

Kun Stalin-propaganda v. 1952 teki Stalinista maailman kaikkien aikojen suurimman kielitieteilijän julkaisemalla kirjasen: »Ajatuksia kielitieteestä», kirjoittanut Josif Vissarionovitš Stalin, tutustuivat monet mielenkiinnolla tähän teokseen. Tässä kirjassa oli nerous pukeutunut vaatimattomuuden viittaan, joten kukaan sen lukeneista ei sitä siinä huomannut...

Ennätyksen kaikista ylistyshymneistä veivät kuitenkin ne, jotka koskivat Stalinin neroutta sodankäynnissä. Kun ennen joku kansa on voittanut sodan, on ollut tapana sanoa: »Jumalan avulla me voitimme sodan.» Ilman turhaa kainostelua sanottiin Stalin-propagandassa: »Stalin voitti sodan.» — Bismarck, Blücher ja Napoleon kiittivät voitoista sotilaitaan, mutta todellisista NL:n suurista kenraaleistakin Šukovista, Vasiljevskista ym. puhuttiin vain pienillä kirjaimilla tai ei ollenkaan. Monet todella ansioituneet marsalkat ja kenraalit joutuivat sodan jälkeen huomaamattomille paikoille, mm. marsalkka Šukov — Stalinin gloriaa ei saanut olla kukaan jakamassa. — Kollektivismin periaate jäi pois kaikesta Stalinia koskevasta — diktaattorin hahmon täytyi nousta pilviä hipoviin korkeuksiin kuin mammuttipetäjä kanervikosta.

Kun joskus keskustelin joidenkin kommunistien kanssa tästä yhden-miehen-palvonnasta, myönsivät he mielellään sen sotivan kommunismin henkeä vastaan, mutta o i k e i n ymmärrettynä Stalin oli tarkoituksella tehty idoliksi ja keulakuvaksi nimenomaan kasvavaa polvea varten. Sen vuoksi on ymmärrettävää, ettei Stalin-myyttiä voitu heti diktaattorin kuoleman jälkeen romuttaa, vaikka koko aatteellinen arsenaali jo olikin valmiina, ilmeisesti jo ennen Stalinin kuolinpäivää. Miljoonilta lapsilta ja kommunistisen nuorisoliiton jäseniltä piti varoen hävittää heidän jumalansa. Monessa »oikeaan uskoon» kasvatetussa sielussa syntyi siitä huolimatta tyhjiö — diktaattorin

kuolemaa seurannut suru ei sittenkään saanut niin masentavia muotoja kuin olisi voinut odottaa, ja varmaan monen komsomoltsin sydäntä niinä päivinä vaivasi vanhempien ihmisten kevyempi mieli.

Nuorisokaan ei voinut olla huomaamatta kuinka nopeasti siirryttiin maansurusta jokapäiväiseen elämään. Kun Ždanov kuoli paria vuotta aikaisemmin, omistivat maan valtalehdet Pravda ja Izvestija seitsemän peräkkäistä numeroaan kokonaisuudessaan Ždanovin muistolle — täyden viikon numerot julkaisivat yksinomaan Ždanovin elämää koskevia tietoja ja ylistäviä muistokirjoituksia. Mutta Suuren Stalinin, isän ja auringon kuoltua omistivat kummatkin lehdet vain puolitoista numeroa »jumalan kuolemalle» ja siirtyivät sen jälkeen takaisin tavanomaiseen poliittiseen märehtimiseen ja kolhoosiuutisiinsa.

Moniin ihmisiin näytti vaikuttavan tyrmistyttävästi Stalinista viimeisinä elonpäivinä otetut ja vasta hänen kuolemansa jälkeen julkaistut valokuvat. Ne esittivät lyhytkasvuista, harmaahiuksista ja harmaapartaista kutistunutta vanhusta. Kaikissa aikaisemmissa kuvissa oli diktaattori kuvattu kookkaana, ryhdikkäänä sankarihahmona, jolla oli musta, sakea tukka, kaukasialainen kotkankatse, mustat komeat viikset ja punakat posket. Ruumisarkussaan valokuvattuna hän oli vieläkin surkeamman näköinen. Miljoonien mielessä hän »menetti kasvonsa», kuten kiinalaiset sanovat. Hän ei ollutkaan sitä, mitä hänen uskottiin olleen.

Päivä, jolloin tieto Stalinin kuolemasta julkaistiin, on jäänyt lähtemättömästi mieleeni. Avatessani aamuvarhaisella radioni soitettiin parhaillaan Chopinin surumarssia. Vladimirin vankilassa oppimani tavan mukaan nousi peukaloni pystyyn: »yhtä vähemmän!» Arvelin jonkun johtavan kommunistin kuolleen, mutta kun radiossa arvokkaalla vakavuudella kerrottiin generalissimuksen päättäneen päivänsä aivohalvauksen uhrina, en ottanut uskoakseni kuulemaani. Minusta, kuten kaikista muistakin tuntui, ettei kuolemakaan pystyisi kaikkivaltiaaseen tyranniin.

Jo työhön mennessäni havaitsin ihmisten keskustelevan keskenään kiihtyneesti kuin jonkin äärettömän suuren mullistuksen tapahduttua. Henkilöt, joiden kanssa olin luottamuksellisissa väleissä, iskivät minulle vahingoniloisesti silmäänsä ja sanoivat: »Lopultakin . . .» Kommunisteiksi tietämäni tuttavat sen sijaan eivät sanoneet mitään, jonkinlainen hämmennys vain kuvastui heidän kasvoillaan.

Kaikki kuitenkin janosivat yksityiskohtaisempia tietoja ja radiovastaanottimet olivat avoinna vuorokausikaupalla. Kun ensimmäiset asiaa selostavat moskovalaiset sanomalehdet saapuivat lentopostissa Dudinkaan, ahmittiin uutiset kärsimättömällä tiedonhalulla. Kaikkien mieltä kiinnosti, oliko »ihmissielujen insinööriä» autettu ajasta iäisyyteen vai oliko hän todella kuollut luonnollisen kuoleman. Mutta ensimmäiset pari Moskovan sanomalehteä olivat vain täynnä ylistäviä muistokirjoituksia, joissa Stalinin valoisan olemuksen» vakuutettiin säilyvän himmentymättömänä ikiaikoihin asti. — Parin päivän jälkeen loppuivat kuitenkin muistokirjoitukset kuin leikaten. Stalinin nimen eteen ei enää ladottukaan sanaa »velikii» (suuri), vaan yksinkertaisesti Stalin, aivan kuin kysymys olisikin ollut vain ihmisestä. Ja kun kului pari viikkoa, ilmestyi jo paikkakuntammekin lehteen kriitillinen artikkeli henkilöpalvonnan virheellisyydestä ja kollektiivisen viisauden ja kollektiivisen johdon välttämättömyydestä sosialistisessa yhteiskunnassa. — Me poliittiset karkotetut lueskelimme suurella mielenkiinnolla näitä pesänselvityksiä ja arvelimme, ettei uutta »führeriä» aivan heti löydettäisikään. Jumalan vakanssia oli vaikea täyttää kädenkäänteessä.

Jonkinlainen keveämmän mielialan aalto pyyhkäisi yli koko neuvostomaan. Toinen toistaan toivorikkaampi huhu alkoi kiertää varsinkin karkotettujen keskuudessa. Ehkäpä karkotetut saisivat vielä palata kotiseuduilleen; kun Stalinin aikaisia toimenpiteitä alettaisiin arvostella, niin kaiketi OSO:n kaikin tavoin laittomia terrorituomioitakin alettaisiin purkaa. Ja jälleen panin merkille, kuten jo tutkintovankeuteni aikana Mos-

kovassa, että toivorikkaimmat huhut olivat GPU:n itsensä liikkeelle laskemia. Tämä havaintoni sai minut suhtautumaan pessimistisesti monien ystävieni toivorikkauteen.

Käydessäni tavanmukaisesti ilmoittautumassa GPU:n komandatuurissa olivat virkamiehet samoja, mutta eivät kuitenkaan aivan samoja. Entisen ylimielisen ja ankarantärkeän käytöksen tilalla olikin nyt aivan toista. Joutuessani hieman odottamaan, kunnes henkilökorttini oli löytynyt, kehotti virkamies minua istumaan perin ystävälliseen sävyyn. Tämä oli aivan odottamatonta ja uutta, ja kun otin vapauden sanoa, että toveri päällikkö tuntuukin olevan tänään hyvällä tuulella, sanoi virkailija: »No, ihmisiähän te karkotetutkin olette.» — Istuin yllättyneenä tällaisesta humaanisuudesta. Tähän asti olimme olleet »kirottuja fašisteja» tms. Kaiken lisäksi ilmoitti virkailija, että siitä lähtien minun tarvitsi käydä kontrollikäynnillä vain kerran kuukaudessa. Aikaisemmin oli pitänyt käydä kahdesti kuussa.

Armahdus v. 1953

Maaliskuussa 1953 julkaistiin armahdus, josta oli varsin monenlaisia seurauksia. Pääasiassa se koski rikosvankeja, joita sen armahduksen perusteella vapautui yhteensä miljoonia neuvostolan tuhansilta pakkotyöleireiltä ja vankiloista. Mutta armahdusukaasissa oli sentään kohta, joka koski myös poliittisia vankeja ja karkotettuja. Ne poliittisista rikoksista tuomitut, joiden tuomio ei ylittänyt 5 vuoden vapauden menetystä, määrättiin heti vapautettavaksi kaikista rangaistuksensa seuraamuksista. Kun poliittisista rikkomuksista tai epäilyistä vain viideksi vuodeksi tuomittuja oli häviävän vähän, ymmärsi jokainen, ettei ollut kysymys poliittisesta revisiosta vaan puhtaasti propagandaeleestä. Neuvostoliiton ensimmäinen poliittinen armahdus oli julkaistu ja siitä saatettiin nyt lyödä propa-

gandarumpua rajattomasti, vaikka sen armahduksen alaisia oli ehkä vain muutamia tuhansia ehkä pariinkymmeneen miljoonaan nousevasta poliittisten vankien ja karkotettujen kokonaismäärästä.

Dudinkassa olevista karkotetuista oli ehkä vain puolisen tusinaa viisi vuotta istuneita, joihin ukaasin sanamuotoa voitiin soveltaa, joskaan armahdusukaasissa ei selvästi sanottu mitään karkotetuista. Ukaasin sanamuoto »rangaistuksesta ja sen seuraamuksista» vapauttamisesta voitiin tulkita myös karkotukseen, mutta toisaalta ei karkotusta katsottu virallisesti rangaistukseksi.

Kun minulla, samoin kuin matkatoverillani herra D:llä, oli ollut alkujaan vain viiden vuoden tuomio, olin utelias kuulemaan, miten Dudinkan GPU:n päällikkö tulkitsi armahdusukaasin meidän kohdaltamme. Kysyessäni suoraan asiaa häneltä sain varsin epämääräisen vastauksen:

»Teidän ei tarvitse olla ollenkaan huolissanne siitä asiasta. Jos asia teitä koskee, ilmoitetaan siitä kyllä teille aikanaan.» Todellisuudessa tarkoitti armahduksen teksti myös karkotettuja, mutta siitä meille ilmoitettiin vasta 15 kuukautta myöhemmin. Leireissä ja vankiloissa olevat rikosvangit sen sijaan vapautettiin viipymättä armahduksen jälkeen, ja pieni Dudinkakin sai kokea, kuten monet muutkin syrjäisemmät paikkakunnat niinä viikkoina, roistojen täydellistä mielivaltaa.

Norilskin ja Dudinkan pakkotyöleireistä vapautui heti armahduksen jälkeen tuhansia rikosvankeja. Näillä oli oikeus matkustaa entisille kotiseuduilleen, mutta mitään matkustusmahdollisuuksia ei ollut ennen kuin laivakulku alkaisi kesäkuun loppupuolella. Napaseudun lentojärjestö — Poljarnaja Aviazija — ei voinut kuljettaa tällaisia vankimassoja etelään, sen koneet olivat varatut tärkeitä virkamatkoja ja kiireellisten tavarain kuljetuksia varten. Sitä paitsi tekivät napaseudun vaikeat sääsuhteet alituisine lumimyrskyineen lentotoiminnan epäsäännölliseksi ja vaikeaksi. Monituhatpäisten rikollisainesten, jotka eivät pakkotyöleireissä suinkaan olleet parantaneet tapojaan,

oli odotettava parin kuukauden ajan, laivakulun alkuun, ja tämä aika muodostui Dudinkassa varsin tapahtumarikkaaksi kevätkaudeksi.

Jokaiselle oli selvää, ettei vapautunut vankiaines suinkaan aikonut jatkaa elämäänsä lakien ahtaissa puitteissa. Heti ensimmäisten vankien vapauduttua alkoivat myymälöiden ja yksityisten kansalaisten ryöstöt. Rosvolaumat liikehtivät mieslukuisina ympäri Dudinkaa ja ottivat itselleen yksinkertaisesti kaikkea, mitä tarvitsivat. Miliisi teki toivottomia yrityksiä järjestyksen säilyttämiseksi, mutta moninkertainen ylivoima pakotti miliisin pysyttelemään virastotalossaan. Kaupunkilaisten oli omin voimin puolustauduttava tai annettava ryöstää omaisuutensa, — miliisi ei enää oman turvallisuutensa vuoksi uskaltanut kantaa virkapukuaan, vaan milloin se uskaltautui toimitalostaan kaupungille, tapahtui se useamman miehen partioina ja siviilipuvussa.

Neuvostoliitossa on yleistä, että kaikkia tehtaita, varastoja ja aivan tavallisia elintarvikemyymälöitäkin vartioi liikkeen sulkemisajan jälkeen aseistettu vartija. Nämä joutuivat luovuttamaan aseensa rosvoille ja hävisivät sen tien katukuvasta. Paikalliset MVD:n aseelliset voimat joutuivat vahvistamaan leirivartiointiaan, koska niissä sattui vakavia levottomuuksia samaan aikaan. Armahduksesta osattomiksi jääneet vangit järjestivät leireissä ja työpaikoilla katkeria levottomuuksia, eivätkä MVD:n sinilakit voineet antaa virka-apua miliisille. Noin kuukauden päiviksi menetti neuvostovalta hegemoniansa kaupungissa ja sen tilalle tuli täysi anarkia. Kaupunkilaiset sanoivat sitä banditokratiaksi.

Rosvojen mellastelu ei kohdistunut yksinomaan kaupunkilaisiin, vaan useat vapautuneet »atamaanit» järjestelivät verisiä välienselvittelyjä rosvojoukkojen keskinäisestä määräämisvallasta. Sairaaloissa oli kiirettä aikaa näitä haavoittuneita hoideltaessa ja sairaalan ruumishuonekin pyrki käymään ahtaaksi.

Sain seurata erään tällaisen rosvojen keskeisen taistelun jälkiselvittelyjä, eikä siitä puuttunut huvittaviakaan puolia. Eräs

porukkansa keskuudessa kunnioitettu atamaani oli saanut surmansa kahden »šaikan», rikolliskoplan, iskiessä yhteen. Ruumis oli viety piirikunnan sairaalan ruumishuoneelle ja lääkärien piti velvollisuuksien mukaan suorittaa ruumiinavaus ennen hautauslupaa, mutta siitä eivät atamaanin alaiset pitäneetkään. He antoivat sairaalan päällikkölääkärille määräyksen jättää atamaanin avaamatta ja sanoivat itse hoitavansa hautauksen. Sairaala ei saanut miliisiltä suojelusta ja rosvot järjestivät ruumishuoneelle vahvan vartioston huolehtimaan atamaaninsa koskemattomuudesta.

Tällä välin oli pari rosvoista mennyt hautausmaalle kaivamaan päällikölleen hautaa, kun taas kahdeksan pitkillä veitsillä aseistettua rosvoa yllätti kaupungin torvisoittokunnan harjoituksistaan kaupungin »klubilta». Musikantit saivat tinkimättömän määräyksen lähteä soittamaan surumarssia atamaanin hautaussaattoon. Kieltäytyminen siitä merkitsi kuolemaa välittömästi, mutta musiikistaan heille luvattiin sata ruplaa mieheen ja hyvät ryypyt. Valinnan varaa ei ollut ja 15-miehinen torvisoittokunta lähti täysilukuisena antamaan juhlavuutta atamaanin viimeiselle matkalle.

Sairaalasta oli pakkoluovutettu valkoinen ruumisarkku sekä hevonen rattaineen. Kun kaikki oli valmiina, aloitti torvisoittokunta surumarssin, arkku nostettiin rattaille, ja soittokunta etunenässä saattue lähti liikkeelle. Muutamia kymmeniä rosvoja marssi voimansa tunnossa päällikkönsä saattueena. Kulkue suuntasi matkansa sairaalan pihalta Ulitza Sovjetskajalle ja marssi hitaassa tempossa miliisilaitoksen ikkunain ohi ja siitä edelleen hautausmaalle. Sinne ehdittyä laskettiin arkku hautaan, muutamat atamaanin uskollisista miehistä pitivät jäähyväispuheita suurelle päällikölleen ja vannoivat pyhästi jatkavansa tämän jättämiä perinteitä. Sen jälkeen hauta luotiin umpeen, musikantit saivat heille luvatut sata ruplaa ja ryypyt, ja päällikköään kaipaavat rosvot lähtivät eri tahoille jatkamaan päällikkönsä perinteitä. — Hevonen ja rattaat palautettiin takaisin sairaalaan.

Sairaalan johto ei kuitenkaan voinut jättää asiaa sikseen, vainajaa koskevat dokumentit oli saatava asianmukaiseen kuntoon. Niinpä sairaalan toimesta atamaanin hauta avattiin paria päivää myöhemmin ja ruumis tuotiin kaikessa hiljaisuudessa takaisin sairaalaan, jossa muodollinen ruumiinavaus suoritettiin. Nyt nähtiin, mitä atamaanin oli katsottu tarvitsevan vielä haudantakaisessakin elämässään: arkkuun oli pantu korttipakka, pitkä puukko ja puolen litran pullo Moskovskaja vodkaa. — Päällikkö oli haudattu säätynsä mukaisesti.

Viranomaiset olivat koettaneet värvätä näitä vapautuneita vankeja paikallisiin työpaikkoihin. Työhön lupautuneille luvattiin monenlaista hyvää, mikäli he sitoutuisivat työskentelemään Norilskin kombinaatin palveluksessa tai eräissä kunnallisissa teollisuuslaitoksissa. Luvattiin parin tuhannen ruplan vaatetusapuraha, pitkäaikaista lainaa oman asunnon rakentamista varten jne. Tässä huomasivat rikolliset heti mainion ansiomahdollisuuden. He kiirehtivät allekirjoittamaan vaikka minkälaisia sopimuksia ja nostivat kaikki luvatut avustus- ja rakennusrahat heti. Myös sahalaitoksemme oli värvännyt muutamia kymmeniä vapautuneita vankeja, mutta perin vähän heissä oli työnhaluisia. Useimmat juopottelivat saamansa rahat eivätkä näyttäytyneetkään työpaikallaan. — Haastattelin erästä tehtaallemme värväytynyttä miestä ja naista. He olivat nostaneet yhteensä 28 000 ruplaa, kumpikin erikseen rakennusrahansa ja sen lisäksi perheenperustamisavustusta. Kummallakaan ei ollut aikomustakaan jäädä napapiiriin ja vielä vähemmän ryhtyä rakentamaan tai mennä keskenään naimisiin. He kertoivat avoimesti lähtevänsä heti etelään rahoineen kun laivakulku alkaisi.

Toisaalta oli vapautuneiden vankien mieliala ymmärrettävissäkin. He olivat vuosikausia joutuneet raatamaan pakkotöitä napaseudun vaikeuksissa, heille maksetut palkat oli suurimmaksi osaksi otettu »asunnon, ruoan ja vaatetuksen» korvaukseksi ja ylijäämä palkasta oli otettu vankien suostumusta kysymättä valtion pakkolainaobligaatioihin. Vuosien työn tulok-

sena saattoi olla jokin vaivainen rupla tai ei mitään. Nyt he katsoivat yhteiskunnan olevan heille velkaa ja ottivat kaiken mitä saivat valtiolta ja parempiosaisilta kansalaisilta.

Suunnilleen kuukauden kuluttua armahduksesta saivat paikalliset MVD:n joukot pataljoonan verran vahvistuksia ja alkoivat kursailematta palauttaa järjestystä. MVD:n konepistoolimiehet alkoivat kiertää kaupunkia 12 miehen partioissa ja ampuivat heti, ellei joku rosvoista yhden kehotuksen jälkeen pysähtynyt ja näyttänyt henkilöpapereitaan. Myös kaupunkilaisten kiukku rosvoja kohtaan oli kiehumapisteessään, ja huomatessaan viranomaistenkin puuttuneen tilanteeseen he yrittivät omatoimisesti lopettaa rosvoamisen. Kaupunkilaiset alkoivat kantaa mukanaan kirveitä, vasaroita ja muita lyömäaseita, ja joutuessaan vastakkain jonkun tuntemansa rosvon kanssa, iskivät heti ja varotuksetta. Miliisi ei tätä omankäden oikeutta vastustanut, vaan suorastaan kehotti tuhoamaan kaikki rosvot, jotka eivät suostuneet ryhtymään työntekoon ja rauhoittumaan.

Sain itsekin hyvän esimerkin viranomaisten suhtautumisesta asiaan, kun pari rosvoa pyrki väkisin tunkeutumaan asuntooni ja jouduin itsepuolustukseksi iskemään toista miestä kirveenhamaralla. Tapaus oli tyypillinen roistojen menettelytavoille. Miehet kolkuttivat oveeni ja vaativat päästämään heidät sisään. Kun kieltäydyin, kaatoivat he ulko-oven raoista bensiiniä mukanaan tuomastaan pullosta eteiseen ja uhkasivat sytyttää talon tuleen, ellen avaisi. Otin kirveeni ja valmistauduin tunkeutumaan ulos pihalle, ennen kuin rosvot ehtisivät teljetä eteisen oven ulkopuolelta. Avatessani ulko-oven yrittivät molemmat sisään, mutta sain toisen lyödyksi kirveenhamaralla maahan toisen päästessä väistämään ja pakoon. Naapuritalon ikkunasta oli seurattu välikohtausta ja joku oli lähtenyt hakemaan miliisejä pelätessään tulen leviävän laajemmallekin naapuritaloihin, jos asuntoni alkaisi palaa. Kun pari miliisiä tuli korjaamaan kaatamani rosvon rekeensä, moittivat he minua

siitä, etten ollut iskenyt kirveen teräpuolella. Nyt olisi rosvosta vielä vastaisuudessakin vaivaa ja vastusta.

Tällaista tuhopolttouhkaa käyttivät rosvot varsin usein, mm. ne, jotka järjestivät atamaanilleen edellä kertomani hautauksen. Kun miliisi oli uhannut asevoimin estää hautauksen, olivat rosvot sanoneet sijoittaneensa jo kahteenkymmeneen eri paikkaan kaupungissa tuhopolttoryhmän bensiinipulloineen. Miliisin oli ollut taivuttava rosvojen määräyksiin ja suostuttava kaikkeen vaadittuun.

Nyt miliisi sen sijaan maksoi kalavelkojaan. Se käytti aseita häikäilemättä ja jätti haavoittuneet rosvot useasti virumaan kadulle siksi, kunnes nämä kuolivat verenvuotoon. Tundran lakia sovellettiin puolin ja toisin armotta. Päivin ja öin kuului kaupungissa hajanaisia laukauksia ja konepistoolisarjoja.

Kerran satuin näkemään kaupungin basaarissa erään taskuvarkaudesta tavatun rosvon lynkkauksen. Väkijoukko hyökkäsi miehen kimppuun, iski hänet maahan ja tallasi miehen aivan muodottomaksi. Jotkut hakivat seipäitä tai halkoja ja jatkoivat jo kuoliaaksi tallatun miehen runtelemista.

Ryöstöt ja ryöstömurhat alkoivat vähentyä kevään muutettua päivät valoisammiksi ja pahimpien roistojen jo jouduttua uudelleen teoistaan kiinni. Epävarmuus hengestä ja omaisuudesta poistui kuitenkin vasta kesäkuun lopulla, kun proomukaravaanit olivat kuljettaneet rikollislaumat etelään. Dudinkan sijasta saivat nyt Krasnojarsk ja muut Siperian kaupungit, joiden kautta vapautuneiden virta kulki etelään, kokea samanlaista banditokratiaa. Villejä tarinoita kerrottiin rosvojen edesottamuksista varsinkin junissa, ennen kuin MVD ehti kuljettaa tarpeeksi asevoimia pohjoiseen ja suojella matkustavaa yleisöä rosvoilta.

Vankikapina Dudinkassa

Laivakulun alettua v. 1953 määrättiin minut jälleen saapuvien tavaroiden vastaanottoinsinööriksi. Työpaikkani sijaitsi TMiO:n varikon alueella, jossa lastin purkaus- ja siirtotöissä työskenteli n. tuhatkunta vankia.

Eräänä heinäkuun päivänä jouduin yllättäen keskelle myrskykeskusta vankien noustessa avoimeen kapinaan vartijoitaan vastaan. Kapina alkoi yhtäkkiä ja odottamatta, kun eräs vartija oli joutunut riitaan erään vangin kanssa ja uhkasi tätä kiväärillään. Vanki kääntyi pois ja oli jo ehtinyt kävellä ehkä viiden metrin etäisyydelle, kun vartija laukaisi kiväärinsä miehen selkään. Näin, ettei vanki esiintynyt erikoisemmin uhkaavasti ennen ampumista ja itsepuolustuksesta ei ollut kysymys, koska vanki käveli poispäin. Tappoa oli edeltänyt vain tavanmukainen riitely jostain työasiasta ja vartija siitä kiihtyneenä ylitti valtuutensa.

Tapauksen olivat nähneet myös lähellä olevaa rautatievaunua lastanneet vangit ja avoin kapina leimahti silmänräpäyksessä. Vangit jättivät työnsä ja aseistautuen kangilla ja tiilikivillä hyökkäsivät vartijaa kohti. Tämä ampui kiväärillään pari heittolaukausta ahdistajiinsa osumatta ja lähti sitten juoksemaan satama-alueella olevaa vartiotupana käytettyä rakennusta kohden. Vartija juoksi aluksi suoraan minua kohden ja jouduin siten hänen ja hyökkäävien vankien väliin. Ilma oli sakeana tiilenpuolikkaita ja kiviä, mutta ehdin vetäytyä pahimmasta tuiskusta syrjemmälle ilman osumia. Vartija ehti pelastautua vartiotupaan, jonka ikkunoista alettiin ammuskella vankeja kohden. Työt koko varikon alueella pysähtyivät muutamassa minuutissa ja vangit kerääntyivät uhkaaviksi laumoiksi varastorakennusten suojaan lähelle vartiotupaa. He uhkasivat tappaa joka ainoan vartiotuvassa olevista MVD:n Spezkomandatuurin vartijoista kostoksi tapetusta vankitoveristaan. Vartiotuvassa olevat parikymmentä vartijaa pitivät yllä kivääritulta, milloin joku vangeista tuli näkyviin, ilmeisesti he kuitenkin ampui-

vat tarkoituksella ohi, ja odottelivat apuvoimia MVD:n kasarmilta.

Pian ajoikin useilla kuorma-autoilla MVD:n konepistoolimiehiä varikkoalueelle miehittäen vartiotuvan ympäristön. Vangit puolestaan eivät voineet ryhtyä avoimeen hyökkäykseen vartijain ja sotilaiden suurta tulivoimaa vastaan, mutta vaativat huutokuoroilla syyllistä vartijaa luovutettavaksi heille. Pian tuli paikalle myös MVD:n komendantti ja kehotti vankeja poistumaan varikkoalueelta brigaadittain, mutta yksikään vangeista ei totellut käskyä. Pian saapui varikolle myös satamahallinnon päällikkö Afanasjev ja joukko muita päälliköitä, mutta he joutuivat vartijain kiväärituleen ja olivat pakotettuja heittäytymään maahan. Vartiotuvassa olevat luulivat ilmeisesti päällystöäänkin vangeiksi ja ampuivat heti, kun joku näistä kohotti päätään. Kun sotilaat vähää myöhemmin tekivät hyökkäyksen tätä ryhmää vastaan, jota hekin luulivat vangeiksi, sai mm. satamahallinnon päällikkö iskun kiväärinperästä päähänsä ennen kuin hänet tunnettiin.

Konepistoolimiehet puhdistivat sen jälkeen varikon alueen, jolloin vielä neljä vankia menetti henkensä, mutta työrauha ei palannut ennen kuin kuuden päivän kuluttua. Yksikään vanki ei mennyt työhönsä ennen kuin kombinaatin pääjohtaja kenraali Zverjev oli tullut esikuntineen Norilskista ja luvannut vangeille, että tapon tehnyt vartija tulee rangaistuksi. Keskellä kiireisintä lastaus- ja purkausaikaa sattunut työnseisaus aiheutti Dudinkan satamahallinnolle miljoonien ruplien vahingot ja toisaalta vankien päättävä yhteisesiintyminen sai leiripäällystön ja vartijat paljon varovaisemmiksi vankien kohtelussa. Vangit käyttivät tilannetta hyväkseen ja esittivät vaatimuksia paremman ravinnon ja työvaatteiden saamiseksi. Joitakin tilapäisiä etuja he saavuttivatkin, kunnes GPU:n agentuuri oli saanut selville vankien johtomiehet ja erottanut heidät muista vangeista.

Vielä vaikeampia työselkkauksia sattui Norilskin leireillä ja kaivoksilla, joissa työt käytännöllisesti katsoen olivat lamassa

kolmisen kuukautta. Ihailtavaa rohkeutta sortovaltaa vastaan oli esiintynyt erikoisesti Norilskin kaupungin rakennustyömailla, joissa vangit olivat ryöstäneet muonavarikosta elintarpeita ja linnoittautuneet puolivalmiiden kivitalojen yläkertoihin. Jokainen lähestyvä vartija sai tiilikivisateen niskaansa ja rakennukset pysyivät valloittamattomina kunnes nälkä pakotti vangit antautumaan.

Myöskin Norilskin naisleireillä oli ollut kovia yhteenottoja vankien ja vartijain kesken. Erikoisesti olivat kunnostautuneet latvialaiset ja virolaiset naiset. He olivat valmistaneet omien maidensa lippuja ja nostaneet ne parakkiensa katoille. Kun vartijat olivat tuoneet konekivääreitä asemiin, olivat monet naiset kävelleet suoraan konekivääritulta vastaan ja saaneet surmansa. Sittemmin olivat MVD:n vartijat ottaneet haltuunsa 14 kapinallisten vankien johtavaa naista ja vieneet heidät tundralle. Naiset oli raiskattu, kymmenen heistä ammuttu ja neljä palautettiin leiriin kertomaan kokemuksistaan varotukseksi toisille.

Kuulumisia sotavangeistamme

Tapasin näihin aikoihin erään venäläisen satamarakennuksilla työskentelevän työnjohtajan K:n. Vaikka hän ei ollutkaan karkotettu vaan itse värväytynyt pohjoiseen hyvien työansioiden vuoksi, tulimme silti hyviksi tutuiksi ja keskustelimme usein napaseudun elämästä ja asioista, jotka hän hyvin tunsi palveltuaan Norilskin kombinaatissa jo useita vuosia. Kuulin häneltä mm. suomalaisista sotavangeista seuraavaa:

Vuonna 1952 oli hänellä ollut eräässä Pohjois-Siperian satamassa käytössään n. 200 miestä käsittävä työmiesjoukko, kaikki suomalaisia sotavankeja. Miehet olivat kaikki vv. 1941—1944 vangiksi joutuneita sotamiehiä ja aliupseereita, jotka oli tuomittu pakkotyöleirille joko mielipiteidensä tai joidenkin sotavankileireissä sattuneiden vähäpätöisten järjestysrikkomusten

vuoksi. K. kehui erikoisesti suomalaisen brigaadinsa hyvää ammattitaitoa kirvesmiehen töissä ja muutenkin hyvää sopua ja kuria tässä joukossa. Koetin saada häntä muistelemaan joitakin sukunimiä, mutta niitä ei kertojani muistanut. Hän sanoi niiden olleen niin vaikeita lausua ja muistaa, etteivät ne jääneet hänelle mieleen. Sen sijaan hän muisti koko joukon etunimiä, joista on jäänyt mieleeni Jussi, Nils, Aarne ja Arvo.

Hänen jouduttuaan sitten matkustamaan kolmen kuukauden lomalleen Keski-Venäjälle oli hänen suomalaisbrigaadinsa luovutettu jollekin toiselle työnjohtajalle eikä hän enää voinut sanoa sen sijaitsemispaikkaa. Muultakaan taholta en tiedusteluistani huolimatta saanut enempää selvyyttä asiaan.

Kuulin kerrottavan myös, että Keski-Siperiassa, Uralin itäpuolella säilytettiin jossain vankileirillä suurempaa määrää suomalaisvankeja. Sotamiehiä kerrottiin olevan joitakin satoja, ja saman leirialueen keskelle rakennetussa erikoisessa piikkilanka-aitauksella eristetyssä pienemmässä leirissä n. 250 suomalaista upseeria ja suojeluskuntamiestä. Tästä leiristä kuulin mainittavan useammin kuin kerran, mutta kertojani eivät tienneet tarkemmin sanoa leirin sijaintia tai nimeä; hekin olivat kuulleet siitä muilta henkilöiltä enkä niin ollen voinut saada oikeita ensikäden tietoja. — Yksinäisiä sotavankejamme sen sijaan kertoi monikin tavanneensa eri leireillä ollessaan, mutta suomalaisten puuttuva venäjän kielen taito oli estänyt heitä lähemmin tutustumasta.

Tapasin myös erään Dudinkaan tulleen virolaisen, joka oli aikaisemmin Marinskin leirillä ollessaan tutustunut siellä olleisiin neljään suomalaiseen sotavankiin. Nämä olivat saaneet 10 vuoden pakkotyötuomion purnattuaan sotavankileirillä huonon muonituksen ja kylmien parakkien vuoksi. — Samainen virolainen oli itsekin kovia kokenut mies. Kun saksalaiset olivat perääntyneet v. 1944 hänen kotiseudultaan lähellä Narvaa, olivat saksalaisen kenttäsantarmiston miehet sytyttäneet hänen omakotitalonsa tuleen. Itse hän oli seurannut saksalaisten puuhia läheisestä metsiköstä ja rientänyt sammuttamaan taloaan

heti kun saksalaiset olivat lähteneet. Tulipalon hän olikin saanut sammumaan, mutta vielä pahempaa oli tulossa. Kertojani oli hakenut perheensä — äitinsä ja nuoren vaimonsa 1 $^{1}/_{2}$-vuotiaan esikoisensa kanssa — metsässä olleesta piilopaikasta kotiin ja sota näytti heidän kohdaltaan jo olevan ohitse. Mutta seuraavana päivänä tuli metsästä puna-armeijan kärkipartio näkyviin juuri kun kertojani oli tulossa kotiinsa joltain asialta kylältä. Hän oli jäänyt etäämmälle odottelemaan partion poistumista kotoaan ja kun se vähän ajan kuluttua näkyi lähtevänkin talosta, lähti hänkin kiertoteitse kotiinsa. Siellä häntä kohtasi kammottava näky. Hänen vanha äitinsä ja vaimonsa oli ammuttu tuvan lattialle, ja samoin oli hänen esikoisensa vatsa puhkaistu neljällä pistimeniskulla. Myös olivat punaiset yrittäneet sytyttää talon tuleen ja keränneet tuvan nurkkaan papereita ja kirjoja, mutta tuli oli sammunut itsestään seiniä sytyttämättä. — Mennessään kylälle takaisin järjestämään perheensä hautaamista hän oli joutunut jo sinne ehtineiden puna-armeijan osastojen vangiksi ja sitä tietä Siperiaan. — Tämä mies oli tyypillinen »työtätekevän» kansanluokan edustaja, oli raivannut ja viljellyt pientä omakotitaloaan ja lisäansioksi tehnyt lähiseudun naapureille sepäntöitä. Suojeluskuntaan hän ei ollut kuulunut, eikä ollut osallistunut mihinkään poliittisiin virtauksiin. Hänen talonpoikaisjärkensä ei pystynyt käsittämään onnettomuutta ja hän teki yhä uudelleen kysymyksen »mispärast tapsid» — miksi tappoivat — aivan kuin etsien ratkaisua tähän arvoitukseen.

Tämän heimoveljeni tapa suhtautua kohtaloonsa vaikutti minusta omituisen traagilliselta. Hän ei syyttänyt ketään, vaan häntä askarrutti ennen kaikkea s y y, miksi hänen perheensä piti tuhoutua. Surun ja kostonhalun tunteet näyttivät palaneen loppuun hänen sielussaan — jäljellä oli vain kysymys »mispärast tapsid» . . .

Jos tämä pienviljelijä olisi paremmin tutustunut toisen maailmansodan taistelutapoihin, hän olisi ymmärtänyt perheensä tuhoutuneen sen stalinistisen aselajin tuleen, jota sano-

taan kauhupropagandaksi, tai kauniimmin sanottuna »siviiliväestöön kohdistettavaksi moraaliseksi painostukseksi». Milloin sodanjohto katsoi tarpeelliseksi terrorilla »varottaa» siviiliväestöä vihollisen avustamisesta tai partisaanitoiminnasta, ryhtyivät GPU:n Puna-armeijaan liitetyt erikoiskomennuskunnat tällaiseen »moraaliseen painostukseen». Esimerkkejä siitä nähtiin kaikilla rintamanosilla Suomen Lappia myöten.

Uusi suuntako?

Vuosina 1953—54 puhuttiin yleisön keskuudessa yhä julkisemmin Stalinin sittenkin saaneen väkivaltaisen kuoleman, mutta kukaan ei voinut lausua varmoja olettamuksia siitä, kenenkä ansiota oli maan vapautuminen punaisesta keisarista. Hyvin usein kuulin kyllä arveluja, että joko Berija tai Malenkov olisi asian takana. Näihin arveluihin oli saatu aihetta nähtävästi niistä valokuvista, joita julkaistiin Stalinin hautajaisjuhlallisuuksista. Eräissä päivälehdissä olleista kuvista seisoivat Malenkov ja Berija Stalinin ruumisarkun vierellä kunniavartiossa, kuten moskovalainen tapa vaati jonkun merkkihenkilön kuoltua. Mainitussa kuvassa ei kuitenkaan ollut merkkiäkään surullisesta tunnelmasta, vaan Malenkov ja Berija mittailivat toisiaan Stalinin jalkojen ylitse katseilla, jotka heti paljastivat heidän keskinäiset välinsä. Kummankin katse paljasti vihaa ja halveksuntaa ja näytti sanovan: »M i n ä olen tuon vainajan vallan perijä.» Jokainen ihmetteli, kuinka lehdistösensuuri saattoi antaa mainitun kuvan julkaistavaksi. Mutta Kreml säilyttää salaisuutensa huolellisesti ja saattaa kulua kymmeniä vuosia ennenkuin täysi selvyys Stalinin kuolemaan liittyvistä seikoista tulee maailman tietoon.

Olin Dudinkassa ollessani tutustunut eräisiin ulkomaalaisiin karkotettuihin, jotka edelleenkin olivat kiinnostuneita maailmanpolitiikasta ja mielellään halusivat tietää asioista, joita onnis-

tuin kuulemaan radioni avulla ulkomailta. Vähitellen muodostimme kuusihenkisen keskusteluseuran, joka toimi täysin »konspiratiivisesti» eli niin peitetysti, etteivät sen olemassaolosta muut tuttavamme tienneet mitään. Kokoonnuimme milloin missäkin keskustelemaan tilanteesta ja koetimme luoda itsellemme todennäköistä kuvaa Neuvostoliiton sisäpoliittisesta ja ulkopoliittisestakin tilanteesta. Täysin analyyttisesti eritellen tulimme johtopäätöksiin, jotka saattavat monista Neuvostoliiton asioita vähemmän seuranneista tuntua perin oudoiltakin.

Tulimme päätelmiin, että neuvostohallitus on jo avoimesti siirtymässä kansainvälisyyden ohjelmasta, internationalismista, uusvenäläiseen isänmaallisuuteen. Varsinkaan nuorisolle ei näyttänyt riittävän Marxin tuhannesti märehdityt opinkappaleet. Niissä oli jo aivan kuin jotain epäiltävää: Marx oli juutalainen, hänen kokemuksensa ja teoriansa olivat satavuotista perua industrialisoinnin alkuajoilta eivätkä sellaisina enää soveltuneet nykyaikaan. Jos neuvostojohto piti kansaansa aasina, ei tätä aasia enää houkuttanut kansainvälisyyden porkkana. — Toinen maailmansota, joka Neuvostoliitossa oli ristitty »Suureksi Isänmaansodaksi», antoi sen sijaan propagandisteille loputtoman määrän nimenomaan isänmaallista aineistoa. Kansainvälisyys sai sodan jälkeen jäädä vain ulkomailla tehtävään kommunistiseen propagandaan, mutta kotimaiseen propagandaan tuli täysin »göbbelsiläiset» piirteet sovellettuina venäläisiin oloihin. Venäjä oli se armoitettu ja maailman lahjakkain kansakunta, jonka historiallinen tehtävä oli viedä yleismaailmallista kehitystä eteenpäin kaikilla aloilla. Tähän chauvinistiseen suuruudenhulluuteen tähtäsi Stalinin sodanjälkeinen Venäjän sisäinen propaganda usein perin naurettavillakin keinoilla. Venäläisten lahjakkuus muihin kansakuntiin verrattuna tuotiin esille aivan historiallisiin asiakirjoihin vedoten. Niinpä kahden vuoden aikana venäläisistä saatiin maailman teknillisesti nerokkain kansakunta. Edisonit, Marconit, Wattit ynnä monet muut keksijät julistettiin muka arkistotutkimusten perusteella huijareiksi. Kaikki tärkeimmät keksinnöt olivatkin nyt venäläistä

alkuperää. Sähkön käytön, sähkölampun, radioputken, elokuvat, auton, tankin, traktorin, torpedon, höyrykoneen, höyryveturin, kirjapainokoneen, panssarilaivan, lentokoneen, raketin ja reaktiolentokoneen olivat venäläiset nerot luoneet. Useimmiten olivat keksijät sitä paitsi proletaarista syntyperää, joko työmiehiä tai maaorjien poikia. Myös suuret tiedemiehet kuten Popov, Mendelejev ja Lomonosov olivat proletaarien poikia, viimeksi mainittu köyhän kalastajan poika Muurmannilta. — Koulukirjoihin tehtiin joka lukuvuoden alussa muutoksia. Muiden maiden keksijät menettivät asemansa yksi toisensa jälkeen: Marconi oli varastanut Popovin idean radiosta, Edison hehkulampusta jne. Koulukirjoihin ei saanut jäädä yhtään ulkomaalaista keksijää ja yleensäkin suurista ulkomaalaisista säilyttivät asemansa vain Galileo Galilei ja Leonardo da Vinci.

Nousevan polven tietoisuuteen alettiin nyt iskeä entistä tarmokkaammin kansan loistavaa sotilaallista menneisyyttä. Voitot Napoleonista, Ruotsista ja Suomestakin kuvailtiin värejä säästämättä, mutta nyt ei propaganda paljoakaan ylistänyt venäläistä sotamiestä, vaan menneiden aikojen suuria johtajia. Niiden ympärille luotiin tarunomainen loiste ja nämä feodaalikauden ja tsaarinaikaisten armeijojen suuret johtajat nousivat ennenkuulumattomaan kunniaan. Aikaisemmin oli nämä miehet leimattu tsaarinaikaisen riistohallituksen verisiksi palkkarengeiksi ja sotaseikkailijoiksi, mutta hetkessä tehtiin heistä jälleen kuolemattomia kansallissankareita. Alkaen Aleksanteri Nevskistä ja Pietari Suuresta nousivat nyt unohdetuista haudoistaan sellaiset miehet kuin kenraalit Kutusov, Suvorov ja monet muut, samoin merisankareista amiraali Nahimov. Kenraalien Kutusovin ja Suvorovin nimille omistettiin kaksi suurinta puna-armeijan kadettikoulua ja merikadetteja valmistava koulu nimitettiin amiraali Nahimovin mukaan. Kaikissa näissä kolmessa kadettikoulussa aloitetaan oppilaiden kasvatus jo seitsenvuotiaasta lähtien ja niiden oppilaita nimitettiin Kutusovilaisiksi, Suvorovilaisiksi tai Nahimovilaisiksi kadeteiksi. Paluu tsaarinaikaisiin ihanteisiin alkoi tulla yhä täydellisem-

mäksi ja osoitti, ettei neuvostovallan aikakausi ollut synnyttänyt mitään pysyvän arvokasta nuorison esikuviksi.

Muutamien sotaa seuranneiden vuosien aikana mentiin niin jyrkästi uusille suunnille entisistä kansainvälisyyden ja proletariaatin yhtenäisyyden tunnuksista, että julkisesti omaksuttiin Pietari Suuren triangeliohjelma Venäjän kansallisten kysymysten ratkaisuna. Tämän voimakkaan hallitsijan ohjelman mukaisesti on Kiina Moskovan talutusnuorassa, vaikutusvalta Intiaan yhä lisääntymässä ja »ikkuna Eurooppaan» on avattu lukuisien satelliittimaiden valtauksella. Kansainvälisyyden aatteeseen verhottuna on venäläinen chauvinismi tehnyt valtauksia, joista vain utopistit saattoivat tsaarien aikoina uneksia.

Tarkkaillessa näitä ilmiöitä kävi selväksi, että nykyvenäläinen mieluummin omaksuu isänmaallisella pohjalla tehtävän propagandan suunnat kuin kommunistien aikaisemmat teesit. Marxilaisuus on jäänyt ja jää joidenkin teoretisointiin taipuvien henkilöiden keppihevoseksi. Tavallinen kansanmies ei niistä ymmärrä mitään eikä haluakaan ymmärtää. Isänmaallisuus sen sijaan kytee luonnollisena tunteena jokaisessa kansassa ja se on hiili, johon Kremlin hallitsijat ymmärtävät puhaltaa.

Ulkomailla kymmeniä vuosia elätelty toiveajattelu Neuvostoliiton sisäisestä heikkoudesta ja luhistumisesta lienee jo aikansa elänyttä. Tämä erikoisesti venäläisissä emigranttipiireissä kytenyt toivo ei koskaan toteudu, koska se on monesta syystä mahdoton. Vallankumous tai evoluutio voisi tapahtua vain jos kansalla olisi sana-, kokoontumis- ja painovapaus. Näistä ei neuvostomaassa ole jälkeäkään ja vieläpä ajatuksenvapauskin on saatu rajoitetuksi kymmenien vuosien sumutuksella ja propagandalla. Kansannousuun tarvitaan liikuntavapautta, rahaa ja aseita, mutta niitäkään ei kansalla ole. Kaikilta siviilihenkilöiltä on aseen hallussapito kielletty lukuun ottamatta joillakin seuduilla ja vain valituille sallittuja metsästysaseita. Puolitoista tuumaa pitempi veitsikin katsotaan valtiota vaarantavaksi aseeksi ja sen kantaminen on kielletty ankarasti.

Hyvän esimerkin sain itsekin tässä mielessä, kun yritin saada viranomaisilta ostolupaa kirjoituskoneelle. Niitä ei tietenkään kaupoissa ollut myytävänä, mutta olisin saanut ostaa matkakirjoituskoneen eräältä sanomalehtimieheltä. Osto- ja hallussapitolupaa en voinut saada, vaikka esitin koneen tarpeelliseksi työssäni. Viranomaiset kielsivät sen minulta ehdottomasti. Kielto perustui siihen, että kirjoituskoneella oli mahdollisuus monistaa lentolehtisiä. Viranomaiset katsoivat kirjoituskoneen »hengen aseena» vaarallisemmaksi kuin kaksipiippuisen haulikon. Haulikkoon olisin saanut tilapäisen käyttöluvan niinä viikkoina, jolloin tuhatpäiset parvet villihanhia lensi Jäämeren rannoille Dudinkan seutujen ylitse. Tällöin saattoi poliittinen karkotettukin saada metsästysaseille tilapäisen luvan.

Näiden menneisyyteen kuuluvien ihanteiden ja suurvenäläisen ajattelutavan juurruttaminen kansan, ja varsinkin sen nuorison käsityksiin heijastui myös uusien kunniamerkkien ja ritarikuntien perustamisessa. Jo ennen niitäkin voitiin puhua kunniamerkkien inflaatiosta. Paitsi joka tarkoitukseen sopivaa Leninin kunniamerkkiä, jota jaetaan yhtä hyvin työnormien ylittämisestä kuin sotilaallisista ja diplomaattisistakin ansioista, oli olemassa Punaisen Tähden, Punaisen Lipun, Punaisen Lipun Työn kunniamerkit. Oli myös Kaivostyöläisten, Rautatieläisten, Äitiyden ym. erikoisalojen kunniamerkkejä, joita jaettiin suurin määrin kaikkina valtiollisina juhlapäivinä. Mutta vasta toisen maailmansodan jälkeen saivat neuvostojohtajat mahdollisuuden ripustaa rintoihinsa yhä uusia ja entistä loistavampia tähtiä. Perustettiin Neuvostoliiton Sankarin ritarimerkki, Isänmaallisen Sodan ritarimerkki ja mitali, Aleksanteri Nevskin, Kutusovin, Suvorovin ja Nahimovin ritarikunnat. Tsaariajan perinteisiin nojautuen perustettiin Puna-armeijaan kaartindivisioonia ja niille tietysti myös rintatähtensä, samoin otettiin jälleen käyttöön tsaarinaikaiset univormumallit ja leveät olkalaput. — Samoin etsittiin divisioonille ja rykmenteille tsaarinaikaisia joukko-osastoja, joiden perinteitä uudet muodostelmat nyt saivat jatkaa suurvenäläisen militarismin hengessä.

Taide ja kirjallisuus palveli samoja tarkoitusperiä. Venäläiset chauvinistiset kirjailijat vanhoilta ajoilta pääsivät jälleen miljoonapainoksin nuorison luettaviksi. Moskovaan rakennettiin vanhan tarunomaisen imperialistin Aleksanteri Nevskin patsas, Pietari Suuren patsaita ja muotokuvia entisöitiin. Museoissa kaivettiin esille ja ripustettiin kunniapaikoille kaikkien venäläisten sotapäällikköjen muotokuvia, jotka vallankumousta seuranneina vuosina olivat olleet jossain kellarien pimennoissa. Eräästä 1812 sodan johtajasta, ruhtinas Bagrationista tehtiin, huolimatta hänen siniverisyydestään, nopeassa tahdissa elokuvia, romaaneja ja näytelmäkappaleita.

Näillä toimenpiteillä Moskovan propagandajohto ilmeisesti osuikin oikeaan. Neuvostokauden propagandatarut partisaanipäällikkö Tšapajevista, kenraaleista Budjonnyi ja Vorošilov ja monista muista vallankumoussankareista potivat verenvähyyttä. Näihin ei saatu samaa loistetta kuin menneiden aikojen ruhtinaallisiin sotapäällikköihin, eivätkä he siis kelvanneet nostattamaan nuorison isänmaallisia tunteita.

Internationalismi, työläisten kansainvälisyys, oli aikansa palvellut neuvostopropagandaa, mutta havaittu heikoksi. Neuvostohallituksen oli vahvistettava valtansa perusteita tarkalleen samoilla ihanteilla ja esikuvilla, jotka se aikaisemmin oli julistanut pannaan keisarivallan ja kapitalismin perinteinä.

Vankihuumoria

Siirtyessäni jälleen syksyllä laivakulun päätyttyä entisiin tehtäviini Dudinkan sahalaitokselle kuulin eräälle työhinnoittelijalle sattuneesta kommelluksesta, joka osoitti vankienkin huumorintajua. Hinnoittelija oli saanut hinnoiteltavakseen erään työilmoituksen, jonka vangit olivat kirjoittaneet, eikä tullut lukeneeksi siinä ollutta työselostusta. Ilmoituksessa oli mainittu ko. paragrafi, joka osoitti työn kuuluvan kuljetus-

töiden luokkaan, ja muutkin numerot olivat kohdallaan. Hän hinnoitteli työilmoituksen ja lähetti sen edelleen kirjanpitämöön. Siellä se oli myös vahvistettu ja maksettu kiinnittämättä huomiota muuhun kuin numeroihin ja loppusummaan. Työilmoituksen oli edelleen vahvistanut nimikirjoituksellaan tehtaan »Työpalkan ja Työtutkimuksen» päällikkö, samoin Dudinkan vastaava päävirasto.

Työilmoituksen tekstissä mainittiin:

»Kannettu tehtaan ylityönjohtaja humalaisena konttoriparakista kuorma-autoon»

»Etäisyys 80 metriä, paino 85 kiloa»

Tämä leikkisä työilmoitus oli kulkenut neljän kontrolliasteen kautta ilman, että yksikään näistä olisi lukenut työilmoituksen sisältöä. Ääretön »paperisota» ja yliorganisaatio normisysteemissä ei mitenkään estänyt »tuhtaan» rehoittamista. Mutta parasta jutussa oli, että asiassa ei tällä kertaa ollutkaan »tuhtaata». Vangit olivat todellakin kantaneet humalassa nukkuneen työnjohtajan autoon sekä ilmoittaneet etäisyyden ja painon oikein. Dudinkan satamahallinnon piti virallisessa järjestyksessä hyväksyä ja maksaa tehty lastaustyö, ja asian teki byrokraateille vielä harmillisemmaksi se, että työpaikalleen humalassa nukahtanut ylityönjohtaja oli puoluemies.

Kerran olivat muutamat Norilskin leirin vangeista määrätyt auttamaan erään Norilskin johtajiin kuuluvan MVD:n kenraalin asunnonmuutossa. He varastivat tällöin muuttotavaroiden joukosta täydellisen kenraalin univormun. Vangit olivat saaneet sen kuljetetuksi salaa leiriin ja eräs rikosvangeista, entiseltä ammatiltaan näyttelijä, oli pukenut ylleen kenraalin puvun ja kävellyt esteettä ulos leirialueelta.

»Puku tekee miehen» ja varsinkin kenraalin puku. »Kenraali» oli kävellyt suoraan Norilskin rautatieasemalle ja varannut itselleen I luokan hytin Dudinkaan menevässä junassa. Tultuaan Dudinkaan hän oli ensimmäiseksi mennyt tarkastamaan Dudinkan vankileirejä. MVD:n kenraalilta ei tietenkään yksikään vartiomies uskaltanut vaatia henkilöllisyyspapereita,

vaan hänelle aukenivat kaikki ovet. Leirin päällikkö monine apulaisineen oli liittynyt tarkastusta pitävän »kenraalin» seurueeksi ja nyt alkoikin ankarin tarkastus, mitä leirissä koskaan oli ollut. Se alkoi leirin keittiöstä. Kenraali määräsi kokin heti arestiin lihavuuden vuoksi, sillä vain varastamalla toisten vankien muonasta oli kokki saattanut lihota siinä määrin. Seuraava arestiin määrätty oli itse leirin talouspäällikkö, koska ei ollut valvonut asioita paremmin.

Sen jälkeen oli tarkastus jatkunut leirin vaatetusvarastossa. Havaittuaan siellä runsaasti uusia huopasaappaita ja toppatakkeja määräsi hän ne kaikki jaettavaksi viipymättä vangeille. Tällöin sai vankileirin päällikkö kuulla kunniansa vangeille tarkoitettujen varusteiden älyttömästä säilyttämisestä varastossa, — ja varusteet jaettiin viipymättä vangeille.

Tämä ankara ja oikeudenmukainen kenraali tarkasti sitten vankien parakit ja määräsi niissä tehtäväksi monenlaisia parannuksia. Leirin päällikkö ja adjutantti kirjoittivat muistilehtiöihinsä kiireesti kaikki määräykset ja lupasivat kuuliaisesti toimeenpanna parannukset ensi tilassa.

Tarkastus oli edelleen jatkunut leirin kirjanpito-osastolla. Siellä sanoi kenraali havainneensa ilmeisiä väärinkäytöksiä ja määräsi kirjanpidon ja kassan takavarikoitavaksi yksityiskohtaisempaa tarkastusta varten. Kassakirjat ja käteiskassa paketoitiin ja sinetöitiin, ja »kenraali» otti ne haltuunsa aivan kuten hänen kuuluisa edeltäjänsäkin Köpenickin kapteeni oli aikoinaan tehnyt.

Ennen poistumistaan leiristä oli »kenraali» määrännyt yleisen vankien puhuttelun leirikentälle. Vangit oli kiireen vilkkaa koottu työpaikoiltaan tarkastuspuhutteluun ja kenraali piti nyt jyrisevän puheen, jossa hän moitti leirin huonoa järjestystä ja leiripäällystön kyvyttömyyttä tehtäviinsä. Vangeille hän määräsi jaettavaksi ylimääräisen leipäannoksen, koska nämä näyttivät nälkiintyneiltä. Lopuksi hän kehotti vankeja osoittamaan valituksensa vastedes suoraan Norilskin kombinaatin johdolle, mikäli aihetta ilmaantuisi huonon muonituksen tai vartijain raa'an kohtelun vuoksi.

Vankileirin päällikkö oli puhunut kenraalin lopetettua. Hän oli pyhästi luvannut heti toimeenpanna kaikki kenraalin määräämät parannukset vankien oloissa ja myönsi itseensä osuneen kritiikin kaikin puolin oikeaksi. — Puhuttelu päättyi ja kenraali asteli mahtipontisena ulos leiristä porttivartijain tehdessä kunniaa.

Norilskissa toimeenpantu hälytys ehti Dudinkaan liian myöhään, valekenraali ja leirin käteiskassa olivat hävinneet sen tien. Vasta viikon kuluttua oli näyttelijä matkustanut siviilipuvussa takaisin Norilskin leirille ja luovutti lainaamansa univormun sekä sinetöidyn paketin, joka sisälsi kassakirjan ja rahat, avaamattomana leirin kansliaan.

Kerrottiin, että tapaus oli enemmän huvittanut kuin suututtanut kombinaatin päällikköä kenraali Zverjeviä. Osaansa hyvin eläytynyt näyttelijä sai vain pari viikkoa arestia vierailunäytännöstään Dudinkassa.

Tie vapauteen

Neljäs napaseudun talvistani oli taittumassa. Kolme kuukautta kestänyt napaseutujen yö oli taas takana ja aurinko kohosi aluksi horisontin tasolle painuen kuitenkin uudelleen näkymättömiin. Päivä päivältä se kuitenkin uskaltautui korkeammalle kohoten lopulta kokonaan näkyviin. Ilma oli täynnä pieniä kimaltelevia lumikiteitä ja hanget hohtivat häikäisevän kirkkaina. Pakkanen alkoi toisinaan lauhtua 30—40 asteen tienoille oltuaan usein viikkokaupalla 60 asteen tienoilla. Toukokuun puolivälillä saattoi aurinko jo lämmittää lumen nuoskaiseksi ja kaikki enteili kevään tuloa Pohjolaan.

Toukokuun lopulla muuttuivat tiet nopeasti upottavaksi lumisohjuksi ja sulava lumi muodosti kohisevia virtoja kaupungin kaduille. Kaupunkilaiset häärivät ahkerasti lapioineen estääkseen veden tunkeutumasta asuntoihinsa, mutta alavammilla

kohdilla ei vesi ehtinyt virrata katuojissa tarpeeksi nopeasti vaan hääti monia perheitä asunnoistaan. Mökit oli rakennettu ilman kivijalkoja suoraan maapohjalle kuten venäläiskansallinen tapa vaati.

Kesäkuun alkupäivinä tapahtui koko kaupungin odottama jokakeväinen merkkitapaus: jäät Jeniseissä liikahtivat. Yli kahden metrin paksuiseen lujaan jäähän aukeni paukahtaen railoja ja virran yläjuoksuilla jo aikaisemmin tapahtunut lumen sulaminen nosti veden korkeutta. Parin päivän kuluttua tapahtui toinen jäiden liikahtaminen ja sen jälkeen voitiin jo odottaa koska tahansa jäiden lähdön alkavan.

Jäänlähtö Jeniseissä oli alkuvoimainen ja valtava luonnonilmiö. Koko kaupungin väestö jätti työnsä ja kiirehti sitä katsomaan kun kuului huuto: »Jäät lähtevät!» Ensin nousivat jäät nopeasti kohoavan vedenpinnan mukana ja irtautuivat ryskyen rannoista, ja sitten ne alkoivat hiljaa ja nykäyksittäin liikehtiä. Virran yläjuoksulta virtaavat vesimassat lisäsivät nopeasti painetta, ja valtavalla jylinällä, joka kuului kymmenien kilometrien etäisyydelle tundralle, alkoivat jääkentät murentua suuriksi lautoiksi, jotka nousivat syrjälleen ja ryntäsivät toistensa yli vaahtoavan veden kiehuessa niiden ympärillä. Vesi alkoi nopeasti kohota ja nousi jopa 16 metriä normaalikorkeudestaan, ja yläjuoksuilta tulevat jääröykkiöt alkoivat virran mutkakohdissa työntyä ylös rantatöyräitä. Takaa tulevat suuret jäälautat työnsivät edellä olevia joskus 30—40 metrin korkeudelle. Hyökkäävien jäämassojen tiellä saattoi rantapengerkin muuttaa muotoaan, mikään este ei näyttänyt pidättävän näitä valtavia voimia. »Jenisei-Jättiläinen» mursi talven kahleet yltään.

Jäänlähdön jokavuotiset tuhot Dudinkassakin olivat varsin suuret. Satama-alueen pistoraiteet ja ratapihat, laiturit ja kaikki ranta-alueen rakennelmat tuhoutuivat ja virta vei ne kaikki mennessään. Toisinaan sattui vesi nousemaan odottamattoman korkealle ja vei mennessään joitakin ihmisasuntojakin tavaroineen kaikkineen, ellei niitä ollut ehditty tyhjentää. Heti jäidenlähdön jälkeen alkoivat tuhannet vangit yötä päi-

vää rakentaa uusia satamalaitureita ja ratapihoja pian alkavaa laivakulkua varten. Noin 20. kesäkuuta saapuivatkin ensimmäiset laivat ja proomukaravaanit Krasnojarskista ja Dudinkan kuumeisen kiireinen kesäkausi oli alkanut. Kolmessa kuukaudessa oli otettava vastaan kaikki maakunnan koko vuoden aikana tarvitsemat tavarat.

Mennessäni 15. p:nä kesäkuuta 1954 tavanmukaiselle ilmoittautumiselle MVD:n komendatuuriin sain ihmeekseni kuulla, että karkotusmääräykseni on peruutettu armahduksen nojalla ja tuotuani muutamia passivalokuvia saisin asiapaperin, joka oikeuttaisi minut matkustamaan mihin tahansa Neuvostoliitossa. Ihme oli tapahtunut. Odoteltuani 15 kuukautta armahduksen jälkeen en enää uskonut vapautuvani sen perusteella.

Parin päivän kuluttua olikin kädessäni paperi, joka oikeutti minut lähtemään Dudinkasta. Neuvostoliiton rajojen yli se ei kuitenkaan oikeuttanut matkustamaan eivätkä paikalliset viranomaiset osanneet tarkemmin neuvoa, miten sellainen lupa olisi saatavissa. Saamaani paperiin oli nyt merkittävä jokin paikkakunta, jonne halusin matkustaa, ja päätin ilmoittaa matkani pääksi Petroskoin. Aioin matkustaa ensin Moskovaan saadakseni siellä hankituksi suomalaisen passin ja viisumin kotimatkaa varten. Ja niin merkittiin saamaani siniseen paperiin matkani päämääräksi Petrosavodsk. — Tunsin oloni perin juhlalliseksi saatuani asiapaperin, joka ainakin toistaiseksi antaisi minulle liikkumisvapauden. Ellen onnistuisi saamaan viisumia maastalähtöön, päätin hakeutua työhön jonnekin Neuvosto-Karjalan metsätyömaalle ja odotella pakomahdollisuuksia rajan poikki.

Myös eräät eestiläiset karkotetut, joiden tuomio oli alkujaan ollut ainoastaan viisi vuotta, saivat samaan aikaan vapautensa ja alkoivat suunnitella kotiinlähtöään. Samoin oli helsinkiläinen matkatoverini D. saanut luvan matkustaa, mutta hänen paperiinsa oli merkitty Krasnojarsk matkan päämääräksi. Siellä hänen piti miliisihallinnosta saada ohjeita kotimatkaansa varten. Mielestäni oli kuitenkin hänenkin parasta pyrkiä Euroopanpuoleiselle Venäjälle ja koettaa saada asiat järjestymään Mos-

kovassa. Iäkkäämpänä miehenä ja vailla venäjän kielen taitoa hänen olisi ollut vaikeaa matkustaa yksinään ja saada asioitaan sujumaan Krasnojarskin virastoissa. Sovimme, että matkustaisimme yhdessä Suomeen, jos se kävisi mahdolliseksi, ja aloimme järjestellä lähtöämme Dudinkasta.

Ennen lähtöä pitikin järjestellä monenlaisia asioita. Olin tehnyt Norilskin kombinaatin kanssa työsopimuksen, jonka rikkomiseen piti saada kombinaatin johdon suostumus. Työnantajani ei halunnut vapauttaa minua kesken sopimusaikaa ja vielä keskellä kiireisintä kesäkautta. Sain kuitenkin asiat järjestymään lääkärintodistuksella, jossa terveydentilani määriteltiin napaseudun ilmastoon sopimattomaksi. Lopultakin sain käteeni työpaikasta erotessa tarvittavan »obhodnoi listin» ja saatoin lähteä keräämään siihen tarvittavia viittätoista nimikirjoitusta. En enää muista, mistä kaikista virastoista allekirjoitus piti saada, mutta ainakin se oli hankittava MVD:n komendatuurista, työnvälitystoimistosta, ammattiyhdistyksestä ja huoltorahastosta, kaupungin kirjastosta (etten ollut sinne kirjavelkaa), lastenseimestä (ettei minulta jäänyt sinne hoidettavana olevaa lasta), Dudinkan satamahallinnosta, kunnallisesta taloustoimistosta, työpaikastani jne. Vasta kun olin juossut kolme päivää ympäri kaupunkia keräämässä leimoja ja allekirjoituksia tähän »adressiin», sain käteeni lopputiliin oikeuttavan todistuksen. Vielä siinäkin oli 5 allekirjoitusta: sahalaitoksen johtajan, pääkirjanpitäjän, kirjanpitäjän, ammattiyhdistyksen puheenjohtajan ja »Työn ja työpalkkaosaston» päällikön nimet. Kuudennen nimen kirjoitti samaan paperiin kassanhoitaja lopputiliä maksaessaan ja seitsemännen minä rahat saatuani. Tästä byrokratian viidakosta selvisin viidessä päivässä.

Tulomatkani Siperiaan oli tapahtunut seuramatkailun merkeissä. Viranomaiset olivat hoitaneet puolestani kaikki matkaan liittyneet asiat, mutta nyt sain itse huolehtia paluumatkastani miten osasin. Laivapaikat Dudinkasta Krasnojarskiin oli varattu viikoiksi eteenpäin ja jos sinne saakka onnistuisi pääsemäänkin, oli edessä ehkä viikon tai kaksi kestävä rautatie-

matka Krasnojarskista Moskovaan. Kaukoidästä Moskovaan kulkevien junien kerrottiin olevan toivottoman täynnä ja matkustajien joutuvan odottelemaan asemilla toisinaan viikkoja ennen kuin pääsivät mukaan.

Päätin yrittää hankkia lentoliput Krasnojarskiin tai mikäli mahdollista Moskovaan asti. Napaseuduille eivät varsinaiset matkustajalentokoneet ulottaneet reittejään, mutta Poljarnaja Aviazijan koneet lensivät miltei joka päivä kesäisin Norilskiin ja Dudinkaan. Niiden mukana piti siis yrittää.

Ensimmäinen yritys tuotti pettymyksen — lentolippuja myytiin vain tärkeille komennus- ja virkamatkoille lähteville ja jos paikkoja jäi joskus ylitse, annettiin ne kombinaatin virkailijoiden lomamatkoille. Nyt piti jälleen turvautua »system Blaatin» apuun.

Olin jo myynyt melkein kaiken tarpeettoman omaisuuteni — teknillisen ammattikirjallisuuden, turkisvaatteeni, harppilaatikkoni ynnä muuta ja jäljellä oli vain hyvä radiovastaanottimeni. Sille oli useitakin ostajia tiedossa, niiden joukossa eräs Poljarnaja Aviazijan lentäjä. Hän lupasi ottaa lentolippumme järjestääkseen, jos suostuisin myymään radioni hänelle ja siten asia järjestyikin. Parin päivän kuluttua oli hallussani kaksi lentolippua Dudinka—Moskova, suunnilleen 8000 kilometrin lentoa varten.

Ennen lähtöäni sairastuin vielä iskiashermon tulehdukseen ja sairaus kaatoi minut viikoksi vuoteeseen. Kombinaatin sairaalassa osattiin sentään iskias hoitaa nopeasti ja tehokkaasti. Sulatettua parafiinia siveltiin pensselillä 41 asteen lämpöisenä kipeille kohdille ja annettiin olla siinä puolisen tuntia lämpöisesti peiteltynä. Sietämätön kipu helpotti heti ja parin päivän kuluttua saattoivat vaikeammatkin potilaat jo omin avuin kävellä.

Vielä viimeisinä viikkoina Dudinkassa ollessani näin hyvän esimerkin oikeudenkäytöstä tässä syrjäisessä seudussa. Vaikka pahin terroriaalto jo olikin ohitse rikollisten pääosan matkustettua etelään ja monen tultua ammutuksi tai uudelleen sulje-

tuksi leiriin, oli elämä edelleenkin rauhatonta. Miliisi ja MVD:n elimet toimivat ahkerasti, mutta ryöstöjä ja murhia sattui silti harva se päivä. Vankilat ja leirituomiot eivät peloittaneet niissä elämään tottuneita rikollisia ja paikalliset viranomaiset päättivät ryhtyä tehokkaampiin toimenpiteisiin.

Eräänä heinäkuun sunnuntaina kehotettiin paikallisessa radiossa yleisöä saapumaan urheilukentälle päättämään yhdessä viranomaisten kanssa turvallisuustoimenpiteistä. Määräaikana täyttyikin »Stadion» kaupunkilaisista ja vahvan vartioston saattamana tuotiin kentän keskelle kahdeksan viime päivinä pidätettyä ryöväriä ja murhamiestä. Eräs MVD:n virkailija nousi puhujalavalle ja kysyi lyhyessä puheessaan yleisöltä, mitä näille rosvoille on tehtävä, koska viranomaiset ja kansanoikeus eivät ehdi käsitellä kaikkia tiheään sattuvia rikostapauksia.

Kansan ääni vastasi puheeseen uhkaavana ja raivoisana:

»Galova daloi, galova daloi! . . .» (pää alas harteilta)

Tämän lynkkaus-oikeuden istunto päättyi lyhyeen. Kaikki kahdeksan rosvoa vietiin heti kaupungin ulkopuolelle tundralle ja ammuttiin konepistooleilla.

Seuraavana sunnuntaina toistui sama näytelmä. Tällöin oli tuomittavana viisi kuluneella viikolla kiinni joutunutta murhamiestä. Kansa vaati jälleen verta ja sai sitä. Rosvot vietiin jälleen tundralle ja kaatuivat konepistoolisarjoihin. Menetelmä näytti oikeaan osuneelta. Elämä kaupungissa rauhoittui huomattavasti tämän jälkeen.

Elokuun puolivälissä 1954 olivat matkavalmistelumme päättyneet ja sanoessani jäähyväiset monille Dudinkaan jääneille ystävilleni epäilivät monet kotiinpääsyämme. Jotkut sanoivat leikillisesti: »Älä mene Moskovaan, siellä menee henki helposti.» He viittasivat tällä siihen, että Moskovassa oli viime vuosina kuollut paljon valtiovieraita, kuten Kremlin sairaalaan hoidettaviksi tulleet Dimitrov, Ždanov, Mongolian presidentti Dšoibalsan ja monet muut. — Kansan keskuudessa eli käsitys, että Kremlissä oli tahallaan annettu näille miehille sopimattomia lääkkeitä.

Melkein liikuttavan sävyn sai hyvästijättöni sahalaitoksemme pääjohtajan Luninin kanssa. Hän piti minua hyvänä työntekijänä ja olisi mielellään pitänyt minut edelleenkin sahalaitoksessaan. Olisin saanut valita minkä vakanssin tahansa hänen alaisessaan laitoksessa insinöörin viroista laitokseen kuuluvien sahojen johtajan virkoihin asti. — Teknillisesti pätevää väkeä oli aivan liian vähän ja se selitti monien poliittisten karkotettujen nopean nousun työpaikoissaan.

Hänen hyvää tarkoittavat neuvonsa jäivät myös mieleeni esimerkkinä neuvostokansalaisen tietämättömyydestä ulkomaiden oloista. Vilpittömästi hän varotti minua lähtemästä Neuvostoliitosta kapitalistisiin maihin, joissa alituinen työttömyys ja nälkä on uhkaamassa. Ilmeisesti hän uskoi neuvostomaan elintason olevan edellä kapitalistisista maista ja kehotti minua lämpimästi palaamaan Dudinkaan, jos kotimaassani kohtaisin vaikeuksia. Kiitin tätä sydämellistä miestä hänen tarjouksestaan, mutta sanoin sentään koti-ikävänkin hiukan kiusaavan näin kymmenen vuoden poissaolon jälkeen.

Odoteltuamme vuorokauden verran lentokentällä saimme lopultakin paikat Iljuškinin hytissä. Juuri ennen lähtöä tuli koneeseen siviilipukuinen MVD:n passintarkastaja. Meidän paikkamme olivat matkustajahytin peräosassa ja tarkastajan ehdittyä luoksemme hoputti koneen ohjaaja tarkastajaa nopeasti selviytymään tehtävästään. Nähdessään herra D:n ja minun siniset »sudenpassimme» alkoi passintarkastaja epäröidä meidän suhteemme. Aikaisemmin ei tällaisilla sinisillä papereilla ollut kukaan lentänyt Dudinkasta. Hän tarkasteli ulkoasuamme ja se näyttikin ratkaisevan asian. Herra D:llä oli yllään aivan uusi harmaa kesäpuku, samoin minulla hyvä puku ja vielä neuvostomaassa yläluokkaan viittaava musta nahkamantteli. Pelkäsimme jo passintarkastajan jättävän meidät kentälle, kun lentäjä tuli väliin ja melkein työnsi tarkastajan ulos koneesta. Huokasimme helpotuksesta ja hetken kuluttua olimmekin jo ilmassa.

Ilmasta katsottuna oli Taimyrin tundramaastolla omalaatui-

nen ja vaikuttava leimansa. Se oli melko vaihtelevaakin tuhansine pienine järvineen ja jylhine tuntureineen. Jenisein hopeinen nauha halkaisi maiseman kahteen osaan. Useita proomukaravaaneja liikkui hinaajien vetäminä virralla vieden Taimyrin niemimaalle vankeja, koneita, elintarpeita, ja toiset ponnistellen vastavirtaan tuoden etelään tundran tuotteita: nikkeliä, kuparia, uraanimalmia, turkiksia.

Illan suussa laskeutui koneemme Turuhanskin lentokentälle. Tuntui oudolta monien vuosien jälkeen nähdä metsää ja tuntea havumetsän kotoista tuoksua. — Yövyttyämme muutamia tunteja Turuhanskissa jatkoimme aamuvarhaisella matkaa ja 19. 8. 54 aamuvarhaisella saavuimme Moskovaan lennettyämme melkein yhtä kyytiä 33 tuntia. Siunattu »System Blaat» oli auttanut näin nopeasti suoriutumaan paluumatkasta, kun menomatkamme Dudinkaan oli kestänyt 71 vuorokautta.

Lentomatkamme sujui hyvin joskin Krasnojarskissa oli hankittava paikkaliput Aeroflotin koneeseen. Matkustajatulva oli suuri ja ilmateitse matkustavat olivat tärkeitä »johtavia tovereita» tai korkea-arvoisia upseereita pätevine komennuspapereineen. Tunsin melkein alemmuuskompleksia yrittäessäni sinisellä »sudenpassillani» saada paikkalippua. Mutta Venäjä ei olisi Venäjä, ellei pienellä »na tšailla» (= juomarahalla »teetä varten») asioita autettaisi. Sujautettuani sopivankokoisen setelin pilettiluukusta julisti lipunmyyjä muille jonottajille, että »nämä kaksi toveria ovat jo kolme päivää sitten varanneet paikkansa». — Pian istuimme taas nojatuoleissamme ja lensimme länttä kohden.

Novosibirskiin tullessamme saimme kokea yllätyksen, joka vain paransi muutenkin hyvää tuultamme. Ilmeisesti lentoemäntämme oli huomannut meidän puhuvan hänelle tuntematonta kieltä ja koneesta oli sähkötetty Novosibirskiin koneessa tulevan ulkomaalaisia. Koneen laskeuduttua Novosibirskin kentälle päätimme herra D:n kanssa lähteä aterioimaan kentän ravintolaan, mutta luoksemme tuli hyvinpuettu nuorimies kysyen puhummeko englantia. Kun vastasin lyhyesti: oh yes,

selitti mies olevansa Intouristin edustaja ja ohjaavansa meidät ravintolaan. Astelimme hänen mukanaan lentokentän paviljonkiin, mutta kohtelias nuorimies ei vienytkään meitä yleiseen ravintolaan vaan ulkomaalaisia varten järjestettyyn pieneen, mutta kauniisti sisustettuun ravintolaan. Saimme peseytyä matkan pölyistä hienossa pesuhuoneessa ja sen jälkeen istuutua aterioimaan. Ensimmäinen voileipäpöytä hyvine leikkeleineen ja kaviaareineen kymmeneen vuoteen oli käytettävissämme ja kohtelias hovimestari tiedusteli mitä »herrat» haluaisivat lämpöiseksi ruoaksi sekä mikä olisi mielijuomamme: vodka, likööri vaiko samppanja. Säilyttäen arvokkuutemme katselimme viinilistaa ja teimme tilauksemme. Ravintolaosastoon ei päästetty muita matkustajia ja niin saimme kahteen mieheen nauttia hyvästä tarjoilusta. Kun pyysin laskun, oli siihen merkitty vain aivan mitätön summa väkijuomista. Hyvä ateria oli täysin ilmainen ja vodkan ja likööriénkin hinta oli niin alhainen, että sillä tavallisessa ravintolassa olisi tuskin saanut halvintakaan ryyppyä. — Näin oli kai tarkoitus antaa ulkomaalaisille matkailijoille hyvä kuva hintojen halpuudesta Neuvostoliitossa.

Aterioidessamme kävi Intouristin nuorimies vielä tiedustelemassa, olemmeko saaneet kaikkea haluamaamme ja kehotti aterioimaan kaikessa rauhassa, hän tulisi ilmoittamaan meille ajoissa matkamme jatkumisesta. Nautimme tilanteesta ja ihmettelimme vain, kauanko sitä jatkuisi. Ilmeisesti oli GPU:n kaikkea valvova silmä erehtynyt. Jos Intourist olisi tiennyt meidän olevan sinisillä sudenpasseilla vankeudesta palaavia »fašisteja», olisi herkuttelumme saanut nolon lopun. Mutta mikään ei keskeyttänyt ateriaamme. Intouristin edustaja tuli kohteliaasti ilmoittamaan koneen lähtevän pian Moskovaan ja saattoi meidät koneeseen. Kiitimme häntä kohteliaasti hyvästä huolenpidosta ja pian olimme taas pehmeissä nojatuoleissamme ylittämässä Uralin vuoristoa. Matkamme jatkui sitten ilman uusia yllätyksiä Sverdlovskin, Kasanin ja Gorjkin kautta vaivattomasti Moskovaan.

Koneemme laskeuduttua yöllä Vnukovin lentokentälle päätimme jäädä lentoaseman odotushuoneisiin aamuun saakka ja vasta virka-ajan alettua pyrkiä Suomen lähetystöön. Tiedossani oli tarpeeksi esimerkkejä, kuinka ulkomaalaiset saattoivat tulla pidätetyiksi vielä lähetystöjensä ovillakin, enkä halunnut tämän tapahtuvan meidän kohdallamme. Vasta aamupäivällä ajoimme taksilla kaupunkiin ja jäimme pois autosta parin kadunkulman päässä lähetystötalosta. Matkalaukkumme olimme jättäneet lentoaseman tavarasäilytykseen, ettemme näyttäisi matkailijoilta, ja niin tutustuimme ensin lähetystömme sijaintiin ja vartiointiin. Lähetystötalon edustalla käveli virkapukuinen miliisi aivan sisäänkäytävän edessä ja vähän etäämpänä seisoskeli kaksi siviilipukuista miestä, ilmeisesti GPU:sta. Lähestyimme muina miehinä lähetystön sisäänkäyntiä juuri sellaisena hetkenä, jolloin miliisi oli etäämpänä ovesta ja niin pääsimme pujahtamaan ovesta sisään ilman, että kukaan ehti meitä estää tai kysyä asiaamme. Ensimmäinen erä oli onnistunut.

Jo samana päivänä saimme suomalaiset passit ja kuulimme samalla, että olimme ensimmäiset lähetystöön tulleet miehet niistä 19:stä, jotka keväällä 1945 oli luovutettu Neuvostoliittoon. Muiden 17:n kohtaloista ei siellä tiedetty mitään. Kuulimme myös, ettei yksikään niistä lukuisista kirjeistä, joilla olimme pyrkineet lähetystön kanssa yhteyteen, ollut tullut perille.

Saimme asettua toistaiseksi lähetystötaloon erääseen vanhojen huonekalujen säilytyshuoneeseen ja ruokailla saimme lähetystötalon remonttitöihin tulleiden suomalaisten työmiesten pöydässä. Heillä oli Suomesta mukanaan omat elintarpeet ja keittäjät. Maksoimme emännillemme aterioistamme, joten emme aiheuttaneet lähetystölle muita kuluja kuin parista virastoihin tekemästämme automatkasta aiheutuneet kulut.

Elokuun 20. p:nä menimme erään lähetystövirkailijan saattamana Moskovan Miliisihallintoon anomaan maastalähtöviisumia. Täytimme kaikki vaaditut kaavakkeet ja viisumi luvattiinkin meille viimeistään 1. 9. 54 mennessä. Mutta oltuamme viikon päivät Moskovassa saimmekin odottamatta Sisäasiain-

ministeriön, MVD:n, antaman määräyksen poistua Moskovasta 24 tunnin sisällä. Olimme jonkunlaisia »persona non grata», joiden oleskelua Moskovassa ei voitu suvaita. Näin ollen emme olleetkaan täysin vapautuneet armahduksen lupaamista rangaistuksemme seuraamuksista. Tässä odottamattomassa vaiheessa ei lähetystömme ja asiaamme hoitanut lähetystöavustaja, maisteri Taneli Kekkonen katsonut voivansa tehdä asiassa mitään.

Moskovassa ollessamme ehdimme hiukan tutustua tähän suurkaupunkiin ja sen moniin muistorikkaisiin rakennuksiin. Monet vastavalmistuneet jättiläisrakennukset, esimerkiksi 26-kerroksinen hotellirakennus Komsomoltsin aukealla, 34-kerroksinen hotellirakennus Dorogomilovskin rannalla, samoin Kansannousun aukealle rakennettu 22-kerroksinen asuintalo, joka torneineen kohosi 152 metrin korkeuteen, edustivat kaikki samaa tyyliä. Niihin oli rakennuksen tilavuuden kustannuksella tehty arvokkuutta tavoittelevia pylväikköjä ja koristeluja, ja kaikkien huippuja koristi samanlainen tähteen päättyvä terävä torni. Tämä torni oli jäljennetty eräästä Kremlin tornista ja pyrki ilmentämään vanhan venäläisen arkkitehtuurin sulautumista nykyaikaiseen. Aivan samoista aineksista oli myös virastorakennus Lermontovin aukiolla, johon tornihuipun lisäksi oli rakennettu Kremlin muurihammastusta jäljitteleviä koristeita. Myöskin Smolenskin aukion virastotalo pyrki samaan, joskin monumentaalisempaan tyyliin, ilmentämään jotenkin Kremlin piirteiden ja amerikkalaisen pilvenpiirtäjän yhteensulautumista. Sen 27-kerroksinen keskiosa kohosi torneineen 170 metrin korkeuteen.

Kaikista näistä rakennusluomuksista oli kuitenkin Moskovan Valtionyliopiston rakennusryhmä suurenmoisin. Tästä vuonna 1953 avatusta yliopistosta olin nähnyt paljon kuvia, mutta paikalla nähtynä se oli sittenkin vaikuttavin. Jo siitä annetut numerotiedotkin puhuvat puolestaan. Yliopiston rakennusten yhteinen kuutiotilavuus oli 2 611 000 kuutiometriä. Sen oppilasasuntojen luku oli 5754 huonetta sekä opettajien asuntojen 184

huoneistoa. Itse päärakennus on 32-kerroksinen, sivuosien ollessa 18- ja 12-kerroksisia. Rakennuskompleksissa ilmoitettiin olevan tuhat opetuslaboratoriota ja 148 luentosalia, jotkut niistä 600 opiskelijalle. Kirjastojen ilmoitettiin käsittävän 20 hyllykilometriä, ja yliopiston kaikkien käytävien sanottiin olevan yhteensä 33 kilometriä. — Varsinkin iltaisin valonheittäjien juhlavalaistuksessa teki rakennusryhmä mittasuhteillaan valtavan vaikutuksen.

Mielenkiintoista oli verrata moskovalaista yleisöä muualla Neuvostoliitossa näkemääni. Pukeutuminen oli yleensä eurooppalaisempaa, mutta erikoisempaa hyvinvointia se ei kuvastanut. Muualla maailmassa esiintyvää elämäniloa ja hilpeyttä näki vain harvoin. Huolestuneet, väsyneet ilmeet hallitsivat katukuvaa.

Mutta sama tasa-arvoisuus miesten ja naisten suorittamissa töissä näkyi Moskovassakin. Kadunlakaisijoina ja kadunkorjaustöissä oli suurelta osalta naisia. Samoin raskaissa rakennustöissä he työskentelivät rinnan miesten kanssa ja muutamien näin toimivan miliiseinäkin liikennettä ohjaamassa.

Olin kuullut aikaisemmin kerrottavan Moskovan suurimmasta tavaratalosta, GUM:ista. Suuri se olikin — monikerroksinen kauppahallia muistuttava rakennus, joka oli jaettu pieniin myymäläkojuihin. Kussakin niistä oli yhtä laatua tavaraa, mutta mitään laadultaan parempaa tai ostohalua kiihottavaa ei niissä ollut. Tavaratalon eräälle osastolle oli muodostunut parituhantinen jono ostajia, etupäässä naisia. Toisiaan tyrkkivää ja etuilevaa naispaljoutta yritti pitää ojennuksessa 12 valkotakkista miliisiä ja kaksi miliisiupseeria. Päästäkseni näkemään mitä ihmeellistä jonotettavaa nyt oli tullut kauppaan, pujottelin itseni jonon laitaa myöten alkupäähän. Kauppaan oli tullut aivan tavallisia harmaita emaljisia ämpäreitä ja pesuvateja ja niitä ostettiin nyt aivan raivokkaasti. Ilmeisesti niitä ei ollut pitkiin aikoihin nähty myymälöissä.

Kremlin edustalla Punaisella torilla kohosi raskastekoinen Leninin mausoleumi. Nyt sinne oli talletettu myös punaisen

itsevaltiaan Stalinin balsamoitu ruumis ja pitkä jono kansalaisia, ilmeisesti muilta paikkakunnilta tulleita matkailijoita ja koululaisia, liikkui hitaasti mausoleumin sisäänkäytävästä sisään suorittaen hiljaisen ohimarssin kahden neuvostokauden suurimman vainajan ohi. Lenin ja Stalin, joita vain harvat pääsivät näkemään heidän eläessään, olivat nyt muuttuneet turistinähtävyyksiksi.

Ehkä vaikuttavimman muistikuvan antoi minulle kuitenkin Moskovan Yleisliittolainen Maatalousnäyttely. Astuessani sisään sen riemukaarta muistuttavasta sisäänkäytävästä odotin näkeväni paljon, enkä pettynytkään. Näin suurimman valheen, mitä kymmenen vuoden aikana Neuvostoliitossa olin nähnyt.

Yleisliittolaisen maatalousnäyttelyn tarkoituksena oli esittää Neuvostoliiton maatalouden tasoa ja saavutuksia, toisin sanoen kolhoosielämää, sekä sovhoosien, valtiontilojen, työtä.

Valtionpropagandan suurmestarin Josef Göbbelsin kerrotaan lausuneen: »Jos propagandassa pitää valehdella, niin se pitää tehdä niin valtavissa mittakaavoissa, ettei yhdenkään ihmisen mieleen pälkähdä epäillä sitä.» — Tämä tuli mieleeni muodostaessani käsitystä tämän näyttelyn laajuudesta ja tasosta.

Näyttely oli monellakin tavalla valtava. Sen näyttelypaviljongit, joista jokainen kuvasi oman liittotasavaltansa tai maakuntansa perinteellistä kulttuuria ja rakennustaidetta, oli rakennettu arvokkaista rakennusaineista. Monet niistä olivat todellisia taideluomuksia, mm. Gruusian, Azerbaidžanin, Kasakstanin ja Armenian palatsit. Niissä oli samanlaista itämaista arvokkuutta kuin Taj-Mahalissa tai jossain Persian šaahien palatseissa. Eräiden näyttelyrakennusten seinät oli kauttaaltaan peitetty värikkäillä kaakeleilla tai mosaiikkitaiteella.

Näyttelyalueen sadat kuvapatsaat, miljoonat kukat ja alhaalta päin taidokkaasti valonheittimin valaistut puut ja kymmenet valoefektein korostetut suihkulähteet olivat komeudessaan ennen näkemätöntä. Monet näkymät toivat mieleen tuhannen ja yhden yön sadut.

Kokonaisuudessaan näyttely oli näytelmä, jonka hyvin sopi

esittää ulkomaalaisille. Valtavuudellaan se vaikutti sekä vasemmistolaiseen että konservatiiviin ja ulkomaalaisen kommunistin se sai hurmiotilaan.

Mutta Neuvostoliiton maatalouden esityksenä se oli valhe, jonka suuruutta Göbbelskin olisi kadehtinut. Kussakin paviljongissa oli tavaranäyttein, kuvin ja graafillisin esityksin nähtävissä kyseisen »tasavallan» pää- ja sivutuotteet. Jokainen graafillinen käyrä osoitti selvää ja määrätietoista noususuuntaa, sitä samaa, jota neuvostopropaganda on jo vallankumouksesta lähtien esittänyt. Eivät edes muutamat katovuodet olleet jättäneet merkkejä graafillisiin taulukkoihin.

Ja kuitenkin ne valtavat viljasadot ja karjataloustuotteiden määrät, mitkä neuvostopropaganda on aina luvannut saavuttaa seuraavan 5-vuotiskauden aikana, olisivat mullistaneet koko maailman talouselämän — j o s ne olisi saavutettu. Mutta mikään ei estä jatkuvasti lupaamasta lisää ja niin paratiisimaalaus jatkuu vuodesta toiseen.

Katsellessani näitä värikkäitä ja ylpeitä numeroita muistelin erään leirissä tapaamani vanhan talonpojan sanoja:

»Silloin kun leikkasimme viljan sirpeillä ja viikatteilla, riitti kaikille leipää. Mutta sitten kommunistit lähettivät meille kombaineja (= leikkuupuimureita) ja ne söivät kaiken leivän. Ennen meillä oli maitoa, voita ja smetanaa, mutta kun perustettiin meijereitä, ei maitoa enää riittänyt lypsäjällekään.»

Yksistään maatalouden mekanisoinnin paviljonki oli tilava kuin Helsingin Messuhalli. Sen kattoon oli kiinnitetty 420 000 vahvaa sähkölamppua ja sen kaikki mittasuhteet kertoivat gigantomaniasta. Valtavat leikkuupuimurit, »valtion jyvätehtaiden taistelulaivat», kylvökoneet ja oja-aurat loistivat kirkkain värein, ja jykevät traktorit voimaa uhkuvina, mustina ja teräksenhohtoisina kiinnittivät itseensä näyttelyssä kävijäin ihastuneet katseet. Moskovalainen työmies, joka tuskin koskaan on voinut matkustaa kotikaupunkinsa ulkopuolelle, katselee näitä koneita kunnioittavasti. Hän on tuhannesti lukenut, että juuri nuo koneet siellä jossain, tuhansien kilometrien takana, kolhoo-

seissa ja sovhooseissa huolehtivat siitä, ettei leipä lopu. Mutta hän ei tiedä, että useat näistä näyttelyesineistä ovat vasta kokeilu- tai valmistusasteellaan, ja että tuhannet ja jälleen tuhannet erilaiset maatalouteen jo lähetetyistä koneista viruvat käyttökelvottomina kolhoosien peltojen pientareilla. Hän tuskin aavistaakaan, että valtaosa kaikesta kolhoosityöstä edelleenkin tehdään lihasvoimin ja alkeellisin työmenetelmin.

Tosin ovat Moskovan ja monien muiden teollisuuskeskusten tehtaat valmistaneet suuria määriä näitä kaikkia koneita. Niitä on lähetetty kolhooseihin, ne ovat rämisseet siellä aikansa ja pysähtyneet. On ilmennyt valmistevikoja, ainesvikoja ja vikoja koneiden käyttäjissä. Varaosia ei ole saatu ja niin heiluu jälleen kuokka tai viikate kolhoositalonpojan känsöittyneessä kädessä. Maatalouden mekanisointi on jäänyt edelleenkin kauniiksi unelmaksi.

Näyttelyssä on myös perunannostokone, jonka kokeilutuloksista oli sanomalehdissä mainittu, että se jätti maahan yli puolet perunoista, loput oli kaivettava maasta käsivoimin. Harašoo, tässä kohdin oli saavutettu lähes 50 %:n mekanisointi. Muualla maailmassa olisi tällainen kone vielä jätetty pois näyttelystä keskeneräisenä. Täällä se edusti tekniikan kehitystä ja ehkä samalla koneella vielä tulevaisuudessa nostettaisiin 150 % maassa olevista perunoista.

Katselin mielenkiinnolla myös Neuvosto-Karjalan paviljongin taulukoita. Metsäteollisuus oli johtavassa asemassa, mutta myös maanviljelys ja karjanhoito osoitti mainioita numeroita. Sitä hämmästyneempi olin, kun viikkoa myöhemmin yritin ostaa voita saman »tasavallan» pääkaupungista Petroskoista. Myyjättäret katselivat minua kuin hölmöä pyytäessäni neljänneskilon voita. Ilmeisesti olivat Karjalassakin »meijerit syöneet voin», sillä 3 1/2 kuukauden aikana en sitä kertaakaan nähnyt Petroskoin kaupoissa.

Katsellessani tätä näyttelyloistoa, kullattuja patsaita, marmorisia palatseja, tuoksuvia ruusukenttiä, härkien, lehmien ja hevosten valioyksilöitä, vertasin sitä näkemääni ja kuulemaani

kolhoositodellisuuteen. Näyttely oli vertaansa vailla oleva valhe, koska se kuvasi kolhoosielämää tänään. Jos näyttelyn sanottaisiin olevan jotain, johon kollektiivinen maatalous pyrkii vaikkapa sadan vuoden tavoitteella, kannattaisi tuota loistoa käydä kaukaakin katsomassa.

Moskovassa olisi ollut paljonkin arvokkaita museoita ja taidegallerioita, jotka olisi pitänyt nähdä. Mutta MVD:n käsky poistua Moskovasta 24 tunnin sisällä ei antanut aikaa enempään. Maamme lähettiläs Åke Gartz ja lähetystöavustaja Taneli Kekkonen selittivät, ettei lähetystö voi asialle mitään. Aikaisemmissakaan tapauksissa ei Neuvostoliiton ulkoasiainministeriö ole edes vastannut lähetystön tekemiin vetoomuksiin. Aivan täydellistä tasaveroisuutta pienten ja suurten kansojen suhteissa ei ilmeisesti ollut saavutettu huolimatta Pravdan ja Izvestijan kirjoitelmista. Pakkasin matkatavarani, joista tärkein edelleenkin oli ruhtinas Obolenski-vainajan puulusikka, ja valmistauduin lähtemään herra D:n kanssa Petroskoihin.

Neuvosto-Karjalaa

Saavuimme junalla Petroskoihin elokuun lopulla ja asetuimme asumaan kaupungin ainoaan hotelliin »Pohjolaan». Rakennus oli sodan aikana kärsinyt pahoja vaurioita, mutta saksalaiset sotavangit olivat rakentaneet hotellin uudelleen. Nyt oli hotelli — kuten kaikki muutkin hotellit neuvostomaassa — GPU:n valvonnassa. Huonetta tilatessa piti näyttää passinsa ja kun olimme ulkomaalaisia, vieläpä entisiä vankeja, kiinnitettiin tapaukseemme erikoista huomiota. Vaikka junamme saapui jo 06.00 tienoilla aamusella, emme saaneet huonetta ennen kuin klo 17.00 ajoissa iltapäivällä. Syy tähän selvisi ennen pitkää.

Saimme huoneen n:o 93 kolmannesta kerroksesta. Kalustoltaan ja sisustukseltaan oli huone melko hyvä ja se olikin kalleimpia hotellissa. Olin odotellessani pannut merkille, että hotel-

lissa oli muitakin vapaita huoneita, mutta meidät haluttiin jostain syystä sijoittaa juuri tähän. Päästyämme huoneeseemme aloin tutkia sitä tarkemmin ja löysin oviaukon kautta kömpelösti asennetut mikrofonijohdot, jotka johtivat huoneeseemme. Seinään, seinäpaperien alle oli kätketty mikrofoni ja meidän siis oli keskusteltava asioistamme varoen. Myöhemmin sain tilaisuuden tutustua vielä hotellin »kuuntelukeskukseen». Se oli samassa kerroksessa vinosti käytävän toisella puolella. Päivystävän kuuntelijan lähtiessä aamiaiselleen jäi huoneen ovi sattumalta lukitsematta ja sain tilaisuuden vilkaista sen varusteita.

Nyt alkoi kolme ja puoli kuukautta kestänyt hermosota viisumin hankkimisessa. Jo syyskuun 2. päivänä teimme uuden anomuksen maastalähtöviisumin saamiseksi. Neuvostoliiton lakien mukaan oli jokaisella ulkomaalaisella oikeus saada maastalähtölupa viimeistään kymmenen vuorokauden kuluessa, mutta se oli vain laki. Käytäntö osoitti aivan toista.

Petroskoin miliisihallinto suoritti tietysti uudet kuulustelut koko asiassamme. Saimme taas kertoa kaikki edesottamuksemme syntymästämme lähtien ja selostaa esivanhempiemmekin vaiheita niin pitkälle kuin tiesimme. Sen jälkeen saimme jäädä odottamaan viisumiamme ja tiedustella sitä viiden päivän kuluttua. Kun määräaika oli kulunut, menimme tiedustelemaan viisumiamme ja saimme jälleen kehotuksen tulla viiden päivän kuluttua uudelleen. Tätä jatkui sitten syyskuun alusta joulukuun alkuun asti.

Tässä pakollisessa toimettomuudessa oli kuitenkin se etu, että sain vapaasti tutustua Petroskoin ihmisiin ja elämään. Aikaa riitti lueskella Petroskoissa ilmestyvää suomenkielistä »Totuus»-lehteä, käydä ravintoloissa ja elokuvissa, tutustua Petroskoissa oleviin suomalaisiin ja käydä vieraisilla heidän kotonaan. Näin pääsin hieman pintaakin syvemmälle tutustumaan nykypäivien Itä-Karjalaan.

Itse Petroskoin kaupunki vaikutti puhtaammalta ja hoidetummalta kuin esimerkiksi Leningrad ja Moskova. Varsinkin Leningradissa olivat talojen julkisivut likaisia ja maalaamat-

tomia ja monissa paikoin näki kranaatinsirpaleiden jälkiä. Tyhjiä, raunioituneita rakennuksia näki paljonkin Leningradin liepeillä, mutta Petroskoi oli hyvin poistanut sodan arvet näkymistään. Vain muutamat tyhjät tonttialueet Äänisjärven rannalla olivat vielä rakentamatta, mutta niistäkin oli rauniot purettu ja tiilet käytetty uutisrakennuksiin. Kaupungin kaduilla ja puistikoissa oli runsaasti värikkäitä kukkaistutuksia. Leninin patsas, joka muuten oli kömpelöin kaikista näkemistäni, oli jälleen nostettu jalustalleen. Patsas on veistetty punaisesta graniitista ja kokoonpantu useammasta raskaasta osasta. Näiden liitoskohdissa näkyi vielä lohkeamia suomalaisten sotilaiden rautakangista, joilla patsas oli väännetty jalustaltaan ja kuljetettu jonnekin varastoon suomalaisten vallattua Petroskoin. — Sodan jälkeen oli kaupunkiin rakennettu runsaasti useampikerroksisia taloja, ja uutta, keskemmälle kaupunkia, Leninin kadun päähän rakennettua rautatieasemaa viimeisteltiin parhaillaan. Sen piti valmistua lokakuun vallankumouksen juhlapäiväksi. Komeimmat ja parhaiten rakennetut talot kaupungissa olivat kuitenkin Neuvosto-Karjalan ja Petroskoin Miliisihallinnon talo sekä MVD:n toimitalo ja tutkintovankilan rakennus keskellä kaupunkia. Harmaasta graniitista jykevästi rakennettuina ne ilmensivät Moskovan virkavallan ja poliisimahdin järkkymätöntä asemaa »tasavallassa».

Petroskoin kookas kivikirkko oli muutettu maakuntamuseoksi, jossa oli suuri uskonnonvastainen osastonsa. Koululaisluokat tekivät tänne opintokäyntejä, »exkursioita», tutustuakseen opettajiensa ja agitaattorien avulla siihen »henkiseen pimeyteen», joka oli vallinnut vallankumousta edeltäneinä aikoina.

Kiinnostavinta minusta kuitenkin oli museossa sen vallankumoustaisteluja kuvaava osasto. Kiimasjärven taistelut Karjalassa oli suurin, seinänkokoisin »operaatiokartoin», lukuisin maalauksin ja tekstein sekä maastolaatikoin paisutettu äärettömän tärkeäksi ratkaisutaisteluksi. Tämä heimosotiemme historiassa melko vähäpätöinen vaihe oli esitetty vertaansa vailla olevaksi tuhoamistaisteluksi, jossa »suomalaislahtarien» armeija-

kunta oli lyöty hajalle ja punaisten hiihtopataljoonan komentajasta Toivo Antikaisesta oli tehty mitä loistavin ja nerokkain sotapäällikkö.

Museossa oli myös esillä samoista taisteluista saatua laihaa sotasaalista: muutamia Berdan- tai »91»-mallisia kivääreja, yksi Maxim-konekivääri ja joitakin käsikranaatteja, yleensä kaikki vähää aikaisemmin Suomen Vapaussodassa venäläisiltä sotasaaliiksi saatua tavaraa.

Museota katsellessa tuli mieleen kommunistipropagandan usein käyttämä sanonta: »falsifikazii istorii», — historian väärennystä. Todellisuudessahan Kiimasjärven taistelu oli vain punaisten hiihtojoukkojen yöllinen yllätyshyökkäys suomalaisten vapaaehtoisten heikosti puolustettua kenttäsairaalaa vastaan.

Koska opintomatkani nyt ulottui isäntämaan ansiosta Karjalaan, päätin käyttää tilaisuutta hyväkseni ja tutustua kaikkeen, mitä Karjalassa on tapahtunut ja tapahtuu. Näkemäni ja kuulemani oli masentavaa; olin kuten varmaankin monet muut suomalaiset toivonut suomalaisen kulttuurin elävän edelleen suomalaisten heimojen ikivanhoilla asuinmailla painostuksestakin huolimatta. Nyt sain todeta omin silmin mikä oli tilanne itärajamme takana.

Jo Suomen ja Neuvostoliiton välillä Tartossa 1920 solmittu rauhansopimus sinetöi Karjalan kansan kohtalon. Bolševikit sulkivat rajan, joka vallankumoukseen asti oli ollut avoin ja jonka yli kummallakin puolella asunut väestö oli käynyt kauppaa ja solminut sukulaisuussuhteita. Silloin oli alkanut rajan taakse jääneen karjalaisheimon vaellus tuhoutumistaan kohti.

Vielä vallankumouksen jälkeenkin oli Karjalan kansa joukkokokouksilla ja aseellisilla kansannousuilla osoittanut halunsa liittyä Suomen kansaan. Varsinkin vuodet 1918—1920 olivat Itä-Karjalan toiveiden, taistelujen ja vastoinkäymisten aikaa. Punainen terrori tukahdutti verisesti kaikki Karjalan pyrkimykset vapauteen. Suomessakin tunnettiin tällöin kipeästi heimokansaan osuneet iskut ja vuosina 1919—20 otti noin

kahden pataljoonan vahvuinen suomalainen vapaaehtoisjoukko osaa Itä-Karjalan vapaustaisteluun voimatta kuitenkaan pitää hallussaan valloittamiaan Itä-Karjalan, Aunuksen ja Inkerin alueita. Puutteellisesti varustettu vapaaehtoisjoukko oli pakotettu vetäytymään ylivoiman tieltä takaisin Suomen alueelle.

Jo tsaarivallan aikoina olivat karjalaiset saaneet kokea slaavilaisen imperialismin painostusta. Erilaisia pakotteita käyttäen oli enin osa Itä-Karjalan väestöä käännytetty kreikkalaiskatoliseen uskoon, koululaitos suurimmalta osaltaan venäläistytetty, ja suomalaisperäinen kulttuuri eli kansan keskuudessa pääasiassa perimätietona, kansanrunoutena ja tapoina, jotka suuresti poikkesivat isäntämaan tavoista. Kuitenkaan ei tsaarien Venäjä kohdistanut Karjalan väestöä kohtaan mitään sellaista terroria, jota se on saanut kokea punaisten vallanpitäjien taholta.

Varsinainen suomalais-karjalainen asuma-alue on noin 185 000 neliökilometriä ja ulottuu Leningradin seuduilta pohjoiseen aina Muurmanskiin saakka. Syvärin joki muodostaa melko tarkalleen tämän alueen itärajan, joskin joukko suomalais-karjalaisia kyläkuntia sijaitsi vielä Syvärin itäpuolellakin. Ennen vuoden 1940 rauhansopimuksen rajoja ilmoitettiin Karjalan-Suomen Neuvostotasavallan alueeksi 145 266 km², johon ei kuitenkaan sisältynyt suurten Laatokan ja Äänisen järvien pinta-ala. Neuvosto-Karjalan alue käsitti siis noin kolmanneksen Suomen tasavallan pinta-alasta ennen sotaa 1939—40. Noin 65 % Karjalan alueesta on metsämaastoa, loput niittyjä ja viljelysmaita sekä järviä, joita lasketaan olevan noin 15 000. Vuonna 1933 tehdyn väestölaskennan mukaan oli Neuvosto-Karjalan asukasluku n. 250 000.

Valtaosa niistä suomalaisista punaisista, jotka vapaussotamme jälkeen siirtyivät Neuvostoliittoon, asettui asumaan Karjalaan. Heidän lukumääräkseen arvioidaan 7000 ja monet heistä pääsivät huomattaville johtopaikoille perustetun Neuvosto-Karjalan hallintovirastoissa ja teollisuudessa. He toivat mukanaan Karjalaan voimakkaan panoksen suomalaista henkeä, joskin

oman marxilaisen maailmankatsomuksensa värittämää. Kun Itä-Karjalan väestöstä vuonna 1920 laskettiin olevan 62 % suomalaista alkuperää ja kun sen hallintopaikoille tuli Suomesta runsaasti korkeampaakin koulusivistystä saaneita miehiä, sai yhteiskuntaelämä vahvasti suomalais-kansallisen luonteen. Tätä oli omiaan korostamaan sekin, että Suomesta paennut, aikaisemmin Suomen Pankin tilastovirkamiehenä toiminut tri Edvard Gylling ennen pitkää kohosi Neuvosto-Karjalan ministerineuvoston puheenjohtajaksi. Samoin nousivat monet Amerikasta Neuvostoliittoon siirtyneet suomalaiset huomattaville virkapaikoille Karjalan hallinnossa ja talouselämässä.

Suomalaisten miesten toimesta koki Itä-Karjalan koululaitos perusteellisen uudistuksen. Väestön käyttämä karjalainen murre, joka läheisen ja satoja vuosia kestäneen vuorovaikutuksen takia oli omaksunut runsaasti venäläisiä lainasanoja, joutui myös puhdistuksen alaiseksi. Kouluissa alettiin käyttää opintokielenä suomen kieltä sen nykyisessä kirjallisessa asussa. Erikoisesti kerrottiin tri Gyllingin tarmokkaasti puoltaneen koulu- ja kieliuudistusta. Suomalainen kirjallisuus, esimerkiksi Aleksis Kiven teokset sekä muut, jotka katsottiin poliittisesti vaarattomiksi, tulivat varsin kansanomaisiksi ja suosituiksi.

Itä-Karjalaan siirtyneiden suomalaisten punaisten joukossa oli myös useita työväen teattereissa ja musiikkiharrastuksissa Suomessa ansioituneita miehiä. Heidän toimestaan perustettiin Petroskoin Suomalainen Teatteri, joka esitti pääasiassa suomalaisia näytelmiä. Samoin perustettiin useita suomalaisia laulukuoroja ja musiikkikerhoja, joiden ohjelmisto käsitti suomalaista ohjelmaa. Varsinkin suomalainen kansanlaulu tuli Neuvosto-Karjalassa suosituksi, jopa sen venäläisenkin väestönosan keskuudessa.

Näinä vuosina oli venäläisten kommunistien ohjelmana säilyttää nämä suomalaiset kommunistiainekset vastaisia vallankumoustaisteluja varten Suomessa. Monet suomalaiset komennettiin punaupseerikursseille tai saivat opiskella poliittisella linjalla ns. Vähemmistökansallisuuksien Yliopistossa Lenin-

gradissa. Tämä opinahjo valmisti agitaattoreita ja maanalaisen kommunistisen toiminnan organisaattoreita ulkomaita varten. Useimmat myöhempinä vuosina Suomessa pidätetyt kommunistien salaiset toimihenkilöt olivatkin näissä oppilaitoksissa koulutetut maailmanvallankumouksen vaatimiin tehtäviin.

Ennen pitkää alkoivat venäläiset kommunistit kuitenkin suhtautua epäluulolla näihin suomalaisiin marxilaisiin, syyttää heitä natsionalismista ja internatsionalismin puutteesta. Myös suomalaisten kommunistien kesken oli esiintynyt eripuraisuutta, joka jakoi heidät eri ryhmiin. Edvard Gylling ja hänen mukanaan suuri joukko muita vanhempia Suomesta siirtyneitä kommunisteja muodostivat ryhmän, joka pyrki säilyttämään suomalaista kulttuuria ja suomalaisten kommunistien johtoaseman Neuvosto-Karjalassa. Toinen, Otto Wille Kuusisen ryhmä, sen sijaan edusti venäläistyttämispolitiikalle altista suuntaa ja oli valmis internatsionalismin nimissä tuhoamaan suomalaisen kulttuurin saavutukset. Molemminpuoliset juonittelut ja ilmiannot harvensivat suomalaisten kommunistien rivejä ja kun oli ehditty vuosien 1936—37 aikana tapahtuneisiin massapuhdistuksiin, oli Kominternin jäsen ja Moskovan politiikan tukema O. W. Kuusinen päässyt selvästi voitolle tässä suunta- ja valtataistelussa. Tuhannet Gyllingin suunnan kannattajat vangittiin ja kaatuivat teloitusryhmien eteen tai hävisivät jäljettömiin pakkotyöleireille ja vankiloihin. Vuonna 1936 alkoivat laajat, preventiiviset väestönsiirrot maalaisväestön keskuudessa seurauksena Neuvostoliiton uudesta Suomen-politiikasta. Siirtotoimenpiteet koskivat ensi sijassa lähellä rajaa asuvia suomalaisia, joita siirrettiin kyläkunnittain aina Uralin takaisille alueille. Nähtävästi propagandasyistä sallittiin tri Gyllingin vielä tässä vaiheessa jäädä entiselle virkapaikalleen Neuvosto-Karjalan presidenttinä.

Jo tätä ennen oli suomalaisperäistä väestöä käytetty runsain määrin pakkotyövoimana nk. Stalin-kanavan (Valkean meren kanavan) rakennustyössä. Eri tahoilta kuulemani mukaan työskenteli tämän kaikkiaan n. 900 kilometriä pitkän vesireitin 227 km pitkällä maanleikkaus- ja siirtotyömailla n. 800 000

pakkotyövankia, joiden keskuudessa kuolevaisuus oli ehkä suurempi kuin millään muulla jättiläismäisellä orjatyömaalla Neuvostoliitossa. On arvioitu, että n. 200 000 karjalais-suomalaista, Aunuksen, Vepsän tai Inkerin suomenheimolaista menetti henkensä tällä työmaalla, so. yksi jokaista kanaalin metriä kohden, lukuun ottamatta venäläisiä tai muuta syntyperää olevia kuolleita.

Vuonna 1938 alkoivat suomalaisen kulttuurin tuhoon tähtäävät toimenpiteet saada vielä selvempiäkin muotoja. Suomalaisväestön siirrot jatkuivat edelleen ennakolta tietämättömiin seutuihin. Asevelvollisuusikäisten nuorukaisten ei enää sallittu suorittaa asevelvollisuuttaan läheisissä koulutuskeskuksissa, vaan heidät lähetettiin etäisiin garnisoneihin, mm. Kaukoitään. Samana vuonna syrjäytettiin koululaitoksessa suomen kieli ja opetuskieleksi määrättiin joko venäjän kieli tai venäjän kielen sekainen karjalanmurre, jolle nyt annettiin äidinkielen asema. Sanomalehtiä alettiin julkaista karjalanmurteella, samoin koulu- ym. kirjallisuutta. Kirjastoista poistettiin suomenkieliset kirjat ja niiden tilalle tuli venäläisiä — koska karjalanmurteella painettua kirjallisuutta ei vielä ollut. — Aikaisemmin opetuskielenä ollutta suomen kieltä opetettiin nyt oppiaineena pari tuntia viikossa.

Vuonna 1939 vangittiin Edvard Gylling ja hän katosi pitkiksi ajoiksi jäljettömiin. Muodollista oikeudenkäyntiä häntä vastaan ei koskaan lavastettu, mutta jälkeenpäin on ollut liikkeellä huhuja, joiden mukaan häntä olisi syytetty leväperäisyydestä virkansa hoidossa. Hän oli muka huonosti valvonut adjutanttiansa, joka oli luovuttanut tärkeitä asiakirjoja Suomen tiedusteluasiamiehille. — Vasta vuonna 1948 oli Gylling tuotu jostain vankilasta Hiipinän vankileirille, jossa hän oli ollut vuoteen 1949, jolloin hänet kertoman mukaan oli teloitettu. Viimeisen vuotensa oli tämä entinen Neuvosto-Karjalan presidentti ja diktaattori saanut työskennellä leirialueen käymälöiden puhdistajana, koska häntä jalkainvalidina ei voitu käyttää raskaimpiin töihin.

Talvisodasta lähtien on Kominternin jäsen O. W. Kuusinen toiminut Karjalan-Suomen Neuvostotasavallan ministerineuvoston puheenjohtajana. Hänen hallituskautenaan on suomalaisten panos Petroskoin hallintokoneistossa samoin kuin kaikissa muissakin tehtävissä jyrkästi vähentynyt. Suomesta siirtyneet kommunistit on yksi toisensa jälkeen vangittu ja he ovat hävinneet tai menettäneet virkapaikkansa. Koululaitos on täysin venäläistetty ja suomen kielellä on mahdotonta asioida missään Petroskoin virastossa taikka liikkeessä. Suomalainen teatteri tosin vielä toimii, mutta sen ohjelmistosta on poistettu kaikki suomalaista alkuperää olevat näytelmät. Vuoden 1954 alusta lähtien kiellettiin mm. »Seitsemän Veljeksen» ja »Tukkijoella» esitykset epäkansallisina ja porvarillisina. Soitto- ja lauluyhtye »Kantele» on saanut toimia edelleen, mutta esittää pääasiassa vain venäläistä musiikkia ja lauluja. Sen solistina on lupaava amerikansuomalainen laulajatar Sirkka Rikka, joka vuonna 1933 tuli vanhempiensa mukana Yhdysvalloista Neuvostoliittoon.

Kun neuvostopropaganda jatkuvasti toitottaa vähemmistökansallisuuksien »kulttuuriautonomiaa» ja sitä valtavaa kukoistusta, mikä vallankumouksen jälkeen on muka tällä alalla saavutettu, on sen ollut pakko jättää suomen kieli vielä toisena kielenä katukilpiin sekä virastojen ja joidenkin kauppojen kilpiin. Muualta ei sitä paljoa enää löydäkään. Missään virastossa tai myymälässä ei suomen kieltä puhuta ja vaikka näissä olisikin joku kieltä taitava, ei hän sitä uskalla käyttää.

Petroskoin keskustassa olevassa suurimmassa kirjakaupassa on jopa suomenkielinen osasto, jossa on vielä joitakin suomen kielelle käännettyjä venäläisiä oppikirjoja tai romaaneja sekä poliittista ja nuorisokirjallisuutta. Samassa kirjakaupassa on myös antikvaarinen osasto, joka ostaa käytettyjä kirjoja. Kun yritin myydä sinne takaisin samasta kirjakaupasta ostamaani suomenkielistä kirjallisuutta, kieltäydyttiin ostamasta suomenkielisiä kirjoja ja sanottiin:

»Emme osta ulkomaankielistä kirjallisuutta.»

Käytännössä suomen kieli ei siis enää ollut maan toinenkaan kotimainen kieli.

Petroskoissa ilmestyy edelleenkin suomenkielinen sanomalehti »Totuus». Tätä lehteä ei kuitenkaan pidetty sanomalehtimyymälöissä esillä, vaikka se oli Karjalan-Suomen Neuvostotasavallan virallinen äänenkannattaja. Jos ostaja sitä erikoisesti vaati, annettiin se myyntipöydän alta. Lehden levittäminen suomenkielisenä julkaisuna ei ilmeisesti kuulu vallanpitäjien ohjelmaan, vaan se on yksi niistä »Potemkinin kulisseista», joilla suomalaisen kulttuurin tuhoamista koetetaan peittää.

Sisällöltään on »Totuus» moskovalaisen Pravdan (= totuus) kaltainen ja sisältää puolue- ja kolhoosiuutisia. Mitään varsinaisia uutisia tai päiväntapahtumia se ei julkaise. Kun esim. Läskelässä tapahtui 5. päivänä joulukuuta 1954 järkyttävä lastenkodin tulipalo, jossa sai surmansa 34 lasta ja kolme lastenhoitajaa, ei »Totuus»-lehti kertonut tästä sanaakaan. Kuitenkin koko väestö kertoi järkyttävästä uutisesta toisilleen ja siitä puhuttiin kaikissa leipäjonoissa ja »tšainajoissa». Vain »Totuuden» toimituksessa ei asiasta tiedetty mitään...

Murhenäytelmä olisikin ollut lehdessä vaikea selostaa, koska silloin olisivat tulleet julkisuuteen ne olosuhteet, joissa sotaorvot ja invalidien lapset elivät. Lastenkotina oli entinen Läskelän kunnalliskodin mielisairasosasto, jossa ikkunat olivat pienet, lähellä katonrajaa ja rautaristikoilla varustetut. Lähimpään asutukseen sieltä oli n. 5 kilometrin matka. — Lastenkodin yövalvojana oli ollut eräs nainen, joka lisäansion vuoksi työskenteli sekä päivin että öin. Yövuorollaan hän oli mennyt asuntoonsa lepäämään ja teljennyt sitä ennen lastenkodin ulko-oven vahvalla seipäällä, jotta hoidokit eivät pääsisi karkuun. Näissä oloissa syttyi kohtalokas tulipalo, josta pelastui ainoastaan lastenkodin johtajatar omine lapsineen sekä mainittu yövalvoja.

Petroskoissa ilmestyvä suomenkielinen kirjallisuus käsittää jo mainitsemieni venäjänkielisten käännettyjen kirjojen ohella myös Leninin ja Stalinin teosten suomenkieliset käännökset. Suomen kielellä julkaistu kirjallinen aikakauslehti »Punalippu»

osoittaa paremmin kuin mikään muu nykyisen karjalais-suomalaisen kirjailija- ja runoilijapolven tason mataluuden.

Vanhemmista suomalaisista kommunisteista on entinen Suomen Punakaartin viimeinen ylipäällikkö Tainio säilyttänyt henkensä ohella myös virka-asemansa. Näin hänen esiintyvän Puna-armeijan kenraalimajurin univormussa. Hän on julkaissut heikkotasoisen muistelmateoksen kapinanvalmistelusta Suomessa nimellä »Päiväkirjani lehdiltä». Tämä mainittiin »kirjallisena tapahtumana» Karjalassa. — Suomen kielellä kirjoitteleva A. Vikström on parissa kolmessa teoksessaan myös märehtinyt kapinanaikuisia tapahtumia ja ottanut erikoisalakseen Suomen valtiomiesten ja erikoisesti marsalkka Mannerheimin mustamaalauksen.

Kesällä 1954 Petroskoissa pidetyt Neuvostoliiton kirjailijoiden ja runoilijoiden neuvottelupäivät moittivat julkilausumassaan neuvostokarjalaisten kynäniekkojen »ihanteettomuutta ja formalismia». Tyytymättömyys tasoon on siis molemminpuolinen — niin lukijain kuin toimeksiantajainkin taholla.

Harvalukuiset kaunokirjalliset yritykset karjalanmurteella ovat täysin epäonnistuneet ja suomen kieltä vastaan tähdätyt toimenpiteet edistävät nopeasti maan täydellistä venäläistymistä. On aivan tavallista nykyisin, että suomalaisperheiden lapset eivät enää osaa vanhempiensa kieltä tai puhuvat sitä perin huonosti. Sotien jälkeen ovat monet yleisillä paikoilla suomea puhuneet henkilöt joutuneet katuyleisön pahoinpitelemiksi ja kun venäläinen kansanaines suhtautuu vieläkin avoimella vihamielisyydellä suomea puhuviin, on suomen kieli nopeasti menettämässä merkityksensä puhekielenä Neuvosto-Karjalassa. Sitä paitsi on suomalaisten lukumäärä kokonaisväestöstä jo niin pieni, ettei niilläkään alueilla, jotka rauhansopimuksilla 1940 ja 1944 riistettiin Suomelta, ole kieli- tai kansallisuusprobleemeja. Noilla alueilla asuu nykyisin miltei yksinomaan venäläistä väestöä. Viipurin vähälukuinen väestö on pelkästään venäläistä, Sortavalan väestöstä korkeintaan 15 % suomea puhuvia. Monet entiset rajaseutupitäjät sen

sijaan ovat suurimmalta osaltaan autioita tai venäläisten asuttamia.

Saatoin näin todeta, että suomen kieli ja suomalainen kulttuuri ovat menettäneet historiantakaisista ajoista saakka säilyttämänsä asemat itärajamme takana. Yksi monista kommunistien toimeenpanemista kansallisista murhenäytelmistä on näin päättymässä virallisestikin — v. 1955 lakkautettiin Karjalan-Suomen Neuvostotasavalta autonomisena liittotasavaltana ja liitettiin suoraan Venäjän Federatiivisen Sosialistisen Neuvostotasavallan alaisuuteen.

Etsin ja tapasin Petroskoissa vielä joitakin Suomesta tai Amerikasta tulleita suomalaisia. Jotkut olivat ahkeruudellaan saaneet aikaan omakotitalonkin, mutta yleensä he olivat kaikki masentuneita ja toivottomia. Suurten puhdistusten aikoina olivat he olleet töissä muilla paikkakunnilla ja siten säästyneet. Mutta monia liikuttavia suomalaiskohtaloita kuulin täälläkin, vaikka niistä ei kukaan mielellään puhunut. Erään suomalaisperheen kohtalo muodosti esimerkin monien muidenkin kohdalle sattuneesta:

Eräs perhekunta, johon kuului isä, kolme poikaa ja tytär, oli 1930-luvun pula-aikana tullut Neuvostoliittoon työnhakuun. Vv. 1936—37 olivat GPU:n miehet vanginneet yhden kerrallaan pojista, kunnes kaikki kolme olivat hävinneet jäljettömiin. Isä menetti tämän johdosta järkensä ja kuoli mielisairaana, perheen viimeinen jäsen, tytär, karkotettiin kauas Sisä-Venäjälle. — Tämänlaisia tarinoita sai kuulla yhä uusia, kun pääsi luottamuksellisiin keskusteluihin suomalaisten tai karjalaisten kanssa.

Paikallinen sanomalehti »Totuus» auttoi myös tutustumaan paikkakunnan elämään. Toisinaan siinä oli kirpeätä kritiikkiä sellaisia metsätyömaita tai kolhooseja kohtaan, jotka eivät olleet täyttäneet suunnitelmatavoitteita. Kerrottiin suurista metsätyömaista, joissa $^2/_3$ kaikista mekaanisista työvälineistä kuten traktoreista, kiramoista, autoista jne. seisoi käyttökelvottomana varaosien ja remontin puutteessa. Myös Aunuksen Konepaja Petroskoissa sai usein tukkapöllyä huonosta työstään.

Lehti kertoi sattuneen, että konepajalla täysikorjauksessa ollut traktori ei pystynyt omin voimin ajamaan tehtaan portista ulos vaan piti hinata toisella traktorilla. Kuitenkin vaati konepaja täyden korjaushinnan. — Yleensä näytti konekorjaus olevan huonosti hoidettu työala. Lehdessä mainittiin kerran jopa 75 % kaikista Neuvosto-Karjalan metsätyökoneista olevan käyttökelvottomassa kunnossa.

Neuvosto-Karjalan maataloudessa näytti myös olevan toivomisen varaa, vaikka se Moskovan Yleisliittolaisessa Maatalousnäyttelyssä olikin esittänyt kauniita lukuja. Lainaan tähän sellaisenaan Petroskoin »Totuus»-lehden numerossa 236 (3903) lokakuun 5. p:nä 1954 olleen kirjoituksen:

»Tämä tapahtui Koskenkylässä.

Astelemme Tšalnan asutuksesta johtavaa metsätietä ja lähestymme Petrovskin piirin Namojevon kyläneuvoston Koskenkylää. Sinitaivaalla purjehtii siellä täällä verkalleen valkeita pilvenhattaroita kuin parvestaan eksyneitä joutsenia. Kuulas ilma soi lintujen viserryksestä, suvannoissa polskivat hauet . . . On ihanaa uurastaa pellolla tällaisena poutapäivänä!

Kylä on Tšalna-järven ja samannimisen joen rannalla. Mentyämme sillan yli eteemme avautui melko kummallinen näkymä. Keskellä kiireintä työpäivää talojen ovet ja ikkunat olivat selkoselällään. Kujalla virui hankoja, viikatteita ja haravoita, seisoi aisattomia kärryjä.

— Mitä te olette oikein mekastaneet täällä? kysyi seuralaiseni Nikolai Ivanovitš Rodionov pojanvekaroilta. — Odottakaapas, saatte aika kyytiä kun vanhempanne palaavat työstä.

— Emmepä saa!

— Mitenkä niin?

— Meillä on nyt suuri juhla — »emänpäivä»! On juhlittu kolme päivää ja juhlitaan niin kauan kuin kiljua riittää . . .

Koskenkyläläisten vedellessä vielä »nokkauniaan» eilisen armottoman juopottelun jälkeen järven toisella rannalla, Karjaisen kylässä, jossa on Vorošiloville nimetyn kolhoosin toinen

prikaati, juhlatunnelma oli korkeimmillaan. Kujalla hoiperteli ihmisiä, toiset täydessä seilissä, toiset hitusen hutikassa. Oli sekä omaa väkeä että Homselästä, Namojevosta, Tsarevitšista, Kossalmelta, Tšalnasta ja muualta tulleita vieraita. Kuului hoilailua ja kiroilua. Anna-täti Loginovaa tanssitutti: rallattaen hän polki vimmatusti jalkojaan keskellä kujaa. Joku virkahti:

— Jopa on eri eukko. Kun pitäisi mennä kolhoosin työhön, niin keppi kädessä valittelee jalkojaan. Mutta nyt tanssaa kuin nuori. Häpeisi edes tytärtään, onhan tämä sentään kyläneuvoston puheenjohtaja ja vielä nuorisoliittolainen.

— Mitäpä häpeämistä hänellä olisi? virkkoi eräs. — Tytärhän on itsekin mukana. Litkii kiljua Irina muorin luona . . .

. . . Lahden toiselta rannalta huusi ratsumies kita pyöreänä:

— Hei, meidän kylän miehet! Lähettäkääpäs vene tai ostakaa sieltä kaksi litraa viinaa! Prikatiiri Semjon Bogdanovin vävy käskee — kuuletteko!

Vävyn määräystä riensi täyttämään itse kolhoosin puheenjohtaja kommunisti Jevgeni Konstantinovitš Mastinnikov, vaikka ei pysynytkään oikein varmasti jaloillaan: oli jo useampaan otteeseen kulautellut rapularyyppyjä tulematta silti »kristilliseen kuntoon».

Otettuaan vaimoltaan, kaupanhoitajalta, avaimet Mastinnikov meni kauppaan, työnsi taskuihinsa neljä viinapulloa, tallusteli rantaan ja ajoi kolhoosin moottoriveneellä Koskenkylään. Järveltä kiiri laulu:

— Oh, on täynnä laukkuni . . .

Etenevän moottorin sätkytyksen, juopuneiden rentojen laulujen, astioiden helinän ja kiljun pulputuksen läpi kantautui kylään lehmien vimmattu ammuminen.

— Jopa nyt jotakin, lehmät ovat keskellä päivää tulleet metsästä! ihmettelivät eräät.

— Kontioko lienee säikyttänyt, arvelivat toiset.

Joku laski leikkiä:

— Paimen on juottanut niillekin kiljua . . .

Mutta arvoitus osoittautui hyvin yksinkertaiseksi: maito-

farmin johtajalle, kolhoosin varapuheenjohtajalle Anna Silkinalle oli tullut kaksikymmentä viisi vierasta. Anna Matvejevna parka oli niin kovin hommannut ja hummannut, että unohti koko kolhoosin karjan. Syyttömät elukat joutuivat »juhlapäivänä» »paastoamaan» navetassa. Ja kolhoosin paimen Oskari Tiainen virui »tuskan» vääntämänä järven toisella rannalla, mistä hänet löydettiinkin sikamaisessa kunnossa.

* * *

Vorošiloville nimetyn maatalousarttelin kolhoosilaisten kodeissa on jo kauan sitten sammutettu ainiaaksi lamput pyhäinkuvien edestä eikä kuulu enää kirkonkellojen soittoa. Ihmiset eivät ole vuosikymmeniin nähneet kaapupukuista pappia, mutta viettävät »perinnäistavan» mukaan uskonnollisia juhlia, joissa juopotellaan mielettömästi. Se on menneisyyden jätteitä ihmisten tietoisuudessa. Ne halventavat neuvostoihmisen omanarvontuntoa ja tuottavat suunnatonta vahinkoa yhteiselle asialle.

Kolhoosi on taloudellisesti heikko, eräs jälkeenjääneimpiä piirissä. Jo monena vuotena peräkkäin siellä on saatu suorastaan mitätön sato. Viime keväänä valtio auttoi kolhoosia anteliaalla kädellä, antoi siemeniä, luottoa uuden navetan rakentamiseen ja paljon muuta. Maa ja niityt ovat mainioita. Kolhoosilaisilta vaaditaan vain, että jokainen tekisi työtä arttelitaloudessa tunnollisesti niinkuin tekevät kolhoosilaiset Andrei Järä, Putrolainen ym.

Mutta valitettavasti kolhoosissa on liian vähän tällaisia uurastajia. Niinpä parhaat kylvöajat päästettiin ohi, pelloille ajettiin vähän lantaa.

Ja mitä ihminen kylvää, sitä hän myös niittääkin. Kaura kasvoi vain vaaksan korkuiseksi, vehnä tuhoutui, ohran talloi karja.

...Suuri syysruispelto, jolta vilja on leikattu. Sen keskellä on kaksi kääpiömäistä aumaa, joita karja on jo melkoisesti näykkinyt. Ne ovat kuin variksenpelättimiä tuhansine törröttä-

vine tähkineen. Suunnaton määrä tähkiä viruu sänkipellolla. Ja niistähän juuri kerääntyvät viljakilot.

Vorošiloville nimetyssä kolhoosissa on paljon lykkäystäsietämättömiä, mutta vallan voimienmukaisia tehtäviä. Syyspeltotöiden ohella on lopetettava navetan rakentaminen (sahatavara on tuotu jo aikoja sitten ja pilaantuu ulkosalla sillankorvassa). Kolhoosi on ostanut 11 tuhannen ruplan arvosta kalustoa karjatalouden suuritöisten prosessien koneistamiseksi. Tämä kalusto on vain tuotava Petroskoista ja otettava käytäntöön. Kolhoosin lehmät lypsävät kolme litraa päivässä. Mutta tänäkin vuonna karjalle on valmistettu rehua vain puolet tarvittavasta määrästä. Minkä vuoksi kolhoosin hallinto ja kolhoosilaiset eivät tee painorehua? Minkä vuoksi he juhlivat neljä päivää peräkkäin uskonnollisia juhlia ja muinakin korjuukamppailun päivinä ovat pellolla vain kello viiteen? Eiväthän »neitsyt Maria» ja muut keksityt »pyhimykset» ja »apostolit» kuitenkaan auta, rukoilipa heitä miten hartaasti tahansa!

On selvää, etteivät tällaiset inhottavat ilmiöt, joiden valtaan monet Koskenkylän ja Karjaisen kolhoosilaiset ovat joutuneet, ole heille kunniaksi. Mutta ne eivät ole kunniaksi myöskään Namojevon kylän puoluejärjestölle ja sen sihteerille tov. Anaškinille. Minkä vuoksi puoluejärjestö ei lainkaan vaikuta näihin ihmisiin? Minkä vuoksi kylän nuorisoliittolaiset ovat vaiti? Mitä sitten tekevät agitaattorit, luennoitsijat, selostajat sekä piirin puolueen piirikomitean ja vyöhykeryhmän edustajat? Olisivat edes käyneet kesän aikana vaikkapa kerran kolhoosissa, keskustelleet väen kanssa ja paljastaneet kaikki nuo keksityt »pyhimykset» ja »pyhimysten pyhimykset» sekä samalla heidän kumartajansakin.

A. Terentjev.

Petrovskin piiri.»

Edellä oleva oli »Totuuden» totuutta ja siitä näkyi, että »naistenpäivää» vietettiin Karjalassa yhtä perusteellisesti kuin Dudinkassakin, kun puolueen kuri oli noin päässyt löystymään.

Kirjoituksesta selvisi myös, miksi ei Petroskoissa löytynyt voita. Kun »kolhoosin lehmät lypsävät kolme litraa päivässä», niin ne litrat tarvitaan jo kolhoosin päällystön talouksissa. — Ehkäpä tällainen »Totuuden» sana sentään sai Tšalnan kolhoosilaiset synnintuntoon, unohtamaan »pyhimysten pyhimykset» ja tarttumaan sosialistiseen työhön entistä lujemmin.

Byrokratiaa ja paperisotaa

Ja niin kuluivat viikot maastalähtöviisumia odotellessa. Kun yhä uudelleen saimme käydä Petroskoin miliisihallinnossa kolmen tai viiden päivän väliajoin tiedustelemassa asiaamme, saimme joka kerta virkailijatoverittarelta Jaršinalta saman vastauksen:

»Paperinne eivät vielä ole saapuneet. Tulkaa taas uudelleen kysymään, kyllä ne varmaan jo pian tulevat.»

Koska jouduimme asumaan ja aterioimaan hotellissa, alkoivat matkarahamme käydä vähiin. Lähtiessäni Dudinkasta olin omistanut n. 12 000 ruplaa, mutta matkakuluihin ja hotellimajoitukseen eivät vähät riittäneet. Ulkomaalaisia ei yksikään Petroskoin mökinomistaja uskaltanut ottaa alivuokralaiseksi, vaikka yritimme hankkia halvempaa asuntoa itsellemme. MVD:n oli ilmeisesti vaikea ratkaista, voisiko se antaa meille maastalähtölupaa. Kuunneltuaan meitä mikrofoneillaan se puheistamme ennen pitkää huomasi meidän säästävän tärkeimmät keskustelut hotellin seinien ulkopuolelle. Ja noin kuukauden kuluttua ilmoittikin hotellin johto, että huoneessamme tullaan tekemään korjaustöitä ja että meidät siirrettäisiin erääseen toiseen huoneeseen.

Huoneemme oli kuitenkin moitteettomassa kunnossa eikä mitenkään korjauksen tarpeessa. Syy huoneenmuuttoon olikin toinen: hotelliin oli tullut englantilainen puutavaramies rouvineen ja sihteereineen. Pariskunta sijoitettiin n:o 93:een ja sih-

teeri viereiseen numeroon 92, joissa kummassakin oli mikrofonit. Kuuntelukohteina olivat nämä ulkomaalaiset mielenkiintoisempia kuin me. — Meille suositeltiin vähän myöhemmin MVD:n taholta hotellin johtajan välityksellä yksityismajoitusta Solomenissa eräässä perheessä. Olimme tietysti edelleenkin valvonnan alaisia, mutta uutta raskauttavaa meitä kohtaan ei löytynyt.

Viikkojen ja kuukausien kuluessa pyysimme lähetystömme apua viisumiasiamme järjestelyssä, mutta lähetystö oli asiassa täysin voimaton. Täysin kyvytön oli se myös järjestämään taloudellista avustusta tai lainaa odotusajaksemme. Tämä oli vaikeasti ymmärrettävissä, koska olin nähnyt ulkomaanedustuksemme Saksassa auttaneen jopa omasta syystään vaikeuksiin joutuneita Suomen kansalaisia, mm. juopottelun takia laivoistaan Stettiniin tai Hampuriin jääneitä merimiehiä. Ilmeisesti halusi Suomen lähetystö Moskovassa säilyttää jonkinlaisen neutraalin asenteen »Leinon vankien» suhteen ja siten jatkaa aikaisemman lähettiläämme Cay Sundströmin tapaa suhtautua asiaan. Kun tämä »neutraliteetti» meni niin pitkälle, että lähetystö palautti Suomeen omaisteni minulle lähettämän talvipalttoon, sen sijaan, että olisi lähettänyt sen minulle edelleen postitse Petroskoihin, aloin ymmärtää, että lähetystön vaikutusta asiassamme oli enää turhaa odottaa.

Käydessäni Petroskoissa eriarvoisten virkamiesten puheilla, viimeksi Neuvosto-Karjalan Miliisihallinnon kenraalinarvoisen päällikön luona, sain aina saman vastauksen:

»Pašalusta, pišite sajavlenije» — Olkaa hyvä, kirjoittakaa anomus. — Neuvostobyrokratian tapoihin kuuluu vaatia pienimmissäkin ja selvimmissäkin asioissa kirjallista anomusta.

Niinpä kirjoittelin anomuksia Petroskoin Miliisihallinnolle, Neuvostoliiton Ylimmälle Miliisihallinnolle Moskovaan jne. ilman, että yksikään virkapaikka olisi vastannut kirjelmiini. Kirjoitin uudelleen Ylimmälle Miliisihallinnolle lausuen selvin sanoin hämmästykseni siitä, ettei yksikään viranomainen tai virasto ole asiassamme välittänyt »Ulkomaalaisten oleskelusta

Neuvostoliiton alueella annetuista määräyksistä», joiden mukaan viisumi on annettava maastalähtijälle 10 päivän kuluessa. Kirjoitin samalla, että mielestäni oli käsittämätöntä, kuinka Neuvostoliitossa pidetään »ystävällisissä suhteissa olevan maan kansalaisia» vasten tahtoaan ja niin edelleen. — Mitään vastausta ei tähänkään kirjelmään tietenkään tullut.

Kun matkakassani loputtua olin pakotettu myymään arvokkaimman omaisuuteni, mustan nahkamanttelin Petroskoin »kirppumarkkinoilla», oli jäljellä vain kello, jonka vielä olisin voinut vaihtaa rahaksi. Rahatilanteemme ei sallinut enää asua hotellissa, ja Petroskoissa emme voineet ulkomaalaisina saada halvempaa asuntoa tai työpaikkaa. Suunnittelin mielessäni hakeutua teknikoksi jonnekin metsätyömaalle ja yrittää omin neuvoin yli rajan, mutta luovuin, kun iäkkäämpi matkatoverini ei olisi voinut näille retkille seurata. Eräänä iltana, kun olimme syöneet kunnon illallisen Hotelli Pohjolan ravintolassa, päätin kirjoittaa edellisiä korkeammalle virkaportaalle, ja kirjoitin tällä kertaa NL:n ulkoministerille V. M. Molotoville, joka aikaisemminkin oli osoittanut suurta mielenkiintoa Suomea kohtaan.

Liitin kirjeeseeni jäljennöksen Neuvostoliiton MVD:n Ylimiliisihallinnolle lähettämästäni suorasukaisesta kirjeestä ja puhuttelin tunnettua »Suomen ystävää» sanoilla »Teidän Ylhäisyytenne». Ehkä juuri tämä »Teidän Ylhäisyytenne» vaikutti ulkoministeri Molotoviin samoin kuin »Gospodin» kuulustelijaani majuri Harkoviin — joka tapauksessa toveri Vjatšeslav Mihailovitš tarttui asiaan. Neuvostoliiton virkahitauteen katsoen saimme ennätysajassa, kahden päivän kuluttua kirjeeni tulosta Kremliin, kutsun Petroskoin Miliisihallintoon. Ihmeeksemme meitä kehotettiin istumaan ja kerrottiin Moskovasta tulleesta puhelinsanomasta, jonka mukaan viisumiasiamme oli myönteisesti ratkaistu ja Petroskoin viranomaiset saaneet määräyksen antaa kaikkea taloudellista apua meille niinä päivinä, jotka joutuisimme vielä odottamaan papereitamme. Petroskoin Miliisihallinnon virkailijat olivat yhtäkkiä muuttuneet huolehtivaisiksi ja rakastettaviksi meitä kohtaan.

Halusimme kuitenkin tulla omillamme toimeen ja maastalähtöviisumin saatuamme oli meillä mahdollisuus vaihtaa rahaksi ne pakkolainaobligaatiot, jotka vuosien kuluessa olimme joutuneet lunastamaan. Kun sitten saimme viisumit käteemme, lähdimme tarjoamaan obligaatioita Neuvosto-Karjalan finanssiministeriöön. Jouduimme käymään monissa eri toimistoissa ja panin merkille, että tasavallan finanssit hoidettiin täälläkin helmitaulujen avulla. Kymmenien virkailijoiden kirjoituspöydillä näin yksinomaan helmitauluja, mekaanisia laskukoneita sen sijaan en nähnyt ainoatakaan. Mutta obligaatio-operaatiomme onnistui, saimme niistä rahamme takaisin, koska Neuvostoliiton valuuttaa ja arvopapereita ei saanut viedä maasta. — Nämä obligaatiot noteerattiin yleensä basaareissa, vapaassa kaupassa 5—10 % nimellisarvostaan, joten niillä ei ulkomaillakaan olisi ollut sanottavasti arvoa.

Toivorikkaina aloimme nyt järjestää kotimatkaamme, kun saimme kaikki siihen vaadittavat paperit ja leimat. Halusin matkustaa tuttujen maisemien halki Sortavalan kautta Viipuriin ja Vainikkalaan, mutta sitä eivät viranomaiset sallineet. Ehkäpä sielläpäin olivat sijoitettuna ne voimakkaat asevoimat, panssari-, pommitus- ja hävittäjädivisioonat, jotka vartioivat tätä maailman rauhallisinta rajaa. Meidän oli matkustettava takaisin Leningradiin ja vasta sieltä suunnistauduttava Suomeen.

Jouduimme majoittumaan Leningradissa siihen ainoaan hotelliin, johon ulkomaalaiset saavat asettua, Hotelli Astoriaan. Olin jo aikaisemmin kuullut tässä hotellissa olevan mikrofoneja pesuhuoneissakin ja niin eivät kuuntelijat huoneestamme kuulleet juuri muuta kuin kuorsausta.

Juna Leningradista Suomeen lähti joka toinen päivä, ja saavuttuamme Leningradiin junan jo ehdittyä lähteä Suomeen saimme aikaa tutustua kaupunkiin. Sen nähtävyyksistä oli Eremitagen palatsi ehdottomasti suurenmoisin keisarivallan aikuisine äärettömine taideaarteineen. Verrattuna Moskovaan ja muihin venäläisiin kaupunkeihin teki Leningrad meihin melkein länsimaisen vaikutuksen. Sen huomattavimmat rakennuk-

set olivatkin ranskalaisten, saksalaisten ja italialaisten arkkitehtien käsialaa, samoin kuin kaupungin monet kuvapatsaat.

Monenlaisia ajatuksia ja muistoja toi mieleeni tämä Pietari Suuren perustama kaupunki. Sen mennyt muinainen loisto elää Venäjän klassillisessa kirjallisuudessa. Täällä elivät monet Tolstoin, Turgenjevin, Tšehovin ja Gogolin romaanien sankareista. Tästä kaupungista kirjoitti aikoinaan kuuluisa venäläinen historioitsija Merežkovski, että se »oli rakennettu suomalaisten talonpoikien luille», se oli, kuten Valkean meren kanaali, vaatinut syntyäkseen tuhansien ja tuhansien suomalaisten hengen.

Nevan rantaan oli ankkuroituna historiallinen risteilijä Aurora, jonka tykit pakottivat tsaarin luopumaan vallasta vuonna 1917 ja joista laukauksista kommunistisen aikakauden katsotaan alkaneen Venäjällä. Nyt oli risteilijä museona ja Lokakuun vallankumouksen muistomerkkinä.

Suurta runoilijaa Puškinia innoittanut Pietari Suuren ratsastajapatsas, »Vaskinen ratsumies», seisoi ylpeänä suurella graniittipaadellaan, jonka suomalaiset talonpojat aikoinaan saivat raahata hirsistä tehtyjä kiskoja pitkin aina Karjalasta saakka.

Monet muutkin muistot saivat tuntemaan synnyinmaan läheisyyden, jopa »Finljandskii Voksal», Suomen rautatieasema, jolta kotimatkamme viimeinen osa alkoi. Hotelli Astorian Intouristin väärien ohjeiden mukaan menimme aluksi aivan toiselle asemalle ja ehdimme vasta viimeisellä minuutilla Suomen asemalta lähtevään junaamme. Muutamat siviilipukuiset MVD:n asiamiehet olivat erehdyksemme johdosta kadottaneet meidät näkyvistään ja seisoivat nyt huohottavina ja hermostuneina vaunuosastomme edustalla. Helpotuksen tunteet näkyivät heidän ilmeistään kun juuri junan lähtiessä ilmestyimmekin paikoillemme. Kaksi heistä seurasi meitä, tosin hienotunteisesti naapurihytissä istuen, jo Petroskoista aina Vainikkalaan saakka.

Vielä tällä viimeisellä matkaosuudella pyrki tulemaan mieleen epäilys: onnistummeko ylittämään rajan? Kymmenen viimeksi kulunutta vuotta ja viimeiset 3 1/2 kuukautta Petroskoissa

olivat tehneet meidät epäluuloisiksi kaikkea neuvostolaista kohtaan. »Tulkaa uudelleen», »kirjoittakaa anomus» lukemattomia kertoja kuultuina olivat opettaneet epäilemään kaikkea. Passi, viisumi ja matkalippu eivät vielä mitään merkinneet, vielä viimeisellä metrillä ennen kotimaan rajaviivaa saattoi odottaa kuulevansa: »Stoi, ruki nasad, davai!»

Junamme pysähtyessä Viipurissa saimme nähdä sinne rakennetun uuden asemarakennuksen, entisen sodassa tuhoutuneen tilalle. Sen enempää emme Viipuria päässeet näkemään. MVD:n mies asettui asemalaiturin kumpaankin päähän ja saatoimme astua vain vaunustamme I luokan ravintolaan aterioimaan. — Matkaosalla Viipuri—Vainikkala näimme paljon viljelemättömiä, nurmettuneita peltoja, joiden ojat kasvoivat miehenkorkuista koivikkoa. Seudut näyttivät autioilta ja suurin osa asemilla näkemistämme ihmisistä oli asepukuisia.

Junamme saavuttua aamuyöllä rajaviivan läheisyyteen suoritti venäläinen tullimies tavaroidemme tarkastuksen. Saimme allekirjoitettavaksemme pitkän kaavakkeen, jossa jouduimme vakuuttamaan, ettemme tuoneet Neuvostoliitosta valuuttaa, arvopapereita, jalokiviä, jalometalleja, turkiksia, norsunluuta, mammutinhampaita, teknillisiä piirustuksia ja asiakirjoja, filmejä, antiikkiesineitä ja kymmeniä muita kiellettyjä tavaroita. Onneksi ei kaavakkeessa sentään puhuttu mitään puulusikoista ja niin sain kuin sainkin tuoduksi vapaaseen maailmaan ruhtinas Obolenskin puulusikan. Olin onnistunut säilyttämään sen jo yhdeksän vuotta vaihtelevissa olosuhteissa.

Tässä tullitarkastuksessa otin itselleni pienen omantunnonvapauden. Olin löytänyt Siperiassa palasen mammutin torahammasta, joka oli säilynyt ikuisen jään maassa ne 80 000 vuotta, jolloin Taimyrissä oli vallinnut arktinen ilmasto aikaisemman troopillisen kauden jälkeen. »Unohdin» ilmoittaa siitä tullitarkastuksessa, mutta toisaalta oli MVD unohtanut korvata minulle arvoesineeni, jotka oli sosialisoitu minulta Lubjankassa, samoin kuin kymmenen elämäni parhainta vuotta.

Kun junamme pysähtyi lähelle rajaviivaa eikä ottanut lähteäkseen siitä edelleen, katsoin parhaaksi ottaa pienet »nokkaunet» turhan jännityksen välttämiseksi. Heräsin vasta junan hiljaa ylittäessä rajaviivan ja pysähtyessä Vainikkalan asemalle ja totesin olevani jälleen isänmaani kamaralla. Matkatoverini D. ja minä onnittelimme toisiamme — ihme oli tapahtunut. Olimme päässeet kymmenen vuoden painajaisesta, mutta tosiasiana sen ehti tajuta vasta muutamien päivien kuluttua.

Suomalainen poliisiupseeri astui vaunuosastoomme, ojensi kätensä ja sanoi: »Tervetuloa takaisin Suomeen!» Suomalaisen miehen reilu ja luja kädenpuristus sai meidät uskomaan uskomatonta, olimme sittenkin selvinneet hengissä kymmenen pitkän, raskaan ja toivottoman vuoden koettelemuksista.

EPILOGI

Miltei yhtä jyrkältä tuntui ero siirtyessä vapaan maailman elämään kuin kymmenen vuotta sitten joutuessani kotimaastani Neuvostoliittoon. Päivä päivältä sain todeta, kuinka täydellistä neuvostolehdistön sumutus ulkomaailman oloista oli ollut. Eurooppa oli hyvää vauhtia toipumassa sodan haavoista eikä neuvostolehdistön alinomaa toistamaa työttömyyttä, nälkää ja kurjuutta ollut missään havaittavissa. Jopa sodan hävinneissäkin maissa oli saavutettu ja ohitettukin sotaa edeltäneiden aikojen elintaso.

Vain rautaesiripun takaisissa maissa oli juuri sitä, mitä neuvostolehdistö oli väittänyt kapitalistisissa maissa olevan: terroria, vähemmistön diktatuuria, nälkää ja pulaa aivan tavallisimmistakin tarvikkeista.

Koettaessani tiivistää kymmenen vuoden kokemukseni Neuvostoliitosta johonkin lyhyeen päätelmään saatoin vain todeta, kuten miljoonat muutkin, ettei kommunistinen yhteiskuntamuoto ollut lähes neljän vuosikymmenen aikana päässyt mihinkään niistä tavoitteista, joihin ihanteellisen kommunismin kannattajat olivat pyrkineet: ei taloudelliseen hyvinvointiin, ei todelliseen demokraattiseen vapauteen, ei ihmisyyteen. Kommunismin koekenttänä ollut Venäjä ja lukuisat sen alaisuuteen joutuneet valtiot osoittivat selvää taantumusta kaikesta, mihin ihmisyys muualla maailmassa oli pyrkinyt ja mitä se oli saavuttanut. Stalinin-Berijan poliisidiktatuurin alaisissa maissa oli pyritty hävittämään kaikki se, mitä ihmiskunta on aina tavoitellut. Ihmisoikeudet, henkilökohtainen vapaus, työn ja taiteen

vapaus, ajatuksen- ja sananvapaus, uskonto, kansojen itsemääräämisoikeudet, — kaikki oli tallattu lokaan. Saatuaan Neuvostoliiton alueella toteutetuksi täydellisen vallankeskityksen diktatuurille, pyrki kommunismi nyt maailmanvallankumouksen ja uuden panslavistisen laajentumispyrkimyksen nimissä orjuuttamaan ja alistamaan mahtinsa alaisuuteen koko vapaan maailman.

Lähes puolet maailman asukasluvusta oli jo Kremlin vaikutusvallan ja johdon alaisina ja toimi tiiviisti vapaata maailmaa vastaan. Missä viipyi vapaan maailman yhtenäisyys?

* * *

Varmasti jokaisen entisen neuvostovangin ajatukset palaavat usein niiden onnettomien pariin, jotka jäivät sinne etäälle vankiloiden ja pakkotyöleirien kurjuuteen, taikka karkotettujen toivottomaan asemaan. Käsittämättömältä tuntuu, etteivät vapaan maailman humanitääriset järjestöt ole voineet tehdä enempää Neuvostoliittoon jääneiden sotavankien hyväksi. Eikö todellakaan löytynyt neuvottelutietä ja menetelmiä, jolla voitaisiin avustaa Neuvostoliiton alueella yhä vapautta vailla olevia viime sodan vankeja ja kotiuttaa heidät? Oliko syynä turvatuissa ja hyvissä oloissa elävien virkamiesten haluttomuus ja välinpitämättömyys sotavankikysymyksen hoidossa?

Koetin kiinnittää hallituksemme huomiota esimerkiksi alikersantti Matti Kokkosen tapaukseen kahdella ulkoasiainministeri Johannes Virolaiselle osoittamallani kirjelmällä. Kumpaankaan en saanut vastausta, mikä osoittanee, että kysymys suomalaisten sotavankien ja muidenkin synnyinmaahansa takaisin haluavien kohdalta on edelleenkin ihmeellisen arkaluontoinen. Sitä ei hoideta, kuten »suurten ja pienten kansojen tasavertaisuus» edellyttäisi ja »ystävällisissä ja luottamuksellisissa suhteissa» olevien naapurikansojen kesken voisi olettaa hoidettavan. Syvä salaperäisyys peittää edelleenkin sotavangeiksi jääneiden maamme puolustajain lukumäärän ja nykyiset olinpaikat. Miksi on näin?

Pitääkö sotavankiemmekin jäädä eräiden maamme historiaan kuuluvien tapahtumien sijaiskärsijöiksi kuten »sotasyyllisyysprosessissa» tuomittujen valtiomiestemme ja nk. »Leinon vankien»? Kansallinen omatuntomme ja yleiset oikeuskäsitteet vaativat sotavankikysymyksen lopullista selvitystä ennen kuin viimeisetkin heistä ovat saaneet hautansa vieraan maan mullassa.

* * *

Heti Neuvostoliittoon jouduttuani erotettiin Suomesta tuodut »Leinon vangit» erilleen toisistaan ja vain sattumalta näin joitakin heistä jälkeenpäin. Useimpien näiden miesten kohtalo muodostui paljon omaani vaikeammaksi jo senkin vuoksi, että he yleensä olivat minua vanhempaa ikäluokkaa ja jo lähtiessään sairaalloisia.

Eräistä heistä on saapunut vajavaisia, surullisia viestejä. Joku on teloitettu, useita sortunut nälkään ja kurjuuteen, osa päässyt palaamaan kotimaahan Stalinin ja Berijan kuoleman jälkeen raskaiden ruumiillisten ja henkisten kärsimysten runtelemina.

Tätä kirjoittaessani on näiden 19 miehen kohtaloista saatu seuraavat tiedot: Dobrovolskij — teloitettu Moskovassa 1945, Narbuth — kuollut Vladimirin vankilassa 1951, Bystrojevskij — kuollut Vladimirin vankilassa 1948, Kuznetsov — kuollut jossain vankileirillä 1949—50, Loudon — kuollut Vladimirin vankilassa 1947—48, Petrisienko — kuollut vankileirillä 1947.

Kotimaahan pääsivät palaamaan Dahm ja Parvilahti v. 1954, Björkelund, Maximov, Pushkarev, Kusmin-Karavajev ja Pihra v. 1955 sekä G. Popper, B. Popper, Daragan ja Bastamov v. 1956.

Tietymättömissä ovat edelleen Sumbarov ja Verigin.

Tämä itsenäisyysaikamme törkein perustuslakiemme loukkaus on jäänyt vaille virallista ja julkista selvitystä. Suomen kansalaisten laittoman vangitsemisen ja Neuvostoliittoon luovuttamisen toimeenpannutta kommunistista sisäministeriä Yrjö Leinoa sen paremmin kuin häntä avustaneita virkamiehiä ei ole

asetettu syytteeseen. Luovutusta on pyritty perusteettomasti selittämään välirauhansopimuksesta johtuvaksi toimenpiteeksi. Vieläpä kotiinpalanneiden korvausvaatimusta käsiteltiin tavalla, johon ei Suomen oikeudenkäytössä ole totuttu: korvauksen saajilta evättiin esteetön mahdollisuus oikeustietä vaatia korvausta ja heidät pakotettiin tyytymään eräiden ministerien päätökseen. Asian kulkua luonnehtivat parhaiten hallintoneuvos Reino Kuuskosken sanat: »Tämä toimenpide on luonteeltaan sellainen, että se yksityisen suorittamana ilmeisesti käsittäisi kiristämisen ... Tällä kertaa on siis kohtuusharkinta voittanut oikeusperiaatteen valtioneuvostossa, ei siis täysin puolueettoman ja objektiivisen arvostelulautakunnan edessä. Se ei kuitenkaan onnistu — siitä olen vakuutettu — enää silloin, kun valtioneuvosto joutuu sellaista korvauksen hakijaa vastaan, jonka jokapäiväinen toimeentulo ei ole korvauksen varassa.»

* * *

Vanha ja kulunut puulusikka, jonka kerran olin tehnyt mordvalaisesta koivusta vanhalle ruhtinas Obolenskille ja joka oli seurannut mukanani tuhansien kilometrien matkat Mordvan nälkäleireiltä Siperian perukoille, lähti kotiinpaluuni jälkeen viimeiselle taipaleelleen. Lähetin sen ja ruhtinas Obolenskin viimeiset terveiset Venäjän suuren kirjailijaneron Leo Tolstoin tyttärelle kreivitär Alexandra Tolstoille New Yorkiin. Iäkäs kreivitär otti liikutuksella vastaan nuoruudenaikaisen ystävänsä terveiset ja Amerikassa toimiva Tolstoi-säätiö valmistutti vanhasta puulusikasta 50 000 kultaista pienoisjäljennöstä, jotka myytiin säätiön toiminnan hyväksi.

Lukemattomat amerikkalaiset kuulivat tämän vaatimattoman puulusikan tarinan. Kreivitär Tolstoi piti sen vaiheista esitelmän Patersonin kaupungin tuomiokirkossa, siitä kerrottiin lehdistössä ja siitä kirjoitettiin romanttinen runokin. Lokakuun 10. p:nä 1956 oli Los Angelesin televisioon järjestetty kreivitär Alexandra Tolstoin elämäntyölle omistettu ohjelma sarjassa

»This is your Life». Tällöin kuulivat kymmenet miljoonat amerikkalaiset muun muassa tämän puulusikan vaiheista ja samassa televisio-ohjelmassa sain esittää iäkkäälle kreivittärelle terveiset hänen entisestä isänmaastaan.

Olin saanut lunastetuksi ruhtinas Sergei Obolenskille kymmenen vuotta sitten hänen kuolinvuoteensa ääressä antamani lupauksen.

Kirjeessään 3. 6. 1955 kirjoitti kreivitär Alexandra Tolstoi minulle näin:

»I think that if you have the possibility, you must write about your experiences in Russia. The more books, articles, lectures and other information are given to the world, the better it is. Slowly but surely more and more people are becoming aware of the great danger of the Communism for the Free World . . .»

(Mielestäni on Teidän, jos saatte tilaisuuden, kirjoitettava kokemuksistanne Venäjällä. Mitä enemmän kirjoja, kirjoituksia, luentoja ja muita tietoja annetaan maailmalle sitä parempi. Hitaasti mutta varmasti ihmiset tulevat tietoisiksi kommunismin suuresta vaarasta vapaalle maailmalle . . .)

Siinä mielessä kirjoitin havainnoistani Neuvostoliitossa. Katsoin sen velvollisuudekseni vapaata maailmaa ja kommunismin lukemattomia uhreja kohtaan.

Helsingissä, 1957.